

Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України

І. М. Куліш

Державне управління регіональним
розвитком України в контексті
європейської інтеграції

Монографія

Львів
2011

УДК 35.07:330.34(477)

ББК 67.9(4Укр)

К 903

*Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу
ЛРІДУ НАДУ заборонено*

Рецензенти:

В. С. Загорський - д. е. н., проф., чл.-кор. НАН України, директор Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

І. А. Грицяк - д. держ. упр., проф., завідувач кафедри європейської інтеграції Національної академії державного управління при Президентові України;

О. І. Шаблій - д. геогр. н., проф., завідувач кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Рекомендовано до друку вченою радою

Львівського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 10/50 від 09.11.2010р.)

Куліш Інна Михайлівна

К 903 Державне управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції [Текст] : монографія / І. М. Куліш. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 252 с. — ISBN 978-966-8687-90-7.

Висвітлено сучасні теоретичні та практичні засади формування і впровадження політики регіонального розвитку України на шляху реалізації європейського вектора. З'ясовано її особливості для кожного з регіонів. Значне місце відведено окресленню ролі державних та недержавних структур у реалізації державної політики регіонального розвитку, визначено основні інституційні проблеми. Обґрунтовано потребу використання прогресивного досвіду стимулювання розвитку регіонів Європейського Союзу для України.

Для науковців, соціологів, політологів, керівників та практичних працівників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 35.07:330.34(477)

ББК 67.9(4Укр)

ISBN 978-966-8687-90-

7

© І. М. Куліш, 2011

©ЛРІДУ НАДУ, 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВІДАВТОРА.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Формування понятійно-термінологічного апарату управління регіональним розвитком	9
1.2. Становлення теоретичних підходів в управлінні регіонами	16
1.3. Теоретико-методологічні засади європейського управління регіональним розвитком	29
1.4. Теоретико-методологічна основа державного управління регіональним розвитком в Україні	39
Висновки до розділу 1	47
РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	50
2.1. Формування системи державного управління регіональним розвитком.....	50
2.2. Вплив спільної регіональної політики на національну специфіку управління регіональним розвитком у державах-членах ЄС	67
2.3. Зумовленість та методологія корегування спільної регіональної політики	84
Висновки до розділу 2	100
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ	102
3.1. Формування державного управління регіональним розвитком України	102
3.1.1. <i>Генеza державного управління регіональним розвитком України .....</i>	102
3.1.2. <i>Імплементація європейських стандартів в українській системі державного управління .....</i>	118
3.2. Інституційний та інструментальний супровід реформування системи державного управління регіональним розвитком України на європейських засадах	123
3.3. Удосконалення управління розвитком транскордонних із ЄС територій	133
Висновки до розділу 3	144
ВИСНОВКИ	146
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	
153	
ГЛОСАРІЙ	185
ДОДАТКИ	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРР - Агенція регіонального розвитку;
АТР - Адміністративно-територіальна реформа;
ВВП - Валовий внутрішній продукт;
В ДВ - Валова додана вартість;
ВНП - Валовий національний продукт;
ДС - Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р.;
ЕКЮ - Європейська валютна одиниця (European currency unit - ECU);
ЄБРР - Європейський банк реконструкції та розвитку; Євроатом - Європейське співтовариство з атомної енергії; ЄВС - Європейська валютна система;
ЄЕС - Європейське економічне співтовариство;
ЄСА - Єдиний Європейський Акт;
ЄСР - Єдиний Європейський Ринок;
ЄІБ - Європейський інвестиційний банк;
ЄК - Європейська Комісія;
ЄРО - Європейська розрахункова одиниця (European unit of account - EUA);
ЄС - Європейський Союз;
ЄСВС - Європейське співтовариство вугілля і сталі;
ЄСФ - Європейський соціальний фонд ((European Social Fund) (ESF));
ЄФС - Європейський фонд Єднання (Cohesion Fund);
ЄФОГСГ - Європейський фонд орієнтації та грантії сільського господарства ((European Agricultural Guidance and Guarantee Fund) (EAGGF));
ЄФОР - Європейський фонд орієнтації рибальства;
ЄФРР - Європейський фонд регіонального розвитку ((European Regional Development Fund) (ERDF));
ЄФРСТ - Європейський фонд розвитку сільських територій;
ЄЦБ - Європейський центральний банк;
КР - Комітет регіонів;
КРКР - Комітет розвитку і конверсії регіонів ((The Committee on the Development and Conversion of Regions)(CDCR));
ЛІС - Лісабонська стратегія;
МВФ - Міжнародний валютний фонд;
НДР - Народно-демократична республіка;

НІР - Національна програма розвитку;
НР - Національна Рада з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів влади та місцевого самоврядування;
ОСП - Операційні секторні програми;
ПАРЕ - Парламентська асамблея Ради Європи;
ППС - Підстави підтримки Спільнотою (Community Support Framework - CSF);
РЄ - Рада Європи;
СБ - Світовий банк (World Bank);
СГ ЄФРР - Секція гарантії Європейського фонду регіонального розвитку;
СЕЗ - Спеціальна економічна зона;
ТКС - Транскордонне співробітництво;
ТПП - Торгово-промислова палата;
ТПР - Територія пріоритетного розвитку;
ФІОР - Фінансовий інструмент орієнтації рибальства;
ЦРУ - Центральне розвідувальне управління Сполучених Штатів Америки;
ЦСЕ - Центрально-Східна Європа;
NUTS - Номенклатура територіальних одиниць для статистичних цілей (nomenclature des unités territoriales statistiques).

ВІД АВТОРА

Написання монографії- складна та тривала справа, особливо, якщо це робиться вперше. Таке заняття вимагає багаторічного досвіду та тривалої, наполегливої праці, а також допомоги і консультацій багатьох людей, серед яких працівники Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України та інші люди. Кількість осіб, завдяки яким публікація монографії стала можливою, значно більша, ніж я можу назвати. Їх спостереження, власний досвід та пропозиції є безцінними для мене і були враховані під час роботи над монографією. А тому, ті, кого я не згадаю, хай, будь ласка, зрозуміють, що йдеться про них. І я хочу, щоб вони знали, що моя вдячність до них є безмежною.

Висловлюю особливу вдячність члену-кореспонденту ПАН України, доктору економічних наук, професору Володимиру Степановичу Загорському, доктору економічних наук, професору Улянї Ярославівні Садовій, доктору наук з державного управління, доценту Ігорю Андрійовичу Грицяку, доктору географічних наук, професору Олегу Івановичу Шаблю, кандидату філософських наук, професору Борису Леонідовичу Кухті, членам моєї родини та друзям за допомогу та підтримку.

Моя сердечна подяка кандидату історичних наук, доценту Петру Володимировичу Козуту-науковому керівникові при підготовці дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління, який працював зі мною і витратив дуже багато свого цінного часу. Адресую слова вдячності кандидату економічних наук, доценту Андрію Вікторовичу Ліпенцеву та начальнику редакційно-видавничого відділу Любові Степанівні Заяць, адже без їх допомоги та копіткої роботи працівників редакційно-видавничого відділу монографія не побачила б світ.

Я переконана, що вагомї справи не робляться самотужки -усі люди, причетні до випуску монографії, взаємодоповнюють одні одних. На жаль, неможливо персонально подякувати усім, тому я завершу висловлюванням вдячності за все моєму прекрасному чоловікові Василю Васильовичу Кулішу, особливо за розуміння та вияв терпеливості упродовж усього періоду написання монографії, а також моїй дорогій доньці Катерині, для якої в мене постійно не вистачало часу, котрій я обіцяю надолужити згаяне.

Щиро сподіваюся на подальшу співпрацю, допомогу і розуміння від усіх, хто мені допомагає тахто мене підтримує, адже планів багато.

Ваша Інна Куліш

ВСТУП

Важливим завданням державного управління є осмислення теоретико-методологічних засад розвитку регіонів та узгодження регіональних тенденцій із загальнонаціональними завданнями. На сьогодні у європейській регіональній політиці, на яку орієнтується й Україна, на зміну гаслу “Європа країн” прийшло гасло “Європа регіонів”, що відображає посилення їх ролі. Особливого значення це набуває в умовах глобалізації, коли інтенсивно розвивається міжнародне співробітництво, поглиблюється між регіональна інтеграція.

Кожна держава приділяє особливу увагу вдосконаленню управління регіональним розвитком. Це пояснюється тим, що поява внутрішніх негативних тенденцій у багатьох випадках спричинена проблемами регіонального спрямування. Дуже часто державам не вдається знайти ефективної моделі управління і тому баланс влади у регіонах порушується. Підґрунтям цього є перекося у особливостях державного управління регіональним розвитком, коли одним регіонам надається пріоритет, а інші - не отримують належної державної підтримки, відстають у розвитку, а то й стають депресивними. Небезпечним наслідком функціонування такої системи державного управління регіональним розвитком може стати загроза розпаду держави.

Сучасна ситуація ускладнюється світовою економічною кризою і, особливо, її негативними проявами в Україні. Все очевиднішою стає недосконалість управлінських відносин центр - регіони. Про це свідчать глибокі диспропорції у соціально-економічному розвитку українських регіонів, а також регіональні сепаратистські тенденції, що підриває основи державного устрою України та системи державного управління. Виникнення негативних явищ зумовлено також низькою ефективністю реалізації регіональної політики, помилковістю підходів до вирішення її проблем, невиконанням або неналежним виконанням органами державної влади прийнятих регіональних програм розвитку. Необґрунтовані зміни законодавства, непослідовність у реалізації проєктів та програм соціально- економічного розвитку регіонів перешкоджають підвищенню ефективності системи державного управління, гальмують комплексний розвиток регіонів. Це не лише ставить під сумнів запровадження європейських стандартів регіонального розвитку, але й віддаляє євроінтеграційні перспективи України загалом.

Ефективне управління регіональним розвитком - це запорука збереження цілісності держави, її високого авторитету на міжнародній арені та надійності як партнера у міждержавних відносинах. Тому особливого значення набуває властивість управлінської системи адаптуватися до

динамічних змін суспільно-політичної ситуації, врахування реальних потреб та перспектив регіонального розвитку. Важливість вирішення цієї проблеми для України зумовлена завданнями реалізації проголошеного курсу на європейську інтеграцію та вирішення сучасної кризи владних відносин.

Для підвищення ефективності державного управління регіональним розвитком України необхідно насамперед теоретично осмислити ці процеси з позицій використання передового досвіду європейської інтеграції. Цей досвід доводить, що внутрішня міцність і міжнародний авторитет держав на сьогодні безпосередньо залежить від ефективного управління регіонами.

Теоретико-методологічною основою формування відповідної системи знань стали праці українських та зарубіжних вчених, зокрема: Й. фон Тюнена (у 1826 р. запропонував першу концепцію регіону), В. Крісталера (теорія центральних осередків), А. Вебера (теорія локалізації промисловості), А. Льоша (поєднання теорій А. Вебера та В. Крісталера), В. Ізарда (вважається основоположником регіональної науки), Дж. Уолперта, А. Преда, П. Гоулда, К. Лінча (біхевіористський підхід до розвитку регіону), Ф. Перру, Д. Будевілля (теорія полсів росту), Р. Гресбіча, Дж. Фрідмана, П. Кругмана (теорії центр-периферія), М. Стопера, З. Хойніцького, В. Вільчинського, Д. Ландеса (теорія регіону як суспільного феномена), Е. Бутімер, Е. Релфа, Ю-Фу Туана, А. Паасі (теорія регіону як культурного феномена). Дослідженню окремих аспектів державного управління регіональним розвитком посприяли праці, авторами яких є: Е. Алаєв, Л. Бальцерович, Р. Бікбов, У. Ванноп, Д. Вітліс, Гж. Гожеляк, А. Гранберг, А. Ємельянов, О. Лазор, Е. Лібанова, У. Садова, О. Сушинський, Р. Шніпер, К. Манузато, Г. Моїсєєв, а також роботи: Т. Безверхнюк, П. Беленького, З. Варналія, Ю. Гладкого, І. Грицяка, М. Долішнього, В. Керецмана, Є. Кіш, М. Козоріз, В. Копійки, Є. Кочан, О. Крайник, М. Лендєл, М. Лесечка, С. Максименка, Я. Малика, Г. Мостового, О. Нижник, М. Підмогильного, Я. Побурка, С. Романюка, В. Симоненка, І. Студеннікова, Т. Уманця, А. Чістобаєва, В. Чужикова, О. Шаблія, О. Шніркова, у яких порушуються проблеми європейської інтеграції України.

На сьогодні дуже важливим є об'єктивне науково-теоретичне осмислення теоретичних аспектів державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції. Дослідження доцільно провести у певних хронологічних рамках, це зумовлено тим, що регіональна політика бере свій початок ще з часів Римської імперії. Такий великий період проблематично докладно дослідити, тому вибір хронологічних рамок визначається основними етапами управління регіональним розвитком як у ЄС, так і в Україні. Основний методологічний принцип, яким керувалася автор при виборі часових меж - зміна типу управління у сфері регіонального розвитку. Загалом, хронологічні рамки дослідження охоплюють період від початку становлення європейської політики регіонального розвитку (кін. 50-х рр. XX ст.) до сучасності, коли Україна, офіційно проголосивши курс на європейську інтеграцію, розпочала її здійснення.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Формування понятійно-термінологічного апарату управління регіональним розвитком

Дослідження теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції вимагає осмислення відповідного понятійно-термінологічного апарату. У широкому розумінні здійснення регіональної політики означає формування державною владою регіональної управлінської системи, а отже, й встановлення управлінських відносин між державою та її регіонами і між самими регіонами у державі.

Понятійно-термінологічний апарат державного управління у сфері регіонального розвитку, зміст понять “регіон”, “регіоналізація”, “регіоналізм” на сьогодні залишаються головним предметом дискусій теоретиків і практиків державного управління. Історично термін “регіон” - це назва міста, заснованого стародавніми греками у південній Італії і відомого з часів Римської імперії як *Regio* (від лат. *regio* - країна, область). Нині воно має назву Реджіо-ді-Калабрія [111, с. 560]. З античності бере початок й регіональна політика. Наприклад, владою Римської імперії був встановлений міжрегіональний поділ праці, у якому самому Римові належали керівні, адміністративні, військові функції та будівництво доріг. Провінції ж здійснювали постачання до столиці продуктів харчування та інших товарів. Для забезпечення такого розподілу функцій у державі римляни будували дороги, які з'єднували центр із провінціями і засновували там військові гарнізони [333, s. 109].

У сучасному розумінні змісту регіональної політики загалом не враховуються історичні передумови. Нині вона має вужче значення і включає лише соціально-економічну політику/ та політику просторового розвитку держави - фактори, які стали предметом досліджень лише у першій половині XX ст. Вперше у державі з ринковою економікою приклад політики втручання у соціально-економічну ситуацію окремих регіонів напередодні вибуху великої депресії 30-х рр. XX ст. показала Великобританія. Метою цього втручання, викликаного несприятливою соціально-економічною ситуацією та політичним напруженням, було згладжування соціальних наслідків кризи [333, s. 109].

Одним з перших досліджень впливу державного управління на розвиток регіону стала опублікована у 1939 р. праця американського політичного географа Д. Вітлсі (Derwent S. Whittlesey) “Земля і держава”. А у 1954 р. він запропонував перше класичне визначення регіону. За Д. Вітлсі, регіон - це фрагмент поверхні землі, який відрізняється від інших. У більшості поглядів на регіон його розуміють як область, що має більш-менш виразні межі, своєрідну внутрішню однорідність або внутрішню згуртовану організацію, що й відрізняє його від інших регіонів [347, s. 122].

У радянській науці терміни “регіон”, “регіоналістика”, “регіоналізація”, “регіональна політика” не використовувалися, але їх зміст відображався у інших наукових термінах, зокрема: “розміщення продуктивних сил”, “соціально-економічна географія”, “регіональна економіка і соціологія” [146, с. 11 - 12]. Наприклад, Е. Алаєв визначає регіональну політику як сферу діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни у просторовому регіональному аспекті, тобто пов’язану із взаємовідносинами між державою та регіонами, а також регіонів між собою [234, с. 189]. М. Підмогильний вкладає у поняття “державне регулювання регіонального розвитку” втручання органів місцевої влади у функціонування регіонального ринку [208, с. 56]. На його думку, “регіональна політика держави” та “державна регіональна політика” - це різні поняття. Перше - означає систему дій держави, спрямовану на підтримку здійснення місцевого самоврядування в кожному регіоні країни при безумовному врахуванні загальнодержавних інтересів. Сюди входить поняття “місцеве самоврядування” та “державна регіональна політика”. А державною регіональною політикою називають систематизований вплив на регіони центрального уряду та його територіальних підрозділів [208, с. 218]. На думку Р. Бікбова, регіон - це відносно цілісне територіальне утворення, часто значне за розмірами, всередині якого взаємодіють природно-географічні, економічні, соціальні, етнодемографічні, організаційно-управлінські та інші фактори, що сприяють формуванню однорідної (цілісної) за певним рядом критеріїв-визначників території і дають імпульс її саморозвитку [110, с. 12].

Значний внесок у понятійно-термінологічний апарат управління регіональним розвитком внесли українські вчені. Зокрема Т. Уманець розуміє “регіон” як однорідне соціально-економічне та економіко-географічне утворення [250, с. 87]. У словнику-довіднику “Регіональна економіка” регіон визначається як територія, що відрізняється від інших

територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових частин і елементів [208, с. 212]. Ґрунтовний аналіз наукових поглядів щодо дефініції “реґіон” провів В. Керецман і запропонував своє тлумачення, за яким - це сукупність частин соціального, природно-ресурсного та інших потенціалів держави, які зберігаються просторово і стосовно яких можуть та повинні здійснюватися певні регулятивні дії як з боку держави, так і з боку місцевих органів державної влади чи самоврядування [146, с. 168].

Однак, упровадження терміна “реґіон” не сприймається науковцями беззаперечно. Наприклад, французький дослідник Р. Ле Коадік (Le Coadic, Ronan) вважає, що термін “реґіон” - це заміник терміна “провінція”. Термін “реґіон” сам по собі ще не відображає демократичності, оскільки є похідним від латинського regio, що означає територію, межі якої суверен встановлює управлінським актом, незважаючи на думку місцевого населення, не беручи до уваги його історію та культуру. Регіональний поділ, таким чином, здійснюється зовсім недемократичним шляхом. Регіон, на думку Р. Ле Коадіка, постає на сьогодні як щось нижче, обмежене і навіть у певній мірі абстрактне. Такий аспект йому властивий через те, що зневажливі конотації, які асоціювалися з провінцією, були частково перенесені на реґіон [151, с. 80]. Загалом же, хоча на сьогодні словом “провінція” не позначається, як раніше, завойована територія, воно асоціюється з чимось історичним, закорененим та духовно обмеженим. Саме тому коректніше, на нашу думку, говорити про “реґіони”.

Окремі науковці вважають, що реґіон є штучним утворенням, створеним “великим капіталом” для задоволення власних потреб. Таке твердження обґрунтовується тим, що спочатку реґіон розглядався як певне самодостатнє утворення зі своєю історією та культурною специфікою, а потім виникла так звана ієрархія реґіонів. Їх почали класифікувати за критеріями метрології, філософії, політики тощо. Внаслідок цього транснаціональна бюрократія, поставивши себе у залежність від світових процесів глобалізації, почала визначати для тієї чи іншої території або надтериторіального утворення їх місце у глобальних процесах. Через те, залежно від головного напрямку розвитку, почали говорити про реґіони - столиці, реґіони - провінції, реґіони - кордони, реґіони - периферії тощо. Ця типологія зумовлена корпоративними уявленнями про базові процеси, передусім у глобалізації [142].

Відмінності у поглядах науковців на “реґіон” зумовлені тим, що це поняття містить певну ґносеологічну суперечність: певною мірою

регіони існують фактично, а певною мірою це категорія створена дослідниками і аналітиками для полегшення пізнання, поділу на категорії, класифікації, описування явищ тощо. Проте, незважаючи на цю суперечність, термін “регіон” широко використовується не лише у ЄС, але й в усьому світі. Перелік наукових визначень цього терміна надзвичайно широкий. На нашу думку, уваги заслуговують дефініції, які впливають на сьогодні або можуть суттєво вплинути у майбутньому на теоретичне осмислення державного управління регіональним розвитком України в контексті її європейської інтеграції. Це - дефініції Ради європейських регіонів та Європейського Союзу.

Відповідно до тлумачення Ради європейських регіонів, термін “регіон” необхідно трактувати як формацію, яка охоплює територіальну владу, безпосередньо підпорядковується центральному уряду і здійснює політичну репрезентацію, що реалізовується через регіональні збори (ради) [228, с. 220]. У Європейському Союзі відповідно до ухвалені Асамблеєю європейських регіонів “Декларації щодо регіоналізму у Європі” регіоном, вважають територіальне утворення, яке сформовано у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням [53]. У науковій літературі часто помилково ототожнюють поняття “регіональний” і “локальний”. Згідно з дефініцією Європейського Союзу, регіон є структурним елементом європейського рівня 1ЧиТ8-3, а локальний рівень представлений общинами, які не ідентифікуються на регіональних рівнях [115,с. 393].

В Україні дефініція “регіон” відображає адміністративно-територіальний устрій держави і наводиться у Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів”. Це - “...територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя” [14].

Різноманіття термінів при осмисленні теоретичних засад управління регіональним розвитком зумовлює методологічну необхідність їх первинного розуміння, тобто того, що різні дослідники мали на увазі, коли характеризували певну територію, або її частину, називаючи це “регіон” і що вважали “регіоналізацією”, “регіоналізмом” тощо. Загалом же, на підставі аналізу наукової літератури, можна стверджувати, що термін “регіон” сьогодні вживається у трьох різних, проте взаємопов’язаних значеннях, які відповідають трьом різним поняттям “частини території”. Для того, щоб розрізнити, ці три значення потрібно виділити: “регіон - знаряддя дослідження”; “регіон - знаряддя діяльності”; “регіон - предмет пізнання”. Наприклад, коли говорять про “статистичний регіон”, то

мають на увазі “регіон - інструмент дослідження”; коли про “адміністративний регіон” або “плановий регіон”, то - регіон - інструмент діяльності; коли про “об’єктивний регіон”, то - “регіон - предмет пізнання”. У двох з них поділ простору на певні території - регіони - служить інструментом якогось запланованого дослідження, а отже, використовується з метою пізнання, а у третьому - для організації певної суспільної діяльності, зокрема й управлінської, у просторі. У цьому випадку сам просторовий поділ є предметом дослідження. Це означає сприйняття регіонів як частини досліджуваного простору. Воно застосовується тоді, коли просторові дослідження визначаються як абсолютні, або відносні, тобто такі, що відображають лише стосунки між певними матеріальними об’єктами [192, s. 34,35].

Наприклад, у Вітлісі регіон є категорією пізнання. Тобто, він формується науковою думкою шляхом відбору певних рис, істотних для якоїсь проблеми або просторового явища, а усі решта елементи - опущено як неістотні [347, s. 106]. Спрощення та ідеалізація рис описуваного предмета дослідження є одночасно і перевагою, і недоліком запропонованої аналітичної концепції. Адже, з одного боку, існує можливість визначити головний напрям регіональних досліджень, а з другого - спрощується і опускається велика кількість аспектів у дослідженні регіонів і регіонального розвитку.

Дефініції зазначених трьох понять регіону відрізняються, однак вони взаємозалежні. Поділ простору для дослідницьких цілей завжди знаходить відображення у кінцевих результатах досліджень. Він є основою просторового аналізу і найчастіше пов’язаний з адміністративним поділом, який втілює поняття “регіону - інструмента діяльності”. З іншого боку, раціонально здійснений поділ на регіони- інструменти повинен бути пристосований до вже існуючого поділу простору, тобто до поділу на “регіони - предмети дослідження”. Регіони, які втілюють одне поняття, впливають на регіони, що виражають інше поняттями, а ті, своєю чергою, мають зворотній вплив. Тому під час наукового аналізу необхідно не лише розрізняти ці три поняття, а й розуміти їх взаємозалежність (рис. 1.1).

Нинішні дослідження регіонального розвитку, зосереджуючи увагу на соціально-економічній складовій, тим не менше сприяють змістовому наповненню дефініції “регіон”, що свідчить про удосконалення процесу наукового осмислення управління регіонами. Генеза змін у наукових підходах до розуміння регіону представлена на рис. 1.1. Вона показує, що кожному періоду властиві риси, які вважаються для нього найістотнішими, і тому зумовлюють тип наукових концепцій.

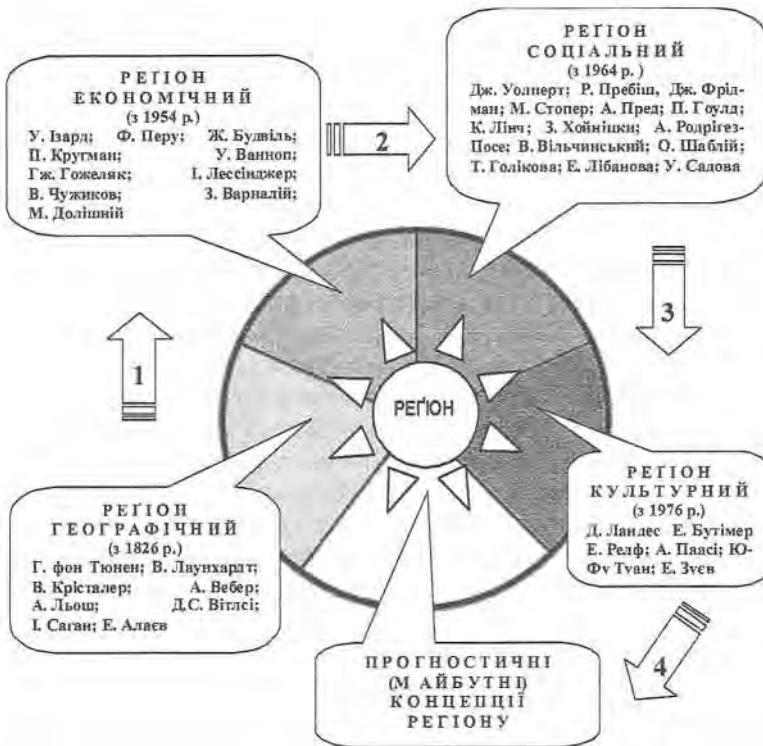

Рис. 1.1. Змістове наповнення поняття “region”

У наукових концепціях першої половини ХХ ст. у понятійній основі регіонального розвитку домінував хронологічний підхід. Це більше заохочувало до пошуку регіональних відмінностей, регіональної специфіки, а не до формулювання генеральної концепції чи універсальної теорії. Наголошувалось, що фізико-географічна відмінність регіонів сприяє різноманіттю у організації господарської діяльності та типах суспільного життя, а за основу регіональних класифікацій брались природні особливості та фізико-географічні межі. Однак у 60-х рр. ХХ ст. таке розуміння регіону було піддане критиці і наголошено, що згадана концепція була актуальною в умовах високого ступеня залежності від географічного середовища, яка знівелювалась в умовах промислової революції.

Тенденції соціально-економічних змін доби модернізму зміцнили у вчених переконання у тому, що причини регіонального

різноманіття потрібно шукати у рівні економічного і особливо технологічного розвитку окремих областей. У вивченні регіонів домінуючі позиції посіла регіональна наука (Regional Science) - дисципліна, яка об'єднала економічний, географічний і просторовий підходи, сконцентрувавши увагу на теоретичному та кількісному аналізі проблем економіки регіонів. Якщо до цього часу основою економіки традиційно вважалося тісно пов'язане з природним середовищем сільське господарство, то тепер - промисловість. Фізично-географічні регіони були досить консервативними у попередньому періоді. Новітнє ж суспільство XX ст. вже могло функціонувати у повній незалежності від регіональних характеристик природного середовища. Тому ступінь економічного розвитку водночас став єдиним показником, за яким стали розрізняти регіони.

Із кінця 70-х рр. XX ст. почала зростати критика економічної політики, зокрема й економічних засад політики регіонального розвитку. Динамічний та експансивний розвиток економіки, який почав набирати виразних глобальних рис, також не сприяв подоланню регіональних відмінностей. Навпаки, технологічний поступ та стрімкий розвиток промисловості їх поглиблювали. Модерністське переконання про можливість вирівнювання економіки світу виявилось неправильним. Це зумовило потребу у переосмисленні цінностей в процесі вивчення регіонів, а також підходів та методів їх дослідження. Розбіжності між теоретичними інтерпретаціями і фактичними змінами спричинили й глибоку методологічну переоцінку. Усе частіше у так званий новій регіональній географії почали враховувати вплив суспільних чинників на тип регіональних відмінностей. Різноманіття суспільних структур та культур набуло фундаментального значення при виборі способів організації господарської діяльності і тим самим впливало на спосіб господарювання у регіонах, динаміку та напрями їх розвитку [295, s. 244]. Результати регіональних дослідження засвідчили, що проблема регіональної нерівності є дуже складною, комплексною. Її не можна подолати, враховуючи лише економічні параметри, без осмислення соціальної складової регіону та культурних умов його розвитку.

Таким чином, регіон став не лише суспільною, але й культурною категорією. Внаслідок цього, що система цінностей будь-якого соціуму, зокрема й регіону, визначається як інституціональними, так і суспільними чинниками, то культура впливає на тип інституцій які формуються у суспільстві, на виникнення різних регіональних формацій. З іншого боку, відмінності у цих формаціях впливають на культурні зміни. І тоді те, що було результатом, стає причиною

подальших змін, приводячи у підсумку до розходження у шляхах розвитку окремих регіонів [310, р. 96].

Культурний регіон об'єднує у собі окремі аспекти регіональної специфіки, які вважаються базовими для виділення фізико- географічних, економічних чи соціальних проблем регіону. Його особливість випливає зі специфічних природних, історичних і економічних умов, у яких формувалися конкретні спільноти. Однак особливі риси культурного регіону не можна належно осмислити без врахування існуючого навколишнього середовища, а отже, й фізико- географічного регіону, а також без врахування типу господарських зв'язків, що сформувалися у ньому історично, притаманних йому суспільних тенденцій тощо.

Сучасне розуміння змістового наповнення поняття “region” відображено у прийнятій у ЄС дефініції сталого розвитку регіону (Sustainable Development), який означає такий соціально-економічний розвиток, коли настає процес інтегрування політичної, економічної та соціальної діяльності при збереженні природної рівноваги і розвитку основних природних процесів із метою забезпечення основних потреб кожної суспільної групи або громадян як сучасних, так і усіх наступних поколінь [343, s. 45,46].

Отже, теоретико-методологічне осмислення змістового наповнення поняття “region” пройшло низку етапів, кожен із яких характеризується врахуванням ключових для розуміння суті регіональних відмінностей факторів, які виникали на різних етапах соціально-економічного розвитку суспільства. Залежно від типу цих змін, мінялися й теоретичні підходи до типу державного управління регіональним розвитком, однак загалом домінувала тенденція змістового наповнення поняття “region”, що вимагало й урізноманітнення теоретичних підходів до державного управління регіональним розвитком.

1.2. Становлення теоретичних підходів в управлінні регіонами

Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком вимагає осмислення наукових доробок у цій сфері, які втілені у відповідних наукових концепціях та теоріях. На сьогодні їх, загалом, можна поділити на економічні та гуманістичні.

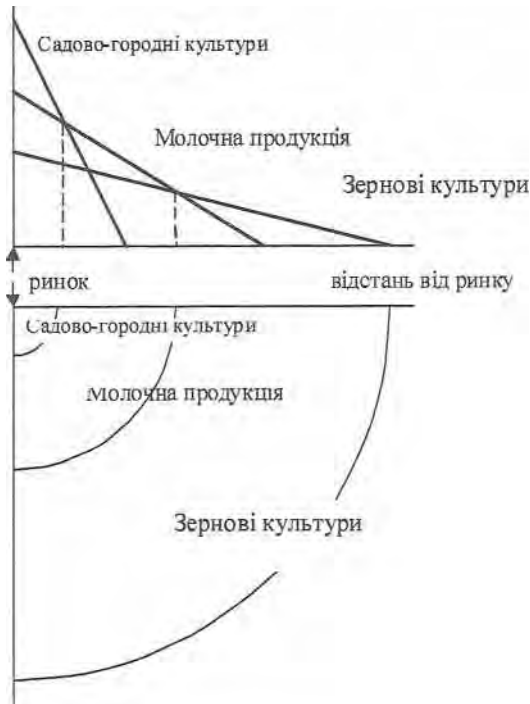
Починаючи з XIX ст., регіон став основною територіальною одиницею господарської діяльності і зберігає цей статус й донині тому, що навіть сучасна глобальна економіка не завжди може врахувати

економічну структуру держави. Через те М. Портер (Michael E. Porter), наприклад, вважає, що необхідно змінити теоретичні підходи до аналізу економічного розвитку і замість домінуючого на сьогодні державного головним потрібно визнати регіональний рівень. Це зумовлено існуючими розбіжностями у економічному розвитку окремих регіонів однієї держави [319, р. 552]. Якщо оцінювання економічної ситуації на загальнодержавному рівні здійснюється на основі середніх арифметичних показників, то за умови існування глибоких регіональних диспропорцій це не лише приховує реальну ситуацію у регіонах, але й спотворює її.

В основу аналізу територіальної організації економіки були покладені класичні теорії локалізації, які стали результатом теоретичних досліджень і практичних розробок проблеми існування економічних одиниць у просторі. Першою спробою формулювання теорії локалізації вважається теорія сільськогосподарського використання землі пруського землевласника Й. фон Тюнена (Johann Heinrich von Thünen) (1826 р.). За Й. фон Тюненом, відстань від ринку є основною детермінантою способу сільськогосподарського використання землі. Вартість транспортування сільгосппродукції, яка враховує збереження її товарних якостей, набуває вирішального значення. Згідно з прийнятими Й. фон Тюненом припущеннями, така модель має тип концентричних кіл. Навколо міського ринку збуту створюються території, які відрізняються способом використання землі. Бажання мінімізувати кошти транспортування призводить до того, що найменш витривалі продукти виробляються найближче до ринку збуту. Наступний (середній) простір використовується для вирощування великої кількості сільгосппродукції з високою врожайністю на одиницю площі, наприклад, овочів та фруктів, молочної продукції. Території для вирощування легкої у транспортуванні продукції, що вимагає використання великих площ, розташовуються на зовнішньому просторі - найвіддаленішому від ринку збуту. Це-зернові культури, картопля [336, s. 212].

Побудова моделі Й. фон Тюнена ґрунтується на розумінні того, що регіон є ізольованою господарською територією у формі круга з однаково родючим ґрунтом, а у центрі цього круга розташоване місто - єдиний ринок збуту сільгосппродукції. У цій моделі наводилося шість послідовно розташованих кіл: високопродуктивне приміське господарство, лісове господарство, вирощування овочів та фруктів, пасовиська, поля трипільного посіву та зона вирощування худоби. Модель використання землі (так зване Коло Тюнена), згідно з якою відбувається формування регіону, наведена на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Модель формування регіону за Й. фон Тюненом

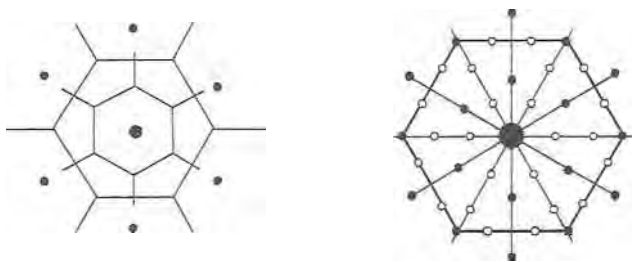
Й. фон Тюнен виступив основоположником теорій, які отримали загальну назву штандортні (від нім. Standort - місце розміщення). Вони слугували визначенню найвигіднішого розміщення окремих підприємств із боку найменших витрат та найбільших прибутків. Теорію штандорту розвинув німецький економіст В. Лаунхардт. Він розробив метод пошуку місця оптимального розташування підприємства відносно джерел сировини, енергії та ринків збуту, а також включив у модель Й. фон Тюнена фактори наявності джерел сировини та енергоресурсів. На цій основі ним було запропоновано дві моделі: “трикутник Лаундхардта” - модель визначення оптимального розміщення підприємств та модель визначення місць збуту кількох виробників за умови рівномірного розташування споживачів.

Концепцією, спрямованою на впорядкування просторового господарства, стала розроблена німецьким вченим В. Крісталером теорія центральних місць. Він вивчав фактори, які впливають на розвиток регіонів південної Німеччини і у 1934 р. видав працю “Центральні місця південної

Німеччини⁵⁷ ("Die zentralen Orte in Sbddeutschland"). В. Крісталер намагався знайти відповідь на питання про те, чи існують закономірності щодо кількості, величини і розміщення міст. У цьому випадку ринок став головним чинником формування просторових структур. Відповідно до цієї теорії, виробники послуг або благ та споживачі під час прийняття рішень щодо локалізації і переміщення у просторі намагаються мінімізувати витрати і максимізувати прибутки. Базуючись на цьому припущенні, В. Крісталер сформулював поняття центральних благ та послуг, які виробляються і надаються у небагатьох центральних пунктах, а використовуються у багатьох розпорошених місцях. Існують центральні блага вищого ряду, які виробляються і надаються лише у центральних місцях вищого ряду, а також центральні блага нижчого ряду, які створюються і пропонуються як у місцях нижчого ряду, так і в осередках вищого ряду. Якщо, наприклад, центральне місто першого ряду характеризується наявністю продуктового магазину, то місто другого ряду має ще й ковбасну фабрику, а місто третього ряду ще й магазин з інструментами.

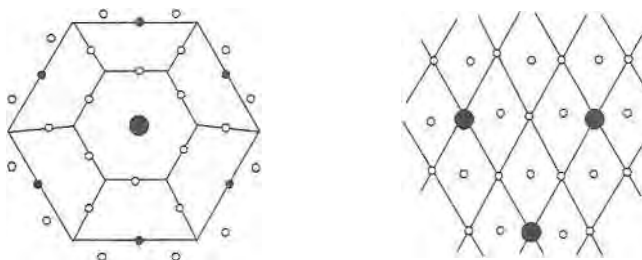
Ієрархія центральних благ та послуг пояснює ієрархію місць усіх центральних рядів. В. Крісталер виділив сім ступенів ієрархії таких місць. Кожне центральне благо охоплює притаманний йому простір. Верхня межа цього простору визначається віддаленістю від центрального осередку, за межами якого це благо вже не пропонується або через віддаленість, яка викликає згасання попиту, або у зв'язку з існуванням можливості дешевшого придбання цього блага у іншому центральному місці. Нижня межа доступності центрального блага визначається простором, на якому існує мінімальний попит, котрий гарантує рентабельність його виробництва. Таким чином формуються доповнення центральних місць, у яких є гарантований попит та пропозиція центральних благ та послуг кожного ряду.

Сформульована В. Крісталером структура центральних місць і областей, які їх доповнюють, має форму шестикутних полів (рис. 1.3). Вони, взаємно перекриваючись, накривають усю територію регіону [276]. Ця система опирається на ринкову економіку.

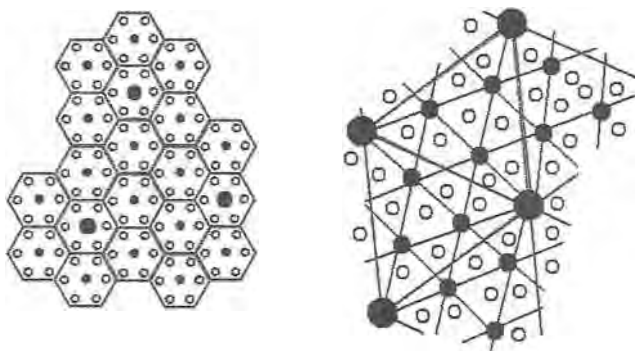
Рис. 1.3. Структура центральних місць і областей

У своїх теоретичних конструкціях В. Крісталер визначив ще два важливих додаткових фактори, що впливають на структуру центральних місць і областей. Транспортний фактор (рис. 1.4) передбачає мінімізацію довжини доріг необхідних для сполучення відповідних пар центральних осередків. Адміністративний фактор має за мету досягнення рівноваги у розміщенні центральних осередків, забезпечує здійснення планово-адміністративної діяльності і рівномірне охоплення нею регіону (рис. 1.5).

Рис. 1.4. Комунікаційний принцип (транспортний)

Така діяльність сприяє виникненню адміністративних округів із подібною просторовою структурою і кількістю мешканців, із центром у формі міста вищого рангу, з межами, які проходять по територіях із нижчою густотою населення.

межами, які проходять по територіях із нижчою густотою населення.

В. Крісталер пропагував планову економіку, а під час Другої світової війни працював у комісії СС над реорганізацією окупованих територій СРСР, зокрема й України. Загалом, наукові розробки

В. Крісталера суттєво вплинули на розвиток декількох галузей наук, зокрема економічної географії, регіональної науки, формування школи просторового аналізу, а його адміністративний принцип - на розвиток науки державного управління в частині управління регіональним розвитком. Теорія центральних місць стала основою реформи адміністративно-територіального устрою у Швеції.

У 1909 р. вийшла праця А. Вебера “Чиста теорія локалізації промисловості” [344]. Вона стала основою варіативного аналізу витрат, що включав обґрунтування величини попиту на даний продукт на певному ринку, вартість транспортування сировини і продукції на ринок або до конкретного споживача, вартість робочої сили і так звані кошти агломерації. Найвигідніший варіант аналізу передбачав просторову локалізацію. М. Вебер зазначав, що локалізація у просторі будь-якої промислової діяльності є найбільш детермінованим розрахунком витрат на перевезення сировини, необхідної для виробництва даного товару і вартості його транспортування з місця виробництва до споживача. У теорії М. Вебера найвигіднішою та найбажанішою є локалізація об’єкту у пункті найнижчих транспортних витрат у просторі на одиницю продукції. Залежно від пересування пункту мінімальних транспортних витрат, об’єкт виявляє тенденцію до сировинної або ринкової локалізації. М. Вебер ввів поняття “ізодапан” - лінії рівних витрат у разі відхилення від оптимального розташування підприємства.

Теорії Лаундхардта, центральних місць В. Крісталера та локалізації промисловості М. Вебера модифікував А. Льош. Його пропозиції стосувалися наближення положень усіх цих теорій до реальної практики. Застосування теорій завжди викликало складнощі і вимагало їх модифікацій з метою пристосування до конкретного місця і періоду. А. Льош вперше запропонував теорію розташування виробництва у ринкових умовах і головну роль відвів зниженню витрат на сировину та транспортування з метою підвищення прибутку. Окрім того, він розробив концепцію економічного ландшафту, головним чинником у якому вважав зони пропозиції підприємств різного рівня, які утворюють мережі економічних районів з осередками у містах. Ідеальною формою такої мережі є шестикутна, хоча зустрічалися трикутна, чотирикутна тощо [306]. Відмінність шестикутників А. Льоша від шестикутників В. Крісталера полягала у тому, що пропонувалася модель ринкової рівноваги, а не планова модель, тобто фактично модель територіальної самоорганізації суспільства і його економічного життя.

З теорій локалізації сформувалася базова концепція регіональної науки. Цей підхід був застосований американським економістом У. Ізардом у кінці 50-х рр. XX ст. для створення гібридної дисципліни, яка об'єднала теорію локалізації, регіональну економіку, планувальне моделювання [301]. Головним у такому підході стало конструювання кількісних та емпіричних моделей, а також суто теоретичний аналіз процесів локалізації і регіональної економіки. У своїй праці “Методи регіонального аналізу: Вступ до науки про регіони” (Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science), опублікованій у 1960 р. у Нью-Йорку, У. Ізард запропонував вважати регіональну науку самостійним напрямом [301, с. 57]. Головними у проведенні регіональних досліджень став аналіз внутрішньої регіональної системи (моделі типу input-output), промислових комплексів, кластерів, просторових інтеракцій, які описувалися моделями гравітації, а також випуск чисельних статистичних праць із застосуванням методологічних підходів теорії центральних місць. На сьогодні у США існує авторитетна міжнародна організація регіональної науки (Regional Science Association) [208, с. 216].

Головні тенденції соціальних та економічних змін XX ст. сприяли осмисленню економічного регіону як єдиної істотної форми у різноманітті просторового світу. Одночасно регіональне різноманіття трактувалося як перехідний етап до глобалізації у ступенях та типах господарювання на великих територіях, охоплених економічною активністю людини. Технологічна революція у засобах транспортування та розвиток комунікацій, становлення світової системи ринкової економіки, інтенсифікація процесів урбанізації, пов'язана з поступом індустріалізації господарської діяльності, централізація управління та процесів прийняття рішень, соціальне та економічне планування на засадах раціональності стали свідченням правильності такого підходу. Результатом розвитку цих тенденцій було нівелювання регіональних диспропорцій. Нині регіональні дослідження спрямовані на вивчення процесів, систем, структур, які виникають, перетворюються і зникають у однорідному та однотипному просторі.

У неокласичних теоріях, як і у сформованих на їх основі положеннях регіональної науки, домінуючою засадою пояснення просторових змін була мінімізація коштів і просторовий контроль ринків. Таке пояснення просторової будови апіорі утверджувало логіку діяльності раціонального homo oeconomicus. Поширений методологічний індивідуалізм у неокласичній економіці фактично не

припускав інших вирішень, аніж мотивація так званого раціонального вибору. Однак неокласичні теорії не витримали критики, що зумовило виникнення біхевіористського підходу. З огляду головного методологічного положення індивідуалізму про те, що усі просторові структури виникають у результаті людської активності і є семантичним результатом поведінки окремих просторових одиниць, часто ключем до пояснення цих структур є пізнання, яке є в основі прийняття рішень. Наступним логічним кроком стало визнання того, що осмислення індивідуальної поведінки і процесів прийняття рішень вимагає пізнання суб'єктивних способів сприйняття, трансформації та розуміння людьми того, що їх оточує у просторі. Тому багаторічна традиція, яка передбачала раціональну поведінку “людини економічної” була замінена біхевіористським підходом, що відображав набагато складніший, суб'єктивний процес прийняття рішень.

Поступово модель “людини економічної” - основа пояснення людської поведінки у неокласичних економічних теоріях - була піддана поетапній реструктуризації та пом'якшенню. Наступні моделі, які формувалися у рамках біхевіористського підходу, усе більше вважали людину нерациональною та непередбачуваною. Наприклад, основним у концепції так званої “оптимальної людини” вважалось те, що людина приймає оптимальне рішення після проведення аналізу усіх можливих варіантів, а концепція так званої “людини задоволеної*” базувалась на тому, що людина не аналізує варіанти, а зупиняється на першому ж рішенні, яке її задовольняє. У результаті досліджень просторових уявлень, поглядів та преференцій, які проводилися на базі регіональних біхевіористських інтерпретацій, у 1955 р. виникла концепція ментальних карт (mental maps) П. Гоулда [293, р. 188]. Ментальна карта - це абстрактне суб'єктивне відображення людиною оточуючого світу. Пізніше, у 1966 р., К. Лінчем була запропонована концепція уявних карт (cognitive maps) [307, р. 173]. Когнітивна карта (лат. cognitio-знання, пізнання) - це образ знайомого просторового оточення. Ці праці сприяли розширенню наукових уявлень щодо сприйняття оточуючої дійсності і подолання локальних проблем.

Вагомий внесок у науку зробила опублікована у 1964 р. праця Дж. Уолперта про нерациональну і неоптимальну поведінку шведських селян. Досліджуючи прийняття ними індивідуальних рішень щодо міграції, він зробив висновок, що селяни тут не шукали максимальної економічної вигоди і не прагнули отримати повну інформацію щодо існуючих економічних можливостей, серед яких вони повинні були вибрати найкращий для себе варіант. Виявилося, що часто головною

причиною прийняття того чи іншого рішення була думка приятелів або сусідів. Фермери керувалися своєю конкурентною системою цінностей. На прийняття ними рішень відчутно впливали традиції та прив'язаності [350, р. 549]. З досліджень Дж. Уолперта видно, що процес прийняття рішень фермерами, порівняно з логікою положень теорії фон Тьонена, є спрощеним, а аспекти економічного ризику і ненадійності проігноровані.

Важливим кроком у дослідженні процесу прийняття рішень стали також праці А. Преда, опубліковані у 1967 та 1969 рр. [321]. Він сконструював біхевіористську модель, у якій осіб, що приймають рішення умовно розташовував на двох осях: на першій - залежно від інформації, яку вони мають, на другій - залежно від можливості її використання.

Отже, у рамках біхевіористських досліджень процесам прийняття рішень (decision-making) було присвячено багато теоретичних розробок. У них принципового значення набуло твердження про те, що у реальних відносинах локалізаційні рішення, як і сама поведінка споживачів, рідко є оптимальними з погляду максимізації прибутків і мінімізації витрат, що в економіці виражається відповідними формулами.

Розвиток теоретичних досліджень процесів прийняття локальних рішень в умовах неясності і ризику підвели науковців до необхідності осмислення теорії ігор та теорії організації. Їх особливе наукове значення підтверджує те, що у 2005 р. Нобелівська премія за досягнення у економіці була присуджена Р. Ауманну та Т. Шеллінгу за праці з використанням теорії ігор у моделюванні економічних процесів прийняття рішень, які враховують взаємозалежність між державами, організаціями і людьми [103, с. 567].

У системі наукових поглядів на управління регіонами особливе місце займають теорії поляризованого розвитку. Ф. Перру запропонував парадигму економічного розвитку центр - периферія, яка заперечує традиційну тезу про рівноправ'я учасників ринку і доводить, що усі суб'єкти економічної діяльності є нерівноправними, взаємопов'язані один з одним стосунками підлеглості, які формуються у процесі економічної діяльності. Розроблена ним у 1955 р. теорія полюсів росту передбачала застосування такого підходу й до окремих держав та регіонів [314]. Ф. Перру вважав, що полюси росту, які є центрами прийняття рішень та накопичення прибутку, у ході свого розвитку здійснюють позитивний вплив на периферію. Тому він сформулював головне завдання державного управління економікою

регіону, яке є не макроекономічним стимулюванням, а політикою, спрямованою на створення і підтримку “поліосів росту”, розширення зони їх впливу. Ідеї цього вченого мали важливе прикладне значення: вони широко використовувалися урядом Франції у 1950 - 1980-х рр.

У 1966 р. теорію Ф. Перру з позицій суто економічних рішень у просторовому контексті розвинув Ж. Будвіль [273]. Опираючись на принцип вигоди від агломерації, він показав, що завданням державного регулювання економічного розвитку є не макроекономічне стимулювання, а спрямована на створення і підтримку поліосів росту та збільшення сфери їх впливу діяльність. Динамічний, значно інтегрований промисловий комплекс (кластер), що розвивається і формує поліос росту завдяки множинному ефектові та поширенню мережі коопераційних зв'язків, в стані регенерувати економічний ріст цілого регіону. Простота положень, динамічність і можливість зв'язувати проблеми секторного росту з внутрішньо- та зовнішньорегіональним плануванням зробили цю концепцію дуже популярною та забезпечили їй широке практичне застосування. Однак ряд експериментів із локалізації поліосів росту у бідних регіонах Латинської Америки та Африки не мали успіху і призвели до поглиблення економічного занепаду цих територій. Обмеження у застосуванні концепції поліосу росту зумовлюється тим, що її результативність у пожевненні економіки регіону залежить від того, наскільки він відповідає продуктивним та репродуктивним можливостям суспільства загалом.

Модель регіонального росту в автономних економічних плюсах (динамічних локалізованих зонах: єврорегіони, кластери (філь'єри), технопарки) в умовах диверсифікації виробництва досліджував В. Чужиков. Їх перевага полягає, з одного боку, у значних масштабах залучення інвестицій, а з іншого - у значній автономізації, що забезпечує економічну безпеку держави [259, с. 115].

Велика кількість ґрунтовних досліджень присвячена відносинам “центр-периферія”. Одним із перших цю проблему розглянув Р. Пребіш, який, аналізуючи економічну ситуацію Південної Америки, доводив, що вона стала результатом цільової політики економічно домінуючих Сполучених Штатів Америки. Вони зацікавлені у збереженні тут диспропорцій, оскільки отримують вигоду від використання цієї периферії [320]. У 1966 р. ця концепція була доповнена і стала загальновідомою завдяки дослідженням європейського науковця Дж. Фрідмана [287]. Тому на сьогодні вона найчастіше асоціюється з його іменем.

Управлінські та економічні можливості різних адміністративних рівнів активно досліджуються уже протягом тривалого часу. Це зумовлено тим, що саме завдяки їм центр і домінує над слабшою та залежною периферією. Динаміка нерівномірного розвитку посилює міграцію та вплив капіталу з периферії до центру. Ще у 1991 р. П. Кругман - дослідник моделей торгівлі і проблем економічної географії, який у 2008 р. отримав за це Нобелівську премію у галузі економіки - підкреслював, що вигода від агломерації поглиблює диспропорцію “центр-периферія”. Однак не виключений й інший розвиток ситуації, у результаті чого можуть виникати нові центри, які руйнуватимуть попередню структуру. Прикладом цього може служити процес занепаду регіону Рур на користь Баварії, причинами якого здебільшого стало утворення нової просторової структури виробництва, і меншою мірою - привабливість розташування та навколишнє середовище регіону, а також наявність мобільного капіталу та робочої сили [303].

Обґрунтована критика неокласичних теорій економічного регіону, розвиток біхевіористських теорій показали, що регіони необхідно інтерпретувати як суспільні феномени. Це створило передумови для виникнення гуманістичних концепцій. Дедалі частіше у інтерпретації економічного розвитку регіону почав використовуватися суспільний контекст. Зокрема, у 1997 р. М. Сторпер у своїй праці, присвяченій регіональному розвитку, трактує господарство як відносини, а економічні процеси - як взаємну координацію економічних суб'єктів (одиничних та групових учасників) [331]. Критика класичної моделі регіональної науки зумовила формування суспільно заангажованого підходу. З. Хойніцкий, наприклад, показав, що цей підхід базується на регіональній політиці, яка своєю чергою, базується на системі суспільних цінностей [275, s. 303]. У 1997 р. цю думку розвинув В. Вільчинський, зазначивши, що власне на базі суспільної інтерпретації регіону і з'явилися концепції, які у своїх дефініціях регіону опираються на величину інтенсивності інтерперсональних контактів його мешканців [348].

Важливий аспект формуванні регіонів відмітив А. Пред, який зазначив, що регіони формуються у ході історичного розвитку, який відображає специфіку та пріоритетність властивих певному регіонові суспільних відносин. Регіони виникають і розвиваються у результаті суспільних змін. За цього вони одночасно є як необхідною умовою, так і результатом суспільних відносин, що виникають між суспільними

одинацями, групами та інституціями в межах конкретного фрагменту простору. Діалектичний процес регіональної обумовленості суспільних відносин, вплив суспільства на формування регіону призводять до появи внутрішньо гомогенної системи конкретних концепцій і дій, які відрізняють один регіон від іншого [321].

Існування регіонів спричинене домінуванням у територіальних структурах певних суспільних груп. Якщо існує настільки сильна суспільна група, щоб викликати специфічне формування у даний час і на даній території, то результатом цього є поява регіону. Причому його відмінність від інших регіонів прямо пропорційно залежить від ступеня внутрішнього гуртування. Якщо ж суспільні групи занадто слабкі, щоб викликати достатнє внутрішнє гуртування, то їх поглинають інші групи, які домінують на інших просторових рівнях, а специфіка регіону поступово втрачається. Тому внутрішнє наповнення регіону рівною мірою залежить як від сили зазначених суспільних груп, здатних нав'язати більшості свою систему цінностей та норм, так і від культурної солідарності усіх мешканців, яка необхідна для виділення певної території з числа інших. Наприклад, в усіх дослідженнях, які інтерпретують явища у регіональному контексті, українська Волинь виразно й однозначно ідентифікується як регіон. Водночас, її кордони, специфіка або фізично-географічна ізоляція не настільки сильні, щоб причини регіональної відмінності шукати саме в них. Також у ході територіального поділу неодноразово мінялась адміністративна система цього регіону. Загалом же, регіоналізм волинян має виразний суспільний аспект. Це випливає з того, що мешканці самі хочуть ідентифікуватися з цим регіоном.

Поглиблений аналіз суспільних явищ в контексті державного управління регіональним розвитком приводить до висновку про важливість культурного аспекту в інтерпретації регіонів. Д. Ландерс, наприклад, наголошує, що М. Вебер мав рацію, коли говорив про значно більшу роль культурної формації у створенні суспільного капіталу, ніж рівень знарядь та рівень технологічного розвитку суспільства [304, б. 47]. Відмінність та згуртованість регіону впливають з свідомого відчуття культурної спільності його мешканців. Локальні культури стають ключем до розуміння проблем на національному і навіть глобальному рівнях. У цьому контексті однією з головних дослідницьких проблем є регіональна ідентифікація. Тому появились численні дослідження регіонального самоусвідомлення, спроби знайти те, що його визначає чи змінює. Культурний аспект у розумінні регіону дає можливість об'єднати

об'єктивний світ соціально-економічного розвитку з суб'єктивною дійсністю культурного самоусвідомлення.

Культурна складова регіону, особливо такі її елементи, як регіональне самоусвідомлення та територіальна ідентифікація, знайшли широке відображення у наукових дослідженнях. Завдяки гуманістичним тенденціям у розробках Е. Бутімер [274], Е. Релфа [325] та Туана [337] концепція місця стала однією з головних дослідницьких категорій. Як зазначав А. Паасі, місце не є поняттям, яке дає підстави звертатися до певного фрагменту простору, ані єдиним щоденним середовищем життя чи адміністративною одиницею. Місце - це неповторна мережа суспільних та матеріальних просторово-часових зв'язків і супутніх їм значень, які виникають на підставі щоденного досвіду. Місце створює чергові епізоди історії життя, які завжди мають географічний вимір: справжній, уявний або ж утопічний [313, р. 245].

Дискусійність теоретичної проблеми місця полягає у тому, наскільки правомірно трактувати регіон власне як категорію місця, оскільки рівень регіону є набагато вищим, аніж рівень місця. Категорію місця не можна розглядати у відриві від суб'єктивного досвіду, від пізнання середовища суспільством. Місце не має конкретного просторового виміру. Ним, наприклад, може бути простір кімнати, регіон, країна, континент. Для того, щоб говорити про місце, недостатньо специфічно організувати простір, надавши йому певної внутрішньої структури, рівня економіки, ступеня відкритості господарських зв'язків та суспільних відносин. Це зовсім не означає, що усі ці риси не є істотними у процесі формування місця. Для його появи необхідні ще й наявність емоційного ставлення людей до певного фрагменту простору зі специфічною економікою, їх ментальне сприйняття. Немає місця без людей, як і немає людей без місця. Саме тому вивчення регіональної ідентифікації - це фактично вивчення регіону як місця. Природні умови середовища також відіграють важливу роль у процесі формування місця та регіону. Вони, з одного боку, є матеріальною базою виробництва, а з іншого - є демонстрацією символічних і естетичних цінностей у формі пейзажу - матеріального виразу стосунків людей і середовища, праці та її локалізації.

Теоретичне осмислення впливу суспільних одиниць і суспільства загалом на формування регіонів відрізняється. Для дослідників, які дотримуються структурної думки, роль окремих членів груп, з яких складається регіональна спільнота є незначною, а прихильники гуманістичних інтерпретацій, навпаки, вважають їх

головними у процесі формування регіонів. Туан, наприклад, доводить, що поділ простору на фрагменти або його градація у формі регіонів - це результат свідомості одиниць, їх ставлення до суспільства, їх почуття відокремленості або спільності з іншими людьми [338, р. 158].

Отже, формування концепцій та теорій управління регіонами відбувалось шляхом виявлення і врахування суттєвих факторів, які власне й визначають сутність регіону. Однак спільним у всіх концепціях розвитку регіону є те, що жодна з них повністю не відкидає теоретичних положень попередніх, а базується на тому, що у певний період розвитку суспільства вважає найважливішим. Сприйняття окремого чинника як головного не означає заперечення впливу інших. Вони продовжують враховуватись у такому значенні і тією мірою, які відведені їм у теоретичних конструкціях дослідників.

1.3. Теоретико-методологічні засади європейського управління регіональним розвитком

Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції вимагає наукового осмислення сучасних, передових європейських основ управління у цій сфері. Його дієвість зумовлена високим рівнем правового та інституційного забезпечення і ґрунтовними науковими розробками.

Правові та інституційні основи регіональної політики ЄС закладені у Римському договорі (25 березня 1957 р.) [99], який започаткував процес формування європейської спільноти, Єдиному європейському акті (17 лютого 1986 р.) [58], Договорі про Європейський Союз (7 лютого 1992 р.) [101] та Амстердамському договорі - новому тексті договору про Європейський Союз (2 жовтня 1997 р.) [100]. Однак у жодному з цих документів не подано офіційного тлумачення терміна “регіональна політика”, і навіть як словосполучення цей термін не вживається. Можна зробити лише висновки щодо загальної спрямованості регіональної політики ЄС і визначити її суть як тематично впорядковану діяльність, оскільки вона розробляється і впроваджується спеціальною інституцією, яка приймає ключові рішення у цій управлінській сфері. Головна мета регіональної політики полягала у тому, щоб на основі застосування комплексу юридичних та фінансових інструментів усунути диспропорції соціального та економічного спрямування у регіонах

ЄС і забезпечити рівномірний розвиток його територій, зберігаючи при цьому їх внутрішню соціальну та економічну єдність.

У статтях договорів регіон фігурує як економічний простір (наприклад коли говориться про “економічний район”), якому у межах політики економічного і соціального єднання надається офіційна державна підтримка для зменшення регіональних диспропорцій. Через те, спроби зафіксувати загальне розуміння регіону як інституції виявились невдалими. Схвалена резолюцією Європейського Парламенту 18 листопада 1998 р. комунітарна регіоналізація уже передбачала впровадження спільної моделі регіоналізації, але вона не мала практичного значення для держав-членів, окрім тих, які її затвердили (Італія, Іспанія). Консенсусу між державами-членами Ради Європи щодо затвердження запропонованого проекту регіоналізації так і не було досягнуто. Незважаючи на цю інституційну гетерогенність, подібний до регіоналізації процес все-таки відбувається і навіть має деяке інституційне вираження. Ця тенденція базується на економічній еволюції та інституційних змінах. З економічного боку, основною рушійною силою регіоналізації може стати завершення ери національних господарств, які регулюються урядами в межах національних кордонів. У відкритій економіці конкуренція існує й між більш або менш привабливими регіонами, що так чи інакше підтримують розвиток бізнесу. Таким чином процес регіоналізації сприяє формуванню потенціалу для економічного розвитку території, що базується на мобілізації ресурсів у межах і з-поза меж регіону, на розвитку регіональних зв'язків, вдосконаленні інфраструктури, яка б могла підняти рівень економічного потенціалу регіону. Цього можна досягнути шляхом застосування різних інституційних заходів, залежно від політичних та юридичних умов окремої країни [115, с. 320; 322].

Осмислення теоретичних засад управління регіональним розвитком Європейського Союзу - це багатогранна сфера досліджень, яка привертає до себе посилену увагу науковців. їй присвячено величезний масив наукових розробок, що розкривають різні аспекти цієї проблеми. Так, соціальні і економічні питання регіонального розвитку Спільноти досліджували А. Родрігез-Посе [327, 328], Я. Водз [339], Х. Янушевська [340], К. Гланбіцька, М. Гревінський [290], С. Барш [342], К. Дзендзюра [269], З. Бродецький [324], Є. Хотинський [317] Г. Гожеляк [292; 329; 290] І. Лессінджер [305], А. Ландабасо [160]. Зв'язок між управлінням регіональним розвитком та ринковою економікою у ЄС розкрив А. Маршалек (Antoni Marszałek). На його думку, міжрегіональні диспропорції призводять до неправильного використання ринкових

чинників росту. Тому виникнення спільної регіональної політики передусім обумовлене економічними факторами [299, s. 226].

За завданням Європейського фонду регіонального розвитку, на підставі існуючих нормативно-правових актів центром європейських регіональних та локальних досліджень при Варшавському університеті “Єврорег” розроблені головні засади державного управління регіональним розвитком у ЄС. Вони полягають у такому:

- державне управління регіональним розвитком здійснюється національним урядом. Це управління стосується виключно діяльності, яка має загальнодержавне значення, або значення, що виходить за межі компетенції окремих регіонів (наприклад, кількох регіонів). Управління розвитком окремих регіонів здійснюється органами місцевого самоврядування;

- регіональна політика (державна та місцева) безпосередньо пов'язана з просторовою політикою уряду та місцевого самоврядування. Суб'єктом діяльності просторової політики є увесь простір держави, а суб'єктом діяльності регіональної політики є окремі його частини, які мають законодавчу та виконавчу владу (органи місцевого самоврядування і місцеві державні адміністрації);

- у ході децентралізації роль державного управління розвитком регіонів повинна зменшуватися на користь управління регіональним розвитком зі сторони органів місцевого самоврядування. Діяльність уряду має спрямовуватись на впровадження національної просторової політики (будівництво інфраструктури, створення збалансованої функціонально-просторової структури держави, балансу навколишнього середовища на державному рівні тощо);

- в усіх країнах ЄС державна регіональна політика (політика *explicite*) завжди буде здійснюватися меншими коштами, ніж кошти, які використовуються у різних місцях простору окремими відомствами (регіональна політика *implicite*). Тому дуже важливо, щоб окремі секторні політики узгоджувалися з державною регіональною та просторовою політиками;

- регіональна політика є частиною політики розвитку. Цілі регіональної політики держави повинні підтримувати цілі розвитку усієї держави. Просторова політика має бути складовою довготривалої стратегії розвитку держави, а регіональна політика також стосується середньотермінових стратегічних завдань;

- головними цілями сучасної держави у найближчі 20 років є утримання високого темпу економічного росту (5 - 6% на рік), глибокі структурні зміни (секторні, майнові), підвищення

конкурентоспроможності економіки у глобальній інноваційній економіці за умови збереження здатності розвиватися у майбутньому і підтримки політичної та соціальної стабільності. Цілі державної регіональної політики повинні сприяти досягненню стратегічних цілей [329, з. 207,208].

Головну дилему політики регіонального розвитку: що обрати – “рівність” чи “ефективність” – державне управління повинно вирішувати на користь оптимальності розвитку. Об’єктивний науковий аналіз та світовий практичний досвід, а також матеріали ЄК показують, що міжрегіональні та внутрішньорегіональні відмінності, незалежно від кількості використаних для їх подолання структурних публічних коштів, постійно зростатимуть. А тому регіональна політика як частина політики розвитку не повинна спрямовуватись на вирішення соціальних проблем, вирішення яких є складовою соціальної політики регіонального рівня [98]. Метою європейського державного управління регіональним розвитком повинно бути формування у державі сприятливого середовища для розвитку підприємництва, головними елементами якого є: розвинута інфраструктура, кваліфіковані та освічені працівники, академічні центри і науково-дослідні осередки, у яких створюється інновація, мережі трансферу технологій, висока концентрація малих та середніх підприємств, високоякісне природне та соціальне середовище.

Регіональна та просторова політики повинні базуватися на доктрині концентрації та дифузії, яка ставить завданням підтримку здатності розвивати структури найважливіших осередків національної економіки та простору (метрополій) і одночасно прагнути розширення та зміцнення шляхів розвитку територій, що розміщені за межами метрополій. Суттєвим доповненням доктрини концентрації і дифузії є принцип, згідно з яким безпосереднє втручання у окремі регіони повинно відбуватися винятково тоді, коли є загроза тривалого регресу або наступає їх маргіналізація і, у жодному випадку, не допускається втручання, якщо спостерігається хоча б якийсь позитивний ріст. Згідно з принципами політики єднання, підтримку у таких регіонах повинні мати території, які виявляють здатність до розвитку та створення нових місць праці [98]. Втручання може відбуватися також у регіони, які мають ключове значення для усієї держави. Державне управління регіональним розвитком має також спрямовуватись на зростання міжсекторної та просторової мобільності людей і капіталу, що дозволить покращити пристосування місць проживання до високо динамічних економічних процесів.

Ефективне державне управління регіональним розвитком вимагає формування відповідного інституційного забезпечення, яке у державах Європейського Союзу загалом представлено трьома типами установ [329, Б. 209]. Центральною установою державної регіональної політики є міністерство регіонального розвитку. Його головними завданнями є інтегрування макропросторових і регіональних елементів, розробка концепцій та стратегій, впровадження державної просторової та регіональної політики. До компетенції цієї інституції також належить розпорядження регіональним сегментом коштів із ЄС і координація діяльності окремих установ, які мають важливе регіональне значення. Інституцією, яка спільно з відповідними органами місцевого самоврядування становить загальнодержавну систему підтримки інновацій та трансферу технологій, є державна агенція з питань технологій. Третій тип представлений окремими установами та організаціями. До їх компетенції належить визначення регіональних пріоритетів секторальних політик, аналіз їх впливу на регіон і координація своїх цілей з цілями державної політики регіонального розвитку. Міністерство регіонального розвитку координує ті елементи секторних політик, які мають значний регіональний та просторовий вплив.

Після визначення теоретичних засад державних цілей регіонального розвитку та діяльності інституцій, які покликані їх досягнути, відбувається осмислення інструментів управління регіональним розвитком. У децентралізованій ринковій системі головний акцент у відносинах “центр-регіони” переноситься з фінансування окремих заходів і цільових дотацій на формування системи збільшення бюджетних надходжень місцевого самоврядування за рахунок зростання їх власних прибутків і укладення регіональних контрактів. Посилення децентралізації залежить від зростання доходів окремих одиниць територіального самоврядування, особливо регіонів. Формування доходів регіональних бюджетів є головною формою міжрегіонального перерозподілу.

Окрема увага вчених спрямована на осмислення типу державного управління у спеціальних економічних зонах. У ЄС із цього приводу існують два протилежні погляди. Одні вважають, що функціонування СЕЗ у нинішній формі є недоцільним. Головними типами СЕЗ, рекомендованими для створення, є спеціалізовані інноваційні структури (наприклад, технологічні парки), які забезпечують інноваційність економіки і трансфер технологій з дослідницької сфери до підприємств. Інші ж стверджують, що

використання в усьому світі пільгових та податкових митних режимів на локальних територіях для організації високотехнологічних виробництв, працевлаштування населення у депресивних регіонах, підвищення рівня і якості життя населення дає великий позитивний ефект.

У сучасній науковій літературі, яка стосується регіонального та локального розвитку, відбувається осмислення фундаментальних змін, що розпочалися разом із змінами моделі світової економіки, а на сьогодні впливають на способи стимулювання державною владою регіональної і локальної економік. Місто, регіон і навіть держава перестають бути суб'єктами субсидіювання і перетворюються на об'єкти підприємництва. Це відбувається тому, що отримання дотації, інвестиційного гранту або субсидії ще не гарантує досягнення конкурентоспроможності суб'єкта підприємництва, а деколи й сприяє поглибленню його проблем. Класичним прикладом є ситуація з підприємствами Rovera у Лонгбріджі, коли під загрозою зростання безробіття уряд Великобританії постійно скеровував туди субсидії, а тому й не проводилася інтенсивна реструктуризація і, як наслідок, виробництво було хронічно неефективними [318, s. 10].

Управлінські відносини між державою та регіонами у ЄС побудовані так, що регіони у рамках регіональних операційних програм отримують значні кошти на розвиток і тому не повинні звертатися до уряду по додаткове фінансування. З іншого ж боку, уряд здійснює вплив на політику розвитку регіонів у межах, у яких вона стосується проблем надрегіонального і, особливо, загальнодержавного значення. Цей вплив може бути лише опосередкованим, оскільки не повинен порушувати засад самоврядування, і зводиться до формальних вимог або фінансового заохочення. Наприклад, обґрунтованою формальною вимогою, яку можна нав'язати регіонам, є принцип, згідно з яким регіональні операційні плани повинні враховувати плани сусідніх регіонів, особливо під час прийняття рішень, що стосуються лінійних перспектив (транспорт, охорона від повеней, очищення стоків тощо), академічного навчання, мережі наукової співпраці, мережі підтримки інноваційності та трансферу технологій. Очевидно, що регіональні програми не можуть суперечити державній стратегії і концепції просторового розвитку держави. Окрім того, вони мають узгоджуватися з регіональними стратегіями розвитку і регіональними стратегіями інновацій.

Фінансове заохочення уряду для регіонів здійснюється у межах формули: "Регіональна політика держави буде підтримувати ті дії у

регіоні, які спрямовані на ... Це означає, що уряд заохочує регіон до інтенсифікації діяльності у сфері, яка визнана для нього найбільш відповідною, виходячи із загальнодержавного або надрегіонального інтересів. З цією метою організовуються відкриті конкурси, на яких регіони представляють свої проекти виконання визначених завдань, а Уряд обирає з них найкращі.

Головними сферами діяльності, у яких уряди ЄС заохочує регіони є:

- автомобільний, залізничний, авіаційний транспорт (інфраструктура безпеки та обслуговування польотів). Транспортна інфраструктура загальнодержавного значення розвивається у рамках секторної програми і діяльність організовується так, щоб ця програма підтримувала окремі регіональні заходи, які мають міжрегіональне значення;

- охорона навколишнього середовища, особливо вод і природних комплексів, які знаходяться під особливою державною охороною у зв'язку з їх значенням для усієї екологічної системи, а також територій з екологічною загрозою;

- надання зниженим промисловим територіям нових соціальних і економічних функцій, що є фінансово затратною діяльністю, яка не під силу регіональній владі і нецікава для приватних інвесторів [291, s. 31];

- формування метрополій там, де їх виникнення доцільне, і підтримка функціонування існуючих метрополій;

- протиповінева охорона у окремих регіонах, які мають ключове значення для відповідних водних басейнів;

- промоція функцій та ініціатив тих територій, які можуть мати значення для промоції усієї держави, представлення її на міжнародному рівні;

- охорона матеріальної культурної спадщини від деградації, зокрема й на території інших держав, що залишається поза увагою місцевої влади і зазнає непоправної шкоди;

- вирівнювання шансів мешканців найслабших регіонів держави шляхом посилення освітніх можливостей на цих територіях;

- будівництво у рамках партнерства “уряд - місцеве самоврядування” із заохоченням приватного сектора та можливістю подальшої деконцентрації субрегіональних коштів, внутрішньо скоординованої системи підтримки інновації та трансферу технологій як окремої інституційної структури.

Фінансування цих заходів здійснюється у формі регіональних контрактів, які, окрім визначення формальних меж додаткової

підтримки деяких власних ініціатив регіону, мають освітньо-пропагандистське значення і показують, що Уряд веде власну регіональну політику, яка реалізується у партнерських відносинах із місцевим самоврядуванням.

Особливо важливою проблемою при теоретичному осмисленні державного управління регіональним розвитком є ступінь достовірності статистичних даних, які використовуються для потреб регіонального планування [301, s. 188]. У Європейському Союзі вона вирішується шляхом використання єдиної системи номенклатурних одиниць для потреб статистики (NUTS) [85]. В Україні, на жаль, такої системи немає і тому важлива для регіону інформація, наприклад точна кількість українських заробітчан за кордоном, оборот капіталу тіньової економіки, величина зарплат “у конвертах” тощо може бути визначена лише приблизно, що утруднює регіональне планування.

Розробляючи сучасні теоретичні основи управління регіональним розвитком у ЄС, вчені багато уваги приділили осмисленню питання про державне втручання у розвиток регіонів. Так, Л. Бальцерович на основі реформ, які проводилися у Польщі, дослідив наслідки інтенсивності впливу державного управління на різні сфери життя держави. На його думку, державне втручання у економіку викликає її тінізацію. Наприклад, ріст соціальних виплат - головна причина різкого збільшення державних витрат у країнах Європи після Другої світової війни - зумовив не лише зростання податків, а й розширення масштабів злочинності у податковій сфері і спричинив виникнення тіньової економіки [103, с. 30]. Наслідком цього стали міжрегіональні конфлікти. Методи аналізу регіональних конфліктів розробив В. Ізард [300]. Л. Бальцерович також вважає, що при ринковій економіці рівень впливу держави має бути мінімальним, оскільки навіть в умовах квазіліберальної системи втручання держави в економіку призводить до серйозної соціальної патології - хронічного безробіття. Ще одним негативним явищем такого втручання може стати ріст корупції, ухиляння від податків та виникнення тіньової економіки [103, с. 33].

Теоретичні основи управління розвитком регіонів у Європейському Союзі розглядаються у багатьох працях науковців світу [156; 178; 289; 294; 299; 316; 346]. Проте їм, зазвичай, присвячені лише окремі розділи або частини загального дослідження. Наприклад, Н. Мусис у роботі “Усе про спільні політики Європейського Союзу” тільки один із двадцяти п'яти розділів присвятив політиці регіонального розвитку [184, с. 173 - 187].

Незначне місце вона займає і у праці “Регіональна та структурна політика” М. Ціпелєвської і Х. Яхнс, що увійшла до збірника наукових праць “Европейський Союз” [278, с. 281 - 314]. В. Копійка та Т. Шинкаренко у роботі “Европейський Союз: заснування і етапи становлення” розглядають лише початок становлення регіональної політики Спільноти [156, с. 180-181].

Існуючі нині ґрунтовні дослідження політики регіонального розвитку ЄС висвітлюють її початковий період (1975 - 1999 рр.) [279; 308; 315; 323] та період 2000-2006 рр. [90; 271]. Засади розподілу та використання допомоги структурних фондів проаналізовані у монографії “Регіональна політика Європейського Союзу і регіони в державах-членах” І. Петшик [315]. Ця робота охоплює період до 1999 р., а наступна праця з аналогічною назвою розкриває регіональну політику до 2006 р. [316]. Дослідження І. Петшик доповнює праця “Регіональна політика Європейського Союзу” Д. Чикер-Вежби [279]. Зокрема, І. Петшик подає чотирнадцять ініціатив Спільноти у 1989-1993 рр. [316, с. 100], а Д. Чикер-Вежба за той самий період визначає шістнадцять ініціатив, додаючи програми Résider і Renaval [279, с. 68].

Під час дослідження теоретичних основ управління регіональним розвитком у ЄС необхідно враховувати наявні у науковій літературі окремі неточності та різночитання. Наприклад, важливий для осмислення розвитку регіональної політики Спільноти документ під назвою “Рапорт Біркельбаха” у дослідженнях польських науковців З. Бродецького [324, с. 36], І. Петшик [315, с. 65] датується 1963 р., а П. Ортуньо Анайя говорить про важливість “Рапорту Біркельбаха” 1962 р. [312]. Причина таких начебто розбіжностей полягає у тому, що фактично було два документи, які називають “рапортом Біркельбаха”. Рапорт, датований 1962 р., містив пропозиції щодо співпраці та членства у Спільноті [335] і лише опосередковано стосувався регіонального розвитку, а датований 1963 р. - практично повністю присвячений проблемам регіональної політики. Також, досліджуючи інституційне забезпечення регіональної політики Спільноти, К. Гленбіцька і М. Гревінський вказують на 1967 р. як дату створення Генеральної Дирекції Регіональної Політики (DG XVI) [120, с. 36], а І. Петшик - на 1968 р. [316, с. 67]. Насправді ж у 1967 р. була створена Генеральна Дирекція Промислової Політики при Європейській Комісії, а DG XVI - у 1968 р. [88, с. 1].

Осмисленню суті сучасних теоретичних основ управління регіональним розвитком у ЄС сприяє дослідження першоджерел,

якими є офіційні документи ЄС - нормативні акти, законопроекти, резолюції, офіційні тлумачення, звіти, матеріали суду європейських спільнот тощо [32; 61; 71-75]. Вони публікуються у Офіційному журналі (Official Journal, О J) [98]. Він видається щоденно усіма офіційними мовами ЄС і складається із двох частин: L (законодавство) та C (інформація та повідомлення). Документи Комісії ЄС - законопроекти, комюніке тощо (так званий COM-documents) - друкуються також у окремому періодичному виданні [66]. Воно частково дублює Офіційний журнал. Важливе інформаційне наповнення мають щорічний загальний звіт про діяльність Європейського Союзу (General Report on the Activities of the European Union) [81], який раз на рік публікується Комісією європейських спільнот і дає загальну оцінку діяльності ЄС протягом року, а також Бюлетень ЄС (Bulletin of the European Union) [64], що видається Генеральним секретаріатом на усіх офіційних мовах ЄС. Бюлетень ЄС містить інформацію про процедуру прийняття нормативних актів і інформує про прийняття актів інституціями Спільноти (повідомлення, резолюції, офіційні думки), а також про міжнародну діяльність ЄС (міжнародні конференції, зустрічі міністрів, укладення угод тощо). Таким чином, Бюлетень ЄС не обмежується інформуванням про діяльність Комісії, а висвітлює роботу усіх інституцій та органів ЄС.

Для вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України, що лише проголосила курс на європейську інтеграцію, важливе значення має осмислення міжнародної складової регіональної політики ЄС, яка також стала предметом наукових напрацювань. Так, процедури виділення допомоги ЄС країнам-кандидатам на вступ висвітлені у “Аналітичних доповідях науково-координаційної ради з міжнародних досліджень Московського державного інституту міжнародних відносин” [104]. Міжнародне співробітництво у межах державних кордонів ЄС та поза ними розглянуте І. Кауль та П. Кунсісанью. Науковці зробили висновок, що економічні принципи та методи, які є основою державних фінансів на національному рівні, стали вирішальним фактором і для міжнародного співробітництва за межами національних кордонів, хоча раніше головна роль належала політиці [179, с. 51]. М. Кастельс обґрунтовує позитивну роль у впливі на регіон глобальної інформації, яка сприяє формуванню нового індустріального простору, що характеризується можливістю розподілу виробничого процесу між окремими, розміщеними у

різних місцях, підприємствами і забезпеченню єдності виробничого процесу за рахунок сучасних комунікаційних технологій [145, с. 501].

Отже, сучасний динамічний, прогресивний розвиток регіонів у ЄС зумовлений наявністю високого рівня правового, право- застосовчого та інституційного забезпечення і фундаментальними науковими розробками усіх важливих управлінських елементів регіональної політики.

1.4. Теоретико-методологічна основа державного управління регіональним розвитком в Україні

Науковий підхід до державного управління регіональним розвитком сформувався відносно недавно. В. Керецман, наприклад, вважає, що початок регіональних досліджень слід датувати 20 - 30-ми рр. XX ст., а пік їх активності припадає на 50-ті рр. [146, с. 8]. Дослідники В. Копійка та Т. Шинкаренко стверджують, що насправді до 1975 р. європейської регіональної політики не існувало [156, с. 180, 181]. Однак аналіз іноземних публікацій з цієї проблематики показує, що максимальна їх кількість з'явилася саме у 50 - 70-х рр. XX ст., а дата 1975 р. зумовлена тим, що у цьому році було засновано Європейський фонд регіонального розвитку для обслуговування регіональної політики.

Саме ж усвідомлення необхідності децентралізації та деконцентрації регіонального управління, яке пізніше у Європейському Союзі набуло вигляду засади субсидіарності, виникло у період після Другої світової війни у країнах Західної Європи. У цей час і у країнах радянського простору багато науковців-економістів говорили про необхідність надання місцевому рівню більшої самостійності [298, р. 37]. Однак розвиток регіональних досліджень у колишньому СРСР, як і в інших східноєвропейських соціалістичних країнах, залежав від потреб панівної державної ідеології. Часто від наукових теорій вимагалось лише підтверджувати правильність уже прийнятих державною владою рішень у сфері регіонального розвитку. Незважаючи на це, наукова пошуки все-таки відбувались. У 1966 р. у перекладі на російську мову вийшла монографія В. Ізарда [143], а починаючи з кінця 1960-х рр. почали публікуватись праці радянських вчених, присвячені проблемам регіонального розвитку; їх кількість постійно збільшувалася [105; 126; 127; 144; 170; 198 - 204; 207; 225]. На сьогодні використовувати цей науковий доробок, який створювався в умовах командно- адміністративної системи та з розрахунку на потреби планової економіки, можна лише з великими застереженнями. Адже

ідеологічним підґрунтям цієї системи, за К. Марксом, було те, що "...сама людина розглядається виключно як матеріальна форма буття робочої сили, є предметом природи, річчю, хоча і живою, свідомою річчю..." [169, с. 17].

У дослідженнях радянського періоду присутні окремі напрацювання, положення, узагальнення, наукові твердження тощо, які можна використати при розробці теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України. Зокрема, уваги заслуговує твердження Т. Власової про відмінність понять "економічне зростання" та "соціально-економічний розвиток". Вона вважає, що мета соціально-економічного розвитку - покращення якості життя людини, тоді як стратегія економічного зростання, декларуючи ціль "суспільного розвитку", насправді спрямована на ріст виробництва заради росту виробництва [117, с. 59].

Теоретичні аспекти регіонального програмного планування сформулював у 1981 р. Р. Шніпер [203]. Він показав, що предметом регіонального програмного планування є регіональні проблеми, що характеризуються глобальним впливом на розвиток економіки держави [203, с. 16-18]. Загальні причини, що спонукають держави світу вести регіональну політику, проаналізував С. Артоблевський у праці "Вплив держави на розташування господарства у розвинених капіталістичних країнах" [105]. Дослідник, зокрема, зазначив, що більшість заходів, які проводить держава, не переслідують якихось регіональних цілей, проте кожен новий закон або урядова програма мають певне просторове відображення. Т. Пепа, вивчаючи просторовий розвиток, проаналізувала його два виміри. По-перше, відтворювальний процес елементів простору, що функціонує як система речових і енергетичних потоків (сировинних ресурсів, товарів і послуг, організаційних, фінансових і людських капіталів тощо), тобто природний процес. А, по-друге, комплекс організаційних заходів щодо управління елементами і зв'язками територій [189, с. 237], тобто державно-управлінська діяльність у даній сфері. Головною ознакою формування регіональної політики держави, як підкреслює Т. Голікова, є реалізація принципу регіонального саморозвитку, перенесення відповідальності за розвиток регіонів та відтворення людського капіталу на інститути місцевої влади, що дасть змогу значно повніше врахувати інтереси територіальних спільнот у ході процесу координації діяльності центру і регіональних та місцевих влад [124, с. 34].

Зв'язки між державним і регіональним управлінням та економікою розробляв С. Зуєв. Він зробив висновок, що регіональне

управління намагається вирішити протиріччя між глобальною логікою капіталу, який шукає точки зростання, та просторово обмеженою логікою територій, що намагаються “зв’язати” капітал на місцевому рівні. За цього залежність території від капіталу тут значно глибша, ніж навпаки. І оскільки держава усе більше втрачає контроль над цим балансом, то цілі регіонального і місцевого розвитку стають усе більш наочними. У економічній політиці роль інвестиційних стимулів з боку держави падає, а специфічні регіональні ресурси (екологія, людський та соціальний ресурси, якісь життя тощо) зростають у ціні [141].

У 1978 р. А. Кочетков запропонував ввести типологію регіональних систем як об’єктів планування та управління. Він вважав, що у змісті управління регіональними системами закладена проблема поєднання галузевого і територіального планування та управління. Через те, управління регіональними системами необхідно розглядати як невід’ємну частину державного планування та управління [158, с. 9]. Ці погляди корелювалися із баченням проблеми зарубіжними вченими, які наголошували на тому, що під час планування розвитку важливо враховувати залежність регіонів один від одного і вивчати схильність до перепадів у розвитку різних регіонів, а також те, як ці перепади можуть вплинути на регіон, що досліджується, якщо, наприклад, імпорт одного регіону є експортом іншого [30 1, s. 72].

У розробці теоретико-методологічних основ державного управління регіональним розвитком України необхідно врахувати досвід європейських підходів до планування розвитку регіону. Англійський дослідник У. Ванноп (Urian A. Wannop) виділив три основних етапи цього процесу. На його думку, кожен такий етап триває десять років і становить повний цикл відпрацювання певної парадигми, яка складається із трьох основних складових: підйому, максимального розповсюдження і занепаду. Перший етап - Кейнсіанський (1960-1970 рр.) - характеризувався посиленням державного регулювання та значним впливом на політику стимулювання економічного зростання внутрішніх районів. Другий етап - Фордістський (1980-1990 рр.) - відзначався політикою стимулювання депресивних регіонів, формуванням концепцій їх хронічної “трансфертності” та стримуванням розвитку активних регіонів. На державному рівні регіональна політика була стриманішою щодо дотаційності й більш експансіоністською щодо залучення іноземних інвестицій та створення державно-правових норм стимулювання нових зон економічного зростання. Третій етап - Сучасний (після 1990 р.) - це, за Ваннопом, етап “регіонів у русі”. Він вважає, що характерними для цього періоду

є зростання антипатій до довготермінового планування, наявність суперечливих концепцій наддержавного управління внутрішніми регіонами, децентралізація національних програм та комплексне нівелювання відомих раніше територіальних формувань. Український послідовник Ваннопа З. Варналій визначив, що між Кейнсіанським та Фордистським етапами є розрив, і тому доповнив цю класифікацію четвертим-Перехідним етапом (1970- 1980 рр.) [115, с. 359-360].

У сучасній українській науці переважна більшість праць, що стосуються регіонального розвитку, аналізують його з позицій економіки [108; 112; 121; 139; 148; 154; 182; 184; 215; 218; 219; 236-238; 246; 251; 252; 265]. В окремих роботах досліджуються політичні аспекти [102; 122; 180; 216; 224; 242] і незначна кількість присвячена впливу держави на цей процес. До них можна віднести роботи В. Керецмана [176; 213], З. Варналія [115; 217], О. Топчієва [245], окремі елементи праць М. Долішнього [131 - 134; 212; 235], Я. Хоменка [258].

Теоретичне осмислення потреб та завдань регіональної політики держави розпочинається з дослідження генези регіонального поділу. Еволюцію процесів регіоналізації України з кінця XIX ст. до теперішнього часу досліджували О. Топчієв, Т. Безверхнюк та З. Тітенко [245]. У цих хронологічних рамках вони визначили майже двадцять основних схем регіоналізації України. В. Симоненко проаналізував розвиток територіальних одиниць України. Він виділив декілька економічних районів у державі і запропонував називати їх регіонами [232, с. 27-29]. Визначальні чинники у історичній динаміці, внаслідок тривалої дії яких у регіонах України появились яскраво виражені диспропорції за економічними, соціальними і суспільно- політичними параметрами, дослідив А. Павлюк [185].

Проблемам макрорегіоналізації України присвячені праці О. Шаблія [260, 261]. Він показав, що сучасна національно-державна мета регіоналізації полягає в обґрунтуванні такого поділу України на макрочастини, який би створив умови для нормальної й духовно багатой життєдіяльності людини [261, с. 4]. У праці “Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики” характерні риси регіонів України розглянули М. Долішній та В. Симоненко. Вони підкреслили, що однією з головних помилок є прийняття як характерної риси регіону його реально існуючої внутрішньої єдності. Але нині ця ознака є відносною з огляду на те, що зовнішня зв’язки домінують над внутрішніми [133].

Теоретичні засади оптимізації діяльності органів державного управління на регіональному рівні розробив Г. Мостовий. Він вважає,

що демократизація державного управління процесами соціально-економічних трансформацій у регіонах повинна поєднуватися з інноваційними методиками оцінки ефективності та контролем за діяльністю органів влади на усіх рівнях [171].

З теоретико-методологічного погляду регіони потрібно розглядати як соціально-економічні системи, а тому найбільший ефект має використання міжнародних критеріїв для оцінки їх розвитку: стан навколишнього середовища, геополітичне розташування, глобалізація торгівлі, інновація, інвестиційна привабливість, стан комунікацій, транспортні (зокрема транзитні) потоки, культурний та освітній рівень населення тощо. Подібні методологічні підходи використовуються у розробках Львівського інституту регіональних досліджень НАН України, де зазначається, що ключовою фігурою в реалізації економічної інтеграції України у світовий економічний простір повинні стати регіони [209, с. 162].

Вироблення ефективної теоретичної основи державного управління регіональним розвитком в Україні вимагає осмислення багатьох проблем, дослідження різних аспектів цієї багатогранної діяльності. Ситуація ускладнюється залишковими управлінськими стереотипами. У свідомості певних прошарків українського населення та посадовців глибоко вкорінена централізована система управління регіонами. Провідні вчені, серед яких С. Максименко, М. Лендшел, І. Студенников та інші вважають, що для сучасної української управлінської практики характерними є такі помилки: фрагментарність управлінських рішень у сфері управління регіональним розвитком, що є закономірним результатом відсутності концепції державної регіональної політики; неадекватне використання деяких інструментів регіонального розвитку (наприклад, вільних економічних зон); недостатнє розуміння з боку держави необхідності перенесення пріоритетів розвитку з галузевого підходу на цілісно- територіальний [210, с. 7].

Завданням регіональних досліджень соціально-економічного розвитку в Україні донедавна було забезпечення інформацією загальнодержавних органів управління для обґрунтування і прийняття ними директивних рішень. Тепер результати цих досліджень дедалі ширше використовуються для складання наукових прогнозів, які враховуються державними, регіональними та місцевими органами управління при економічному регулюванні процесів територіального розвитку. Змінюється методологія регіональних досліджень, ставляться нові вимоги до їх організації [237, с. 3].

Особливо важливе значення має теоретичне осмислення процесу формування інституцій державного управління регіональним розвитком, який розпочався в Україні з прийняттям у 1994 р. Указу Президента України “Про Раду регіонів” [24]. Однак постійні трансформації інституційного забезпечення, викликані динамічною зміною внутрішньополітичних обставин, зумовили перманентність цього процесу, і тому ця проблема розглянута у літературі лише частково, хоч продовжує залишатися в полі зору українських науковців [136; 190]. Важливе методологічне значення мають запропоновані З. Варналієм типи або моделі інституційних перетворень у регіоналізації як економічному процесі: адміністративна регіоналізація; регіоналізація через існуючі місцеві органи влади; регіональна децентралізація; регіональна автономія (політична регіоналізація); регіоналізація через федеральні утворення (держави-члени). Дослідник наголошує на небезпеці підміни поняття регіоналізація регіоналізмом, оскільки перше має економічний та інституційний, а другому властива політична ідеологія [115, с. 323]. Для дослідження теоретичних засад інституційного забезпечення регіонального розвитку в Україні значення першоджерела мають щорічні послання Президента України “Про внутрішнє і зовнішнє становище в Україні та перспективи розвитку”, які появились із 2002 р. [195; 191 -194].

Загалом, більшість досліджень українських науковців стосуються державного регулювання регіонального розвитку. Проблеми ж державного управління регіональним розвитком розглядаються значно рідше, здебільшого в публіцистичних виданнях або окремих наукових статтях [257]. Такими роботами є дослідження впливу людського фактора на регіональний розвиток, що провели М. Лесечко [214, с. 43 - 51], Е. Лібанова [162; 167], У. Садова [227], С. Бандур [128; 129], Н. Лук’яненко, В. Антонюк, Л. Шаульська [163], Л. Семів [230], М. Долішній [132], С. Злупко, Т. Злупко, Т. Токарський [247], Л. Шевчук [262], Я. Гаврись [120]. Осмислення теоретико-методологічних проблем державного управління регіональним розвитком відбувалося й в ході роботи науково-практичних конференцій [214; 220; 248].

Недостатньо вивченим залишається питання впливу держави на регіональний розвиток із врахуванням євроінтеграційного курсу України. Є лише праці, що висвітлюють окремі елементи цієї проблеми, зокрема інноваційність як важливу складову регіонального управління. До них належать монографії “Інноваційний потенціал регіону: діагностика та реалізація” (В. Павлов, Ю. Корецький) [183], “Регіональне управління: інноваційний підхід” (М. Бутко, О. Зеленський, С. Зеленський) [114], “Ініціативи Європейського Союзу щодо побудови економіки, яка

спирається на знання” (Р. Патора) [188], “Інноваційний шлях розвитку економіки України” (Б. Патон) [187], “Становлення регіонального ринку інновацій” (І. Буднікевич, І. Школа) [124], “Регіональні проблеми інноваційної політики та її активізація” (О. І. Амоша) [221].

Проблемі конкурентоспроможності регіонів присвячено розробки Інституту економіки та прогнозування ПАН України, яким запропоновано концепцію Державної програми конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 рр. Фактори та механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону з врахуванням регіональних та транскордонних ринків, регіонального управління, принципів взаємодії влади, населення, бізнесу та екологічні чинники дослідив П. Беленький [254]. Ним також аналізується імідж регіону, який у ЄС є дуже важливим елементом так званого портрету регіону. Конкурентну політику ЄС вивчав О. Шнирков [264], а конкурентоспроможність регіонів ЄС - А. Ярош [267].

З огляду на те, що Україна є прикордонною з ЄС державою, особливо важливе значення для розробки ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком у контексті її європейської інтеграції мають дослідження транскордонного співробітництва, політики кордонів, формування та функціонування єврорегіонів. Цій проблематиці присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема Д. Шишоліна, С. Дмитрова [263], Є. Кіш [149,150], С. Костюк [157], Т. Терещенка [243], А. Панова [186], І. Студеннікова [240], Г. Шабо [332], монографії “Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України” Р. Федана [256], “Єврорегіони: досвід та перспективи” Н. Мікуни [175], “Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції” Є. Кіш [148]. Зв’язок між глобалізацією і регіоналізацією та проблеми транскордонної єврорегіоналізації досліджував І. Михасюк [173].

Виятково важливого значення у сучасних українських умовах набуває наукове осмислення проблеми адміністративно-територіальної реформи, яка безпосередньо визначає сутність державного управління регіональним розвитком. Невизначеність, яка існує тут на сьогодні, істотно ускладнює прогнозування майбутнього регіонального розвитку, транскордонної співпраці, функціонування єврорегіонів і планування переходу регіонів України до обов’язкової у ЄС системи NUTS. М. Паламарчук, наприклад, пропонує при проведенні адміністративно-територіальної реформи України використовувати термін “макрорайон”. На його думку, це має певні переваги, оскільки запропонована назва відрізняється від широко вживаних термінів “район”, “регіон”, “адміністративний район”, “райони у великих містах”, “область” (як регіон), а розміри макрорайонів за населенням, площею і виробничим

потенціалом є достатніми для формування макрорайонних системних комплексів. Ядра макрорайонів - міста Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Львів [214, с. 58-63].

Державне управління регіональним розвитком України у контексті європейської інтеграції потребує теоретичного осмислення європейських інструментів регіонального розвитку. Ця проблематика активно розробляється українськими вченими. Зокрема, агенції регіонального розвитку досліджували Т. Берегой [107] та Н. Луцишин [165]. Методологію та механізми створення, режими сприяння та функціонування вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку вивчали Ю. Макогон, В. Ляшенко і В. Кравченко [168; 205]. Ними проаналізовані основні зонально-економічні організаційні структури. Науковці вважають, що найприйнятнішою назвою тут може бути “вільна зона заохочення експорту”, оскільки: вона створюється для активної участі у діяльності світового ринку; на неї не розповсюджується багато економічних норм і обмежень, які діють на решті території держави; будучи у певному сенсі “вільною зоною” вона є елементом державного регулювання зовнішніх зв’язків [205, с. 24].

Становленню механізму СЕЗ присвячене дослідження В. Хобти, Т. Степанової, Д. Єгоренко, Д. Пудрика [222]. У своїй праці вони простежили шлях розвитку СЕЗ від окремих митних пільг до територій, звільнених від податкового тиску. В. Симоненко проаналізував позитивні та негативні наслідки створення СЕЗ в Україні [231]. Над цією ж проблематикою працювали І. Михасюк, М. Янків, З. Сажинець [174], І. Коломієць [153], П. Бельський, Н. Микула [167] та інші. Дослідники вважають, що потенціал АРР та СЕЗ в Україні використовується недостатньо. Тому необхідно провести глибокі теоретичні дослідження інструментів та засобів, що використовуються для гармонізації регіонального розвитку, спрощення процедур з одночасним посиленням їх прозорості. Головним чинником впливу повинна стати максимальна децентралізація у питаннях прийняття рішень щодо напрямків вкладення інвестицій у економіку регіонів, що сприятиме підвищенню її ефективності.

Теоретико-методологічне значення для державного управління регіональним розвитком України має робота Н. Ларіної. Досліджуючи вплив зовнішніх імпульсів, вона визначила два види регіонального розвитку: екзогенний - при сильному зовнішньому втручанні з боку державних органів влади у формі великих інвестицій, субсидій, кредитування та ендогенний - при слабкому втручанні, коли надаються податкові пільги, усувається адміністративний контроль, скорочується частка державної власності в регіонах. Метою державного втручання у цьому випадку є надання імпульсу внутрішнім факторам розвитку [161, с. 134].

Важливі науково-методологічні підходи запропонував у 1971 р. М. Бандман, який виділив дві основні стадії планування розвитку будь-якого регіону: перша - це пошук найкращого варіанту виробничої структури, розподілу і використання багатоцільових ресурсів розвитку елементів виробничої і соціальної інфраструктури; друга - це вибір найкращого варіанта зв'язків і розміщення усіх елементів народного господарства регіону [199, с. 24]. Перша з цих стадій, безумовно, зберігає актуальність й сьогодні, а на другій повинні враховуватись сучасні фактори, зокрема ринкова економіка, яка вимагає від держави, як вказує Л. Бальцерович, виважених методів впливу. Тому одним із завдань державного управління регіональним розвитком України є врахування у системі галузевих, міжгалузевих і територіальних зв'язків їх сутності, тенденцій розвитку тощо, з тим, щоб спрогнозувати ймовірні ризики. Такий підхід дасть можливість заощадити час та кошти і запобігти проблем у регіональному розвитку.

В умовах ринкової економіки головною рушійною силою є економічні інтереси, на яких будуються стосунки її учасників. Тому важливим завданням є запровадження ефективної системи мотивацій, заохочення та задоволення інтересів інвесторів із метою спрямування їх фінансів на вирішення проблем регіону. Основою цього повинен стати об'єктивний розрахунок економічної ефективності інвестицій з врахуванням як коротко-, так і довготермінових перспектив. Досвід європейських держав свідчить, що отримання великого позитивного ефекту у майбутньому виправдовує початкові затрати. Тому надзвичайно корисним для вироблення теоретичних засад управління регіональним розвитком України є систематизація європейського досвіду з врахуванням національних особливостей господарювання в окремих країнах і специфіки системи управлінських інституцій, інструментами та механізмами розвитку регіонів.

Отже, теоретико-методологічною основою розробки системи державного управління регіональним розвитком України є дослідження європейських вчених, а також розробки українських науковців. Врахування зроблених ними висновків дасть можливість виробити оптимальну та високоефективну теоретичну модель регіонального розвитку України на європейських засадах.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції

потребує осмислення змістового наповнення його понятійно-термінологічної основи. Значний внесок у понятійно-термінологічний апарат управління регіональним розвитком внесли українські вчені.

У сучасному розумінні змісту політики регіонального розвитку загалом не враховуються історичні передумови. Нині вона має вужче значення і включає лише соціально-економічну політику та політику просторового розвитку держави.

Відмінності у розумінні терміна “регіон” зумовлені тим, що це поняття містить певну ґносеологічну суперечність: певною мірою регіони існують фактично, а певною мірою ця категорія створена дослідниками і аналітиками для полегшення пізнання, поділу на категорії, класифікації, описування явищ. Загалом же, термін “регіон” на сьогодні вживається у трьох різних, проте взаємопов’язаних значеннях, які відповідають трьом різним поняттям “частини території”.

Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком вимагає осмислення наукових доробок у цій сфері, які втілені у наукових концепціях та теоріях. На сьогодні їх, загалом, можна поділити на економічні та гуманістичні.

Формування концепцій та теорій управління регіонами відбувалось шляхом виявлення і врахування суттєвих факторів, які власне й визначають сутність регіону. Однак, спільним в усіх концепціях регіону є те, що жодна з них повністю не відкидає теоретичних положень попередніх, а опирається на те, що у певний період розвитку суспільства вважалось найважливішим.

Сучасний динамічний, прогресивний розвиток регіонів у ЄС зумовлений наявністю високого рівня правового, правозастосовчого та інституційного забезпечення і фундаментальними науковими розробками усіх важливих управлінських елементів регіональної політики.

Розвиток регіональних досліджень у радянський час залежав від потреб панівної державної ідеології. Від наукових теорій вимагалось лише підтверджувати правильність уже прийнятих державною владою рішень у сфері регіонального розвитку. У дослідженнях радянського періоду присутні окремі напрацювання, положення, узагальнення, наукові твердження тощо, які можна використати при розробці теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України.

Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції вимагає наукового осмислення сучасних, передових

європейських основ управління у цій сфері. Надзвичайно корисним є систематизація європейського досвіду з врахуванням національних особливостей господарювання в окремих країнах і специфіки управління інституціями, інструментами та механізмами розвитку регіонів.

Теоретико-методологічною основою розробки системи державного управління регіональним розвитком України є дослідження європейських вчених, а також розробки українських науковців. Врахування зроблених ними висновків дасть можливість виробити оптимальну та високоефективну теоретичну модель регіонального розвитку України на європейських засадах.

РОЗДІЛ 2

УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1. Формування системи державного управління регіональним розвитком

Міждержавна, наднаціональна або, як її усе частіше називають, супранаціональна регіональна політика Європи має відносно невелику, проте досить насичену історію. Її розвиток через різні об'єктивні та суб'єктивні причини був складним та нерівномірним у динаміці. Почавши формуватись у державах-членах Європейської економічної спільноти з 1957 р., вона постійно набувала все більшого значення. На сьогодні - це один з основних засобів зміцнення економічного та соціального єднання держав-членів Європейського Союзу, спосіб залучення до загальноєвропейського інтеграційного процесу держав Центральної та Східної Європи [255, с. 29]. Нині у Європі немає держави, де б не визнавалася необхідність проведення регіональної політики. Вона втілена як у національних стратегіях регіонального розвитку, та і у спільній регіональній політиці ЄС, головним завданням якої є соціальне єднання держав-членів через зниження дисбалансів у рівнях розвитку регіонів [210, с. 11].

Регіональна наднаціональна політика ЄС здійснюється для доповнення і посилення регіональної політики держав-членів ЄС із метою зменшення міжрегіональних соціально-економічних контрастів і збільшення ефективності міжрегіональної інтеграції у масштабах ЄС. Необхідність її обумовлена тим, що економічний простір сучасного ЄС має досить складну структуру, а механізм ринкової конкуренції в його межах може не тільки поліпшувати, а й погіршувати стан окремих регіонів. В основі національної надрегіональної політики ЄС є три принципи, які відображають ідеологію європейської інтеграції: партнерство, тобто тісна координація дій між ЄС, національними урядами, регіональними і місцевими органами влади; субсидіарність як одна з основ федералізму; доповнюваність при акумулюванні ресурсів для підтримки регіонів (взаємодоповнення коштів ЄС і національних інвестицій) [208, с. 163].

У ЄС завжди існували істотні відмінності у рівні економічного розвитку і багатств певних регіонів. Це властиво навіть окремим

регіонам високорозвинених держав-членів, зокрема таким, як італійське Me220§IOГП0 чи територія колишньої НДР. Різниця між рівнями розвитку регіонів окремих держав зростає й з кожним наступним розширенням ЄС [299,8.226].

Регіональна та структурна політика Європейського Союзу внесла значні зміни до загального уявлення про інтеграційну єдність. Донедавна вважалось, що вищим рівнем міжнародної регіональної економічної інтеграції є політичний союз. Однак внутрішньорегіональні диспропорції, що виникали внаслідок хвилеподібного руху капіталу територією держав та їхніх внутрішніх регіонів і зумовлена цим нерівномірність соціально-економічного розвитку, поставили питання про внутрішньорегіональну єдність як вищий рівень інтеграції. Внаслідок цього відома “піраміда інтеграції” зросла ще на один поверх (додаток 1). Більшість дослідників вважає, що політичний союз повною мірою ще не сформувався, а проблема регіональної єдності в Західній Європі існуватиме ще довго, незважаючи на наявність потужного регіонального інструментарію вирівнювання [115, с. 342,343].

Деякі вчені вважають, що регіональна політика, фактично, є напрямом структурної політики, який відображає вплив держави на перетворення економічної структури у просторовому вимірі [299, б. 225]. Сама ж структурна політика Спільноти сформувалась на початку 70-х рр. XX ст., коли були прийняті перші соціоструктурні директиви (72/159 ЄЕС і 72/163 ЄЕС), а згодом-директива 75/268/ЄЕС про надання спеціальної допомоги для ведення сільського господарства у гірських регіонах та інших відсталих територіях, особливо сільськогосподарського спрямування [271,8.283].

На сьогодні зростання значення регіональної політики пов’язане із зростанням економічних показників у країнах ЄС. Вони проявляються у зниженні рівня безробіття і збільшенні доходу на одного мешканця. Відмінні показники регіонів, що мали місце при вступі і під час створення Єдиного ринку, різна здатність регіонів витримувати конкуренцію, що виникає при поглибленні й розширенні інтеграційних процесів у ході розвитку європейських спільнот [309, s. 423, 424], зумовлюють проведення політики зменшення диспропорцій розвитку, яка найчастіше набуває вигляду політики, скерованої на регіони з найбільшими потребами.

У керівництві ЄС вважають, що існування диспропорцій економічного розвитку окремих регіонів Європи - це дуже шкідливе явище, внаслідок якого послаблюється однорідність як окремих держав, так і усієї Спільноти. Воно може спричинити гальмування інтеграційних

процесів. Тому прийнято рішення про нівелювання цих диспропорцій шляхом впровадження у життя регіональної та тісно пов'язаної з нею структурної політики. Поняття “регіональна політика” та “структурна політика” дуже близькі, оскільки понад 90% використання коштів, призначених на структурну політику, відповідають цілям регіональної політики [278, s. 284,285].

Управління розвитком регіонів Спільноти спрямоване на досягнення двох основних цілей. Перша ціль - покращення ситуації у так званих проблемних регіонах, яких є два типи. Перші - це традиційно відстаючі регіони, що характеризуються слабо розвинутою промисловістю і виразною орієнтацією на сільське господарство. Зазвичай, це периферійні регіони, з поганою інфраструктурою, слабким розвитком сфери послуг і недостатньою кваліфікацією працівників. Синтетичним показником проблемного спрямування таких регіонів є низький рівень ВВП на одного мешканця. Другий тип - це регіони із занепадаючою промисловістю. Раніше вони відігравали важливу роль, проте потрапили у тяжке становище, коли змінилися структура попиту і виробництва та умови конкуренції. Цей тип регіонів характеризується, як правило, невідповідною інфраструктурою, тенденціями до зменшення попиту на вузькоспеціалізовану робочу силу і значними проблемами, що мають місце на території старих промислових об'єктів та житлових масивів. Головним проблемним показником регіону із занепадаючою промисловістю є високий рівень безробіття. Друга основна ціль регіональної політики Спільноти полягає у запобіганні появі нових регіональних диспропорцій як результату структурних змін, що відбуваються у світовій та європейській економіках. Частина з них випливає з самого процесу євроінтеграції, а інші - викликані технічним поступом, змінами суспільної свідомості, суспільних цінностей [309, s. 454]. Таким чином, головна мета спільної регіональної політики - це зменшення соціально-економічних диспропорцій між найбагатшими та найбіднішими регіонами [278, s. 241]. Окрім того, вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів Європейського Союзу є елементом політики соціально- економічного єднання [278, s. 281].

Ідея спільної регіональної політики виникла у 1955 р. на конференції глав держав Європи у Мессині (Messina). Тоді ж головою робочої комісії для підготовки рапорту про основи спільного європейського ринку був обраний представник Бельгії П.-А. Спак. Рапорт, який підготувала комісія, був названий “Рапортом Спака”, а після його підписання 25 березня 1957 р., він став відомий як Римські договори Європейської Спільноти. За особистий вклад у справу

створення ЄС П.-А. Спак визнаний одним з батьків-засновників Спільноти [346, б. 385]. Отже, 25 березня 1957 р. у Римі Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург підписали важливі договори, одним із яких засновували Європейське економічне співтовариство (вступив у дію з 01.01.1958 р.) [71, б. 43 -166], а другим - Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом) [71, б. 219 - 289]. Також був підписаний Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі [71,8.167-218].

За своєю сутністю і значенням договір про ЄЕС домінував над іншими європейськими договорами. Після перейменування, згідно з договором про Європейський Союз Європейської економічної спільноти на Європейську Спільноту, відповідний Римський договір почали називати “Договором про заснування Європейської Спільноти”. Він не містив вимог щодо проведення регіональної політики, оскільки держави-члени становили відносно гомогенну групу. Були лише окреслені наміри і поставлена мета сприяти скороченню диспаратів між різними регіонами й підтримувати регіони, які з різних причин відставали. Також зазначалося, що зменшення відмінностей між регіонами і промоція найменш розвинених регіонів забезпечить гармонійний розвиток Європейської економічної спільноти. Власне проблемам регіонів було присвячено лише декілька статей (зокрема ст. 2, 39, 119), а допомога передбачалася лише для тих, де був дуже високий рівень безробіття і низький рівень життя.

Національні уряди тривалий час намагалися зберегти суверенітет в управлінні регіональним розвитком, протистояли спробам прямих контактів між Європейською Комісією та регіональними установами, а Співтовариство лише надавало допомогу національним регіональним політикам через інституції, передбачені Римським договором. До таких інституцій належали: Європейський інвестиційний банк, що на комерційних умовах, але за пільговою ставкою й під гарантії бюджету ЄЕС здійснював фінансування нових видів діяльності та проєктів розвитку проблемних регіонів; створений у 1960 р. Європейський соціальний фонд для допомоги працівникам тих секторів, які підлягали реконверсії; створена у 1962 р. Секція Орієнтації - Європейський фонд орієнтації та гарантій сільського господарства - для фінансування структурних перетворень у сільському господарстві, зокрема його модернізації й комерціалізації; ЄСВС, яке надавало цільові позики і субсидії на модернізацію та диверсифікацію

металургійних і вуглевидобувних підприємств, а також на створення нових робочих місць [309, з. 423,424].

Загалом, еволюцію європейської політики регіонального розвитку можна умовно поділити на декілька етапів, які безпосередньо пов'язані із змінами у програмуванні структурної допомоги. Польські науковці І. Вітковська та З. Високінська виділяють три етапи у цій політиці: перший-з 1958 до 1973 -1975 рр., другий-з 1973 - 1975 до 1988рр. і третій-з 1988 дотепер [349, б. 240, 241]. На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним і не розкриває усієї повноти процесу. Вважаємо, що періодизація політики регіонального розвитку Європейської Спільноти повинна включати шість основних етапів.

Початковий тип регіональної політики, на нашу думку, властивий періоду з 1958 р. до 1974 рр. У цей час проблема регіональних диспропорцій ще не стояла так гостро, як на сучасному етапі. Тодішні ініціативи не були конкретними діями а швидше постулатами, адресованими регіональній політиці. Лише у 60-х рр. XX ст. розпочався незначний поступ. Європейський Парламент та Європейська Комісія почали готувати регулярні рапорти, які вказували на потребу координації і гармонізації діяльності у сфері регіонального розвитку. Поштовхом до цього стала констатація у рапортах конференції представників локальної влади, яку зібрала Рада Європи у 1958 р., негативного впливу європейської інтеграції на регіональний розвиток [296].

Особливе управлінське значення мали підготовлені на замовлення Європейського Парламенту три рапорти, в яких уперше давалися конкретні рекомендації Європейській Комісії щодо вирішення проблем регіонів. Перший рапорт був представлений 9 травня 1960 р. групою під керівництвом Ч. Мотта. Він спричинив утворення комітету у справах регіонів і початок роботи над програмою європейської регіональної політики. Наступним важливим документом став так званий “Рапорт Біркельбаха” (17 грудня 1963 р.). Рапорт містив декілька пропозицій, які вплинули на подальший хід регіональної політики. Зокрема, у ньому була рекомендація передачі у розпорядження спеціальних комісій фінансових коштів для потреб регіональної політики і створення центрального бюро європейської документації, а також розширення локальних контактів з органами місцевого самоврядування [315, в. 65]. У третьому рапорті - групи під керівництвом Е. Россі від 9 листопада 1964 р. - вказувалося на

необхідності відмови від розгляду регіональної політики як виключно внутрішньої справи держав-членів і наголошувалося на потребі започаткування роботи над європейським планом просторового господарства [290, б. 36].

Паралельно з розробкою теоретичних підходів до управління регіональним розвитком, група західноєвропейських країн здійснювала й конкретні спільні кроки для вирішення загальних регіональних проблем, передусім відсталих сільськогосподарських регіонів. Проте ця підтримка у рамках Європейського економічного співтовариства не отримала поширення. Для вирішення зазначених проблем здебільшого використовувалися аграрні субсидії з Європейського соціального фонду [323, р. 13].

У 1961 р. Європейська Комісія організувала для високих посадових осіб країн-членів конференцію, присвячену регіональній політиці. Головна проблема конференції - необхідність ведення спільної регіональної політики, яка б об'єднала різні політики підтримки регіонів у окремих державах. Зазначалось, що здійснення окремих регіональних політик призводить до диспропорцій у розвитку регіонів, і таким чином загрожує подальшому процесу поглиблення економічної інтеграції. Після конференції були створені спеціальні робочі групи, які у 1964 р. представили результати своїх напрацювань у формі рапортів. Суть рекомендацій робочих груп зводилась до: необхідності підготовки регіональних планів за спільною методологією; організації безпосередніх контактів ЄК з особами, відповідальними за регіональну політику у державах- членах; використання фінансових інструментів ЄЕС для цілей регіональної політики. На підставі цих рапортів 15 квітня 1964 р. регіональну політику вперше було включено до середньотермінової програми економічної політики, що стосувалася діяльності Спільноти на 1966 -1970 рр. Однак суттєвим недоліком стало те, що співпраця у сфері регіональної політики ще не мала правової основи, яка б врегульовувала відносини між окремими державами.

Важливим свідченням зростання ролі європейської політики регіонального розвитку стало створення у 1968 р. Генеральної дирекції у справах регіональної політики (ИС XVI) Європейської Комісії, що здійснювала координацію цієї політики на усіх рівнях: державному, локальному та власне регіональному [316, б. 1; 67; 99]. Її завданням була підготовка концепції майбутньої регіональної політики, яка б враховувала об'єднання трьох інституцій: Європейської економічної спільноти, Європейського співтовариства

вугілля і сталі та Євроатому [277, в. 6]. Першою конкретною ініціативою Європейської Комісії стало скерування у 1969 р. до Ради комюніке з пакетом пропозицій стосовно доцільності ведення спільної регіональної політики. Пропонувалося, зокрема, скласти і здійснювати координацію планів регіонального розвитку; забезпечити швидко реалізацію заходів у регіонах чотирьох типів - із запізненням у розвитку, занепадаючих, прикордонних і уражених структурним безробіттям; створити при Комісії постійний Комітет у справах регіонального розвитку; заснувати фонд відшкодування затрат на регіональні цілі; організувати інформування інвесторів, зацікавлених в участі у реалізації регіональних проєктів [286, 8. 35]. Рада, однак, не відреагувала і регіональна політика залишилася у компетенції окремих країн-членів [324, б. 36].

Загалом же, регіональна політика розвивалася дуже повільними темпами, тому що існувало зацікавлення здебільшого у розвитку торговельних зв'язків між державами-членами і у спільній сільськогосподарській політиці. Позики Європейського банку інвестицій зокрема, однаково надавалися як сільським, так і тим регіонам, що в рамках Європейського об'єднання вугілля і сталі вважалися промислово занепадаючими [280, р. 2]. Лише з 1971 р. було запроваджено контроль за використанням коштів, які спрямовувалися на допомогу регіонам держав-членів. Його управлінський механізм набув спрямування антидемпінгового контролю, оскільки включав зменшення форм підтримки центральних регіонів держав-членів до 20% вартості інвестиційних витрат. У 1979 р. цей принцип поширився на усі регіони Спільноти і держави-члени зобов'язалися дотримуватися верхньої межі допомоги на рівні 75% у найвіддаленіших регіонах (ультра периферійних), 3 5% - у периферійних, 25% - у серединних та 20% - у центральних [316, 8. 70].

Важливим кроком у розвитку спільної регіональної політики став Паризький саміт (жовтень 1972 р.). Він прийняв рішення про необхідність її проведення і зобов'язав ЄК створити до 31 грудня 1973 р. фінансований з бюджету Співтовариства Європейський фонд регіонального розвитку. Його завдання полягало у коригуванні основних внутрішніх диспропорцій Європейської Спільноти, викликаних домінуванням рільництва, змінами у промисловості і структурним безробіттям [324, с. 37]. Паризький саміт також прийняв рішення щодо проведення істотних змін у діяльності існуючих структурних фондів - Європейського соціального фонду та

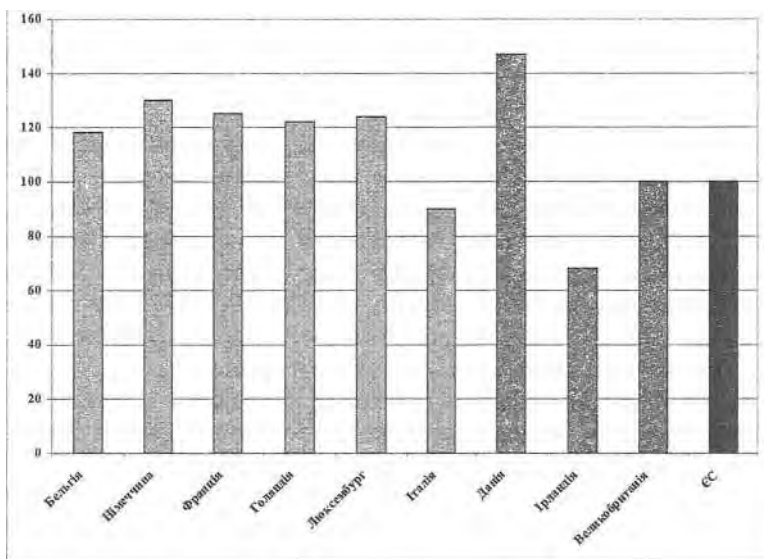

Європейського фонду орієнтації та гарантії сільського господарства. ЄСФ ще з 1957 р. виконував функцію соціального інструменту Спільноти і тому його діяльність стосувалася передусім перекваліфікації мігруючих працівників та осіб, яким загрожувала втрата роботи. Тепер же він ставав інструментом регіональної політики з завданням концентрації допомоги на регіональних проблемах. Створений у 1964 р. ЄФОГСТ тепер також отримав новий регіональний вимір, незважаючи на те, що кошти секції орієнтації, яка відповідала за підтримку регіонів, становили лише 5% від усього бюджету цього фонду [296].

Після першого розширення у 1973 р., коли до Спільноти приєдналися Ірландія, Данія та Великобританія, регіональна політика отримала прискорення у своєму розвитку. У нових межах міждержавного утворення, яке суттєво розширило свої кордони, різко проявилися регіональні та структурні диспропорції. Зокрема, найбільше у економічному розвитку при входженні до структури ЄЕС відставала Ірландія. Виходячи з принципу, що величина допомоги залежить від глибини наявної диспропорції у розвитку регіонів, ЄЕС прийняло рішення охопити допомогою усю Ірландію. Стосовно Великобританії, регіони якої були загалом економічно розвинутими і тому не могли претендувати на транш коштів та інструментів спільної сільськогосподарської політики у таких обсягах як Ірландія, здійснювався пошук фондів, які б врівноважили вклад Великобританії у бюджет Спільноти. Також необхідно було врахувати й суспільний аспект, оскільки громадська думка у цій країні була прихильною до інтеграції. Найменший вплив на зміни у європейській регіональній політиці мав вступ Данії - багатой держави з незначними регіональними диспропорціями.

Суттєвий вплив на вироблення теоретичних засад політики регіонального розвитку справила нафтова криза 1973 р., коли світові ціни на сиру нафту зросли у чотири рази (від 3 до 12\$ за барель). Це продемонструвало необхідність ведення спільної політики для підтримки сільської периферії та бідних регіонів у нових державах- членах ЄС, особливо у Ірландії. Погіршилась ситуація у Великобританії. У 1973 р. за рахунок власного вугілля, газових родовищ Північного моря і атомної енергетики вона покривала лише половину своїх потреб. Усе це зумовило започаткування спільної регіональної політики. Її необхідність посилювалася й тим, що у нових державах-членах Спільноти значно відрізнявся ВВП на душу населення (рис. 2.1).

Отже, ускладнення економічної ситуації у 70-х рр. XX ст. відіграло роль каталізатора процесу формування регіональної політики ЄС. 10 жовтня 1973 р., Ф. Дельмотте від імені Комітету з регіональної політики та транспорту (Committee on Regional Policy and Transport) на пропозицію Комісії європейських спільнот, була зроблена доповідь для Ради (документ 152/73), в якій пропонувалось прийняти рішення про створення Комітету з регіональної політики (Committee for Regional Policy) (нині - це Комітет з регіонального розвитку Європейського Парламенту (Committee on Regional Development)) і постанову про створення Європейського фонду регіонального розвитку, а також визначити його фінансовий механізм [70].

Рис. 2.1. ВНП на душу населення країн-членів ЄЕС та держав, які вступили у 1973 р. (ЄЕС = 100) [324, s. 38]

Однак через відсутність єдиної думки щодо сум трансферів, які одні країни мали скеровувати на користь інших, формування нових інституцій затягнулося на три роки. Великобританія, наприклад, висловила бажання, щоб її фінансові витрати на спільну регіональну політику були компенсовані виплатами Співтовариства на реконверсію проблемних регіонів. З іншого ж боку, Італія звернула увагу на відсутність

у бюджеті ЄЕС, всупереч положенням Преамбули Римського договору, видатків, спрямованих на зменшення відсталості проблемних регіонів. Два нові комунітарні органи були засновані після тривалих дискусій: Європейський фонд регіонального розвитку - у березні, а Комітет із регіональної політики - у липні 1975 р. Він складався з компетентних функціонерів країн-учасниць та представників Комісії і мав завданням координувати національні регіональні політики, давати оцінку їхньої сумісності з цілями Співтовариства. ЄФРР повинен був виконувати виключно функції інструменту перерозподілу і отримував у своє розпорядження 4,8% бюджетних витрат (у 1975 р.) для досягнення, насамперед, двох цілей: подолання структурного відставання проблемних регіонів (протягом 1975 -1977 рр. 40% коштів Фонду отримувала Італія) та боротьби з наслідками деіндустріалізації (28% отримувала Великобританія) [156, с. 181]. У1984 р. відсоток ЄФРР у бюджеті зріс до 7,3%, що у сім разів збільшило суми інвестування. У результаті цього було створено понад 600 тис. додаткових робочих місць (додаток 2) [316, в. 83, 84]. Незважаючи на те, що спочатку ЄФРР була відведена лише роль основного фінансового інструмента політики регіонального розвитку, з часом він не лише ввійшов до структурних фондів ЄС, а й посів у ньому головне місце.

Важливою складовою формування системи управління регіональним розвитком стало створення європейського валютного союзу, який на європейському саміті у Гаазі у грудні 1969 р. вперше набув конкретного вираження. У жовні 1970 р. був представлений так званий “План Вернера” (прем’єр-міністр Люксембургу П. Вернер), у якому визначалася концепція переходу до валютного союзу через незворотність взаємної конвертації національних валют, повну лібералізацію руху капіталу, встановлення незмінних валютних курсів і заміну національних валют єдиною європейською валютою до 1980р. [290, в. 37]. Однак лише наслідки валютної кризи сприяли усвідомленню необхідності підтримки у Європі стабільних валютних курсів, щоб знівелювати дестабілізуючий вплив долара. Планів створення валютного союзу було багато. Наприклад, “Меморандум Барра” (віце-президент Єврокомісії Р. Барр (1969 р.) передбачав: здійснення співпраці країн-членів у валютній сфері; надання фінансової допомоги країнам з валютними проблемами; забезпечення економічного зближення, як бази для подальшої фінансової інтеграції [123].

Перехід до єдиної європейської валюти розпочався у квітні 1975 р., коли була запроваджена європейська розрахункова одиниця - ЄРО

(European unit of account - EUA), курс якої залежав не від долара, а від ринкової вартості валют, із яких вона складалася. Однак ця одиниця використовувалася лише у міждержавних розрахунках, бюджеті ЄЕС і операціях Європейського інвестиційного банку. У 1977 р. розгляд питання про валютний союз ініціювали канцлер ФРН Г. Шмідт та президент Франції В. Жискар д'Естен. Їх підтримав тодішній голова Комісії ЄС Р. Дженкінс [96]. На сесії Європейської ради у Брюсселі 5 - 6 грудня 1978 р. було прийнято рішення про створення Європейської валютної системи [62], а 13 березня 1979 р. з'явилася європейська валютна одиниця - "ЕКЮ" (European currency unit - ECU) і виникла заснована на ній Європейська валютна система, що охопила усі країни ЄЕС [341].

Якісно новим етапом в управлінні політикою регіонального розвитку стало схвалення Радою ЄЕС третьої середньотермінової програми економічної політики, яка передбачала покращення координації державних регіональних політик. Програма ґрунтувалась на засадах, за якими рівномірний пропорційний розвиток є важливішим від пріоритетів окремих держав. Для досягнення цілей регіонального розвитку використовувалися такі управлінські принципи: заохочення, спрямоване на залучення у проблемні райони приватного капіталу шляхом надання різноманітних пільг; обмеження, спрямовані на стримування економічної активності у надмірно перевантажених господарською діяльністю районах; державної допомоги для спорудження у проблемних районах об'єктів інфраструктури; розміщення підприємств державного сектора у районах, які потребували державної допомоги та винесення ряду державних закладів із столичних районів; створення великомасштабних програм територіальної організації господарства, складання перспективних схем розміщення продуктивних сил, у яких у загальних рисах прогнозувалися еволюція систем розселення, загальні зміни просторових конфігурацій [125, с. 46-51].

Завдання підвищення ефективності управління регіональним розвитком вимагало удосконалення понятійного апарату. Зокрема, із створенням ЄФРР з'явилася потреба у визначенні терміна "регіон" та критеріїв, яким має відповідати певна територія, щоб отримати фінансову допомогу фонду. Термін "менш розвинутий регіон" також не мав однозначного трактування, адже слабше розвинутий регіон у одній державі не обов'язково був таким, згідно із критеріями ЄС. Навіть на сьогодні залишаються певні проблемні термінологічні моменти, які все ще вимагають узгодження. Наприклад, що саме вважається економічними і соціальними диспропорціями у регіональній політиці та за якими критеріями вони визначаються. Європейська політика

еднання здебільшого акцентує увагу на економічній ефективності, рівневі прибутку і зайнятості. Але ці показники не завжди можуть бути індикаторами регіональних диспропорцій. Зокрема, якщо за основу для надання допомоги структурними фондами береться валовий внутрішній продукт на душу населення у купівельній спроможності, то тут не враховується вартість проживання у різних регіонах, рівень оподаткування тощо [284, р. 25]. Окрім того, використання традиційних індикаторів при проведенні комплексної експертизи, рівня та динаміки розвитку регіонів не досконале насамперед через їхнє низьке інформаційне наповнення [272, р. 371].

Принципово важливе теоретичне значення мало запровадження єдиного методологічного підходу до усіх регіонів задля дотримання критерію справедливості під час планування, впровадження і моніторингу допомоги проблемним регіонам ЄС. Появилась ідея застосування однакового підходу до регіонального поділу для усіх держав-членів ЄС, що втілювалась у єдиній класифікації територіальних одиниць. У травні 1973 р. спеціальна комісія під керівництвом представника Великої Британії у ЄЕС Дж. Томсона (George Thomson) підготувала доповідь про регіональні проблемні Спільноті ("Доповідь Томпсона") [290, с. 38]. Вона стосувалась регіональних диспропорцій. Комісія склала також список регіонів - потенційних користувачів допомогою новоствореного ЄФРР і вперше запропонувала використання єдиного регіонального поділу для усіх держав Спільноти [286, с. 34 - 39].

Номенклатура територіальних одиниць для статистичних цілей - стандарт територіального поділу країн у Спільноті. Він розроблений і охоплює лише країни-члени. Територіальні одиниці (NUTS-одиниці), які визначаються цим стандартом, можуть відповідати адміністративно-територіальним одиницям країни. Проте в окремих випадках така відповідність відсутня. На засіданні Європейського Парламенту 4 вересня 2007 р., у зв'язку із вступом до ЄС Болгарії та Румунії, була прийнята резолюція, яка внесла зміни до Регламенту ЄС № 1059/2003 про загальну класифікацію територіальних одиниць для цілей статистики (NUTS) (документи (COM(2007)0095) - C6-0091/2007 - 2007/ 0038(COD)) (додаток 3).

Особливо важливе значення для формування системи державного управління регіональним розвитком мало створення, згідно з постановою Ради європейської спільноти № 724/75 від 18 березня 1975 р. Європейського фонду регіонального розвитку. Юридичною підставою тут стала ст. 235 Римського договору, у якій зазначалося, що у випадку неможливості виконання якоїсь з поставлених договором цілей, Рада

має право після проведення необхідних консультацій вжити відповідні заходи [99]. Посилаючись на згадану статтю, Паризький саміт 1972 р. й визнав необхідним створення ЄФРР для розвитку діяльності у сфері екологічної, регіональної, соціальної та індустріальної політик.

Сприяючи зменшенню регіональних диспропорцій з метою створення у майбутньому валютного та економічного союзів, фонд розподіляв кошти між державами-членами і повертав витрати на регіональну політику у бюджети держав. Спочатку 60% його коштів призначалося на інвестування у інфраструктуру, а 40% - на дофінансування у промисловість, послуги, розвиток ремесел. Регіони могли отримати кошти лише за певних умов. Зокрема: допомога повинна була спрямовуватись на дофінансування державних проектів, а частка коштів фонду мала становити 20 - 30% загальної вартості проекту; допомога фонду повинна була узгоджуватися з національними пріоритетами регіонального розвитку держави-члена; право отримати допомогу мали виключно держави, а не суб'єкти господарювання; існували квоти, які визначали частку окремих держав у ЄФРР [324, р. 39]. Із визначених на три роки 1300 млн. екю запланованої допомоги, наприклад, 300 млн. розрахункових одиниць припадало на 1975 р.; 500 - на 1976 р.; 500 - на 1977 р. [316, s. 79] Розподіл ресурсів фонду по країнах наведено у табл. 2.1 [90, р. 1-7].

Таблиця 2.1

Розподіл коштів допомоги ЄФРР

№ з/п	Держава	% від загального фонду
1	Бельгія	1,5
2	Данія	1,3
3	Франція	15,0
4	Ірландія	6,0
5	Італія	40,0
6	Люксембург	0,1
7	Нідерланди	1,7
⁸	ФРН	6,4
9	Об'єднане Королівство	28,0

Удосконалення управління регіональним розвитком вимагало формування критеріїв, яким повинен був відповідати регіон, щоб отримати допомогу від фонду. Ними стали: значно нижчий від середнього по державі рівень ВВП на душу населення; велике значення сільського господарства або ремесел, які занепадають; високий ступінь

безробіття або міграції; негативний результат від запровадження регулювання торгівлі або інших політик Спільноти [324, р. 40]. Це відповідало статуту ЄФРР, де його головною метою визначалось коригування головних регіональних диспропорцій у Спільноті, що були викликані переважанням сільського господарства, глибокими змінами у промисловості і структурним безробіттям.

На початку своєї діяльності ЄФРР лише підтримував національні політики регіонального розвитку, які розроблялися самостійно кожною окремою державою. Тому кошти фонду здебільшого спрямовувалися у регіони, уже охоплені державними інструментами регіональної підтримки. Отримати субвенцію могли лише держави-члени Спільноти. Вони також зобов'язані були опубліковувати результати використання дотацій, які для окремих проектів не могли перевищувати 20 - 30% загальних витрат [90, art. 4, р. 2Б]. Заходи ЄФРР фактично обмежувалися відшкодуванням країнам-учасникам державних витрат на регіональну політику в межах встановлених квот. Напрямки ж розвитку цієї політики національні уряди обирали самостійно, а до Брюсселя спрямовували обґрунтування сукупних витрат, які Комісія компенсувала на рівні, що не перевищував квоти. Комісія також контролювала національні допомоги, спрямовані на регіональний розвиток і забезпечувала гарантування умов чесної конкуренції для підприємств Спільного ринку [156, с. 181]. Незважаючи на те, що після свого заснування ЄФРР не відігравав помітної ролі у формуванні пріоритетів розвитку, саме завдяки йому утвердився важливий принцип: частина фінансових коштів Спільноти призначалася безпосередньо для регіонів, а управління периферійними територіями перестало мати спрямування побічного втручання при реалізації інших політик [282, р. 337].

Отже, до 1974 р. завершився період документального оформлення намірів стосовно політики регіонального розвитку Спільноти. Початок наступного етапу за З. Варналієм та У. Ваннопом припадає на середину перехідного періоду розвитку концепцій регіонального планування у Європі (1970 - 1980 рр.), а закінчується всередині Фордистського періоду (1980- 1990 рр.) [115, с. 359, 360]. У цей час були реалізовані основні положення римських договорів: створення спільних інституцій; інтеграція спільних політику межах ЄС; створення спільного ринку; вільний вибір місця проживання [345, с. 21]. Це дало можливість вести дебати про майбутнє Спільноти з врахуванням проблем спільної регіональної політики [345, с. 22].

Світова економічна криза 70-х рр. XX ст. зумовила появу серйозних проблем і диспропорцій у регіональному розвитку. Зростає,

особливо серед молоді, рівень безробіття. Виникла необхідність реструктуризації легкої промисловості, у якій лише за 1975 -1976 рр. було скорочено близько 600 тис. робочих місць. Приватизація негативно позначилась на старих промислових районах, тому що передача державного сектору у приватні руки або його перехід на нові умови діяльності прискорили у Великобританії, Франції, Бельгії процес раціоналізації-масове закриття нерентабельних виробництв і падіння зайнятості. Це змусило Європейську Комісію у червні 1977 р. переглянути засади ведення регіональної політики [105, с. 29]. У підготовленому нею комюніке вимагалось так організовувати використання коштів ЄФРР, щоб це не лише підтримувало здійснення національних політик, а й сприяло зміцненню і розвитку загальних для усієї СЕС ініціатив. Тоді ж рішенням ЄЕС було встановлено, що 50% із коштів ЄСФ мають скеровуватись на так звані “території з пріоритетом у підтримці”. Внаслідок відсутності критеріїв, за якими можна було б визначити ступінь важливості регіональних проблем у державах-членах, окремим державам визначались певні державні квоти (quotas nationales), що відображали “ex ante” (планований або бажаний рівень певної діяльності або показник) встановленого відсоткового рівня, який мала отримати кожна держава від ЄФРР [316, s. 204].

Значне ускладнення економічної ситуації у 1979 р. внесло свої корективи у політику регіонального розвитку, які виражені фразою прем’єр-міністра Великобританії М. Тетчер: “Я хочу назад свої гроші” (“I want my money back”). Тоді ця політика проводилася на спеціальних засадах: величина трансферів залежала від величини внесків у бюджет ЄЕС кожної окремої держави-члена, тобто діяв принцип “доцільного повернення” (juste-retour-Politik) [11, s. 40]. Він ґрунтувався на державних квотах, що відповідали часткам, які окремі держави могли отримати при розподілі коштів. Через те найбільше отримували найбагатші держави, у яких нерівномірності регіонального розвитку були менш гострими, аніж у державах, що менше вносили до спільного бюджету. Проте, у другій половині 70-х рр. XX ст. було прийняте рішення про скерування 74% коштів від ЄФРР для Італії, Великобританії та Ірландії [324, s. 40].

Реформування політики регіонального розвитку здійснювалося шляхом прийняття її нових основних положень. На засіданні Ради 6 лютого 1979 р. були офіційно затверджені “Керівні принципи регіональної політики Спільноти” і внесені поправки до “Положення про створення ЄФРР” (ОІС 36/79). Передбачалося, що ЄФРР буде підтримувати проекти, спрямовані на розвиток інфраструктури,

проводити аналіз виконання політики регіонального розвитку (періодичні доповіді), оцінювати вплив на регіони інших політик Спільноти, координувати національні політики регіонального розвитку, використовуючи на згадані цілі 1,5 млн. євро на рік. Отже, відбулася якісна зміна у підході до управління регіональним розвитком, а це збільшило роль Спільноти у гармонізації розвитку регіонів. Важливо, що 5% коштів ЄФРР надавалися у розпорядження Європейської Комісії, яка мала право використати їх для регіональних потреб на свій розсуд. У цьому рішенні відобразилась новизна управлінських підходів, оскільки виникли поняття “позаквотові кошти” (hors quota), “позаквотова секція”. З “позаквотової секції” отримували фінансове сприяння, французька регіональна програма “Великий Південь-Захід” (1980 р.), програми розвитку металургії (1980 р.), текстильної промисловості (1984 р.), кораблебудування та рибальства (1980 р., 1985 р.)[156,с. 181].

У 1979 р. також було створено “Новий інструмент спільнот” - додаткову установу, яка отримала від Європейської Комісії повноваження в оформленні позик Європейського інвестиційного банку для малих і середніх підприємства у відсталих регіонах.

При розподілі допомоги Європейського фонду регіонального розвитку зберігався принцип нерівномірності. Зокрема, протягом перших десяти років його існування понад 90% коштів було розподілено між п'ятьма країнами. Привілейовану позицію займали Італія, яка отримала майже 40% і Великобританія - близько 25% коштів. Серед інших регіонів, до яких надходила допомога, були усі регіони Греції (окрім Афін) і Ірландії, Шотландія, Валія, Північна Ірландія, Гренландія та заморські департаменти Франції. Це означало концентрацію допомоги на найвіддаленіших регіонах, які у 1983 р. отримали близько 2/3 допомоги фонду (додаток 4) [82; 31 ; 279; 316, s. 37].

Основними причинами реформи ЄФРР 1984 р. став вступ до Спільноти у 1981 р. дуже відсталої, порівняно з іншими країнами ЄС, Греції і перспектива інтеграції ще двох бідних держав - Португалії та Іспанії (вступили у 1986 р.). ВВП на душу населення у Греції був набагато нижчим від середнього по ЄС (рис. 2.2). Посилення диспропорцій у регіональному розвитку відновило дебати на тему спільної регіональної політики і спричинило зміни у ставленні до управління розвитком периферійних регіонів. У травні 1984 р. Рада Європи здійснила реформу регіональної політики, ЄФРР і затвердила положення про інтеграцію діяльності та національні регіональні політики. Головними завданнями Спільноти у сфері управління регіональним розвитком стали: періодичний аналіз соціально-економічної ситуації у регіонах;

координація державних політик регіонального розвитку; оцінка впливу на регіони інших політик. Реалізація цих завдань виразилась у підтримці з боку ЄС зусиль держав-членів у залученні відсталих регіонів і регіонів із занепадом ремесел до структурної перебудови економіки [63].

Істотним елементом реформи стала заміна попередньої системи квот так званою системою виделок, яка встановлювала верхню і нижню межі потенційної фінансової участі Спільноти у реалізації національних регіональних стратегій. Кожна держава протягом трьох років повинна була гарантувати наявність коштів, які відповідали нижній межі. Кошти, що перевищували нижній ліміт, призначалися у випадку, коли держава-член відповідала критеріям, виписаним у регламенті положення. Межі допомоги для країн-членів у рамках ЄФРР наведені у табл. 2.2. У цей час також посилилася роль Комісії, яка, по-перше, отримала повноваження по проведенню експертиз проектів, що зміцнило її позиції як регіонального координатора, а, по-друге, збільшилася сума коштів, з яких вона могла фінансувати ініціативи Спільноти [297, р. 245]. Загальний розмір мінімальних інтервенцій був визначений на рівні 88,5%. Це означало, що у розпорядженні Комісії залишалося 11,5%. Отже, можливості Комісії у допомозі регіонам значно зросли.

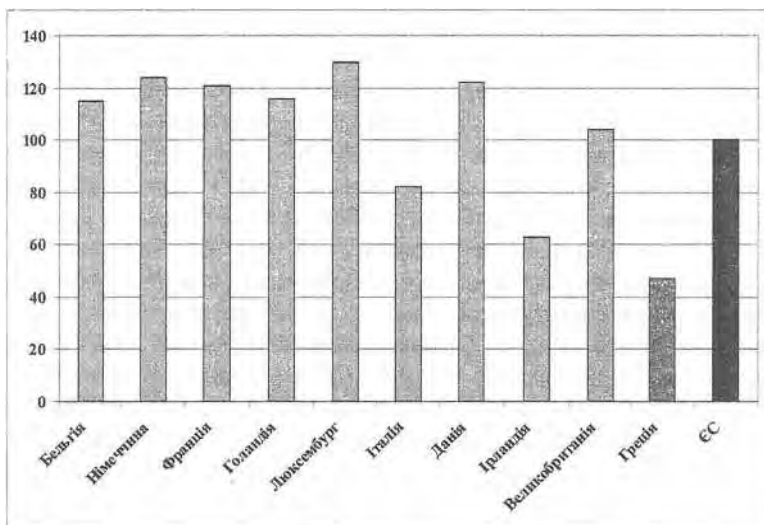

Рис. 2.2. ВНП на душу населення країн-членів ЄЕС і Греції у 1981 р. (ЄЕС = 100)

Таблиця 2.2

Межі допомоги для країн-членів із ЄФРР

Країна	Межі виделки (%)	Держава	Межі виделки (%)
Бельгія	0,61-0,82	Ірландія	3,81-4,61
Данія	0,34-0,46	Люксембург	0,04-0,06
Франція	7,47-9,96	Німеччина	2,55-3,40
Греція	8,35-9,96	Португалія	10,65 - 14,20
Іспанія	17,95 -23,93	Італія	21,59-28,79
Голландія	0,68-0,91	Великобританія	14,48-19,31

Суми, що їх отримували держави-члени на регіональний розвиток у період 1975-1986 рр. і субвенції від ЄФРР у 1975-1980 рр. наведені у додатку 4 [279, s. 31; 37; 316, s. 82].

У ході реформи була запроваджена нова класифікація регіонів, які потребували допомоги. Згідно з нею, право на допомогу від ЄФРР мали регіони: з довготривалим відставанням у розвитку; з низьким рівнем доходів, високим ступенем безробіття та високим показником міграції; ті, що постраждали від негативних результатів діяльності ЄС та прикордонні регіони.

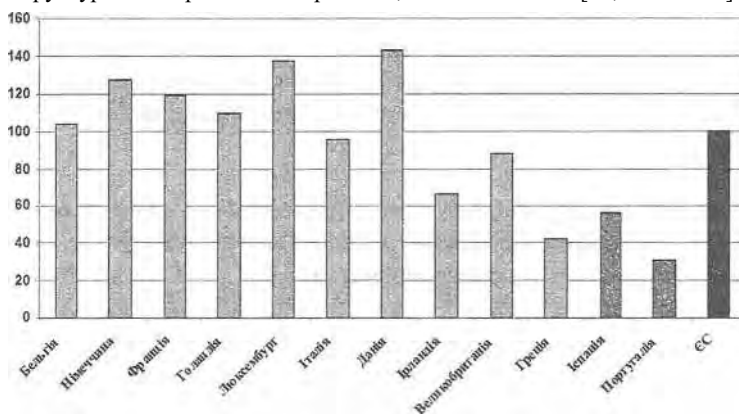
Таким чином, вироблення дієвих теоретичних засад політики регіонального розвитку стало головною передумовою управлінської діяльності на різних етапах її формування та здійснення і узгоджувалось із типом управління як в окремих державах-членах, так і у Спільноті загалом.

2.2. Вплив спільної регіональної політики на національну специфіку управління регіональним розвитком у державах-членах ЄС

Вагомі зміни у розвитку регіонів ЄС у період 1986-1992 рр. спричинили суттєве переосмислення теоретичних засад управління ними. Зокрема, вступ до ЄС у 1986 р. Іспанії і Португалії викликав зростання регіональних диспропорцій всередині Спільноти (рис. 2.3). Рішення про введення з 1 січня 1993 р. спільного європейського ринку, підготовка якого розпочалася з прийняттям Єдиного Європейського Акту у 1987 р., не схвалювали менш розвинуті держави. Вони побоювались негативних наслідків вільного пересування товарів для власних економік. Тому багатші держави, погоджуючись на поглиблення інтеграційних процесів, пропонували виділення більшої кількості коштів для підняття рівня конкурентоспроможності бідніших країн [282, р. 336]. Великобританія вимагала змінити систему розподілу

трансферів із бюджету ЄС для того, щоб усі держави-члени могли користуватися ними справедливніше.

Радикальні перетворення в управлінні регіональним розвитком ЄС зумовило підписання у Люксембурзі 17 лютого 1986 р. і вступ у дію 01 липня 1987 р. Єдиного Європейського Акту. Він закріпив нову юридичну основу і став імпульсом нових цілей регіонального розвитку. Ст. 130а ЄЕСА констатувала, що з метою підтримки гармонійного розвитку Спільнота розвиває і конкретизує дії, які ведуть до зміцнення економічної та суспільної єдності. Вона прагне зменшення диспропорцій у ступенях розвитку різних регіонів і відсталості найменш привілейованих із них. Ст. 130b зобов'язувала держави-члени здійснювати і координувати свої економічні політики для забезпечення виконання цілей ст. 130а і визначила нові завдання та принципи для структурних фондів. Окрема увага була приділена ЄФРР. У ст. 130с його основною метою визначено участь у розвитку та структурному пристосуванні відсталих регіонів і реструктуризація промислових регіонів, що занепадають [71, с. 290-294].

Рис. 2.3. ВНУ на душу населення країн-членів ЄЕС, Іспанії та Португалії у 1986 р. (ЄС = 100) [290, с. 44]

Важлива роль у розвитку теоретичних засад впливу спільної регіональної політики на національну специфіку управління регіонами належала особистій позиції тодішнього голови Єврокомісії Ж. Делора. Він вважав, що необхідно ділитися не лише дивідендами, а й збитками від здійснення регіональної політики. Обґрунтування такого підходу містила

так звана Біла Книга (1985 р.), де зазначалось, що функціонування ЄСР може похитнути економічну рівновагу у найбільш бідніших регіонах Спільноти. У ній також містився перелік із 282 пропозицій і засобів, спрямованих на усунення матеріальних, технічних і податкових бар'єрів, що перешкоджали створенню спільного ринку. Про хід реалізації цих намірів Європейська Комісія звітувала перед Європарламентом та Єврорадою у формі щорічних звітів [346, s. 356].

Удосконалення теоретичних основ управління регіональним розвитком відбувалося з урахуванням багаторічного досвіду його здійснення, комплексного спрямування, чіткості функціонування механізмів підтримки регіонів, економічних секторів та категорій населення. За цього в управлінських інституціях Спільноти усвідомлювали розміри витрат, які необхідні були для реалізації цих принципів.

На практиці посилення потреби у реформуванні зумовлювалось й зростанням незадоволення, передусім бюджетною структурою. Сам принцип сплати внесків до бюджету Спільноти ставив у кращі умови економічно міцніші держави. Слабші ж намагалися домовлятися про збільшення структурних коштів на потреби своїх регіонів. Великобританія, незадоволена розподілом коштів на розвиток аграрних регіонів, при якому найбільшу частку з трансферів отримували Франція, Німеччина та Ірландія, різко скоротила виділення фінансів на ці потреби.

Зростаючі проблеми в управлінні регіональним розвитком посилювали у 80-х рр. XX ст. регіональні диспропорції. З 1980 р. ВВП на душу населення, на противагу 10 найбіднішим, збільшився у 10 найбагатших регіонах. Це означало, що економічний розрив між багатими та бідними регіонами постійно зростає, а соціально-економічного рівноправ'я між ними не досягнуто. Для вирішення найгостріших проблем у 1987 р. був розроблений комплект пропозицій, який за прізвищем ініціатора та керівника розробки отримав назву "Пакет Делора". Усього було декілька документів із такою назвою. У першому наголошувалось, що необхідно забезпечити кращу відповідність між фінансуванням з бюджету Спільноти і відносним рівнем добробуту держав-членів [330, s. 92]. На підставі цього документа Європейська Рада на саміті у Брюсселі 11-12 лютого 1988 р. визначила три головні напрями реформи. Перший з них полягав у збільшенні надходжень до бюджету з метою забезпечення належного функціонування Спільноти на період до 1992 р. Другий – закріплював пріоритетність витрат на фінансування структурних змін, а також виділення коштів для дотримання бюджетної дисципліни і контролю заростом витрат на сільське господарство. Третій напрям полягав у реалізації рішень, які б дозволили справедливіше поділити між державами-членами фінансовий

тягар діяльності Спільноти у контексті співмірності коштів, які вони вносять до бюджету, з рівнем їх заможності. Внаслідок цього бюджетні витрати Спільноти на сільське господарство з 60% знизилися до 50%, а витрати на структурну політику з 16% збільшилися до 25% від загальної суми бюджету. Це означало фактичне подвоєння коштів структурних фондів [279, с. 48].

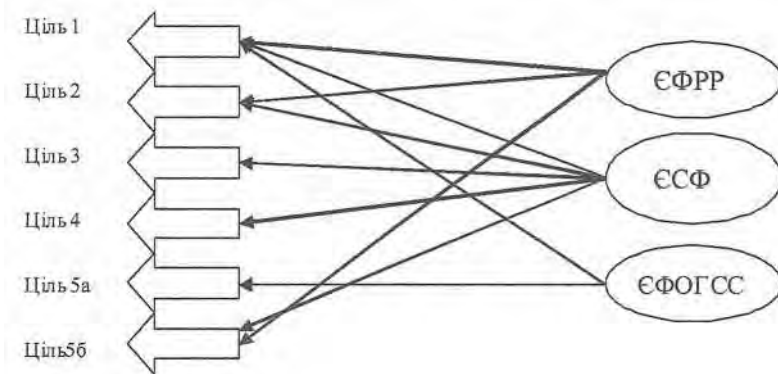
На Брюссельському саміті 1988 р. також було прийняте рішення про фінансове реформування структурних фондів (ЄСФ, ЄФРР та ЄФОГСГ). Автори реформи стверджували, що досягнути ефективнішого використання наявних фінансових коштів можна лише тоді, коли фонди будуть діяти більш скоординовано і в однакових умовах [214]. Розподіл коштів структурних фондів для досягнення цілей у державах Спільноти на період 1989-1993 рр. наведений у додатку 5.

Починаючи з 1988 р., опрацювання річних бюджетів, відповідно до вимог реформи, здійснювалося на основі багаторічних фінансових планів. Термін планування був встановлений у шість років. Перший плановий період тривав із 1989 до 1993 рр. [63, с. 43, 44]. У цей час для усіх фондів було виділено близько 63 млрд ЕКЮ. Найбільше скористалися з допомоги структурних фондів периферійні держави Спільноти, які, зокрема, отримали: Іспанія - 22,9%, Італія - 17,2%, Португалія - 13,2%, Греція - 12,4%. Багатшим країнам виділили значно меншу фінансову підтримку. Наприклад Німеччині – лише 4%, що становило 2,6 млрд ЕКЮ. Тим не менше, отримані кошти дали імпульс державним і приватним інвестиціям, сприяли запровадженню нових (фінансованих ЄФРР і ЄФОГСГ) технологій і затвердженню нових (фінансованих ЄСФ) підходів до проблеми зайнятості [279, с. 55].

Разом із реформою фінансового устрою суттєві зміни відбулися у типі завдань, цілей і пріоритетів підтримки структурних фондів. Була здійснена модифікація методів управління, контролю і використання коштів регіональної допомоги. Загалом, нововведення зводились до: зосередження на динамічних цілях; запровадження нових методів втручання, децентралізації, доступу до програм і проєктів; посилення координації усіх фінансових інструментів Спільноти; поліпшення і полегшення умов управління, моніторингу, оцінки і контролю; надання структурним коштам більшої гнучкості; дофінансовування проєктів усіма структурними фондами; створення інституції “Ініціативи Спільноти” [290, с. 45] для ефективнішого впливу на структурні втручання та інструменту “Межі підтримки Спільнотою”; виділення коштів на підтримку зайнятості і боротьбу з безробіттям. Більшість проведених тоді змін є актуальними для підтримки регіонів й на сьогодні.

Реформа скоординувала завдання і цілі структурних фондів, які стали динамічним інструментом управління. Постановою Ради №2052/88

від 24 червня 1988 р. було визначено завдання і п'ять основних цілей структурних фондів. Перша ціль — сприяння розвиткові та структурній перебудові економіки регіонів, що відстають у розвитку; друга — перетворення прикордонних регіонів або частин регіонів (зокрема районів та міських общин), що суттєво постраждали внаслідок промислового спаду; третя - боротьба з тривалим безробіттям; четверта-сприяння професійній орієнтації молоді. П'ята ціль стосувалася реформування сільського господарства і була поділена на два підпункти: а) прискорення структурної перебудови сільськогосподарських інфраструктур (ціль 5а і б) сприяння розвиткові сільських районів (ціль 5б) [69]. Відповідно до встановлених процедур, цілі залишалися актуальними протягом одного програмного періоду – у цьому випадку шести років, а для їх реалізації резервувались відповідні фінансові кошти. Враховуючи те, що лише частина цілей (3, 4 і 5а) стосувалися усіх регіонів Спільноти, то структурна політика не мала загально регіонального спрямування [279, s. 45]. Структурна ж підтримка з боку Спільноти у 1989-1993 рр. включала так звані горизонтальні інструменти, адресовані певним групам населення держав, незалежно від місця проживання, і регіональні - орієнтовані на підтримку окремих регіонів. Схема сприяння структурних фондів для досягнення цілей після реформи 1988 р. показана на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Розподіл коштів структурних фондів за цілями

Під час реформи був ліквідований, створений у 1975 р. Комітет регіональної політики і замість нього у 1989 р. утворено Комітет розвитку і конверсії регіонів - консультативно-дорадчий орган Комісії у питаннях управління коштами ЄФРР [316, s. 102]. Окрім того, реформа зумовила й інші значущі зміни, які надали нового вигляду регіональній

структурній політиці. Головні з них: узгодження цілей і дій з іншими політиками Спільноти; координація дій усіх фондів та інструментів регіональної політики; гнучкість застосування фондів для окремих проєктів; актуальне моделювання процесу втручання та пошук інновацій. Усе це знайшло відображення у діючих й нині принципах політики соціально-економічного єднання: субсидіарності, як одній з основаних засад устрою ЄС; концентрації; багаторічному програмуванні; партнерстві; доповнюваності. Вони стали результатом набутого Європейською Комісією досвіду, а їх метою є координація та підтримка регіональних політик держав-членів.

Згідно з принципом субсидіарності у сферах, які не входять до її виключної компетенції, Спільнота приймає рішення лише тоді, коли плановане завдання не може бути повністю реалізоване державою-членом, а може бути виконане у кращий та результативніший спосіб на рівні Спільноти. За цього втручання Спільноти не виходить за межі дій, необхідних для досягнення такої цілі. Принципово важливо, що регіональна політика не належить до виключної компетенції ЄС, тобто управління регіональним розвитком залишається у компетенції кожної окремої держави-члена, а органи Спільноти інтегруються у ці сфери виключно для надання допомоги в інтересах усіх [311, s. 20].

Принцип концентрації передбачає накопичення фінансових коштів із засобів європейських структурних фондів на реалізацію обмеженої кількості пріоритетних цілей, що мають вирішальне значення для соціально-економічного єднання ЄС. Концентрація проявляється у двох вимірах: фінансовому і географічному. Фінансовий означає концентрацію коштів, що були розпорошені між незалежними один від одного фондами і коштів, які надходять із бюджету ЄС, зокрема через кредитування Європейського інвестиційного банку. Географічний вимір концентрації полягає у визначенні Радою Європейського Союзу та Європейською Комісією переліку регіонів, охоплених структурною допомогою. Поява цього принципу була зумовлена тим, що на вимогу Комісії з виділення коштів зі структурних фондів на обмежену кількість цілей, відповідно до встановлених критеріїв, почало проводитися визначення регіонів з найбільшими проблемами, а раніше підтримка була сконцентрована на відсталих регіонах у найбільш вразливих державах. Ситуація змінилась у результаті зміни системи розподілу коштів, що враховувала рівень заможності держави і регіону, а також їх структурні проблеми.

Принцип багаторічного програмування передбачає опрацювання багаторічних програм розвитку шляхом прийняття

спільних рішень. Згідно з постановами Спільноти стосовно структурних фондів, після затвердження Європейською Комісією такі програми передаються під управління держав-бенефіціантів.

Принцип партнерства передбачає обов'язкове узгодження усіх рішень у процесі проходження кожного етапу процедури програмування. У якості партнерів виступають представники органів публічної влади, соціально-економічних осередків, інвесторів, банківських інституцій, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів. Згідно з прийнятим у 1999 р. загальним регламентом структурних фондів, держава-член, тобто центральна влада, несе відповідальність за вибір партнерів на різних рівнях територіальної організації держави. Свобода щодо вибору партнерів не обмежена. На практиці реалізація цього принципу здійснюється під час ведення діалогів з окремими державами-членами і залежить від інституційних розв'язань, політичної та адміністративної культури, досвіду.

Принцип доповнюваності означає, що для досягнення належного економічного впливу допомога Спільноти має бути доповненням до коштів, які витрачають органи місцевої, регіональної або державної влади для реалізації певного заходу. За цього, за окремими винятками, держава не може зменшувати свої публічні витрати, які були призначені для реалізації завдань будь-якої з цілей. Тобто, вони не можуть бути на нижчому, аніж у попередній період (до втручання структурних фондів) рівні [311, з. 22].

Система програмування структурних фондів дуже розгалужена і містить багато елементів, які повинна враховувати кожна держава-член, котра претендує на підтримку своїх програм регіонального розвитку. Правила використання державами допомоги структурних фондів неодноразово коригувалися і остаточно були затверджені у 1999 р.

Загалом, у 1989-1993 рр. у державах ЄС було реалізовано 19 програм підтримки, так званих, ініціатив Спільноти. Вони стосувалися: транскордонного співробітництва; сприяння розвитку сільських територій; підтримки економіки регіонів, залежних від рибальства, сталеливарної промисловості, кораблебудування та озброєння; модернізації інфраструктури телекомунікацій; розвитку транспортних, комунікаційних та енергетичних мереж; створення нових робочих місць із метою збільшення зайнятості; охорони середовища; розвитку науково-технічного потенціалу у регіонах із відставанням у розвитку тощо. Перелік програм та кошти на їх реалізацію наведені у додатку 6. Більшість програм реалізовувалися у окремих регіонах,

тобто були призначені для досягнення цілей 1, 2 і 5в. Це, зокрема, програми Envireg, Prisma, Interreg, Regen, Rechar, Résider, Renaval, Regis, Stride, Telematiq, Retex, Konver. Програми Envireg, Prisma, Interreg, Regen, Rechar, Résider, Renaval, Stride, Telematiq були визнані пріоритетними на період 1989 -1993 рр., а програми Euroform, Now, Horizon стосувалися усієї території Спільноти, що означало їх горизонтальний тип [279, s. 67].

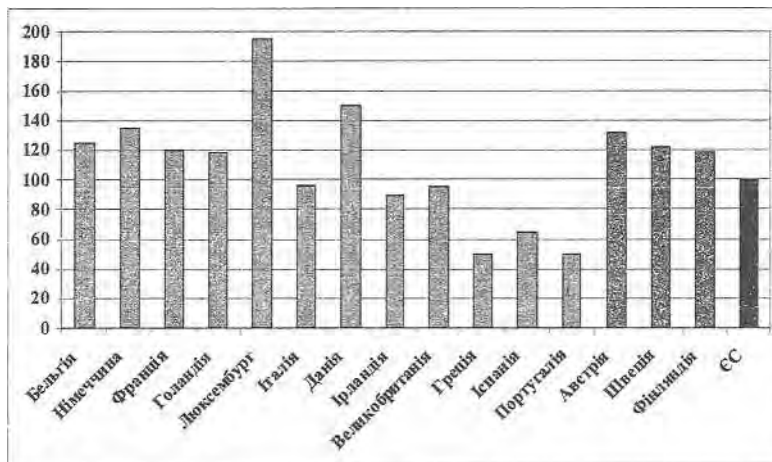
Удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком Спільноти, що відбулось у 1994 р., зумовили: підписання у 1992 р. та вступ у дію у 1993 р. Маастрихтського договору, який закріпив юридичну основу для утворення Економічного і Валютного Союзу; тиск країн зі слабшою економікою, які боялися наслідків утворення Валютного Союзу (наприклад, Іспанія погодилася лише за умови подвоєння коштів для найбідніших регіонів); незадовільний результат спільної політики регіонального розвитку у 1989-1993 рр. і зростання витрат на її проведення.

Відбулася зміна цілей політики регіонального розвитку. Якщо у попередні роки головним було обмеження диспропорцій у розвитку окремих регіонів і зменшення відставання найслабших у економічному плані територій, зокрема сільських, то тепер головною ціллю стало забезпечення конкурентоспроможності і зниження рівня безробіття у регіонах [279, s. 85].

У період 1993-1999 рр. удосконалювалися способи роботи структурних фондів. У 1993 р. вони були незначною мірою реформовані. Хоча більшість принципів роботи залишилися, проте зміни зачепили бюджет, окремі цілі та завдання і частину ініціатив Спільноти. Проведення реформи було спричинене недосконалістю попередньої (1988 р.) реформи, об'єднанням Німеччини і виникненням проблем, пов'язаних з економічним відставанням її східних територій, розширенням у 1995 р. ЄС за рахунок Фінляндії, Швеції і Австрії [290, s. 46].

Розширення ЄС у 1995 р. негативних явищ в управлінні регіональним розвитком Спільноти викликати не могло, оскільки рівень життя у нових країнах-членах, незважаючи на специфічні регіональні проблеми, був досить високим (рис. 2.5) [324, s. 47]. У Австрії регіональні проблеми мали таку ж саму сутність, як і у інших альпійських регіонах. На певних територіях Фінляндії існувало структурне безробіття, а спільною для Фінляндії і Швеції проблемою була низька, внаслідок несприятливого клімату, заселеність північних районів. Щоб збільшити привабливість цих територій, було прийняте рішення ввести додатково ціль 6 регіональної політики, яка

спрямовувалась на регіони, у яких кількість мешканців на один квадратний кілометр не перевищувала 8 осіб. Розподіл коштів структурних фондів ЄС за цілями у 1994 - 1999 рр. наведений у додатку 7 [279, s. 96].

Рис. 2.5. ВВП на душу населення країн-членів ЄС, Австрії, Швеції, Фінляндії у 1995 р. (ЄС = 100)

У контексті удосконалення інституційного забезпечення управління регіональним розвитком на підставі Маастрихтського договору 1992 р., у 1993 р. був створений, аз березня 1994 р. почав діяти Комітет регіонів - наймолодша інституція Європейського Союзу. Однак як раніше, так і на сьогодні, він сприймається неоднозначно. Для прихильників - це втілення засади субсидіарності, гарантія участі місцевого самоврядування у побудові Європи, що базується на принципах громадянського суспільства. Противники ж вважають, що справи місцевого самоврядування належать до компетенції держав-членів, а регіони не мають права проводити власну закордонну політику. ЄК планувала надати новоствореній інституції виключні права, проте КР отримав досить обмежені компетенції. Його участь у процесі прийняття рішень ЄС обмежується консультативно-дорадчою функцією, а вироблені пропозиції публікуються в урядовому щоденнику Європейських Спільнот [270, s. 5]. До складу КР входять 222 представники регіональних та місцевих органів Європейського Союзу (по 24 від

Німеччини, Франції, Великобританії та Італії, 21 - від Іспанії, по 12 - від Бельгії, Греції, Нідерландів, Австрії, Португалії, Швеції, по 9 - від Данії, Фінляндії та Ірландії, 6 - від Люксембургу).

На початку своєї діяльності КР розробляв рекомендації у випадках, передбачених Маастрихтським договором, і насамперед у тих галузях політики, які безпосередньо стосувалися інтересів регіонів: освіта, культура, охорона здоров'я, розвиток транс'європейських мереж, економіка, соціальне вирівнювання. Сюди належить і діяльність структурних фондів. Після укладення Амстердамського договору консультативні повноваження КР було поширено й на інші напрямки політики ЄС: забезпечення зайнятості, соціальну та екологічну сфери. Однак КР не має права вимагати виконання своїх рекомендацій і не повинен звертатися із позовом про порушення своїх прав до Європейського Суду. Формування позиції КР не лише формально, а й на практиці здійснюється через діяльність політичних фракцій [137, с. 84]. Члени КР розподілені по шести спеціальних комісіях, які відповідають за підготовку п'яти щорічних пленарних засідань, у ході яких визначається генеральна політика комітету, затверджуються заяви, виробляється спільна думка з різних питань [67]. Створення КР фактично було спробою визнання регіонів на комунітарному рівні. Однак більшість урядів не схильні надавати регіону великої політичної ваги [115, с. 320].

Головним фактором удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком у цей час стало створення і діяльність Економічного та Валютного Союзів. За попереднім розрахунками, заснування Валютного Союзу могло викликати негативні тенденції у регіонах. Економічно слабші держави мали підстави очікувати сповільнення економічного росту і зростання проблеми безробіття внаслідок посилення дисципліни громадських фінансів, необхідності утримування низького рівня інфляції та відсоткових ставок, зменшення конкурентоспроможності регіонів. Це стало підставою для запровадження нових інструментів і корегування ініціатив Спільноти, спрямованих на посилення соціально-економічного єднання ЄС і зміцнення конкурентоспроможності регіонів.

Під час укладення Маастрихтського договору можливість появи негативних тенденцій була врахована у ст. 161, яка стосувалася створення Фонду єднання або когезії. Хоча він і не фінансував безпосередньо пов'язану з регіонами діяльність, але до його компетенції належало здійснення інвестування у менш розвинених державах-членах [71, s. 290-294] у сфері інфраструктури залізниць та автомобільних доріг,

охорони оточуючого середовища і будівництва транс'європейських комунікаційних мереж. Таким чином, з'явилась можливість нівелювання негативних наслідків, викликаних участю таких держав у Економічному та Валютному Союзах.

Фонд Єднання підтримував заходи, метою яких була імплементація визначених Маастрихтським договором критеріїв конвергенції. Він повинен був полегшити країнам (а не регіонам) вхід до валютного союзу і, хоч не був структурним фондом [308, р. 84], мав структурне застосування та виявився дуже корисним для розвитку окремих регіонів. Критерієм призначення коштів для держави був нижчий, ніж 90% від середнього по ЄС рівень ВВП на душу населення. Країнами когезії стали Греція, Ірландія, Іспанія і Португалія. Їх квоти становили: Греції - 16-20%, Португалії - 16-20%, Ірландії - 7-10%, Іспанії - 52-58%.

Розробка теоретичних засад управління регіональним розвитком здійснювалася й у рамках діяльності Ради Європи. У 1994 р. вона заснувала Конгрес місцевих та регіональних влад - консультативний орган, що замінив колишню Постійну Конференцію місцевих та регіональних влад Європи. Головним завданням цього конгресу стало надання практичного сприяння для створення ефективних органів влади державам, які недавно увійшли до РЄ. Нові реалії поставили й нові цілі. Поява нових держав у складі РЄ, політичні та економічні основи яких суттєво відрізнялися, обумовила перегляд її завдань. На сьогодні ними є: сприяння ефективній роботі місцевих та регіональних структур влади в усіх державах РЄ, особливо в країнах Центральної та Східної Європи; проведення досліджень стану місцевої та регіональної демократій в державах- членах і державах, що подали заявки на вступ до РЄ; внесення ініціатив зі сприяння участі громадян у проведенні ефективної місцевої та регіональної політик; захист та представництво інтересів місцевих та регіональних органів влади у процесі розробки єдиної європейської політики; сприяння регіональному та транскордонному співробітництву на благо миру і соціального розвитку, а також з врахуванням терпимості і відкритості; сприяння створенню єврорегіонів; здійснення спостереження за виборами до місцевих та регіональних органів влади. Представництво України у Конгресі одне з найбільших і становить 12 осіб [15].

Рада Європи і керівництво ЄС дійшли спільної думки, що загроза стабільності існує через зростаючу відмінність між регіонами, яка може підштовхнути регіональну та локальну влади запроваджувати політику

низьких заробітних плат, на низькому рівні утримувати соціальні стандарти і охорону оточуючого середовища, щоб залишатися конкурентоспроможними у валютному союзі. Це особливо стосується регіонів із низькою структурною продуктивністю. З цих міркувань необхідно активізувати європейську політику мінімальних соціальних стандартів, що тісно пов'язана з принципом субсидіарності.

Вплив спільної регіональної політики на специфіку управління регіональним розвитком зумовлювався організаційними, інституційними та структурними змінами у ЄС. Так, 12-13 грудня 1997 р. відбувся Люксембурзький саміт Ради ЄС, який своїм рішенням прийняв до Спільноти 12 держав. Офіційними кандидатами стали Болгарія, Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словенія, Словаччина, Естонія, Чехія. Розглядалось також питання потенційного членства у ЄС Туреччини, але прийняття рішення було відкладене. У квітні 1998 р. розпочались переговори з країнами так званої “першої хвилі” - Угорщиною, Кіпром, Польщею, Словенією, Чехією та Естонією.

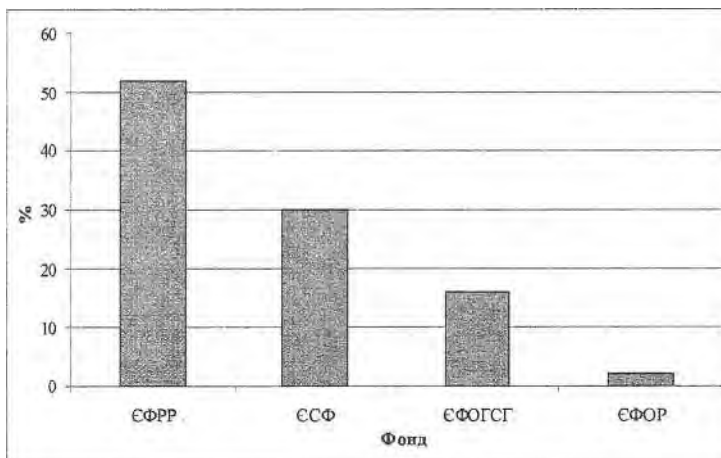
Активізувалась робота зі створення Економічного та Валютного союзів. Врахувавши позитивні та негативні фактори у цьому процесі, 2 травня 1998 р. сесія ЄС затвердила перелік держав, які з 1 січня 1999 р. мали увійти до цих союзів і ввести єдину валюту. До вступу у єврозону держави повинні були привести свої фінансові системи у відповідність до п'ятих основних критеріїв. По-перше, інфляція не мала бути більшою, ніж 1,55% від середнього рівня інфляції у трьох державах-членах ЄС з найменшим річним приростом цін. По-друге, середня процентна ставка довготермінового кредиту не повинна була перевищувати 2% середнього значення ставки у трьох країнах ЄС із найменшими ставками кредиту. По-третє, фінансовий дефіцит держави, внутрішній бюджетний дефіцит не повинні були перевищувати 3% ВВП. По- четверте, державний борг у відсотковому показнику до ВВП не міг перевищувати 60%. По-п'яте, за два роки до подачі державою заявки на вступ до Валютного союзу не можна було проводити девальвацію національної валюти, а коливання обмінного курсу мало бути в межах 2,25 % [210, с. 50].

Відповідно до положень Маастрихтського договору, було створено Інвестиційний Фонд. Він став інструментом кредитування Європейського інвестиційного банку із завданням збільшення можливостей фінансування проектів у периферійних регіонах ЄС, що були більш ризикованими, ніж фінансовані з ЄІБ проекти. На

основі ст. 267 Маастрихтського договору зросла роль у регіональній політиці Європейського центрального банку, головним завданням якого стало фінансування розвитку відстаючих регіонів, перетворення секторального інструменту, що відповідав за рибальство, у новий, з більшими інвестиційними можливостями, фінансовий інструмент орієнтації рибальства - інтегральну частину структурних фондів [95, s. 1].

Теоретичними засадами реалізації політики регіонального розвитку стало кореспондування досягнень цілей структурної допомоги із так званими союзними ініціативами, які за величиною витрат у бюджеті фондів вийшли на друге місце. Лише частина програм, які реалізовувалися у 1989-1993 рр. (Regis, Leader, Rechar, Résider, Retex), отримали продовження у 1994-1999 рр. Однак зросла географія їх застосування і кількість охоплених ними сфер діяльності. Результатом же впровадження нових програм мали стати соціальні зміни на охоплених ними територіях. У додатку 8 показано фінансування програм зі структурних фондів у країнах ЄС у 1994-1999 рр. [279, s. 116-120].

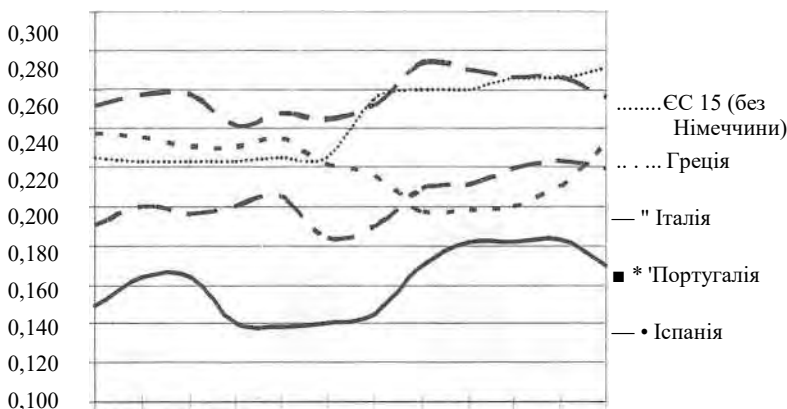
У результаті реформи 1993 р. значно зросли фінансові кошти. Бюджет структурних фондів на 1994-1999 рр. становив понад 140 млрд ЕКЮ. За цього на регіональну ціль 1 призначалось 96 млрд ЕКЮ. Найбільше, 52% коштів, отримав ЄФРР, 30% - ЄСФ, 16% - ЄФОГСГ і лише 2% ФІОР (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Розподіл фінансових коштів окремим структурним фондам на 1994 -1999 рр.

Важливу роль у державних політиках регіонального розвитку почав відігравати Фонд єднання, який підтримував лише країни з рівнем ВВП нижчим, аніж 90% від середнього показника по ЄС. Із цією метою йому додатково виділили 15,5 млрд ЕКЮ. До групи держав, що отримали допомогу з Фонду Єднання у 1994-1999 рр. належали: Португалія, Іспанія, Греція і Ірландія. На рис. 2.7 показано змiну відхилення величини ВВП на душу населення у ЄС та державах єднання від початку впровадження реформи структурних фондів [326, р. 40]. Тенденція зростання фінансових засобів, які призначалися для структурної політики, набула загального спрямування. Загалом у період 1993-1999 рр. було виділено 200 млрд євро (у цінах 1997 р.), що становило 1/3 бюджету Європейської Спільноти [302, s. 16-18].

У 1999 р. було прийнято рішення № 1260/1999 [94], у якому визначались цілі, пріоритетні дії і межі інституційної та фінансової структурної діяльності держави, а також встановлювались загальні правила надання підтримки регіонам структурними фондами. Одним із таких правил була вимога розробки плану розвитку. Це означало, що держава повинна була провести аналіз ситуації у регіонах у розрізі цілей структурної політики ЄС і пріоритетних потреб, які забезпечують досягнення цих цілей, розробити стратегію, визначитись із пріоритетністю заходів за окремими цілями і відповідними індикативними фінансовими коштами. Результати цієї роботи, оформлені одним документом, і становили план розвитку (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Відхилення величини ВВП на душу населення ЄС та країнах єднання від початку впровадження реформи структурних фондів

За своєю суттю план розвитку є стратегічним середньотерміновим плановим документом, який на державному рівні узагальнює горизонтальні, секторні та регіональні рішення і визначає бажані напрями економічного розвитку держави. У ширшому значенні план розвитку повинен включати усі аспекти розвитку країни, зокрема й ті, які не можуть отримати дофінансування з європейських фондів або співфінансування яких здійснюється з інших джерел іноземної допомоги, наприклад міжнародних фінансових інституцій.

План розвитку є підставою для домовленостей держави з Європейською Комісією і вироблення документа “Підстави підтримки Спільнотою” (Community Support Framework - CSF). ППС поділяються на пріоритети, які мають впроваджуватися з допомогою однієї або декількох операційних програм. У ньому також зазначається величина виділеної структурними фондами допомоги для реалізації цілей, поставлених у плані розвитку, і обсяги власних коштів держави, призначених для доповнення структурних акцій. Початковим елементом плану розвитку є реалізація в його рамках операційних програм. Вони забезпечують впровадження ППС на центральному рівні у формі операційних секторних програм і регіональної діяльності.

Після затвердження ЄК плану розвитку і операційних програм розпочинається наступний етап програмування структурних фондів - підготовка доповнення до програми (Programme complement). У ньому подана діяльність із впровадження відповідних пріоритетів операційної програми, їх оцінка, визначено бенефіціантів кінцевої діяльності. Доповнення до програми також містить фінансовий план діяльності для кожного з пріоритетів, що реалізуються. Проте бувають і відхилення від цієї процедури. Наприклад у Польщі, через короткий термін програмування, підготовка доповнення до програми відбувалася одночасно з роботами над планом розвитку і операційними програмами. У період реалізації затверджених ЄК операційних програм і доповнення до програми здійснюється відбір і затвердження відповідними органами влади проектів, які будуть дофінансовані з коштів структурних фондів. Проект - це найменша логічно виділена одиниця, що становить предмет допомоги, наприклад створення бізнес-інкубатора, проведення навчання [311, s. 23,24].

Важливою передумовою узгодження управління спільною регіональною політики з національною специфікою країн-членів мало завершення формування валютно-економічного союзу. З 01

січня 1999 р. валюти 11 країн-членів ЄС були замінені на євро, а на валютному ринку з'явилась спільна європейська валюта. Грошова політика ЄС повністю перейшла у відання Європейського центрального банку і була прийнята міжінституційна угода щодо погодження нових фінансових умов.

Усі держави Європи здійснюють управління регіональним розвитком, реалізуючи таким чином свою просторову політику. Єдиним винятком є Данія, де з 1991 р. припинено використання будь-яких форм державного заохочення регіонального розвитку. Теоретичні засади управління регіональним розвитком розробляються відповідною державною інституцією, а сам розвиток фінансується з коштів, які є у розпорядженні центральної влади. У окремих випадках уряд делегує свої повноваження органам регіональної влади, однак за цього визначає головні умови виконання завдань і залишає за собою право контролю.

Кожна європейська держава визначає свої цілі політики регіонального розвитку. Як правило, це стимулювання інвестицій, створення нових робочих місць або недопущення ліквідації існуючих, підтримка наукових досліджень та запровадження нових технологій, розвиток інфраструктури, малих та середніх підприємств на територіях, що потребують державної підтримки. У ЄС виділяють два головних типи таких територій. Перший - традиційно відстаючі території, з низьким рівнем розвитку, зі слабо розвиненою інфраструктурою, низьким рівнем професійної та кваліфікаційної підготовки кадрів та місця, звідки масово виїжджають мешканці. Класичним прикладом може бути Мазоріджорно у Італії. До другого типу належать території, що потребують реконструкції через занепад традиційних ремесел. Це переважно регіони, у яких домінувало виробництво першої промислової революції: ливарне, видобувне, текстильне тощо.

У сучасних умовах зростає роль принципу регіонального заохочення (regional incentives), метою якого є залучення суб'єктів підприємницької діяльності до започаткування або розширення своєї справи на територіях, яким держава вважає за необхідне надавати допомогу, здійснювати їх реконструкцію або стимулювати прискорений розвиток. Регіональне заохочення фінансується з державних коштів, хоча інколи й з фондів регіональної влади. Беззаперечно кошти виділяються за умови дотримання встановлених вимог. Такими вимогами є локалізація і бажана форма діяльності на певній території. Існує також багато преференцій, які надаються

на підставі індивідуальних запитів. Здебільшого право отримати допомогу виборюють приватні фірми. Інколи вона може бути виділена також держаним установам або, рідше, підприємствам і підприємствам місцевого самоврядування. Головний принцип - отримання коштів на засадах ринкової конкуренції.

Кожній системі заохочень властивий перелік принципів, на яких вона здійснюється. Зазвичай, вони стосуються: локалізації підприємств; типів інвестицій (у нове підприємство, модернізацію, розширення, зміну локалізації); виду діяльності (виробництво, послуги); типу інвестиційних витрат (на територію, будинки та споруди, пристрої та машини, оборотні кошти); періоду, на який призначається допомога тощо. Форми і системи заохочення періодично видозмінюються, запроваджуються певні їх модифікації. Одні форми зникають, інші з'являються, змінюються критерії і засади вибору територій, яким належить допомога тощо. Загальною ж тенденцією є децентралізація системи заохочення і запровадження замість специфічних вимог єдиних умов для всіх.

Характерним принципом управління європейським регіональним розвитком є те, що воно спрямоване переважно на надання допомоги слабким регіонам, яким загрожує посилення занепаду і деградація. Однак на допомогу у рамках регіонального заохочення може розраховувати лише визначена сфера економічної діяльності. Наприклад, у державах, регіони яких розвинуті слабше (Греція, Італія, Болгарія, Румунія), право отримувати допомогу має видобувна промисловість, а регіони держав із вищим рівнем розвитку не можуть скористатися з такого заохочення. Особливо вигідні умови, зазвичай, створюються у сфері високих технологій, інколи - для інвестування у наукові дослідження, інституційну розбудову сфери підтримки бізнесу, спрямовану на широке обслуговування господарської діяльності (консалтинг, фінансове обслуговування, навчання тощо). У деяких державах, зокрема Болгарії, преференції має туристична сфера.

Отже, регіональна допомога з боку держави спрямовується на нівелювання регіональних диспропорцій і підтримку господарської діяльності у регіонах із гіршими економічними умовами, створює переваги для певних напрямків діяльності, а окремі з них підтримує інструментами регіональної політики. Нині політика регіонального розвитку поступово позбавляється

автономності здійснення і стає формою вираження відповідних секторних політик.

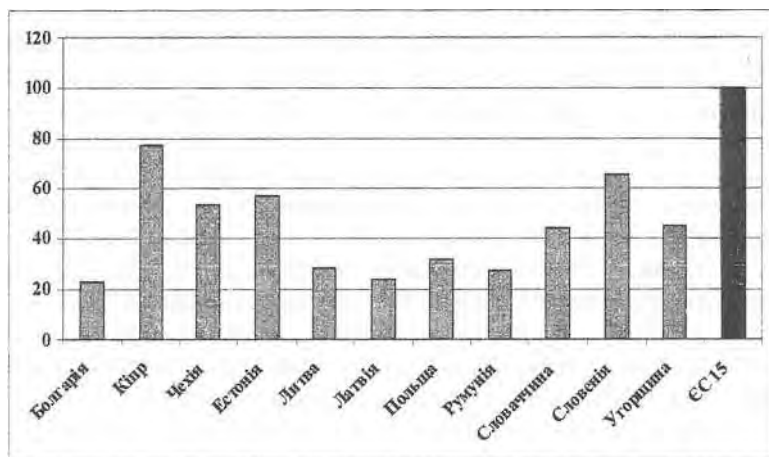
Процедура отримання регіонами різних форм допомоги є досить складною і залежить від специфіки окремих держав. У деяких із них рішення приймається на підставі оцінки окремих інвестиційних проєктів, головним критерієм якої є його економічна рентабельність. Водночас, відповідно до чітко сформульованих умов, застосовуються й “автоматичні” форми заохочення діяльності. Характерною на сьогодні є тенденція зростання кількості “автоматичних” вирішень і звуження сфери індивідуального застосування державного заохочення регіонального розвитку. Важливим теоретичним принципом здійснення спільної регіональної політики є відповідність інструментів управління регіональним розвитком у окремих державах-членах загальній політиці ЄС.

Отже, удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком у Європейському Союзі на певному етапі спричинило виникнення спільної регіональної політики. Виступаючи загальною основою регіонального розвитку, вона впливає на національну специфіку окремих держав-членів із метою нівелювання регіональних диспропорцій і створення передумов для гармонійного розвитку регіонів.

2.3. Зумовленість та методологія корегування спільної регіональної політики

Процес удосконалення теоретичних основ управління спільною регіональною політикою був викликаний рішенням Берлінського саміту (24-25 березня 1999 р.) про затвердження нової концепції регіональної політики “Agenda 2000”, основні ідеї якої були оприлюднені ще на самміті у Брюсселі 1997 р. Плановий період зріс із 6 до 7 років і визначався 2000-2006 рр. Очікувалося нове розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи, Мальти і Кіпру. Їх прийняття зумовило появу у ЄС значних труднощів, оскільки до його складу ввійшло багато регіонів із значно нижчим, аніж у п'ятнадцяти державах-членах рівнем життя (рис. 2.8) [324, s. 49]. Це вимагало опрацювання такої стратегії регіонального розвитку, яка б дозволила, з одного боку, інвестувати у відстаючі регіони, а з іншого - дала б можливість поступово припинити допомогу регіонам, котрі, внаслідок зміни

середнього по ЄС показника ВВП перестали відповідати критеріям надання допомоги.

Рис. 2.8. ВВП на душу населення країн-кандидатів у ЄС (без Мальти) у 1997-1998 рр., згідно із паритетом купівельної спроможності (середній показник регіонів 15 держав- членів ЄС = 100)

Удосконалення політики регіонального розвитку у цей період передбачало: зменшення кількості цілей регіональної політики; розробку нового розпорядження стосовно структурних фондів і єдиного загального регламенту; залучення до реструктуризації сільськогосподарських регіонів секції гарантії Європейського фонду регіонального розвитку, незважаючи на те, що вона не належить до структурних фондів; визнання інструменту підтримки рибальства структурним фондом; скорочення з тринадцяти до трьох ініціатив Спільноти; надання на період 3-5 років допомоги регіонам, котрі, через зміну критеріїв цілі 1, перестали їм відповідати [61, р. 12]. Основний акцент робився на спрощенні процедур, посиленні фінансової прозорості, економії коштів і раціоналізації витрат пропорційно до проектів. У контексті посилення принципу концентрації були переглянуті цілі європейської політики єднання і зменшена з семи (у 1994- 1999 рр.) до трьох (на період 2000-2006 рр.) їх кількість, а також зменшена кількість ініціатив Спільноти. Комісія обмежила охоплення регіональною політикою населення ЄС з 51,6% до 35 - 40% (близько 130 млн. осіб) і визначила максимально допустимий рівень

допомоги у розмірі не більше 4% рівня ВВП держави, що використовує субвенцію [316, s. 134,135].

Концепція удосконалення політики регіонального розвитку визначала нові підходи до реформи структурної політики, яка мала забезпечити підвищення ефективності структурних інструментів шляхом концентрації їх впливу, а також охоплення нових держав- членів ЄС. Для цього відбувся перегляд цілей структурної політики, ініціатив Спільноти, здійснювалась модернізація управління, проводився чіткий розподіл відповідальності між зацікавленими сторонами [299, s. 236].

У контексті реформи фінансування на 2000-2006 рр. на структурну політику виділялось 0,46% загального соціального продукту Європейського Союзу, що становило 3 7% усього його бюджету. Близько 5% бюджетних коштів надавалось на розвиток сільських територій додатково. Загалом, у розпорядженні чотирьох структурних фондів та Фонду єднання у цей період було сконцентровано 213 млрд євро. На підтримку розвитку регіонів нових держав-членів у бюджеті Спільноти було зарезервовано близько 45 млрд ЕКЮ, зокрема 7 млрд - на цілі підготовки до вступу та інтеграцію [61, p. 18]¹. Бюджетні витрати ЄС на структурну політику на 2000-2006 рр. наведені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4
Бюджетні витрати ЄС на структурну політику на 2000 - 2006 рр.
(млрд євро) [94,8.9-37; 104,8.131 - 140](Еоо1по1е8)

Витрати	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього	32045	31455	30865	30285	29595	29595	29170
Структурні Фонди	29430	28840	28250	27670	27080	27080	26660
Фонд єднання	2615	2615	2615	2615	2515	2515	2510

Розподіл коштів у 2004 -2006 рр., виділених із структурних фондів та Фонду єднання для реалізації регіональних програм і цілей у 10 нових країнах-членах, наведені у додатку 9. Динаміка цілей структурної політики, ініціатив та підтримка населення ЄС, показані у табл. 2.5 [91], а розподіл коштів структурних фондів за цілями, починаючи з 2000 р. - нарис. 2.9 [324, з. 53].

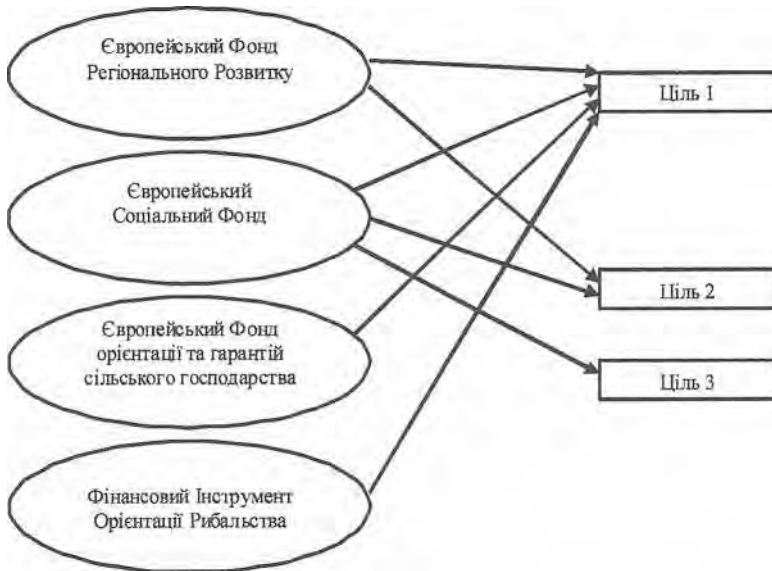
¹ Сума наводиться у ЕКЮ, оскільки так подано у документах, що приймалися до введення євро.

Таблиця 2.5

Зміни в структурній політиці ЄС у 2000 - 2006 рр.

Критерій	1994-1999 рр	2000 - 2006 рр.
Кількість цілей	7	3
Кількість ініціатив	13	4
Населення ЄС, охоплене підтримкою (%)	51	35-40

Теоретичні засади корегування спільної регіональної політики відобразились у її трьох цілях. Ціль 1 охоплювала регіони з ВВП на душу населення не нижче ніж 75% середнього по ЄС показника у купівельній спроможності (розраховувався станом на 26 березня 1999 р. на підставі даних за останні три роки), і території, на яких густота населення була нижчою ніж 8 осіб на один квадратний кілометр. Вона була близькою до цілі 6 у період 1995 -1999 рр.

Рис. 2.9. Участь структурних фондів у фінансуванні цілей регіональної політики, починаючи з 2000 р.

Ціль 2 була спрямована на регіони, що здійснювали економічні перетворення внаслідок занепаду промисловості, кризи сільських територій та осередків рибальства, різних урбаністичних криз. Регіони

тут поділяли на декілька груп. Перша група - промислові території (рівень N1578-3), які відповідали трьом критеріями: по-перше, протягом останніх трьох років мали вищий від середнього по ЄС рівень безробіття; по-друге, протягом кожного, починаючи з 1985 р., кількість зайнятих у промисловому виробництві була рівною або більшою від середньої по ЄС; по-третє, існувала тенденція до зниження зайнятості у промисловому секторі. Друга група - сільські території рівня N1578-3, у яких: щорічно густота населення, починаючи з 1985 р., була нижчою, ніж 100 мешканців на один квадратний кілометр, або вдвічі вищою від середньої по ЄС; зайнятість у рільництві; середній рівень безробіття вищий, ніж по ЄС; наявність тенденції зменшення чисельності населення регіону (з 1985 р.). Третя група-міські території з високим рівнем заселення, якщо вони мали: вищий від середнього по ЄС ступінь довготривалого безробіття; високий рівень бідності у містах, зокрема незадовільні умови проживання; високий рівень забруднення навколишнього середовища; високий рівень злочинності; низький рівень освіти. До четвертої групи були віднесені залежні від рибальства прибережні території, якщо вони характеризувалися високим рівнем зайнятості у сфері рибальства, наявністю пов'язаних із реструктуризацією та необхідністю зменшення зайнятості у цьому секторі проблемами.

Ціль 3 стосувалася регіонів, які не потрапили у сферу цілей 1 і 2, однак прагнули подолати довготривале безробіття і полегшити адаптацію до змiну промисловості (попередні цілі 3 і 4). Головними напрямками її реалізації стали: юридична освіта і покращення системи навчання, пристосування до соціальних та економічних змін, ефективна політика ринку праці, запобігання суспільному відчуженню [324, s. 50, 51].

Важливим методологічним принципом корегування спільної регіональної політики стало запровадження певних обмежень щодо участі структурних фондів у витратах на регіональну політику держави. Тепер до 75% усіх необхідних для визначеної діяльності коштів і, як мінімум, 50% кваліфікаційних публічних витрат спрямовувалися у регіони, охоплені ціллю 1. Якщо регіон країни-члена ЄС отримував підтримку з Фонду єднання, то вклад Спільноти міг зростати до 80%, а в окремих випадках навіть до 85% від суми необхідних коштів. Це, наприклад, стосувалося відокремлених грецьких островів, які перебували у гіршій ситуації через їх віддалене розташування. Для підтримки регіонів сфери дії цілей 2 ІЗ виділялося максимум 50% коштів від усієї допустимої суми і мінімум 25% кваліфікаційних публічних витрат [94, s. 9-37]. Пріоритетні цілі та фонди фінансування наведені у табл. 2.6 [311, s. 28].

Таблиця 2.6

Пріоритетні цілі та фонди фінансування

Цілі	Структурний фонд	Виділені кошти, %
Ціль 1. Підтримка розвитку і структурного пристосування регіонів	ЄФРР, ЄСФ, ЄФОГСГ-секція орієнтації, ФІОР	69,7
Ціль 2. Сприяння соціально-економічним перетворенням у регіонах зі структурними змінами	ЄФРР, ЄСФ	11,5
Ціль 3. Зміцнення та розвиток людських ресурсів	ЄСФ	12,3
Ініціативи Спільноти, інноваційна діяльність, технічна допомога і підтримка рибальства поза ціллю 1	ЄФРР, ЄСФ, ЄФОГСГ-секція орієнтації, ФІОР	0,5

Була застосована нова методологія перерозподілу коштів структурних фондів за цілями по країнах-членах ЄС (див. додаток 10), яка суттєво відрізнялася від розподілу по країнах і цілях у період 1989-1993 рр. (див. додаток 11) і у період 1994-1999 рр. (див. додаток 12).

Методологія надання допомоги регіонам також зазнала корегування. Розмір інвестування у підприємництво повинен був відповідати верхній межі загальної допомоги для підтримки держави, але не міг перевищувати 3 5% для регіонів, охоплених підтримкою цілі 1 і 15% для регіонів, охоплених ціллю 2. Вклад структурних фондів при інвестуванні у інфраструктуру не міг перевищувати 40% загальної вартості для регіонів цілі 1 і 25% загальної вартості для регіонів цілі 2. Однак Європейська Комісія передбачила можливість збільшення коштів допомоги на 10% у випадку, якщо фінансова підтримка використовувалася на досяжні цілі, наприклад для підтримки малого та середнього підприємництва, на опосередкований розвиток інфраструктури тощо. За умови реалізації заходів підтримки регіонів виключно з ініціативи Європейської Комісії, вона брала на себе обов'язок повного покриття витрат. Але загальна підтримка від структурних фондів разом з надходженнями від Фонду єднання у цьому випадку не могла перевищувати 4% ВВП для кожної окремо взятої держави [94, s. 9-37].

Методологія корегування розподілу коштів по цілях структурної політики полягала у тому, що у певний період, залежно від існуючої потреби

у підтримці регіонів та перспектив на майбутнє, пріоритетною визначалась певна ціль. Наочно, на період 1983-2013 рр., це показують дані наведених у додатках 13-15 діаграм. Вони розкривають тенденції зміни акцентів у проведенні регіональної політики ЄС.

Реалізація положень концепції “Agenda 2000” вперше передбачала надання окремим регіонам ЄС перехідної допомоги. Вона виділялась терміном на 3 - 5 років тим із них, які перестали або передбачалося, що перестануть відповідати критеріям надання допомоги у межах цілей 1 і 2. Поступово, до 2005 р., розміри перехідної допомоги зменшувалися. Суттєвим принципом корегування було те, що жоден із регіонів ЄС не отримував підтримки одночасно від цілі 1, 2 або в рамках перехідної допомоги.

На вид корегування спільної європейської політики вплинуло започаткування масштабної підтримки держав ЦСЄ, які готувались увійти до Спільноти. Розміри виділених для них валютних надходжень наведені у додатку 9. Лише у 2004-2006 рр. загальна допомога структурних фондів та Фонду єднання десяти країнам-кандидатам склала майже 22 млрд євро [271, s. 433; 311; s. 29]. Активне втручання у процес управління регіональним розвитком у країнах-кандидатах було виправдане за умови створення несуттєвих проблем для держав-членів ЄС. Ризики того, що спільний ринок може вивести економіку будь-якої з держав-кандидатів на небажаний і непередбачуваний шлях, диктували необхідність не лише матеріально-технічної допомоги, а й постійного моніторингу та контролю за її правильним використанням.

Загалом, процедура допомоги ЄС передбачає позитивне вирішення, якщо країна погоджується на визначені умови, і негативне вирішення, тобто застосування “покарань” та санкцій з метою забезпечення такої згоди [298, р. 14]. Самі ж умови для держав-претендентів на вступ у ЄС закріплені Копенгагенськими критеріями (червень 1993 р.). Ними є: стабільність демократії, ринкова економіка, відповідна підготовка до об’єднання з ЄС і можливість ЄС прийняти нового члена [228, с. 153]. Остання з умов фактично є правом Спільноти щодо вирішення питання про прийняття нового члена і одним з інструментів відмови.

Жорсткого регламентування у питанні виконання критеріїв вступу, через специфіку окремих держав, не запроваджено. У самому ж ЄС регіональна політика перебуває у компетенції національних урядів, а отже, ЄС не має шаблонного інструмента впливу і типової моделі регіонального розвитку. Таких шаблонів у ЄС взагалі не існує. Відсутність централізованого нормативно закріпленого впливу означає, що у цій сфері вплив здійснюється індивідуально, через досягнення домовленостей з

конкретною державою і має на меті вироблення кращої з погляду ЄС моделі регіоналізації. У корегуванні спільної регіональної політики враховуються конкретні умови її здійснення. Зокрема, на ранній стадії процесу розширення ЄК ставила вимогу демократизації і децентралізації регіонального управління у країнах ЦСЄ. Проте, внаслідок складнощів моніторингу та контролю підхід змінився, і з початку 2001 р. вона почала чітко і систематично працювати над тим, щоб управління використанням допомоги структурних фондів у країнах-кандидатах відбувалося централізовано [298, р. 83].

Таким чином, процедура виділення допомоги ЄК для підготовки держави-кандидата до вступу у ЄС містить два моменти, які фактично суперечать демократичній суті: по-перше, зумовленість розширення ЄС, яку держави-кандидати повинні сприймати лише з позиції, що співпадає із позицією ЄС і, по-друге, свідоме використання примусу, що проявляється у диктуванні ЄК специфічних умов державам, які претендують на отримання допомоги [298, р. 12].

Удосконалення методології корегування спільної регіональної політики відобразилось у рішенні ЄК замінити існуючі фінансові механізми надання допомоги іншим країнам на простіші та ефективніші. Замість великої кількості занадто громіздких інструментів фінансування в нових умовах визначили лише шість, чотири з яких є новими. Це: надання допомоги перед вступом до ЄС (instrument for Pre-Accession Assistance), надання допомоги у рамках політики європейського добросусідства і партнерства (European Neighbourhood and Partnership instrument), сприяння розвитку і економічному співробітництву (Development Cooperation and Economic Cooperation instrument), співробітництво з метою підтримки стабільності (instrument for stability). Два попередні інструменти - гуманітарна допомога і макрофінансування - не потребували модифікації і тому були збережені [68, р. 7].

На сьогодні фінансова допомога іноземним державам і організаціям має декілька різновидів і здійснюється з бюджету ЄС. Передвступна допомога призначена потенційним країнам-кандидатам. Цей інструмент прийшов на заміну PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS та деяким іншим програмам. Загальні суми надання допомоги перед вступом у 2004 р. і 2005 р. становили, відповідно, 2,856 і 3,287 млрд євро, тобто спостерігалось більш як 15% зростання. Водночас у 2005 р. знизилися витрати на макрофінансову допомогу, що склало менше ніж 20% рівня 2004 р. [104, с. 4].

Досвід держав пострадянського простору, які стали повноправними членами ЄС, має позитивне значення для державного

управління регіональним розвитком України. Кожна з них обрала свій шлях євроінтеграції. Найуспішнішою вважається Угорщина. Це зумовлено тим, що модернізація та демократизація країни з врахуванням перспективи вступу до ЄС проводилася з самого початку демократичних змін у ній. За цього, одночасно з перетворенням соціалістичної країни з плановою економікою у демократичну з ринковою, керівництвом держави усвідомлювалася необхідність прийняття *acquis communautaire* - правової системи Європейського Союзу [68, р. 7].

Вагомим фактором підготовки до вступу є також здатність держави- кандидата оптимально використати підтримку ЄС. У випадку Угорщини програма допомоги PHARE передбачала дві фази підготовки цієї країни до членства. Перша (1989-1997 рр.), на яку було виділено 787,5 млн євро, мала на меті виконання загальних завдань: демократизацію, закріплення основ ринкової економіки і нових засад державного управління. На другій фазі (1998-2004 рр.) підтримка PHARE цілеспрямовано використовувалася для програм, пов'язаних з адаптацією *acquis communautaire*. Реформа державного управління, метою якої була децентралізація і створення самоврядних “сильних регіонів”, розпочалася в Угорщині лише у 2002 р., разом з її підготовкою до вступу [268, р. 1].

Важливий досвід вступу до ЄС країни пострадянського простору отримала Польща. Хоч вона й була прийнята 1 травня 2004 р. одночасно з Угорщиною, однак підготовка до вступу проходила тут складніше і важче. З самого початку виникли характерні проблеми, зумовлені неадекватним інституційним забезпеченням, недостатністю людських ресурсів і низьким рівнем організаційних структур. Непередбачені складнощі потребували додаткового часу та додаткових затрат. Задля уникнення подібних проблем у майбутньому була запущена програма PHARE, а пізніше - ISPA і SAPARD[284,р. 69].

Головними складнощами для Польщі стали усвідомлення логіки структурної політики і прийняття *acquis communautaire* ЄС. Оскільки у програмі вступу для цієї держави були передбачені введення нової адміністративної організації і фінансової дисципліни, то її політики та органи державного управління певний час були зосереджені лише на вивченні нових правил та усіх політик ЄС. До того ж, виникла проблема, яка полягала у зв'язуванні ресурсів, запропонованих структурними фондами. Тому цілі, які спочатку ставила перед собою Польща, не відрізнялись різноманіттям, робили поглинання фондів легким, однак не забезпечували найкращих результатів у сферах застосовування. Іноді навіть фінансувалися не дуже вдалі проекти, оскільки не було з чого вибирати. Однак ризик тут зводився до мінімуму особливістю тогочасної польської

інфраструктури, яка була настільки нерозвиненою, що вкладення коштів забезпечувало високу ймовірність позитивних змін [284, р. 68]. Загалом проблеми, з якими зіштовхнулася Польща у перехідний період, умовно поділяються на три групи: перша - проблеми, пов'язані з бюджетними перетвореннями і ресурсами політики єднання; друга - проблеми, що впливають зі ставлення до нових пріоритетів європейської політики єднання; третя - проблеми, що впливають із генеральних засад структурних фондів: концентрації, співробітництва, розробки програм, дофінансування тощо [284, р. 73].

Незважаючи на те, що регіональні стратегії у Польщі істотно відрізняються одна від одної, вибір стратегічних цілей відповідає умовам ЄС. Стратегічні цілі повинні відображати національні інтереси, сприяти зростанню економічної активності, забезпечувати підвищення рівня конкурентоспроможності територій та інноваційний розвиток господарств воєводств, сприяти збереженню цінностей культурного та природного середовища [132, с. 129].

Досвід Угорщини і Польщі у контексті розробки теоретичних засад реформування державного управління регіональним розвитком при підготовці до вступу у ЄС показує, що результатом виконання передвступних програм були позитивні зрушення у цій сфері, хоча й не завжди такі, на які очікували держави-адресати допомоги. Зокрема, якщо в Угорщині практично усі інновації ЄК знаходили благодатний ґрунт, то місцеву владу Польщі, з її специфічними підходами і бажанням активної участі, не задовольняла роль спостерігача та консультанта під час планування змісту та пріоритетів у період підготовки програм [284, р. 206, 207].

Загальною для усіх держав-членів ЄС проблемою було і залишається питання регіональної зайнятості, якому постійно приділяється посилена увага. Зокрема, з п'яти базових цілей структурної політики Спільноти, дві (№ 2 і № 3) безпосередньо стосувалися зайнятості. Ціль № 2 передбачала повну реконверсію регіонів, які мали велику концентрацією промисловості. Загальним критерієм належності до таких регіонів є показник рівня безробіття, що упродовж трьох років на 15% був вищим від середнього по Спільноті. Тому базовим показником розвитку таких регіонів стало зниження безробіття. На реалізацію цієї цілі з бюджету структурних фондів лише у період 1994-1999 рр. було виділено близько 8%. Ціль № 3 передбачала подолання довготривалого безробіття, соціальний захист молоді, якій загрожувало безробіття і надання їй можливості повернутись на ринок праці. Реалізацією цього завдання було охоплено увесь простір ЄС, а джерелом фінансування був європейський

соціальний фонд. Показово, що тільки за період 1994-1999 рр. витрати на дану ціль становили 10% бюджету структурних фондів [168].

Загалом, незважаючи на суттєві витрати на процес європейської інтеграції, темпи досягнення базових цілей структурної політики ЄС були недостатніми. Для покращення ситуації у березні 2000 р. Європейською радою у Лісабоні була представлена стратегія економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності країн Євросоюзу - Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy of economic, social and environmental renewal). Це - програма економічного і соціального реформування Європейського Союзу на 2000 - 2010 рр., головною метою якого є досягнення світового економічного та технологічного лідерства. Окремий розділ Лісабонської стратегії - European Employment Strategy - присвячено завданням у сфері зайнятості. Передусім, це досягнення повної зайнятості населення, а також поліпшення якості та продуктивності праці і посилення соціальної когезії. Відповідно до запланованого, загальна частка зайнятості повинна була становити 67% у 2005 р. і 70% - у 2010 р. Зайнятість жінок-57% у 2005 р. і 60% - у 2010 р., а зайнятість для працівників віком від 55 до 64 роки у 2010 р. - 50%. До 2010 р. на п'ять років повинен зрости й середній вік виходу на пенсію [89].

У ході виконання завдань, уже до початку 2004 р. стало очевидним, що ЄС не зможе у встановлені терміни досягнути поставлених Лісабонською стратегією цілей. Окрім того, соціологічне опитування, проведене Євробарометром у 2004 р. щодо цієї стратегії показало, що європейська спільнота практично не вбачає жодного зв'язку між політикою ЄС і розвитком конкурентоспроможності в економіці [334]. Тому після чотирьох років із початку втілення стратегії Європейська Рада і Єврокомісія вирішили підготувати оглядовий звіт виконання поставлених нею завдань до засідання Європейської Ради, яке відбулося у березні 2005 р. Для цього була створена робоча група, яку очолив В. Кок. Вона мала завданням проаналізувати ситуацію і розробити відповідні пропозиції [189].

Група В. Кока підготувала документ "Перед обличчям виклику" ("Facing the challenge") [77], що був оприлюднений на саміті у Брюсселі. У цьому документі показані причини низького рівня виконання "Лісабонської стратегії". Ними стало не лише неврахування наслідків реформ деяких держав-членів ЄС, зокрема Німеччини і Франції, але й структурні недоліки. Зокрема, відповідальність за результати огульно покладалась на усіх, і ні на кого конкретно. Стосовно сфери зайнятості зазначалось, що кількість робочих місць зростає, адже багато країн проводили глибокі структурні реформи, передусім на ринку праці. Тим не менше, заплановано показники зайнятості виконані не були. Міжнародний валютний фонд погодився з висновками

групи В. Кока і додав загальні рекомендації щодо зростання зайнятості шляхом упровадження політики, яка б стимулювала рівень зайнятості, не припускаючи за цього зменшення кількості робочих годин на тиждень. За цього МВФ не погодився, що головною проблемою є продуктивність праці європейських працівників, як це випливало з висновків групи В. Кока [322].

Серед причин невиконання Лісабонської стратегії у сфері зайнятості є й такі, які, маючи регіональне коріння, стають дуже важливими і на загальнодержавному рівні. В підготовленому комюніке Європейської Комісії “Третій періодичний висновок щодо когезії: Напрямок до нового партнерства для розвитку, зайнятості та когезії” (17.05.2005 р.) ситуація у ЄС щодо зайнятості проаналізована з двох позицій. По-перше, держави-члени були розглянуті як регіони усього ЄС, а, по-друге, окремо були проведені моніторинги в регіонах усіх держав ЄС. Аналіз показав, що середній рівень зайнятості становив 70% від запланованого на 2010 р. і 67% від запланованого на 2005 р., а станом на 2003 р. - 62,9%. Лише для чотирьох держав - Данії, Швеції, Нідерландів і Великобританії - ці рівні сягнули 70%. Водночас для Польщі він становив лише 51,2%. Отже, для реалізації запланованих 70%, необхідно було додатково створити 22 млн. робочих місць. Для нових членів ЄС досягнення зазначених 70% означає, що зайнятість має зрости на чверть, тобто на 7 млн робочих місць. Рівень безробіття у державах ЄС та державах - потенційних кандидатах на вступ за період 1993 -2004 рр. наведено у додатку 16 [77].

На регіональному рівні спостерігаються значно більші диспропорції, ніж на загальнодержавному. Згідно із отриманими показниками, лише чверть населення ЄС (моніторингом було охоплено 25 країн) проживає у регіонах із 70% зайнятістю. А це означає, що у 200 з 254 регіонів ЄС вона перебуває на нижчому від запланованого рівні. Близько 15% населення проживає у регіонах, де показник нижчий від 55%. Це здебільшого нові держави-члени і південні регіони Іспанії та Італії. За цього у найнижчий рівень зайнятості спостерігається у найбільш бідніших регіонах. Лише у декількох регіонах із рівнем валового національного продукту на душу населення нижче 75% від середнього по ЄС зафіксована зайнятість вище середнього показника. Загалом зайнятість вища у багатших регіонах, хоча окремі з них все-таки мають низький ступінь зайнятості, наприклад північна Італія [83].

Для усунення недоліків розвитку, зокрема й у сфері зайнятості, 5 травня 2005 р. було прийняте Комюніке Європейської Комісії “Політика когезії на підтримку розвитку і зайнятості - Загальні стратегічні директиви, 2007-2013”. Цим документом визначені три пріоритети, на які спрямовуються ці директиви. До них належить посилення привабливості

регіонів і міст, заохочення інновації, підприємництва і зростання економічних знань, а також створення більшої кількості привабливіших робочих місць. Реалізація цих пріоритетів повинна враховувати регіональний вимір та екологічну складову політики когезії [65]. Багато економістів вважає, що саме жорстка екологічна політика, як і занадто щедрі економічні програми та негнучкий ринок праці, стали причинами невдач “Лісабонської стратегії” [172]. Однак задля загального добробуту ЄС не здійснювала і не планує на сьогодні жодних послаблень екологічних вимог.

На підставі Комюніке держави-члени ЄС розробили стратегічні документи і програми - національні стратегічні межі застосування і операційні програми, що є підставою фінансування з структурних фондів [65]. Наприклад, у Польщі на основі стратегічних директив була розроблена “Національна програма розвитку Республіки Польща на період 2007-2013 рр.” У ній передбачається, що загальна вартість проєктів, які будуть реалізовані, становитиме понад 140 млрд євро, або 560-600 млрд злотих (річний бюджет Польщі становить близько 200 млрд злотих). Лише від фондів Європейського Союзу допомога має скласти близько 54 млрд євро і розподілитися у пропорції: 1/3 - Фонд єднання; 1/3 - секторні програми; 1/3 - регіональні програми. Це означає, що кожен із цих сегментів отримає по 18 млрд євро. Якщо врахувати, що регіональний сектор у 2004-2006 рр. отримав 3 млрд євро, то тепер кошти на кожний рік фактично подвоєні [343, s. 24]. Фінансування з структурних фондів на пріоритетні цілі в державах-членах ЄС на 2000-2006 рр. наведені у додатку 10 [311, s. 29; 271, s. 432].

На сьогодні регіональний розвиток Європейського Союзу здійснюється на теоретичних засадах, що відображені у планах, прийнятих на період 2007-2013 рр. Незважаючи на те, що реалізація цих планів відбувається, ще з 2001 р., тобто від публікації II рапорту Європейської Комісії на тему соціально-економічного єднання, продовжуються дебати щодо форми політики соціально-економічного єднання, яка фактично є політикою вирівнювання розвитку регіонів держав-членів ЄС. 18 лютого 2004 р. був опублікований III рапорт на тему соціально-економічного єднання, у якому проаналізовано існуючу на той час соціально-економічну ситуацію у Спільноті. Пізніше ця проблема була широко обговорена на III Форумі на тему єднання, що відбувся у травні 2004 р. у Брюсселі [86].

Ключовими аспектами III рапорту стали завдання не зменшувати бюджет політики єднання (це близько 1/3 бюджету Спільноти) і зосередження діяльності на трьох нових цілях, пов'язаних із пріоритетами Лісабонської стратегії. У контексті положень цього рапорту у межах першої

цїлі вимагалось здїйснювати конвергенцію (convergence), тобто підтримувати збереження старих та створення нових робочих місць у найменш розвинених країнах та регіонах. Друга цїль охоплювала своєю підтримкою регіональну конкуренцію та зайнятїсть (regional competitiveness and employment). Передбачалося, що на реалізацію цієї цїлі буде виділено 18% від усіх коштів на політику єднання. В рамках цієї цїлі реалізовувались два основні пріоритети: перший - підтримка змін у регіонах, які не кваліфікувались для підтримки у межах першої цїлі через те, що ВВП на душу населення у них перевищував 75% від середнього по ЄС; другий - підтримка змін на ринках праці, які фінансуються з Європейського соціального фонду. Третя ціль-європейська територіальна співпраця (European territorial cooperation), що мала завданням підтримку територіальної конкуренції, промоцію гармонійного та рівномірного розвитку територій ЄС. В рамках цієї цїлі планувалось використати 4% призначених на політику єднання коштів.

У контексті корегування спільної регіональної політики, відповідно до положень III рапорту, було: припинено впровадження ініціатив Спільноти (Equal, Interreg, Leader, Urban) і включено сфери їх діяльності до меж трьох нових цїлей; спрощено систему впровадження, зокрема за рахунок нових програмних документів, операційних програм, які фінансувались лише з одного фонду, управління на рівні пріоритетів, більш еластичних умов кваліфікації коштів; дотримано основні засади, до яких були віднесені багаторічне програмування, партнерство, дофінансовування та оцінювання [227]; обмежено кількість фондів для фінансування структурної політики до трьох (Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд і Фонд єднання) [289, s. 45].

Концепція обмеження кількості структурних фондів була зумовлена спрощенням системи фінансування, змінами основних сфер і посиленням прозорості у її діяльності. До компетенції ЄФРР, наприклад, на сьогодні належить: модернізація і диверсифікація, з особливим наголосом на пріоритети Лісабонської стратегії, економічних структур у державах і регіонах; покращення і розвиток основної інфраструктури; охорона навколишнього середовища; зміцнення інституційної структури державних та регіональних адміністрацій, які розпоряджаються європейськими фондами на місцях.

Європейський соціальний фонд покликаний підтримувати публічні адміністрації у період їх реорганізації, покращувати функціонування інституцій ринку праці, систем навчання та освіти і соціальної політики. До його компетенції належить також інвестування у людський капітал: зростання рівня освіти, пристосування кваліфікацій працівників до нових

викликів, забезпечення загального доступу до ринку праці. Інституціями ринку праці є: державні служби працевлаштування, добровільні організації, агенції зайнятості, професійні навчальні заклади, інституції суспільного діалогу, локального партнерства, громадські організації відповідного напрямку.

Головними об'єктами фінансування Фонду єднання є: транс'європейські транспортні мережі, особливо ті, що мають загальноєвропейське значення; інфраструктура навколишнього середовища; залізничне, морське та внутрішнє сполучення; програми мультимодального транспорту поза транс'європейськими мережами; міський транспорт; інвестиції в навколишнє середовище, зокрема енергозберігаючі проекти, що стосуються джерел відновлювальної енергії.

Удосконалення методології корегування регіональної політики для сільських територій полягало у покращенні організації інструментів фінансування для секторів рибальства та сільського господарства. ЄК прийняла рішення повністю віднести питання фінансування розвитку сільського господарства та сільських територій до компетенції спільної сільськогосподарської політики і ліквідувати ЄФОГСГ, а замість нього створити новий інструмент - Європейський фонд розвитку сільських територій, який функціонує поза структурною політикою. У рамках дебатів щодо форм структурної політики ЄС на 2007-2013 рр. замість фінансового інструменту орієнтації рибальства було запропоновано утворити європейський фонд рибальства для підтримки діяльності у цій сфері. Таким чином, питання фінансування рибальства є нині складовою спільної сільськогосподарської політики.

Головний принцип спільної регіональної політики на 2007-2013 рр. полягає у зосередженні на так званих "твердих проектах" інвестування у регіони, найважливішими сферами для яких є: залізнична, автомобільна, авіаційна і водна комунікаційна доступність (accessibility); регіональна інфраструктура - телекомунікації, медіа; підготовка основи для інвестування; інфраструктура широкого доступу до Інтернет і розвиток електронних послуг; програми, що покращують доступ фінансування для сектора малих та середніх підприємств (це особливо стосується фірм, що швидко розвиваються або є інноваційними); інвестиційні проекти, що покращують стан навколишнього середовища; культурні програми, проекти зі збереження культурної спадщини і покращення освіти.

Важливим методологічним принципом сучасного європейського управління регіональним розвитком є збереження "м'яких проектів", до сфери яких належить: підтримка програм готовності до інвестицій (investment readiness), які готують малі та середні підприємства для банків,

кредитних та довірчих фондів і business angels; підтримка мережі business angels із метою полегшення отримання капіталу малими та середніми підприємствами безпосередньо від суб'єктів, що мають фінансові кошти, досвід та бізнес-контакти; навчання і допомога малим та середнім підприємствам; програми промоції підприємництва, особливо на територіях зі структурними проблемами з метою сприяння появі нових лідерів та позитивних прикладів; гранти для малих та середніх підприємств на інноваційну діяльність, запровадження системи якості, налагодження нових експортних контактів і обмін досвідом; програми інвестиційної та туристичної промоції регіонів; професійно-навчальні програми для безробітних та інших суспільних груп, спрямовані на протидію їх суспільній ізоляції; "м'які" кредити для започаткування економічної діяльності (наприклад, навчання) тощо.

Регіони з проблемами розвитку постійно перебувають у сфері активної регіональної політики ЄС. Протидія збільшенню диспропорцій і діяльність, яка сприяє поступовому нівелюванню рівня та умов життя населення у регіонах становить основний пріоритет регіональної політики, реалізуючи таким чином ідею Європи регіонів - різних та гетерогенних, проте фінансово та економічно сильних [283, s. 65-67]. Однак визначення проблемних територій є складним процесом. Ця складність зумовлена тим, що означення проблемного регіону, окрім загального окреслення цього поняття, не має достатньої конкретизації. Найчастіше проблемними вважаються такі регіони, які характеризуються низьким рівнем економічного розвитку. Він виявляється у слабкій динаміці і зумовлює негативні наслідки для суспільства. На сьогодні єдиної концепції того, як управляти такими територіями, в ЄС немає [288, p. 142].

Незважаючи на постійне удосконалення засад управління регіональним розвитком, у ЄС існують управлінські перманентні проблеми. Зокрема, незважаючи на великі фінансові впливання, політика регіонального розвитку супроводжується постійною критикою з боку держав-донорів. Італії, наприклад, не вдається скоротити існуючі диспропорції між її північними та південними регіонами. Вони існують, незважаючи на те, що Південь упродовж понад двадцяти років є головним реципієнтом структурних фондів ЄС. У Іспанії, всупереч очікуванням від допомоги південним та центральним регіонам, поляризація простору навіть збільшилася. Це викликано потужним економічним розвитком Барселони та Мадриду, які успішно використовують нові можливості спільного ринку. Греція та Португалія здебільшого залишаються аграрними державами, хоч головну роль у соціально-економічному та політичному житті тут відіграють столиці. Поодинокий приклад успішності

сучасної регіональної політики ЄС становить Ірландія, де рівень ВВП на душу населення перевищує середній показник по ЄС і навіть показники Великобританії, Франції та Німеччини [119, с. 8-95].

Отже, майже сімдесятирічний досвід проведення політики регіонального розвитку у Європі засвідчує, що деякі регіони та території не виходять із сфери її діяльності, а окремі навіть поповнили перелік депресивних. Лише небагато колишніх кризових регіонів досягли високого і сталого розвитку. Тому замало одного лише вирівнювання для них “стартових умов”. При розробці теоретичних основ управлінської діяльності необхідно враховувати, що менш розвинуті регіони будуть існувати завжди, оскільки сам розвиток у європейському, як і у будь-якому іншому просторі, відбувається нерівномірно [105, с. 25-37]. На сьогодні ж основним протиріччям, яке впливає з європейської інтеграції, є зростання поляризації між країнами та регіонами за рівнем життя. Дисбаланс у розвитку регіонів ЄС збільшується із вступом нових членів. Саме тому головною теоретичною проблемою управління тут є розробка і застосування ефективної методології корегування спільної регіональної політики, відповідно до сучасних реалій.

Висновки до розділу 2

Регіональна наднаціональна політика ЄС здійснюється для доповнення і посилення регіональної політики держав - членів ЄС із метою зменшення міжрегіональних соціально-економічних контрастів і збільшення ефективності міжрегіональної інтеграції.

Вироблення дієвих теоретичних засад політики регіонального розвитку стало головною передумовою управлінської діяльності нарізних етапах її формування та здійснення і узгоджувалось із типом управління як в окремих державах-членах, так і у ЄС загалом.

Удосконалення теоретичних основ управління регіональним розвитком відбувалося з урахуванням багаторічного досвіду його здійснення, комплексного спрямування, чіткості функціонування механізмів підтримки регіонів, економічних секторів та категорій населення. Це відображено у діючих нині принципах політики соціально-економічного єднання: субсидіарності, як одній з основаних засад устрою ЄС; концентрації; багаторічному програмуванні; партнерстві; доповнюваності. Вони стали результатом набутого досвіду, а їх метою є координація та підтримка регіональних політик держав-членів.

Усі держави Європи здійснюють управління регіональним розвитком, реалізуючи таким чином свою просторову політику.

Теоретичні засади управління регіональним розвитком розробляються відповідною державною інституцією, а сам розвиток фінансується з коштів, які є у розпорядженні центральної влади. У окремих випадках уряд делегує свої повноваження органам регіональної влади, однак за цього визначає головні умови виконання завдань і залишає за собою право контролю. Регіональна допомога з боку держави спрямовується на нівелювання регіональних диспропорцій і підтримку господарської діяльності у регіонах із гіршими економічними умовами, створює переваги для певних напрямків діяльності, а окремі з них підтримує інструментами регіональної політики. На сьогодні політика регіонального розвитку поступово позбавляється автономності і стає формою вираження відповідних секторних політик.

Удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком у Європейському Союзі на певному етапі спричинило виникнення спільної регіональної політики. Будучи загальною основою регіонального розвитку, вона впливає на національну специфіку окремих держав-членів із метою нівелювання регіональних диспропорцій і створення передумов для гармонійного розвитку регіонів. Важливим теоретичним принципом здійснення спільної регіональної політики є відповідність інструментів управління регіональним розвитком у окремих державах-членах загальній політиці ЄС.

Багаторічний досвід проведення політики регіонального розвитку у Європі засвідчує, що окремі регіони та території не виходять з сфери її застосування, а деякі навіть поповнили перелік депресивних. Лише небагато колишніх кризових регіонів досягли високого і сталого розвитку. Тому недостатньо одного лише вирівнювання “стартових умов” для регіонів. При розробці теоретичних основ управлінської діяльності необхідно враховувати, що менш розвинуті регіони будуть існувати завжди, оскільки сам розвиток у європейському, як і у будь-якому іншому просторі, відбувається нерівномірно.

Основним протиріччям, яке випливає із європейської інтеграції, є зростання поляризації між країнами та регіонами за рівнем життя. Дисбаланс у розвитку регіонів ЄС зростає із вступом нових членів. Саме тому головною теоретичною проблемою управління тут є розробка і застосування ефективної методології корегування спільної регіональної політики відповідно до реальних умов.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ

3.1. Формування державного управління регіональним розвитком України

3.1.1. Генеза державного управління регіональним розвитком України

Державне управління регіональним розвитком пройшло в Україні складний і неоднозначний шлях. У минулому українські землі піддавалися неодноразовому переділові і кожного разу виконували роль колоній для держав-загарбників, що ставились до цих земель переважно як до джерела сировини. Україна тривалий період часу залишалась нерозвинutoю територією, хоча збагачувала своїми природними та людськими ресурсами потужні держави.

У міжвоєнний період українські землі були поділені між чотирма державами - СРСР, Польщею, Чехією та Румунією, жодна з яких не зважала на українське населення і виходячи з своїх інтересів здійснювала управління регіонами. Наприклад, у 1918 р. Вища Рада Народного Господарства УРСР прийняла рішення про створення при місцевих радах раднаргоспів для організації і регулювання усього економічного життя у промислових районах, відповідно до загальнодержавних та місцевих інтересів [233, с. 63]. Регіональний розвиток у радянський час здійснювався на основі жорстко централізованого регулювання з боку тоталітарного, а пізніше - авторитарного політичних режимів. Територія України була поділена на три великі економічні райони, зважаючи загальносоюзні територіальні пропорції, які визначалися центром. Саме тому між регіонами України й донині існують великі диспропорції.

Відсутність у радянському минулому України власної регіональної політики, надмірна централізація управління, звуження фінансово-економічної бази місцевих органів влади призвели до виникнення значних диспропорцій у територіальній структурі національної економіки, поглиблення на місцях складних господарських, соціальних та економічних проблем. Найсуттєвішими з них є такі: недосконалість галузевої структури більшості регіональних господарських комплексів, переважання гірничо-видобувних

виробництв, їх низька економічна ефективність; однобічна галузева спеціалізація окремих регіонів, обмежена сфера застосування праці (особливо у шахтарських містах і селищах, поселеннях біля атомних електростанцій); значні відмінності між областями у рівнях соціально-економічного розвитку (насамперед, між західно-карпатськими і поліськими, з одного боку, та східними областями - з іншого); неефективне використання місцевих ресурсів багатопільового призначення (трудових, земельних, водних); суттєве відставання від діючих нормативів у розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, особливо у сільській місцевості; надмірне забруднення навколишнього природного середовища (наприклад, внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС) [214, ч. 1, с. 30-34].

Про “самостійність” державного управління регіональним розвитком в Україні можна говорити лише починаючи з 1991 р., тобто з часу набуття незалежності, коли почало утверджуватись розуміння того, що державне регулювання регіонального розвитку повинне бути замінене державним управлінням. Конституція України стала першим нормативним документом, у якому закріплено необхідність ведення планомірної політики регіонального розвитку. У ст. 132 записано: “Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій” [1]. Проте нормативно-правове регулювання державно-територіального устрою України вимагає доопрацювання. На це звернула увагу Венеціанська комісія, яка, досліджуючи текст Конституції України, ще 11 березня 1997 р. зазначила, що розділ IX “Територіальний устрій України” (ст. 132) залишається досить нечітким і має більш програмне, ніж нормативне спрямування [229, с. 137].

Відповідно до ст. 119 Конституції України місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку, підготовку та виконання відповідних обласних і регіональних бюджетів [1].

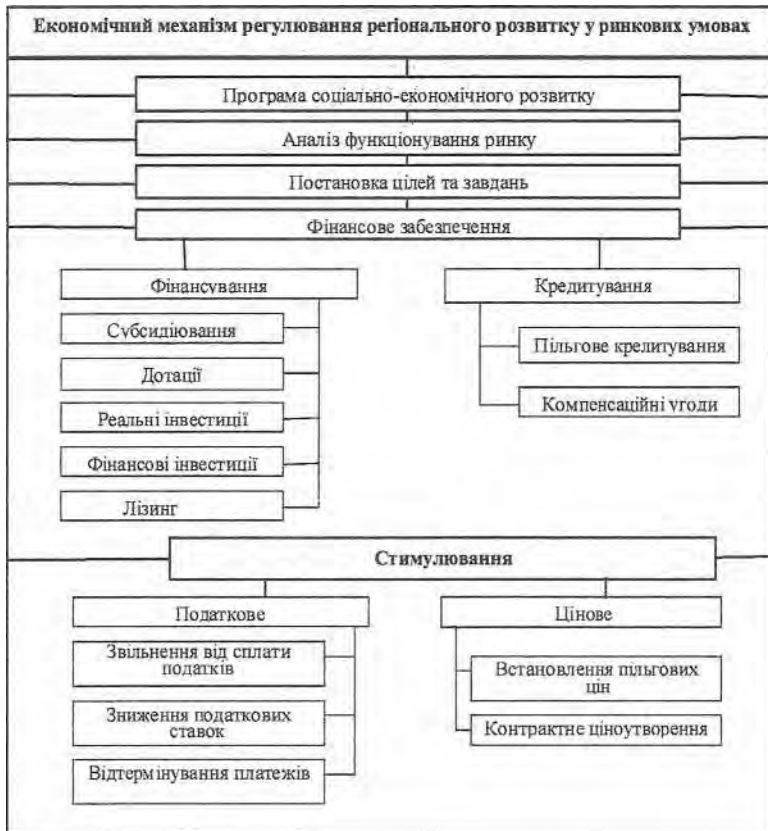
Основний Закон зазначає, що Україна - унітарна держава, в якій мають бути створені умови для розвитку регіонів. Унітарність української держави - це об’єктивна необхідність, яка впливає з

економічних, соціальних, культурних, морально-психологічних, політичних і міжнародних обставин. Найважливішим завданням для України на сучасному етапі є розбудова ефективної національної економіки та всіх інститутів національної безпеки. Це вимагає приділення максимуму уваги регіонам, їх докорінній структурній перебудові, спрямованій на значне підвищення питомої ваги технологічно завершеної та конкурентоспроможної продукції. Без цього неможливе формування динамічної самодостатньої економічної системи. Важливим завданням також є розвиток економічних зв'язків регіонів, спрямованих на підвищення ступеня інтеграції господарства у межах національної території. Ці завдання можна вирішити тільки в межах єдиної загальнодержавної політики [132, с. 21].

Найважливішим питанням формування теоретичних засад державного управління регіональним розвитком є визначення основних форм і методів цього процесу. Під час їх вибору необхідно враховувати усі ймовірні фактори впливу на регіональний розвиток. В. Степанов, наприклад, запропонував загальний економічний механізм регулювання соціальної ефективності функціонування регіонального ринку [196, с. 141]. На нашу думку, його схему (рис. 3.1) можна взяти за основу економічного механізму державного управління розвитком регіону у ринкових умовах. Однак її необхідно доповнити, виходячи з євроінтеграційного курсу України і, зокрема, врахувати, що для визначення рівня економічного розвитку регіону країни-члени ЄС та країни-кандидати як основний показник використовують валовий внутрішній продукт регіону за паритетом купівельної спроможності на душу населення (GDP per capita of region).

Державна регіональна політика є невід'ємною складовою загальної політики держави. Її головне завдання полягає у забезпеченні розвитку території держави відповідно до прийнятої державної стратегії. Оскільки будь-який регіон країни є унікальним та неповторним, що зумовлено структурною неоднорідністю простору у природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному та політичному аспектах, то будь-яку діяльність необхідно здійснювати з врахуванням комплексу інтересів та особливостей кожного з регіонів, пріоритетності існуючих там проблем. Тому важливо сформулювати єдині принципи регіональної політики держави, які б відображали тактичні і стратегічні орієнтири політики регіонального розвитку. Одні з них можуть бути незмінними протягом тривалого часу, а інші - змінюватись разом із ситуацією у державі.

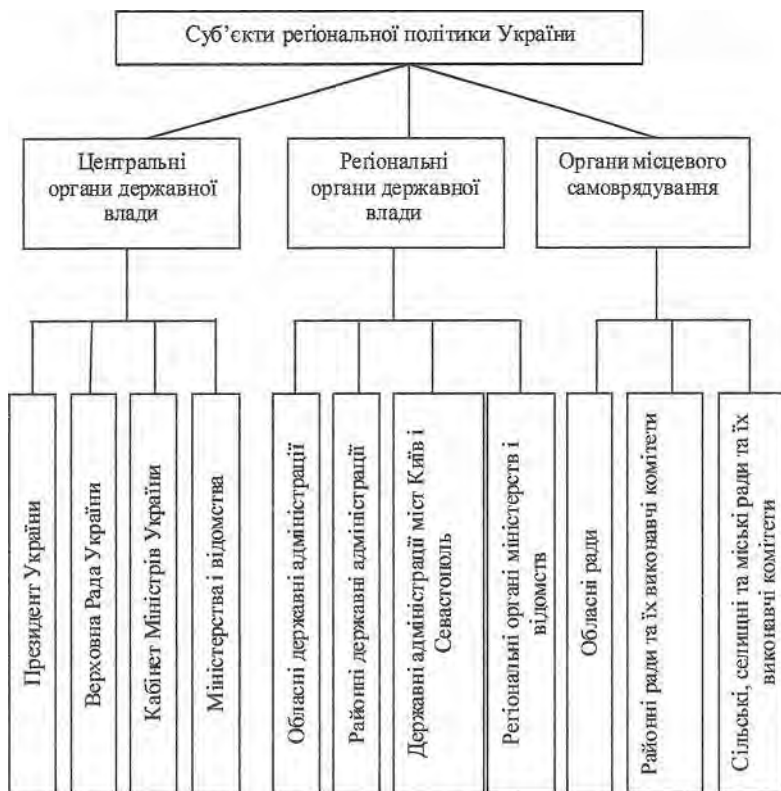
Рис. 3.1. Економічний механізм державного управління регіональним розвитком у ринкових умовах

В основу удосконалення теоретичних основ управління регіональним розвитком України повинні бути покладені певні принципи. Перший - пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики мають спрямовуватися на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності і не загрожувати національній безпеці держави. Другий - законодавче забезпечення прав і обов'язків суб'єктів регіональної політики. Політика держави стосовно регіонів і політика самих регіонів мають врегульовуватися відповідною нормативно-правовою базою, дотримання якої

створює передумови для ефективного взаємодії. Третій - поєднання інтересів. Тактичні та стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні й місцеві інтереси, а її практичне здійснення має “згладжувати” можливі протиріччя. Четвертий - врахування особливостей регіонів, необхідність диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів із урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій. П’ятий - об’єктивність. Поточні завдання регіональної політики мають розкривати пріоритетні напрямки загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку й відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їх вирішення. Шостий - збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнонаціональної ефективності, особливо при виборі методів і форм державної селективної підтримки окремих територій з метою вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів. Сьомий - партнерство. Воно передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади усіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності та суспільної злагоди в процесі здійснення регіональної політики.

Ефективність політики регіонального розвитку зумовлюється не лише вибором і застосуванням сучасних принципів, але й тісними зв’язками населення з економікою, соціальною сферою та природними факторами, що найбільш характерні саме для регіонального рівня. Підґрунтям формування регіональної політики М. Долішній визначав оптимальне використання соціально-економічного потенціалу регіону [132, с. 24, 25]. На сьогодні, на наше переконання, необхідно ще й щоб усі суб’єкти регіональної політики України (рис. 3.2) діяли на основі прийнятих у Європі управлінських стандартів регіонального та просторового розвитку [132, с. 23].

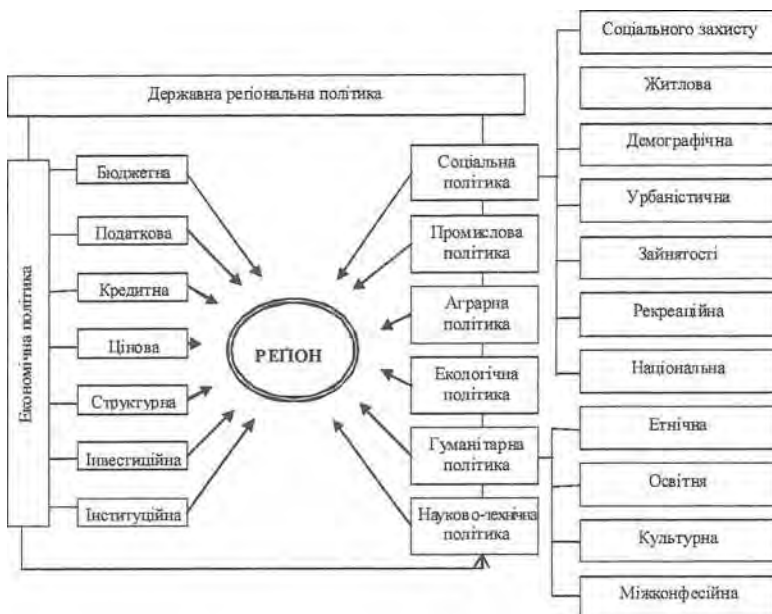
Дискусії щодо проблематики управління регіональним розвитком тривають в Україні з початку 90-х рр. XX ст. І хоча, на думку багатьох дослідників важливі основи реалізації державної регіональної політики, зокрема організаційно-правові і економічні, здебільшого сформовані (рис. 3.3), досягнення гармонійного та сталого розвитку регіонів України все ще залишається завданням віддаленої перспективи. А це означає невиконання однієї з умов вступу до ЄС для держави-кандидата і віддаляє перспективу європейської інтеграції для України.

Рис. 3.2. Суб'єкти регіональної політики України

Формування суб'єктності регіону передбачає відповідальність як центральних так і регіональних органів влади за прийняті рішення, що є ознакою демократично-правової держави [226, с. 117, 118]. Тому регіон в Україні повинен розглядатися як суб'єкт політики, що враховує державні засади суверенітету та компетенції владних структур. Реалізація програм розвитку має відбуватися за підтримки і сприяння центральних органів влади, але без їх надмірного втручання. Чинником консолідації виконавчої та законодавчої гілок влади у цьому процесі є підтримка народом України членства держави у ЄС з метою відтворення європейської ідентичності та забезпечення європейської інтеграції, цивілізованого підходу до розвитку регіонів. Більшість науковців розглядає майбутнє

членство України у ЄС як ключовий геополітичний фактор справжнього єднання Європи [211, с. 93].

Рис. 3.3. Структурна модель державної регіональної політики
[38, с. 19]

На сьогодні, загалом, державне управління регіональним розвитком у кожній державі здійснюється на таких рівнях: глобальному, світовому, національному, який своєю чергою поділяється на рівень запасу міцності та стійкості демографічної системи і рівень використання ресурсів, насамперед трудових; рівень використання технологій та рівень збуту товарів і послуг; галузевий; регіональний; локальний [132, с. 153-155]. Сучасний вплив глобалізації на управління регіональним розвитком держави залежить від виду її відносин з іншими державами, особливо з тими із них, які найбільше впливають на перебіг та особливості процесів глобалізації. До них належить Європейський Союз і держави, які до нього входять або готуються до вступу.

Удосконалення теоретичних основ управління регіональним розвитком у контексті європейської інтеграції передбачає надання більшого значення відносинам між регіонами різних держав, особливо тими, що розташовані у прикордонні України та держав-членів ЄС. Позиція цих держав значною мірою визначає українські

євроінтеграційні перспективи. Загалом на сьогодні є підстави очікувати підтримки від сусідніх із Україною держав - повноправних членів ЄС, котрі мають традиційний досвід взаємин із нашою державою в рамках прикордонної співпраці [211, с. 95].

Розробка теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України у контексті європейської інтеграції відбувалась у декілька етапів. До 1991 р. Україна не брала прямої участі у процесах європейського масштабу, які визначали взаємозалежність держав та регіонів. На початку 90х рр. XX ст. у Європі лише розпочалося переосмислення місця та ролі України на світовій арені. Тому дуже велике значення мало її сприйняття як суверенної держави з чіткими принципами побудови зовнішніх та внутрішніх відносин. Прагнення запровадити систему державного управління регіональним розвитком за європейськими нормами стало тут одним із свідчень євроінтеграційних намірів України.

Практичне надання європейської сутності управлінню регіональним розвитком України розпочалось з її приєднання у 1993 р. до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами [33], яка разом із двома протоколами стала частиною національного законодавства. Україна, зважаючи на своє геополітичне положення, отримала можливість впливати на європейські економічні, соціальні та політичні відносини у цій сфері.

У 1994 р. укладенням спеціальної угоди було започатковане партнерство між Спільнотою і Україною [12]. Проблеми управління регіональним розвитком врегульовує ст. 70 цієї угоди, де записано, що сторони зміцнюють співробітництво у галузі регіонального розвитку та планування землекористування. З цією метою вони сприяють обміну інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади з питань регіональної політики планування землекористування та методики формування регіональної політики, особлива увага якої спрямована на розвиток проблемних районів. Вони також сприяють налагодженню прямих зв'язків, зокрема з метою обміну інформацією про шляхи і методи сприяння регіональному розвитку, між відповідними районами та державними організаціями, що займаються питаннями планування регіонального розвитку. Згідно із п. 4 ст. 52 цієї угоди, особлива увага повинна приділятися заходам, які сприяють співробітництву між незалежними державами з метою стимулювання гармонійного розвитку регіону.

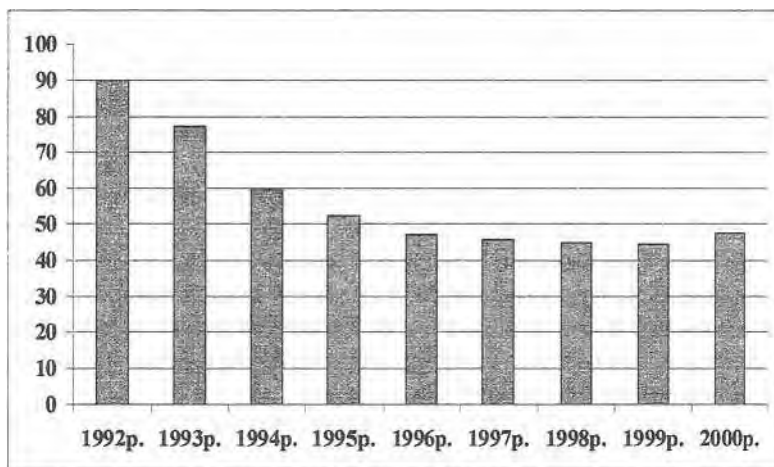
Удосконалення державного управління регіональним розвитком України на основі стандартів ЄС не означає точного повторення пройденого у Європі шляху, адже об'єктивні та суб'єктивні обставини постійно змінюються. Однак вимогою Європейського Союзу до держав, які прагнуть членства, є чітке закріплення регіональної політики у конституції, нормативне визначення принципів функціонування та повноважень регіонів. В Україні на законодавчому рівні це врегульовано, проте застосування принципів європейської політики регіонального розвитку для нівелювання регіональних диспропорцій на практиці залишається проблемним. Широкого розповсюдження набуло твердження, що сучасній Україні найкраще підходить стратегія політики регіонального розвитку (розробка планів підйому відсталих регіонів, запровадження механізмів сталого розвитку і зменшення диспропорцій у розвитку окремих регіонів тощо), яка впроваджувалася європейською спільнотою у 70-80 рр. XX ст., оскільки соціально-економічне становище держав ЄС того періоду найбільш близьке до сучасних українських реалій.

Наміри України щодо вступу до ЄС були задекларовані у 1996 р. на засіданні Ради Європи у Страсбурзі, а у 1998 р. відбулося перше засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, на якому Україна заявила про бажання набути статус асоційованого членства. Це зумовило формування загальної нормативно-правової бази для європейського типу управління регіонами. Зокрема, була підписана Європейська хартія місцевого самоврядування (1996 р.) [54], прийняті Закони України “Про місцеве самоврядування” (1997 р.) [6] та “Про місцеві державні адміністрації” [7]. У цих нормативних актах передбачається, з одного боку, узгодження інтересів регіонів із загальнодержавними і міжрегіональними, а з іншого - надання регіонам широких повноважень у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку [23].

Теоретичні основи управління із забезпечення входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у ЄС були розроблені у затвердженій Указом Президента України “Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” (1998 р.) [19]. У цьому документі зазначено, що регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України та державами-членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених Стратегією напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої

влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, зрештою, якнайширшого залучення громадян України. Європа зі свого боку підтримала євроінтеграційні прагнення України. Підтвердженням цього стало затвердження Європейською Радою у грудні 1999 р. спільної стратегії ЄС щодо України.

Процес запровадження європейських основ державного управління призвів до усвідомлення необхідності розробки цілісної концепції державної регіональної політики на європейських засадах з урахуванням українських особливостей. Зокрема, складність економічної ситуації в Україні зумовлювалась тим, що понад 80% підприємств мали виробничі зв'язки з іншими регіонами в рамках колишнього СРСР і були включені у воєнно-промисловий комплекс. Тому відбувалася надзвичайно складна перебудова економіки держави - формування виробничо-економічних зв'язків на принципово новій основі. Особливо важкою стала конверсія виробництва, яка поглинула величезні кошти. За міжнародними стандартами у цьому випадку одна грошова одиниця вимагає п'ятикратного вкладення. Щороку зростала заборгованість із заробітної плати, більшість установ та організацій мали податкові заборгованості, розрахунки проводилися через взаємозаліки, векселі тощо. Переломним став лише 1999 р., коли закінчився економічний спад і намітилася позитивна динаміка (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Валовий внутрішній продукт України у 1992 - 2000 рр., % до 1991 р.

Регіони України також розвивалися нерівномірно. Виникла гостра потреба у пошуку оптимального поєднання регіональних та загальнонаціональних інтересів. У 1998 р. на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України [39] був запропонований урядовий проєкт Концепції державної регіональної економічної політики. Однак він не відповідав існуючій ситуації, через що у 1999 р. був повернений на доопрацювання. Лише після виходу у вересні 1999 р. Розпорядження Президента України про створення комісії з розробки концепції державної регіональної політики, вона була прийнята у 2001 р. [46].

Період активної розробки теоретичних основ управління регіональним розвитком України у контексті європейської інтеграції розпочався з 2000 р. Відбувалось удосконалення нормативно-правової бази, посилилась діяльність з впровадження регіональної політики європейського типу. Важливе значення мало прийняття Указу Президента України “Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу” (2000 р.) [23]. У передмові до неї зазначалося, що пріоритетність співробітництва України з ЄС та його окремими державами-членами зумовлена тим, що він буде визначати напрями економічного прогресу та політичну стабільність на довготермінову перспективу.

У цій програмі констатувалось, що територіальні диспропорції у розміщенні промислового виробництва та його інфраструктурного забезпечення спричиняють нерівномірний розвиток окремих регіонів, нерациональне використання природно-ресурсного потенціалу і екологічний дисбаланс територій, підривають економічну основу розвитку регіонів, перетворюючи одних у донорів, а інших - у реципієнтів [23]. Тому для синхронізації внутрішніх ринкових перетворень зі змінами, спричиненими розширенням ЄС, паралельно з проведенням адміністративно-територіальної реформи планувалося розробити основи політики регіонального розвитку, а розвиток структури регіональної економіки визнавався одним з основних напрямів структурної перебудови. У довготермінових планах ставились завдання якісного оздоровлення регіонів і впровадження комплексного аналізу соціального розвитку держави та регіонів із використанням гармонізованих показників ЄС.

Принципового значення набували положення програми про те, що інтеграція України до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам управління регіональним розвитком у Європейському Союзі, сприяла б становленню нових форм співпраці

між центром і регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці територій. З цією метою були детально проаналізовані основні принципи управління регіональним розвитком у ЄС і зроблено висновки про їх прийнятність для України. Зокрема, принципи концентрації фінансових ресурсів у регіонах, які цього найбільше потребують, використання замість проектного програмного підходу до розвитку регіонів, партнерства і співробітництва різних суспільних секторів від національного до місцевого рівнів управління, додатковості фінансування та субсидіарності узгоджувались з Концепцією державної регіональної політики України. На момент прийняття Програми інтеграції України до Європейського Союзу ця концепція ще не була втілена, однак основні її положення були відомі і не раз обговорювались на урядовому рівні.

У програмі визначалися короткотермінові (2000-2001 рр.) та середньотермінові (2002-2003 рр.) пріоритети щодо набуття Україною членства у ЄС. Одним із них було створення основ державного управління регіональним розвитком, формування законодавства про розподіл компетенцій, бюджетів, податків. Окремо ставилось завдання запровадження у друкованих засобах масової інформації постійних рубрик для висвітлення процесів інтеграції України до ЄС, міжрегіонального, транскордонного та прикордонного соціально-економічного співробітництва. Проте воно виконувалося українськими нездовільно. Тому недостатня обізнаність та низька інформованість зумовили виникнення багатьох непорозумінь, конфліктів та невдач у реалізації положень програми. Загалом же, незважаючи на те, що програма містила лише загальні інституційні та фінансові засади, вона стала важливим орієнтиром для подальшого удосконалення державного управління регіональним розвитком у контексті європейської інтеграції.

В економічному аспекті українські вчені, зокрема М. Долішній, застерігали від надмірного оптимізму, доказуючи, що інтеграція позначиться на особливостях трансформації соціально-економічних процесів в Україні. Прогнозувалося, що членство у ЄС принесе як економічні вигоди, підвищення рівня безпеки, так і ризик того, що міжнародні економічні організації прагнутимуть нав'язати Україні вигідну для себе, залежну модель економіки. З огляду на це, не доцільно було покладати великі сподівання на фінансову допомогу, зокрема й на позики Світовий Банк, МВФ, ЄБРР тощо [132, с. 161].

Першим документом, у якому містилася довготермінова програма регіонального розвитку європейського типу, стала

затверджена Указом Президента України Концепція державної регіональної політики України (2001 р.). У ній вперше офіційно визначалась головна мета державної регіональної політики України - створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [46].

З теоретичного погляду особливо важливе значення мало визначення принципів державної регіональної політики, якими стали: конституційність та законність; забезпечення унітарності України та цілісності її території; поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів; диференційованість надання державної підтримки регіонам, відповідно до умов, критеріїв та термінів, визначених законодавством; стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Як одне з головних завдань регіональної політики України визнавалось налагодження міжнародного співробітництва у цій сфері, наближення національного законодавства з цього питання до норм і стандартів Європейського Союзу, а також розвиток транскордонного співробітництва як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем.

Концепція була спрямована на подолання негативних факторів в управлінні розвитком регіонів, до яких, зокрема, належали: фрагментарність управлінських рішень у сфері управління місцевим та регіональним розвитком; незбалансованість використання інструментів регіонального розвитку, зокрема вільних економічних зон; недостатнє розуміння необхідності перенесення пріоритетів розвитку з галузевого підходу на цілісно-територіальний. Головну причину такого стану С. Максименко вбачає в упередженості та інерційності багатьох керівників регіонів, для яких прийнятний лише один шлях вирішення проблем розвитку: своє завдання вони бачить у розробці програм соціально-економічного розвитку територій, а фінансування

має забезпечувати Кабінет Міністрів. Тобто немає розуміння того, що регіон буде розвиватися лише за умови спільної узгодженої роботи центрального уряду, органів державного управління регіонального рівня (області) і органів місцевого самоврядування разом з органами регіонального самоврядування [257].

Із позицій здійснення децентралізації управління, велике значення мало прийняття Бюджетного кодексу України (2001 р.) [2], який розмежував доходи і видатки державного та місцевих бюджетів та визначив принципи і механізми міжбюджетних трансферів. Бюджетний кодекс із 2002 р. став основою формування щорічних державних бюджетів України, відносин між державним бюджетом і місцевими бюджетами - обласними, районними, міст обласного значення та АРК. Після прийняття Бюджетного кодексу України був проведений перехід місцевих бюджетів на казначейське обслуговування.

У контексті розробки теоретико-правових засад державного управління регіональним розвитком України винятково важливе значення мало прийняття Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів” [14]. У ньому зазначено, що це стимулювання здійснюється на засадах співробітництва та взаємної відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб’єктів. Тут вперше подано нормативне розуміння терміну “регіон”. Ним є “...територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя” [14].

Законодавчі положення є підставою для проведення з позицій державного управління регіональним розвитком відповідно до стандартів ЄС порівняльного аналізу територіального поділу України. На основі прийнятої у ЄС класифікації номенклатурно-статистичних одиниць (NUTS), але після проведення відповідної адміністративно-територіальної реформи, область України могла б відповідати рівневі NUTS-1. До NUTS-2 умовно могли б належати райони, а села, селища, міста - до NUTS-3.

Удосконалюючи управління регіональним розвитком, усі держави-кандидати ще до вступу у ЄС здійснювали реформування на європейських засадах свого державно-територіального устрою. Однак, якщо перехід до системи NUTS не викликав складнощів у жодній з них, то проведення адміністративно-територіальної реформи супроводжувалось великими проблемами. Очевидно, що подібний шлях повинна пройти Україна. Починаючи з 1991 р. запропоновано близько 20 варіантів адміністративно-територіальної реформи України, однак більшість із них не мали серйозного науково-теоретичного

обґрунтування. З огляду на це, наукова розробка АТР, відповідно до прийнятих у ЄС стандартів, має дуже важливе значення. Мінрегоінбуд України уже запропонував проект Закону України “Про адміністративно-територіальний устрій України”, у якому однією із принципових засад є відповідність вимогам Європейського Союзу щодо номенклатури територіальних одиниць для статистичних цілей.

Свідченням застосування сучасних теоретичних підходів до удосконалення державного управління регіональним розвитком стало прийняття у 2006 р. Кабінетом Міністрів України “Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року” [27]. Це означало запровадження стратегічного планування на центральному та регіональному рівнях. Для територій, у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за критеріями, визначеними законодавством, були значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі, вводилось стимулювання розвитку шляхом запровадження спеціальних механізмів бюджетної, податкової, цінової, грошово-кредитної, інноваційної та інвестиційної політики, а також визначались терміни надання їм статусу депресивних.

Державне управління у сфері стимулювання розвитку регіонів та депресивних територій, що пропонується у спеціальному законопроекті, має на меті вирішення ряду завдань, серед яких: концентрація державних ресурсів на вирішенні регіональних проблем із врахуванням державних пріоритетів просторового розвитку держави та завдань регіонального розвитку, що формулюються місцевими органами влади; забезпечення стабільності відносин між місцевими органами влади та центральними органами виконавчої влади щодо питань регіонального розвитку; запровадження принципу додатковості, коли державні ресурси щодо вирішення регіональних проблем розвитку розглядаються як додаткові до ресурсів, які акумулюються регіоном самостійно; встановлення правової відповідальності як центрального уряду, так і місцевих органів влади за виконання взятих ними зобов’язань щодо регіонального розвитку; запровадження партнерських, рівноправних відносин між центральним урядом та місцевими органами самоврядування щодо спільного вирішення завдань регіонального розвитку; запровадження стимулювання регіональних органів влади щодо ефективного використання з метою розвитку коштів місцевих бюджетів; концентрація діяльності центральних і місцевих органів влади щодо вирішення проблем

регіонального розвитку; формулювання принципів визначення територій, яким надається статус депресивних, визначення порядку надання такого статусу, інструментів державної та регіональної підтримки розвитку цих територій; визначення фінансового механізму стимулювання регіонального розвитку в умовах жорстких бюджетних обмежень.

У ДС вперше подано нормативно-правове визначення депресивної території. Це - регіон або його частина, територія у межах району, міста або їх сукупності, де наявні показники економічного і соціального становища, які протягом певного періоду часу повинні відповідати законодавчо визначеним критеріям території, яка розглядається з метою надання статусу депресивної.

З використанням методологічного підходу до визначення цілей управління регіональним розвитком у ЄС, розроблені головні цілі державного стимулювання розвитку депресивних територій: ціль № 1 - підтримка регіонів з низьким рівнем розвитку (об'єктами такої підтримки можуть бути лише регіони); ціль № 2 - підтримка регіонів, у яких відбуваються структурні зміни (об'єктами такої підтримки визначені одиниці системи адміністративно-територіального устрою - райони та міста або їх сукупності). Для оптимального застосування цілі № 2 розроблена спеціальна класифікація об'єктів підтримки: промислові райони, у яких частка, зайнятих у промисловості у загальній чисельності зайнятих перевищує частку зайнятих у сільському господарстві; аграрні райони, в яких частка зайнятих у сільському господарстві у загальній чисельності зайнятих перевищує частку зайнятих у промисловості; міста обласного значення. Райони та міста, які знаходяться в межах території регіонів, що визначені об'єктами підтримки за ціллю № 1, не розглядатимуться для підтримки за ціллю № 2.

Отже, вийшовши із тоталітарної та авторитарної систем регулювання регіонального розвитку, подолавши структурну залежність планової економіки радянського типу, система державного управління регіональним розвитком України почала утверджуватись з часу набуття державної незалежності. Її розвиток співпав із складнощами у формуванні на європейських засадах державно-управлінської системи і тому набув специфічних рис перехідного періоду. Однак загалом використання елементів передового європейського досвіду в удосконаленні державного управління регіональним розвитком стало домінуючою тенденцією.

3.1.2. Імплементація європейських стандартів в українській системі державного управління

Особливі складнощі у процесі удосконалення державного управління регіональним розвитком викликає проблематика імплементації європейських стандартів до українських умов. Декларування європейського вибору у нормативно-правових актах повинно супроводжуватись осмисленням управлінської практики застосування, тобто пошуком ефективних шляхів, форм та методів управління в конкретних ситуаціях. У іншому випадку з'являється ризик невиконання. Наприклад, реалізація завдань програми "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки" станом на 2009 р. у більшості своїй перебуває на початковій стадії і тому ставить під сумнів вчасність її виконання загалом, тобто у 2011 р. Очевидно, що тут не враховано негативний вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів, які гальмують цей процес.

Унаслідок управлінських прорахунків виникають серйозні загрози для розвитку державного управління регіонами на європейських засадах. Так, реалізація завдань цієї ж програми європейського вибору повинна була створити реальні передумови для запровадження такого комплексу системних перетворень, який би забезпечив набуття Україною до кінця 2007 р. асоційованого, а до 2011 р. - повного членства у Європейському Союзі. На це спрямовувались інституційні перетворення, політика економічних, соціальних та гуманітарних реформ, а у нормативному плані - прийняття низки документів, серед яких затверджена Указом Президента України Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтеграції" [239]. Однак робота, що велася протягом останніх років, не була достатньо послідовною для того, щоб забезпечити переведення усього комплексу відносин Україна - ЄС у площину практичної реалізації завдань, пов'язаних із вступом до Європейського Союзу.

У сучасних українських умовах особливо важливе значення має розробка засад імплементації європейських стандартів управління розвитком регіонів у загальнодержавних та регіональних програмах, які покликані забезпечувати процес вирівнювання. Це зумовлено значним зростанням регіональних диспропорцій. Наприклад, за даними Інституту реформ, у 1996 р. різниця між мінімальним (Закарпатська область - 0,7 тис. грн) і максимальним

(м. Київ - 1,9 тис. грн) рівнями ВВП на душу населення становила 2,7 рази, а у 2001 р. - уже шість разів (мінімальний у Чернівецькій області - 2,0 тис. грн; максимальний у Києві - 11,9 тис. грн). А це майже вдвічі перевищує показник міжрегіональних відмінностей держав ЄС [229]. Програми регіонального розвитку недостатньо обґрунтовані, їм властива безсистемність, суб'єктивізм, лобіювання інтересів певних районів, міст, підприємств чи організацій і тому дуже часто вони неефективні. Багатовекторні, але безсистемні спроби вирівняти розвиток регіонів успіху не мають. Наприклад, у Криму діє понад 20 різних програм вирівнювання, але відсталі райони не піднялися у своєму розвитку. Формалізм в управлінській діяльності властивий й іншим регіонам.

Про управлінські проблеми у сфері регіонального розвитку свідчать дані іноземних джерел, зокрема статистика динаміки ВВП на душу населення в Україні за версіями ЦРУ (CIA) США [80], ООН [97], ЄС, ПАРЕ. Важливі показники містяться в опублікованій ООН "Доповіді про людський розвиток 2007/2008: боротьба із змінами клімату: людська солідарність у розділеному світі". У ній наведено показники розвитку держав світу: середня тривалість життя, валовий внутрішній продукт на душу населення, індекс освіти тощо. На підставі аналізу усіх показників був виведений індекс людського розвитку для держав, за яким вони поділені на три групи: з високим рівнем розвитку, середнім та низьким. У загальному переліку Україна посіла 76 місце з показником 0,788, а у своїй, середній групі - 6. За даними ООН індекс людського розвитку в Україні з початку моніторингу (1990 р.) повільно зростає, але не досягнув початкового показника: 1990 р. - 0,809; 1995 р. - 0,756; 2000 р. - 0,761; 2005 р. - 0,788 (рис. 3.5). Ця тенденція співпадає із тенденцією зростання ВВП (див. рис. 3.4). У 2005 р. він становив 6 848 дол. США [254, р. 230]. Однак зростання досить відносне, оскільки за період 1975 - 2005 рр. відбулося падіння ВВП на душу населення на 3,8%, зокрема за 1990 - 2005 рр. - на 2,4%. Показники ВВП на душу населення в Україні за 1990-2008 рр. показані у табл. 3.1 [80; 97; 191].

Порівняльні дослідження Г. В. Колодко (Grzegorz W. Kolodko) у двадцяти шести державах із перехідною економікою засвідчують, що на початку 2000 р. Україна посідала 19 місце за рівнем ВВП у розрахунку на душу населення за паритетом купівельної спроможності (2348 дол.). Перше місце з показником 14267 дол. мала Словенія, Чехія - третє (9472 дол.), Польща - сьоме (7232 дол.), Росія - десяте (4539 дол.) [152]. У 2005 р., за розрахунками Української філії світового центру даних, ВВП на душу населення за паритетом купівельної

спроможності становив для України 6,5 тис. дол. США (5,804 тис. євро), а для Польщі у той самий період - 12,825 тис. дол. США (11,482 тис. євро) [351]. Середній ВВП на душу населення в Україні близький до показника найбіднішого регіону ЄС - північно-східної Румунії - 5,430 тис. євро.

Рис. 3.5. Діаграма динаміки росту індексу людського розвитку України 1990 - 2005 рр.

Політичні події 2004 р. актуалізували проблему забезпечення сталого розвитку регіонів України. Був широко задекларований курс на підвищення рівня життя населення як головного пріоритету національних інтересів України. Посилилася робота у контексті європейської інтеграції України, що отримало схвалення та підтримку з боку ЄС. Було прийнято важливі нормативно-правових акти, серед яких Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 році Плану дій “Україна - ЄС” [38]. Як головне завдання політики регіонального розвитку було визначено зменшення розриву між рівнями розвитку регіонів та покращення можливостей для місцевого розвитку. Для його досягнення вимагалось запровадити стратегічне планування на державному та регіональному рівнях, розробити проект Державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 р. та створити нормативно-правову базу стимулювання розвитку регіонів, враховуючи депресивні території.

Таблиця 3.1

Показники ВВП на душу населення за 1990-2008 рр.

Роки	ВВП в розрахунку на душу населення, крб.	ВВП в розрахунку на душу населення, грн.	ВВП в розрахунку на душу населення, дол. США
1990	3	-	-
1991	6	-	-
1992	97	-	-
1993	2842	-	-
1994	23184	-	-
1995	105793	-	-
1996	-	1595	872
1997	-	1842	990
1998	-	2040	883
1999	-	2614	633
2000	-	3436	632
2001	-	4195	773
2002	-	4685	884
2003	-	5505	1037
2004	-	7231(6165,6)	1359
2005	-	(6313,57)	
2006	-	(6755,5)	6900*
2007	-	(7248,68)	7800*
2008	-		8600*

Примітка: показники у дужках підраховано автором за даними Держкомстату [130];* взято з офіційного сайту ПРУ (CIA - The World Factbook) [80]

Зросла інвестиційна привабливість України (додаток 19). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку на 1 січня 2005 р. становив 8353,9 млн. дол. США. Такі інвестиції отримали 10542 підприємства, а також українські регіони (додаток 18). Однак політична нестабільність негативно вплинула на економічну ситуацію. Посилився розрив у доходах населення. Починаючи з 2004 р. в усіх регіонах номінальна середньомісячна заробітна плата перевищує рівень прожиткового мінімуму, але у 22 із них вона є нижчою від середньої по країні [135].

Сучасний європейський управлінський досвід активізації регіонального розвитку в контексті використання його в Україні

можна застосовувати у декількох аспектах. По-перше, для визначення типу та рівня регіональної диверсифікації. По-друге, для розробки пакетів програм підтримки депресивних регіонів через національні фонди. По-третє, для встановлення нормативного показника відрахувань, залежно від ВВП регіону, у регіональний фонд. По-четверте, для визначення у бюджеті нормативних відрахувань у регіональні фонди. 3. Варналій вважає, що це могла б бути сума у межах 1 - 1,5% ВВП. По-п'яте, для розгляду заявок на отримання інвестиційних грантів. Це має відбуватися на конкурсній основі з урахуванням реального стану регіону. По-шосте, визначення стратегії, тактики, напрямів та механізмів реалізації регіональної політики. По-сьоме, удосконалення регіональної парадигми соціально-економічного розвитку України відповідно до європейських статистичних одиниць (NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3) [115, с. 393-394]. Однак тут необхідно врахувати, що десять NUTS-1 і NUTS-2 із високим ВВП на душу населення знаходяться у перших п'ятнадцяти державах-членах. Жодна з 12 нових країн, які вступили у травні 2004 р. і у січні 2007 р. до першої десятки не увійшли (додаток 19). П'ятнадцять найслабших регіонів розташовані у Болгарії, Польщі та Румунії (див: додаток X). Всередині країн-членів ЄС також існують великі регіональні диспропорції (додаток 21).

На сьогодні в Україні розробляються проекти нормативно-правових актів, спрямовані на підвищення ефективності державного управління регіональним розвитком на європейських засадах, зокрема: "Про адміністративно-територіальний устрій України" [16]; "Концепція державної регіональної політики" [47]; "Про розвиток гірських територій в Україні" [18]; "Концепція реформи місцевого самоврядування" [49]; "Про засади державної регіональної політики" [17]; "Концепція реформи адміністративно-територіального устрою України" [48] та інші. Але вони усе ще перебувають на стадії обговорення.

Отже, запровадження європейських стандартів регіонального розвитку в Україні потребує удосконалення нормативно-правової бази, пошуку ефективної форми здійснення адміністративно-територіальної реформи, шляхів розмежування повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням у регіонах. Основним завданням на сьогодні є підвищення ефективності управління регіональним розвитком шляхом переходу до реального втілення європейських стандартів на перспективних напрямках управлінської практики.

3.2. Інституційний та інструментальний супровід реформування системи державного управління регіональним розвитком України на європейських засадах

Процес формування теоретичних засад інституційного та інструментального забезпечення державного управління регіональним розвитком в Україні, незважаючи на численні спроби удосконалення, розвивався повільно. Це було зумовлено частими змінами нормативно-правової бази, що викликало зміни й управлінської системи, потребу в узгодженні повноважень між існуючими та новоствореними державно-управлінськими інституціями регіонального розвитку.

Управлінська необхідність у створенні спеціального органу, який би управляв регіональним розвитком, виникла в Україні уже на початку 90х рр. XX ст. Вперше у 1994 р. Указом Президента України “Про Раду регіонів” такий управлінський орган був створений [24]. Проте його повноваження обмежувалися проведенням спільних консультацій та узгодженням проєктів розвитку між центральними, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Відсутність досвіду здійснення самостійної політики регіонального розвитку, тягар спадщини адміністративно-командної системи управління стали причинами загалом низької ефективності роботи ради регіонів. Вона була ліквідована у 2000 р., а натомість, створена Національна рада з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів влади та місцевого самоврядування [21; 22]. Хоча НР залишилась консультативно-дорадчим органом, її рішення були обов’язковими для розгляду органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Щодо реалізації рішень було зазначено, що вона може забезпечуватися шляхом прийняття актів Президента України та Кабінету⁷ Міністрів України, поданням відповідних законопроектів та пропозицій до Верховної Ради України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування [22].

Несучи відповідальність за державне управління регіональним розвитком, НР мала б у своїй роботі враховувати головні стратегічні плани України (серед яких курс на європейську⁷ інтеграцію), а отже, й прийняті у Європі норми просторового та регіонального розвитку⁷. Однак їх врахування було фрагментарними. Про це свідчить те, що ця інституція не брала участі у зміцненні стратегічного партнерства Україна - ЄС. Зміцнення та розвиток цього партнерства розпочалося після проведення п’ятого саміту Україна-ЄС (Ялта, вересень 2001 р.), а також прийняття Плану дій ЄС у галузі юстиції та внутрішніх справ в Україні (12 грудня 2001 р.).

Документом, що задекларував серйозність євроінтеграційних намірів України, стало опубліковане 30 квітня 2002 р. Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” [138]. Фактично, це програма, яка мала б запровадити в Україні основні положення Лісабонської стратегії Європейського Союзу [84]. Окремий розділ був присвячений здійсненню активної державної політики розвитку регіонів. Планувалося, що буде сформована високоефективна структура господарства регіонів, яка забезпечить їх комплексний розвиток на основі природно-ресурсного, виробничо-економічного, науково-технічного та людського потенціалів, наявної інфраструктури, історико-культурних надбань і традицій з використанням переваг та можливостей геополітичного становища регіонів. Порушувались завдання запровадження системи стратегічного бюджетного планування та фінансового вирівнювання із застосуванням об’єктивних критеріїв, гарантованих державою соціальних стандартів, нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості, законодавчо визначеного переліку завдань місцевого значення.

Стосовно СЕЗ, у посланні зазначалося, що це не лише економічний інструмент, а й засіб підвищення ролі регіонів у зовнішньоекономічному співробітництві, їх входження до міжнародних організацій та формувань через активізацію міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Окремо відзначалося, що система державного стратегічного програмування регіонального розвитку потребує вдосконалення, оскільки вона повинна базуватися на обґрунтованих, реальних стратегіях розвитку окремих регіонів, а це неможливо без формування інфраструктури підтримки регіонального розвитку, створення спеціальних інституцій ефективної державної політики та політики розвитку окремих регіонів, зокрема агентств регіонального розвитку. Особливо наголошувалося, що національне законодавство з питань регіональної політики повинно бути адаптоване до норм і стандартів ЄС. А для цього необхідна децентралізація влади, розмежування функцій та повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з розширенням повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Функціонування НР не вирішило проблеми ефективного інституційного забезпечення регіонального розвитку України. Під час парламентських слухань, які відбулися 16 квітня 2003 р., були виявлені

серйозні недоліки в управлінні регіональним розвитком, що зумовило необхідність прийняття Постанови Верховної Ради України “Про рекомендації парламентських слухань про законодавчі аспекти регіональної політики та місцевого самоврядування” [35]. У зазначеній постанові рекомендувалося розглянути питання про створення установи з питань здійснення регіональної політики та співробітництва з органами місцевого самоврядування. Однак НР була ліквідована лише у 2005 р., а натомість, з функціями консультативно-дорадчого органу при Президентові України, була створена Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування [20]. Паралельно, для вирівнювання регіонального розвитку, у тому ж 2005 р. при Кабінеті Міністрів України було створено урядовий комітет з питань регіональної політики, будівництва та житлово-комунального господарства [25]. Функції цих обох інституцій практично дублюються.

Відчутні інституційні зміни в управлінській структурі спричинило прийняття Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”. На сьогодні профільним органом, створеним для удосконалення державного управління регіональним розвитком, є Рада Розвитку регіонів при Кабінеті Міністрів України [29]. До неї належать як представники виконавчої влади, так і місцевого самоврядування. Хоча функції цієї ради означені як консультативно-дорадчі і її рішення є рекомендаційними, проте вони обов’язкові для розгляду органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами та організаціями [29].

Інституційна структуризація сучасного управління регіональним розвитком посилилась із створенням Департаменту регіонального розвитку Міністерства економіки України і, особливо, Міністерства регіонального розвитку та будівництва (2007 р.) [37]. Мінрегіонбуд є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної регіональної політики і політики у сфері будівництва, архітектури та містобудування. До його основних завдань належить: перше - участь у формуванні та забезпечення реалізації державної регіональної політики, підготовка і внесення пропозицій щодо підвищення ефективності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, залучення громадськості до участі у підготовці та обговоренні проєктів відповідних рішень органів державної влади. Друге - сприяння ефективному використанню економічного, наукового і трудового потенціалів, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів, підвищення на цій основі рівня

життя людей, досягнення оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та наданні послуг. Третє – підготовка і внесення пропозицій щодо деконцентрації та децентралізації повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади, оптимізації структури місцевих органів виконавчої влади, удосконалення механізму регулювання відносин “центр – регіони”, адміністративно-територіального устрою України, правових, економічних, організаційних та інших засад розвитку державного управління і місцевого самоврядування, поліпшення роботи з надання місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування адміністративних послуг населенню. Четверте - участь у розробленні та впровадженні правового, економічного та організаційного механізмів вирівнювання і стимулювання сталого розвитку регіонів, їх співробітництва, здійсненні, відповідно до законодавства, заходів щодо подолання депресивності окремих територій, забезпечення функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Для виконання поставлених завдань Мінрегіонбуд може: вносити пропозиції щодо формування державної регіональної політики та вдосконалення адміністративно-територіального устрою; аналізувати тенденцій економічного, соціального, культурного розвитку регіонів та брати участь у моніторингу їх соціально-економічного стану; розробляти коротко- і середньотермінові плани та цільові програми регіонального розвитку, комплекси заходів, спрямовані на підвищення потенціалу регіонів, розвиток їх інфраструктури; вносити пропозицій щодо визначення механізмів державної підтримки розвитку регіонів; брати участь у розподілі і використанні коштів місцевих бюджетів з метою їх більш раціонального виконання; надавати субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для стимулювання розвитку регіонів.

Принципово важливе значення для реформування системи державного управління регіональним розвитком мають повноваження Мінрегіонбуду щодо проведення адміністративної реформи в частині удосконалення системи державного управління в регіонах, а також здійснення заходів щодо імплементації у законодавство України положень міжнародних договорів, приведення національного законодавства до норм ЄС, підготовка пропозицій щодо розвитку міжнародного, зокрема міжрегіонального та транскордонного співробітництва, забезпечення виконання міжнародних договорів України. 3 липня 2008 р. Мінрегіонбуд, налагодивши співпрацю з

Європейською Комісією, розробив та ввів у дію понад 50 державних стандартів і майже 20 нормативних актів із зазначених питань [176].

На сьогодні в Україні загалом сформовано управлінську модель лобіювання інтересів регіонів на європейських засадах (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Українська модель лобіювання регіональних інтересів

Рівень	Установи, через які здійснюється вплив
Європейський	- Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи (Палата регіонів); - Комітет експертів з транскордонного співко- бітництва; - Асамблея європейських регіонів (Львівська та Одеська області); - Асоціація європейських прикордонних регіонів (“Карпатський євро регіон”, сворегіони “Буг” та “Дніпро”)
Національний	- Міністерство регіонального розвитку та будівництва України; - Департамент регіонального розвитку Міністерства економіки України; - Асоціація агенцій регіонального розвитку України
Регіональний	- Управління регіонального розвитку у обласній державній адміністрації /місті; - Обласне комунальне підприємство “Центр просторового розвитку” (Львівська область); - Управління містобудування, архітектури та просторового розвитку обласної державної адміністрації; - Інспекція державного архітектурного будівельного контролю у області

Регіональний розвиток будь-якої країни, зокрема й України, є багатогранним явищем і тому потребує різноманітних, диференційованих підходів у принципах використання інструментів інтеграції, соціального захисту, в освіті, охороні здоров’я, підтримці громадської ініціативи тощо. Не можна використовувати однаковий інструментарій управління у різних регіонах, оскільки це посилює регіональну нерівність, яка завдає шкоди загальнонаціональним інтересам держави.

Для подолання гострих соціально-економічних проблем територій у 1998 р. в Україні на підставі диференційованого підходу до регіонів було прийняте рішення про створення спеціальних (вільних) економічних зон як інструменту регіональної політики. Це стало найбільш масштабним

експериментом, який до цього часу не реалізовувався в Україні у сфері регіонального розвитку. За міжнародними стандартами СЕЗ - обмежені територій міста, морські й авіаційні порти, у яких діють особливі пільгові економічні умови для національних та іноземних підприємств, що сприяють вирішенню зовнішньоторговельних, загальноекономічних, соціальних, науково-технічних і науково-технологічних завдань. У документах Кіотської конвенції (1973 р.) вільна економічна зона (або “зона франке”) - це частина території країни, на якій товари розглядаються як об’єкти, що розташовані поза межами національної митної території, тобто це територія “митної екстериторіальності”. У світовій практиці існують два шляхи створення СЕЗ. У першому випадку вихідним є “територіальний підхід”, тобто СЕЗ розглядається, як конкретна, визначена територія, на яку розповсюджується відповідний пільговий порядок. Другий підхід- “режимний”, тобто зону розглядають як конкретне комплексне підприємство, якому надані певні переваги за дотримання певних умов [205, с. 20, 21]. В Україні обрано “територіальний підхід”.

Згідно із Законом України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” [4], спеціальна (вільна) економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території СЕЗ запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Метою створення СЕЗ є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України [4]. Особливістю СЕЗ є те, що нею не можуть керувати місцеві органи влади, а створюється спеціальний орган (адміністрація), яка кваліфіковано контролює і координує діяльність господарюючих суб’єктів в межах зони, а також забезпечує ефективну її взаємодію з іншими партнерами [174, с. 161].

Двома Постановами Кабінету Міністрів України “Про концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні” від 14.03.1994 р. [31] (діяла до 25.08.2004 р.) та “Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності” від 24.09.1999 р. [30] було

визначено державну стратегію і тактику щодо СЕЗ та ТПР. Другою з цих постанов затверджена підпрограма розвитку СЕЗ в Україні. Вона є довгостроковою і розрахована на період до 2010 р. Протягом цього часу передбачається реалізація найбільш підготовлених проєктів створення вільних зон зовнішньоторговельного, виробничого, науково-технічного, туристично-рекреаційного типу, а також комплексних зон.

Більшість СЕЗ і ТПР було створено у 1998-1999 рр., хоча законодавством України це було передбачено ще у 1992 р. Фактично запроваджувались спеціальні правові режими у рамках 11 спеціальних економічних зон і на територіях пріоритетного розвитку у 9 регіонах країни. До спеціальних економічних зон України належать: “Азов”, “Донецьк”, “Славутич”, “Закарпаття”, “Яворів”, “Курортотоліс Трускавець”, “Інтерпорт Ковель”, “Миколаїв”, “Порто-франко”, “Порт Крим”, “Рені”. Загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ, - 121 тис. га, або 0,2% території України. Території пріоритетного розвитку охоплюють 6239 тис. га, або 10,3% території України. ТПР розташовані у Автономній Республіці Крим, Волинській, Донецькій, Закарпатській, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях, у м. Харкові і м. Шостка Сумської області. Загалом режим СЕЗ поширюється на 12 областей та ТПР, 41 район та 58 міст [249].

Поява СЕЗ зумовила певні розбіжності між Україною та ЄС у поглядах на їх використання. В економічно розвинених державах на сьогодні вони вважаються неефективними і такими, що перешкоджають вільній конкуренції. Проте, в українських умовах давати оцінку СЕЗ необхідно залежно від: по-перше, того, наскільки витрати на їх створення та функціонування відповідають тривалому динамічному розвитку регіонів, у яких вони локалізовані; по-друге, наскільки значні структурні зміни у цих регіонах вони спричиняють; по-третє, чи є покращення ситуації на регіональних ринках праці; по-четверте, чи вирішується проблема підвищення конкурентоспроможності української економіки на світових ринках.

На думку багатьох вчених [174, с. 162], цей напрям економічного реформування, незважаючи на тривалість у часі і різну за структурою економіки та ступенем регіонального розвитку охопленість (понад 10% території України), не розвинувся і викликає суперечливі оцінки. Лише кілька створених в Україні зон функціонують відносно добре. Це свідчить про те, що для залучення капіталу недостатньо одних лише податкових преференцій. До того ж, необхідно враховувати, що СЕЗ виникли як інструмент при матеріалістичному господарстві, в якому промислові інвестиції були базовим чинником економічного розвитку, а кількісні

чинники локалізації (доступність сировини, енергії, робочої сили, громадського транспорту тощо) відігравали значно більшу роль, ніж чинник якості (інструменти праці, інфраструктура, науково-дослідна база, привабливі умови життя для працівників вищої кваліфікації). На сьогодні ж у глобальній структурі домінує економіка, яка ґрунтується на знаннях, тобто на принципово іншому типі виробництва.

Нині процес формування СЕЗ в Україні призупинено. Це обумовлено тим, що позитивний ефект від їх використання можна отримувати лише протягом якогось конкретного періоду, а сучасна економічна ситуація в Україні цього не забезпечує. До того ж, українські вільні економічні зони є територіями, що не ставлять жодних якісних вимог до підприємств, які хочуть до них увійти. Вони не мають високого технологічного потенціалу, не стимулюють утворення внутрішньо пов'язаних кооперацією господарських комплексів.

Важливим принципом підвищення ефективності державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції є використання у його інституційному забезпеченні неурядового фактора. У більшості країн Європи законодавчо створено такі інституції, як національні та регіональні ради регіонального розвитку. Вони є головними неадміністративними структурами, що координують співробітництво різних секторів у сфері регіонального розвитку. На сьогодні використовується понад двісті різноманітних інструментів його підтримки. Особливе місце серед них належить агентствам регіонального розвитку, які виконують функцію посередника між намірами місцевих та регіональних об'єднань підприємців та стратегічними намірами влади цих рівнів щодо соціально-економічного розвитку територій.

Агенція регіонального розвитку – це інституція, яка створюється з метою сприяння у використанні внутрішнього потенціалу певної території [208, с. 9]. В Україні, починаючи з 1993 р., такі агенції виникли у містах Запоріжжі, Львові, Івано-Франківську, Вінниці, Харкові, Дніпропетровську, Прилуках, Галичі, Сімферополі. Засновниками тоді здебільшого були бізнесові структури, іноземні партнери і лише інколи органи місцевої влади. Наприклад, у 2001 р. Агенція регіонального розвитку та європейської інтеграції у м. Львові була створена за фінансової підтримки Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії в рамках проєкту “Підтримка створення українсько-польської прикордонної агенції в галузі регіонального економічного та соціального розвитку”.

Уперше юридичне закріплення АРР було здійснено Постановами Кабінету Міністрів України “Про створення Координаційної ради з

формування мережі регіональних агентств розвитку” від 30.07.1999 р. [36] і “Про затвердження Положення про Координаційну раду з формування мережі регіональних агентств розвитку” від 28.10.1999 р. [41]. З цього часу Національна координаційна рада з формування мережі регіональних агентств розвитку створила їх в усіх регіонах. На загальнодержавному рівні була заснована Асоціація агентств регіонального розвитку України, яка в листопаді 1999 р. стала асоційованим членом Європейської асоціації APP.

Однак відсутність належної нормативно-правової бази для визначення суті, принципів, напрямів та механізмів державного управління регіональним розвитком в Україні, проблеми з фінансуванням та кадрами стримували процес створення APP. Це спричинило ліквідацію у 2001 р. зазначеної вище ради [32], але не самих APP, яким у Концепції державної регіональної політики України 2001 р. відводилася певна управлінська роль [46]. На першому етапі реалізації концепції, окрім створення правових засад врегулювання питань регіонального розвитку, поділу повноважень між владними структурами різних рівнів, планувалося також здійснення заходів із розбудови інфраструктури регіонального розвитку (зокрема ринків продовольства, землі, праці та капіталу, включаючи товарні біржі, оптових ринків, агроторгових домів, аукціонів, ярмарків, заготівельних кооперативів, підприємств фірмової торгівлі тощо), а також регіональних агентств розвитку. Це повинно було забезпечити поліпшення умов використання передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку, удосконалення підготовки та перепідготовки відповідних фахівців з проблем регіонального розвитку, координацію програм технічної допомоги, спрямованих на підтримку регіонального розвитку. У заходах щодо реалізації концепції визнавалася також необхідність законодавчого врегулювання питань створення APP та підготовки відповідного указу Президента України. Проте, через неоднозначність тлумачення поняття “агентство регіонального розвитку”, розуміння засад створення, функціонування, основних функціональних завдань тощо, це питання залишилося неврегульованим.

Важливе управлінське значення мало визначення у концепції у загальних рисах основних напрямів діяльності APP, зокрема: поліпшення умов використання передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку, удосконалення підготовки та перепідготовки відповідних фахівців із проблем регіонального розвитку, координація програм технічної допомоги, спрямованих на підтримку регіонального розвитку.

Загалом, на сьогодні в Україні діє понад сто організацій, які вважаються АРР, проте це не стимулює розвиток регіонів. Така ситуація, зокрема, спричинена недостатніми партнерськими зв'язками між бізнесовими, громадськими, торговельними інституціями. Головними ж негативними факторами є відсутність належної законодавчої бази та фінансової підтримки АРР. Водночас, досвід функціонування АРР Європейського Союзу показав їх високу ефективність та віддачу. Вони тісно співпрацюють із місцевою та центральною владою як головні центри стратегічного планування і супроводу проектів розвитку територій, забезпечують ефективну міжсекторну співпрацю влади, бізнесу та громадськості і формують сприятливе економічне середовище.

Київський центр Інституту} "Схід-Захід" ще у 2001 р. розробив концепцію створення національної мережі агентств регіонального розвитку [164], але її реалізація залишається справою майбутнього. На сьогодні ж АРР України активно залучаються до реалізації програм ЄС, налагодження транскордонного співробітництва, але функціонують здебільшого за рахунок іноземних грантів, не мають єдиних принципів діяльності, нормативно визначеного статусу для участі у вирішенні регіональних проблем, тому їх внесок у регіональний розвиток є незначний [165]. Лише окремими місцевими радами приймаються рішення про виділення коштів на функціонування цих інструментів регіонального розвитку.

Отже, агенції регіонального розвитку є важливим інструментом, який позитивно проявив себе у ЄС, але не отримав належної державної підтримки в Україні. Їх створення відбувається стихійно, переважно без сприяння з боку держави. Вони не координують свою діяльність ні між собою, ні з органами державної влади та місцевого самоврядування. Українські АРР найчастіше існують за рахунок отримання фінансування від іноземних та міжнародних донорів.

Дієвим інструментом регіонального розвитку є технопарки. Вони створюються там, де наявне відповідне наукове середовище. Головне завдання цих інструментів полягає у сприянні утвердженню високих і надвисоких технологій. На сьогодні в найбільш розвинутих країнах успішно функціонують сотні таких структур і їх кількість постійно зростає [5]. З огляду на те, що у ЄС великого значення надається інноваційній складовій, то саме такий інструмент регіонального розвитку, як технопарк, успішно вирішує проблеми регіональної інноваційності.

В Україні створення технопарків розпочалось у 2000 р. Нині ж українська інфраструктура підтримки підприємництва налічує 421 бізнес-центр, 70 бізнес-інкубаторів, 305 лізингових центрів, 763 кредитних спілки,

204 фонди підтримки підприємництва, 1539 аудиторських фірм, 762 аудитори-приватних підприємці та 412 страхових компаній [116]. Технопарки по суті є єдиною реальною і прибутковою формою інноваційної діяльності. Проте у чинному законодавстві України не передбачено засобів для її державної підтримки. Є лише окремі положення, що стосуються економічного забезпечення роботи технопарків. Окрім того, вони функціонують у складних умовах. Зокрема, з виділених у 2007 р. на інноваційну діяльність технопарків бюджетних коштів реально інвестовано лише 3% від передбаченої суми. Подібні ситуації склались у 2008 та 2009 рр. [223]. А з 2004 р. створення технопарків взагалі припинено. Це породжує значні управлінські проблеми у сфері інноваційності регіонів і суперечить європейським стандартам. У ЄС, наприклад, існує спеціальна методика визначення рівня розвитку регіонів, у якій використовується показник інноваційності.

Отже, в Україні загалом вироблені теоретичні засади і інституційного та інструментального супроводу реформування системи державного управління регіональним розвитком на європейських засадах. Сформована і діє значна кількість відповідних управлінських інституцій та інструментів. Проте управлінським недоліком є дублювання повноважень, недостатня визначеність у взаємодії між різними управлінськими структурами та неурядовими інституціями, відсутність належного управлінського забезпечення інноваційності регіонів. Вирішення зазначених проблем і зростання ролі регіонів у розвитку держави з урахуванням її євроінтеграційних прагнень може бути забезпечено шляхом запозичення позитивного управлінського досвіду держав- членів ЄС.

3.3. Удосконалення управління розвитком транскордонних із ЄС територій

Транскордонне співробітництво – це особлива сфера зовнішньоекономічної, політичної, культурно-освітньої та інших видів діяльності, що здійснюється на регіональному рівні у загальних і часткових формах [244]. Сучасна наука подає багато дефініцій транскордонного співробітництва, що відображають сутність цих відносин. Зокрема, З. Варналій виділяє два елементи транскордонного співробітництва: емпіричний та юридичний. Емпіричний елемент характеризує співробітництво як будь-яке колективне прикордонне відношення, здійснюване будь-якими суб'єктами регіонального прикордонного співробітництва, що визнано або офіційною владою,

або хоча б привселюдно. Юридичний – це співробітництво, що здійснюється прикордонними регіонами або територіями в найбільш строгому і формальному змісті цього слова. Таке транскордонне співробітництво визнане міжнародним правом як відносини між сторонами в прикордонних регіонах та на інших територіях. З управлінських позицій, прикордонне співробітництво має підпорядковуватися зацікавленим у ньому регіональній владі й органам місцевого самоврядування держав [115, с. 678, 679].

Транскордонна співпраця належить до найдавніших реалізованих ініціатив ЄС і започаткована ще у 1958 р. З правових позицій поняття “транскордонне співробітництво” визначене Мадридською конвенцією загальних принципів транскордонного співробітництва і означає спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або владами, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох країн [228, с. 220]. Законом України “Про транскордонне співробітництво” (2004 р.) [15] воно визначається як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної національним законодавством. Суб’єктами транскордонного співробітництва визнаються територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють із територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво.

Удосконалення управління розвитком транскордонних із ЄС територій України здійснюється також на основі Законів України “Про генеральну схему планування території України” [3], “Про планування і забудову територій” [8]. Україна підписала Європейську конвенцію про основні принципи транскордонного співробітництва між територіями і общинами або властями 1980 р. [50], додатковий Протокол № 2 до неї [60] та Хартію конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи [55]. Значна увага приділена урегулюванню відносин із захисту навколишнього середовища. Цій сфері присвячена найбільша кількість нормативно-правових актів, зокрема: Закони України “Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті” [10], “Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх

видаленням” [9] протокол про воду та здоров’я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер [57], протокол щодо стратегічної екологічної оцінки до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті [56], Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер [11], Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [51]. Європейські правові акти, до яких приєдналася Україна, значно розширили правове поле транскордонного співробітництва.

На сьогодні у світовій управлінській практиці розглядають питання про можливість визнання регіонів транскордонного співробітництва як “квазісуб’єктів” міжнародного права. Це пов’язано з тим, що глобалізація економіки, інтеграційні економічні процеси в прикордонні потребують адекватного правового вираження. За цих обставин економічний район може виступати як підсистема економіки не лише країни, а й світового господарства загалом або інтегрованої групи країн зокрема [260, с. 15-18].

До управлінських функцій центральних органів виконавчої влади у сфері державної підтримки транскордонного співробітництва, згідно з чинним законодавством України, належать: по-перше, надання правової, інформаційної, методичної, організаційної підтримки суб’єктам і учасникам транскордонного співробітництва України; по-друге, розробка порядку підготовки проєктів (програм) транскордонного співробітництва та державних програм розвитку транскордонного співробітництва і моніторинг їх виконання; по-третє, розгляд пропозицій суб’єктів України щодо включення запропонованих ними проєктів (програм) до державних програм розвитку транскордонного співробітництва; по-четверте, здійснення коорд. інації та взаємного узгодження державних, галузевих і регіональних програм розвитку транскордонного співробітництва під час формування державного бюджету України на відповідний рік [28; 40].

Концептуальна розробка стратегії українського транскордонного співробітництва з використанням позитивного досвіду транскордонної співпраці ЄС є необхідністю, яка зумовлена участю України у європейському регіональному співробітництві і європейській інтеграції загалом. На загальнодержавному рівні цій проблемі приділяється значна увага, що спричинено: змінами соціально-економічного устрою в Україні і у країнах ЦСЄ; зміною статусу кордону України, який після чергового розширення у 2004 р. став кордоном ЄС; потребою удосконалення нормативно-правової бази; підвищенням ефективності конкретної управлінської діяльності, напрямків і стратегій транскордонного співробітництва.

У 2005 р. Кабінет Міністрів України затвердив програму заходів із реалізації плану дій “Україна-ЄС” [253], однак вона не була реалізована у повному, обсязі. 27 грудня 2006 р. відповідною постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр. [26]. Відповідно до цієї програми, у 2008 р. з державного бюджету почалося фінансування 16 проєктів транскордонного співробітництва, замовниками яких є Волинська, Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Чернігівська, Харківська обласні державні адміністрації. Загальна сума становила 6,62 млн гри, однак через економічні проблеми вона не була надана у повному обсязі. Тим не менше, реалізація програми забезпечила: сприяння у підвищенні рівня координованості та узгодженості розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх країн; активізацію діяльності єврорегіонів на кордонах України; реалізацію заходів, проєктів та програм транскордонного співробітництва, спрямованих на спільну розбудову соціальної, інформаційної, виробничої та прикордонної інфраструктури; стимулювання розвитку транспортної мережі; поступ у науковій та культурній сфері, охороні навколишнього природного середовища.

Головним завданням урядової програми є вирішення проблем транспортних коридорів та митних преференцій. Декларуючи покращення у економічній сфері, вона загалом не визначає шляхи вирішення питань економічного розвитку прикордонних територій, хоч у межах єврорегіонів вимагає поєднання зусиль у економічній сфері, розбудові соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництві і модернізації прикордонної інфраструктури, розвитку транспортної мережі, поглибленні наукової та культурної співпраці, охороні навколишнього природного середовища [26].

Розвиток транскордонного співробітництва є однією з найголовніших рушійних сил європейських інтеграційних процесів, а єврорегіони як одна з організаційних форм транскордонних відносин - основними його складниками [166, с. 144]. Одним із важливих наслідків європейської інтеграції стало створення великих регіонів, що виходять за межі окремих держав. Це стосується як території ЄС, так і територій за його межами. До них, зокрема, належать регіони Південно-Східної Європи [181]. Управлінська діяльність транскордонного спрямування тут здійснюється на принципах управління у єврорегіонах. Спочатку єврорегіоном вважався відповідний географічний простір, куди належали частини територій двох або більше держав, які домовлялися про координацію своєї діяльності в економічній, соціальній, культурній та інших галузях суспільного життя [244].

На сьогодні поняття “єврорегіон” тлумачиться як юридично оформлена територія транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон. Тобто, це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів на основі спеціальних розширених повноважень у сфері міжнародного співробітництва місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізовувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або неюридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування [175, с. 14]. Договір про створення єврорегіону, відповідно до Закону України “Про транскордонне співробітництво” [15], погоджується з Міністерством закордонних справ та Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

Діяльність єврорегіонів розглядається як один із елементів загальноєвропейських пріоритетів, який відповідає принципів інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Така діяльність передбачає прискорення соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів; кадрову, інфраструктурну підготовку регіонів і країни загалом для поглиблення співробітництва з ЄС, прискорення європейських процесів інтеграції, реалізацію потенціалу формування експортної спеціалізації регіонів; розвиток міжнародних зв'язків у галузях туризму, рекреації, охорони навколишнього середовища тощо.

Єврорегіони мають свої власні органи управління і поділяються на три категорії: перша – охоплюють прикордонні території країн ЄС та мають спільні екологічні й адміністративні проблеми; друга - включають території держав ЄС, для яких характерний переважний розвиток аграрного виробництва; третя - створюються на територіях країн, які не належать до ЄС і є дієвими формами включення цих країн у загальноєвропейські інтеграційні процеси [208, с. 80]. Всього у ЄС виділяють три типи регіональної співпраці (табл. 3.3) [115, с. 393]. Відповідно, існують єврорегіони трьох типів: всередині ЄС; між державами-членами ЄС та їх сусідами; між державами, які не належать до ЄС. Єврорегіони двох останніх типів наявні в Україні.

Таблиця 3.3

Типи регіональної кооперації (співпраці) у Європейському Союзі

Прикордонна кооперація	Інтеррегіональна кооперація	Транснаціональна кооперація
- безпосередньо сусідська кооперація в усіх напрямках життєдіяльності між регіональними та локальними органами влади - упродовж кордонів; - залучення всіх зацікавлених організацій; - більш організована, тому що має давні традиції (регіон/община); - внутрішньо пов'язана зі структурно Асоціації європейських прикордонних регіонів (AEBR)	- кооперація (між регіональними та локальними органами влади), здебільшого в одиничному секторі (не в усіх галузях життєдіяльності) та з відібраними організаціями; - як правило менш організована, адже має короткі традиції; - внутрішньо пов'язана зі структурою Асамблеї європейських регіонів (AER)	- кооперація між країнами (інколи дозволяється реїснам брати участь) із виділенням спеціального предмету (наприклад, регіонального розвитку) пов'язана з великими територіями; - організація діяльності зазвичай нижча за розвитком; - внутрішньо рідко організовується, потребує спеціальних підходів щодо структур міжнародних організацій (наприклад, Ради Європи, Північної Ради)

В Україні єврорегіони вперше виникли на західних кордонах. За даними Міністерства економіки, на сьогодні їх територія становить майже третину від загальної площі України. До складу шести єврорегіонів належать 8 областей, 149 районів, 141 місто України та адміністративно-територіальні одиниці 8 європейських країн. Кожен третій українець проживає на території єврорегіонів. На кордонах України з новими країнами-членами ЄС як організаційні форми співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав діють 4 єврорегіони: Карпатський (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія); “Буг” (Україна, Польща, Білорусь); “Нижній Дунай” (Україна, Молдова, Румунія); “Верхній Прут” (Україна, Молдова, Румунія). Пріоритетними напрямками діяльності єврорегіонів є розбудова інфраструктури, створення інтегрованого транскордонного регіону, розвиток сільських територій, захист довкілля, співпраця у сфері підготовки кадрів тощо [175, с. 90].

Особливості управління у єврорегіонах полягають у наступному: по-перше, усі вони сприяють розвитку транскордонної співпраці між регіональними органами влади. При цьому органи управління нижчих

ланок – район, селищна рада – фактично вилучені з системи організації транскордонного співробітництва; по-друге, усі єврорегіони (окрім “Буг”) створені центральними органами влади при відповідній ініціативі знизу; по-третє, організаційні структури усіх єврорегіонів подібні, сформовані за однією схемою. Однак у них відсутні підрозділи, метою яких є робота з населенням та сприяння залученню коштів для реалізації транскордонних проектів окремими організаціями чи підприємствами. Також відсутні моніторингові комісії, а поточну діяльність ведуть підрозділи органів влади, а не відокремлені управлінські структури [175, с. 157]. Для усіх єврорегіонів, у яких бере участь Україна, властиві типові проблеми, зокрема: нерівномірність розвитку інфраструктури та комунікацій; неузгодженості у законодавстві; низький рівень самостійності місцевих органів влади і фінансові проблеми.

Європейська Комісія зазначає, що метою транскордонного співробітництва є покращення якості та ефективності послуг, що надаються органами місцевого самоуправління, покращення відносин між державами, що розвивають це співробітництво в певному єврорегіоні [261].

На сьогодні загальна довжина державного кордону України становить 6993,63 км, з яких 24% збігаються з кордонами Європейського Союзу [240, с. 309-322]. У цьому контексті важливе вивчення і використання, із урахуванням української специфіки, досвіду становлення європейських транскордонних взаємин. У 1994 р. між ЄС та Україною було укладено Угоду про партнерство та співробітництво, яка стосувалася й транскордонного співробітництва. У п. 1 ст. 37 цієї угоди зазначалося, що сторони зобов'язуються вжити необхідних заходів з метою поступового збільшення обсягу послуг, які надаються компаніями Співтовариства або України, створеними на території іншої сторони [13]. Цим було започатковано утвердження європейських принципів політики сусідства. Після набуття у 2004 р. сусідніми з Україною державами членства у Європейському Союзі, розпочато виконання програм сусідства “Польща - Білорусь - Україна”, “Угорщина - Словаччина - Україна” та “Румунія - Україна”, метою яких є поліпшення соціально-економічної ситуації у прикордонних адміністративно-територіальних одиницях держав-учасниць таких програм [26; 147]. Сусіди України “першого порядку” - Польща, Угорщина, Словаччина з 2004 р. як члени ЄС реалізують регіональну та транскордонну політику з Україною за європейськими стандартами [211, с. 72].

Зокрема, фундамент відносин між Україною та Угорщиною був закладений актом доброї волі з боку Угорщини. Вона – перша з усіх

держав-сусідів – підписала у травні 1993 р. Договір про основи добросусідства і співробітництва [45], який на сьогодні є надійним підґрунтям для розвитку прикордонних регіонів у контексті європейської інтеграції. Однак теперішні контакти українського прикордоння ускладнені відмінностями в адміністративній структурі та у владних компетенціях окремих територіальних органів. Розвиваючи прикордонну співпрацю, необхідно враховувати, що органи місцевого самоврядування Угорщини мають набагато більші владні повноваження, ніж в Україні. Проблеми управлінського змісту в українсько-угорському прикордонному співробітництві часто виникають й через те, що органи місцевого самоврядування Угорщини мають високий ступінь незалежності у прийнятті рішень, тоді як українська управлінська структура у регіонах є досить бюрократичною та непероточною. Зокрема, в державному управлінні Угорщини немає аналога українській районній державній адміністрації (у Закарпатті їх тринадцять). Натомість сформовано систему мікрорегіонів, що відповідають N1118-4. Однак вони не виконують жодних адміністративних функцій.

Перспективною може бути українсько-угорська транскордонна співпраця у сфері науки та освіти (трансфер сучасних програм навчання, педагогічних інструментів та методів), сільського господарства (особливо професійного навчання та вивчення кращого досвіду), охорони проти повеней, утилізації відходів та стоків. Повені і забруднення навколишнього природного середовища, які особливо негативно проявилися в останні роки у прикордонних регіонах Румунії, Угорщини і України, поставили ці держави перед необхідністю розробки спільних планів запобігання катастрофам. Найкращим прикладом зусиль трьох сусідніх держав стало створення системи моніторингу вздовж р. Тиса. Окрім того, у 2006-2008 рр. в рамках програми добросусідства “Угорщина–Словаччина–Україна INTERREG UA/ TACIS” був реалізований проект розробки українсько-угорських комплексних планів протипаводкового захисту, розвитку водного господарства та оновлення заплавлених територій у регіоні “Берег” і басейні р. Боржава [59].

Удосконаленню державного управління регіональним розвитком українсько-угорського прикордоння сприяє координація економічних відносин між Україною й Угорщиною, яка здійснюється через діяльність міжурядової українсько-угорської комісії з питань торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва та функціонування торгово-промислових палат двох країн. Угорсько-українська секція, яка

діє при торгово-промисловій палаті Саболч - Сатмар - Березької області, була створена у квітні 2001 р., а у вересні того ж року на виконання угоди про співпрацю між торгово-промисловими палатами України та Угорської Республіки на базі Закарпатської палати розпочала роботу українсько-угорська секція. Їх завдання полягає у активізації підприємницьких і торговельно-економічних зв'язків між прикордонними областями України та Угорщини [140].

На сьогодні державне управління регіональним розвитком, підвищення ефективності українсько-угорської транскордонної співпраці ускладнюється багатьма негативними факторами. До них, зокрема, належать: наявність візового режиму, довгий термін очікування при переїзді через кордон, відмінності в організації системи місцевого самоврядування, що зумовлює обмеження в управлінських компетенціях, централізованість адміністративної системи України, зокрема українських прикордонних та митних служб. Окрім того, погіршують налагодження транскордонних контактів надто ускладнені бюрократичні процедури організації та здійснення транскордонної співпраці, а також часті і малопрогнозовані зміни у законодавстві.

На таких же принципових засадах, як і співробітництво з Угорщиною, відбувається удосконалення управління прикордонних із Україною регіонів інших держав-членів ЄС. Правовою основою тут є двосторонні договори, які стали основою добросусідства. Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво був підписаний 18 травня 1992 [12], з Болгарією - 5 жовтня 1992 р. [44], з Словацькою Республікою - 29 червня 1993 р. [43]. Починаючи з 90-х рр. XX ст. на словацько-українському кордоні існував дуже ліберальний режим перетину', що сприяло інтенсифікації руху людей і, як наслідок, налагодженню тісних транскордонних економічних та людських контактів. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією було підписано найпізніше - 2 червня 1997 р. [42]. Це зумовлено існуванням правової неврегульованості у міждержавних відносинах, зокрема й проблемами територіально-географічного спрямування. Важливо, що обов'язковим елементом налагодження процесу добросусідства було врахування специфіки і традицій двосторонніх відносин.

Принципово важливим для розвитку прикордонних із ЄС територій України є те, що найбільший ефект від транскордонного співробітництва досягається тоді, коли не надто розвинена в економічному плані територія межує з процвітаючими регіонами

сусідньої країни. У такому випадку компанії з розвиненішої держави (особливо за підтримки з боку влади менш розвиненої країни) намагаються здійснювати іноземні інвестиції у прикордонних областях з метою зниження трудових та інших витрат, як правило, для подальшого реекспорту. Можливий і інший варіант формування успішних транскордонних комплексів, коли однаково високий рівень соціально-економічного розвитку суміжних територій сприяє розвитку зустрічної торгівлі високоякісною продукцією [159]. У Віденській декларації від 25.06.1993 р. зазначено, що транскордонне співробітництво між місцевими та регіональними органами держав повинно здійснюватися без шкоди для конституції та територіальної цілісності кожної держави [52].

Негативний ефект транскордонного співробітництва здебільшого пов'язаний із наявністю політичних бар'єрів. Жорсткий візовий режим не лише ускладнює трудову міграцію, але й обмежує культурні і ділові контакти суміжних територій, призводить до зростання недовіри між населенням та діловими колами сусідніх регіонів, а отже, до сповільнення у розвитку господарських зв'язків.

На сьогодні транскордонне співробітництво в Україні стає одним із важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні і починає займати провідне місце у процесі формування її регіональної політики. Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій. Таке об'єднання зусиль для вирішення регіональних проблем найефективніше здійснюється через реалізацію транскордонних проектів у різних сферах суспільного життя. Тому регіональна політика держави у сфері розвитку транскордонного співробітництва повинна бути спрямована на організацію ефективної системи підготовки та забезпечення реалізації транскордонних проектів. Ця система має бути адаптована до європейської, забезпечувати узгодження загальноєвропейських, національних та регіональних інтересів і передбачати здійснення таких важливих кроків: формування нормативно-правового середовища для співробітництва; заохочення співробітництва між територіальними органами влади і суб'єктами господарювання прикордонних територій з обох боків кордону та створення спільних структур; виявлення спільних та подібних проблем прикордоння і вибір пріоритетів у розвитку співробітництва; організація розробки транскордонних проектів; організація системи державної підтримки транскордонного співробітництва [212, с. 423].

Загалом, умови для розвитку транскордонного співробітництва в Україні сприятливі. Однак необхідно створювати ефективніші інституційні та суспільні передумови для його активізації. Важливим аргументом у цьому процесі може бути використання переваг розвитку, які прикордонні регіони отримують завдяки транскордонному співробітництву з ЄС.

Потенціал прикордонних регіонів України використовується на сьогодні недостатньо. Віддача від позитивних змін у транскордонному співробітництві незначна, а управління цим процесом потребує серйозного удосконалення. У здійсненні транскордонного співробітництва не використовується комплексний підхід до вирішення проблем розвитку прикордонних територій України, унаслідок чого знижується синергетичний ефект, якого можна було б досягнути за умов належної координації та міжсекторної співпраці. У державному управлінні розвитком прикордонних із ЄС територій необхідно використовувати передовий європейський та український досвід транскордонного співробітництва. Необхідна також державна підтримка та координація діяльності прикордонних АРР. На їх базі можуть створюватись постійно діючі консалтингові групи для полегшення процесу отримання коштів від програм ЄС, які поширюються на територію України. Однак головним завданням залишається розробка дієвої стратегії транскордонного співробітництва і реальних перспективних планів [241].

Принципове значення для удосконалення управління розвитком прикордонних із ЄС територій має вирішення існуючих нині проблем, головними з яких є: недостатній рівень залучення установ недержавного, громадського та бізнесового секторів; виконавча влада на регіональному рівні дуже часто сприймає транскордонне співробітництво як звичайну зовнішньоекономічну діяльність і недооцінює його роль в розвитку свого регіону; місцеві органи влади не готові до переходу від жорсткого контролю до виконання функцій нагляду та координації; представництво у спільних органах єврорегіонів здійснюють переважно функціонери місцевих органів влади, а не представники ділових кіл, малого та середнього бізнесу, громадськості; наявність незадовільної інфраструктури та недостатня кількість пунктів перепуску на кордоні. За нормою ЄС відстань між цими пунктами має становити 25-30 км, а в Україні вона сягає 90 км [266].

Отже, удосконалення управління транскордонним співробітництвом потребує реформування на засадах використання усіх наявних ресурсів: природних, демографічних, науково-технічних,

виробничих, історико-культурних. Необхідне також удосконалення законодавчої бази та розробка адаптованої до вимог ЄС стратегії транскордонного співробітництва. Неефективне використання потенційних можливостей від розширення ЄС у західному прикордонні України, яке в силу багатьох причин залежне від західних сусідів більше, ніж решта регіонів України, неминуче призводить до послаблення орієнтованості населення на ЄС. Тому одним із головних завдань є виявлення спільних управлінських підходів, пошук компромісів у трактуванні та розвитку прикордонного співробітництва ЄС і України як форми поглиблення європейської інтеграції.

Висновки до розділу 3

Вийшовши із тоталітарної та авторитарної систем регулювання регіонального розвитку, подолавши структурну залежність планової економіки радянського типу, система державного управління регіональним розвитком України почала утверджуватись з часу набуття державної незалежності. Тоді з'явилося розуміння того, що державне регулювання регіонального розвитку повинно бути замінене державним управлінням. Це співпало із складнощами у формуванні державно-управлінської системи на європейських засадах загалом і тому набуло специфічних рис перехідного періоду. Однак використання елементів передового європейського досвіду в удосконаленні державного управління регіональним розвитком стало домінуючою тенденцією.

Принципове значення для управління регіональним розвитком України мають положення про те, що інтеграція до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам управління регіональним розвитком у Європейському Союзі, сприяла б становленню нових форм співпраці між центром і регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці територій.

Особливі труднощі у процесі удосконалення державного управління регіональним розвитком викликає імплементація європейських стандартів регіонального розвитку в українських умовах, їх запровадження потребує удосконалення нормативно-правової бази, пошуку ефективної форми здійснення адміністративно-територіальної реформи, шляхів розмежування повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням, ефективних форм та методів

управління у конкретних ситуаціях. Важливим завданням є підвищення ефективності управління регіональним розвитком шляхом переходу до реального втілення європейських стандартів на перспективних напрямках управлінської практики.

Формування теоретичних засад інституційного та інструментального забезпечення державного управління регіональним розвитком в Україні відбувається повільно. Це зумовлено частими змінами у нормативно-правовій базі, що викликає зміни й в управлінській системі, потребу в узгодженні повноважень між існуючими та новоствореними державно-управлінськими інституціями регіонального розвитку.

В Україні загалом вироблені теоретичні засади інституційного та інструментального супроводу реформування системи державного управління регіональним розвитком на європейських засадах. Сформовані і діють відповідні управлінські інституції та інструменти. Проте управлінським недоліком є дублювання повноважень, недостатня визначеність у взаємодії між різними управлінськими, неурядовими інституціями, відсутність належного управлінського забезпечення інноваційності регіонів. Вирішення зазначених проблем і зростання ролі регіонів у розвитку держави з урахуванням її євроінтеграційних прагнень може бути забезпечено шляхом запозичення позитивного управлінського досвіду держав-членів ЄС.

Концептуальна розробка стратегії українського транскордонного співробітництва з використанням позитивного досвіду транскордонної співпраці ЄС є необхідністю, яка зумовлена участю України у європейському регіональному співробітництві і європейській інтеграції загалом. Транскордонна співпраця в Україні стає одним із важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні і набуває вагомого значення у процесі формування політики регіонального розвитку.

Удосконалення управління транскордонним співробітництвом потребує реформування на засадах використання усіх наявних ресурсів, удосконалення законодавчої бази та розробки адаптованої до вимог ЄС стратегії. Одним із головних завдань є виявлення спільних управлінських підходів, пошук компромісів у трактуванні та розвитку прикордонного співробітництва ЄС і України як форми поглиблення європейської інтеграції.

Осмилення теоретико-методологічних засад, нормативно- правової основи та джерельної бази управління регіональним розвитком у ЄС і державного управління в Україні довело його сутність як важливої управлінської сфери, що ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та забезпечення збалансованого розвитку регіонів держави із урахуванням їх потреб та можливостей і загальнонаціональних пріоритетів. У ЄС під час планування та реалізації регіонального розвитку враховуються пріоритети спільної політики. Використання такого підходу в Україні дасть можливість суттєво скоротити період і матеріальні витрати при запровадженні європейських стандартів регіонального розвитку. На сьогодні теоретико- методологічною основою розробки системи державного управління регіональним розвитком України є дослідження європейських вчених, а також розробки українських науковців. Урахування зроблених ними висновків сприятиме виробленню оптимальної та високоєфективної теоретичної моделі регіонального розвитку України на європейських засадах.

Дослідження теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції потребує осмилення змістового наповнення його понятійно-термінологічної основи. У сучасному розумінні змісту політики регіонального розвитку загалом не враховуються історичні передумови. Нині вона має вужче значення і включає лише соціально-економічну політику та політику просторового розвитку держави.

Гене́за поняття “регіон” має декілька етапів, кожен із яких характеризується врахуванням ключових для розуміння суті регіональних відмінностей чинників, які виникали у різні періоди соціально-економічного розвитку суспільства. Залежно від особливостей цих змін, мінялися й теоретичні підходи до особливостей державного управління регіональним розвитком, однак загалом домінувала, тенденція змістового наповнення поняття “регіон”. Це вимагало й урізноманітнення теоретичних підходів до державного управління регіональним розвитком.

Відмінності у розумінні терміну “регіон” зумовлені тим, що це поняття містить певну ґносеологічну суперечність: якоюсь мірою регіони існують фактично, а певною мірою ця категорія створена дослідниками і аналітиками для полегшення пізнання, класифікації,

описування явищ. Загалом же, термін “region” на сьогодні вживається у трьох різних, проте взаємопов’язаних значеннях, які відповідають трьом різним поняттям “частини території”.

Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком вимагає осмислення наукових доробок у цій сфері, які втілені у наукових концепціях та теоріях. На сьогодні їх, загалом, можна поділити на економічні та гуманістичні. Спільним в усіх концепціях розвитку регіону є те, що жодна з них ґрунтуючись не відкидає теоретичні положення попередніх, а розвиває їх, виходячи з найважливіших у певний період розвитку суспільства чинників. Визнання певного чинника як домінуючого не заперечує впливу інших, що сприймаються тією мірою і у такому значенні, які відведені їм у теоретичних конструкціях дослідників. Вироблення ефективних теоретичних засад управління регіональним розвитком у ЄС здійснювалося із застосуванням об’єктивних наукових підходів до осмислення передових основ управління у цій сфері. Сучасне теоретичне підґрунтя динамічного, прогресивного розвитку регіонів у ЄС зумовлене наявністю високого рівня правового, правозастосовчого та інституційного забезпечення і фундаментальними науковими розробками усіх важливих елементів регіональної політики, яка ефективно поєднує загальноєвропейські закономірності і національні особливості регіонального розвитку.

Розвиток регіональних досліджень у радянський час залежав від потреб панівної державної ідеології. Від наукових теорій вимагалось лише підтверджувати правильність уже прийнятих державною владою рішень у сфері регіонального розвитку. У дослідженнях радянського періоду присутні окремі напрацювання, положення, узагальнення, наукові твердження тощо, які можна використати при розробці теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України. Вироблення ефективних теоретичних засад державного управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції вимагає наукового осмислення сучасних, передових європейських основ управління у цій сфері. Надзвичайно корисним є систематизація європейського досвіду з урахуванням національних особливостей господарювання в окремих країнах і специфіки управління інституціями, інструментами та механізмами розвитку регіонів.

Процес формування системи спільного управління регіональним розвитком у ЄС, зокрема щодо вироблення її теоретичних основ, можна умовно поділити на шість етапів: початковий (1958 -

1974 рр.); модифікації (1975 - 1985 рр.); реформування (1986 - 1992 рр.); удосконалення способів інтервенції структурних фондів (1993 - 1999 рр.); реалізація плану “Agenda 2000” (2000 - 2006 рр.); сучасний етап (2007 - 2013 рр.). До появи гострої економічної необхідності політика управління регіональним розвитком фактично була декларативною і не передбачала здійснення конкретних дій. Вступ нових, особливо бідніших держав, ставав каталізатором цього процесу. На сьогодні істотні зміни в управлінні розвитком регіонів зумовлює кожне наступне розширення ЄС. Тому вироблення дієвих теоретичних засад політики регіонального розвитку стало основною передумовою управлінської діяльності на різних етапах її формування та здійснення і узгоджувалось із особливостями управління як в окремих державах- членах, так і у ЄС загалом.

Регіональна наднаціональна політика ЄС здійснюється для доповнення і посилення регіональної політики держав-членів ЄС з метою зменшення міжрегіональних соціально-економічних контрастів і збільшення ефективності міжрегіональної інтеграції. Вироблення дієвих теоретичних засад політики регіонального розвитку стало головною передумовою управлінської діяльності на різних етапах її формування та здійснення і узгоджувалось із типом управління як в окремих державах-членах, так і у ЄС загалом.

Удосконалення теоретичних основ управління регіональним розвитком відбувалося з урахуванням багаторічного досвіду його здійснення, комплексності, чіткості функціонування механізмів підтримки регіонів, економічних секторів та категорій населення. Це відображено у діючих нині принципах політики соціально-економічного єднання: субсидіарності, як одній з основаних засад устрою ЄС; концентрації; багаторічному програмуванні; партнерстві; доповнюваності. Вони стали результатом набутого досвіду, а їх метою є координація та підтримка регіональних політик держав-членів.

Усі держави Європи здійснюють управління регіональним розвитком, реалізуючи тим самим свою просторову політику. Теоретичні засади управління регіональним розвитком розробляються відповідною державною інституцією, а сам розвиток фінансується з коштів, які є у розпорядженні центральної влади. У окремих випадках уряд делегує свої повноваження органам регіональної влади, однак при цьому визначає головні умови виконання завдань і залишає за собою право контролю. Регіональна допомога з боку держави спрямовується на нівелювання регіональних диспропорцій і підтримку господарської діяльності у регіонах із гіршими економічними умовами,

створює переваги для певних напрямків діяльності, а окремі з них підтримує інструментами регіональної політики. На сьогодні політика регіонального розвитку поступово позбавляється автономності здійснення і стає формою вираження відповідних секторних політик.

Перманентний процес удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком у ЄС на певному етапі спричинив виникнення, а на сучасному етапі - утвердження спільної регіональної політики. Будучи загальноприйнятою основою регіонального розвитку, вона впливає на національну специфіку окремих держав-членів і ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та створення передумов для гармонійного розвитку регіонів. Національні політики регіонального розвитку у державах-членах ЄС виходять з положень спільної регіональної політики, яка формується за активної участі усіх держав і уряд будь-якої з них не може бути примушений до виконання жодного з рішень, з яким він не погоджується. Однак для того, щоб відбулось реальне зменшення регіональних диспропорцій, навіть за умови всебічного заохочення та підтримки тенденцій до позитивних змін у регіоні, потрібен тривалий період та удосконалення управлінської діяльності щодо здійснення спільної політики регіонального розвитку у кожній окремо взятій державі, ефективне використання фінансової допомоги структурних фондів, підвищення ефективності роботи державних та неурядових інституцій регіонального розвитку, підвищення рівня інноваційності регіонів, усунення різних трактувань з боку національних урядів положень нормативно-правових актів ЄС у цій сфері.

Без сумніву, тривале проведення політики регіонального розвитку у Європі не сприяє окремим регіонам та територіям у подоланні їх депресивності. Тому одного лише вирівнювання “стартових умов” для регіонів недостатньо. При розробці теоретичних основ управлінської діяльності необхідно зважати, що менш розвинуті регіони будуть існувати завжди, оскільки сам розвиток у європейському, як і у будь-якому іншому просторі, відбувається нерівномірно. На сьогодні ж основним протиріччям, яке впливає з європейської інтеграції, є зростання поляризації між країнами та регіонами за рівнем життя. Дисбаланс у розвитку регіонів ЄС збільшується із вступом нових членів. Саме тому основною теоретичною проблемою управління тут є розробка і застосування ефективної методології корегування спільної регіональної політики відповідно до сучасних реалій. У цьому контексті основну роль відіграє активна та дієва допомога з боку інституцій та інструментів регіонального розвитку ЄС. Урахування національних

особливостей у процесі інтеграції, при виборі її шляхів свідчить про гнучкість та відсутність догматизму у підходах, що застосовуються на сьогодні у ЄС.

Генеза системи державного управління регіональним розвитком України відбувалася у складних умовах. Вийшовши із тоталітарної та авторитарної систем регулювання регіонального розвитку, подолавши структурну залежність планової економіки радянського типу, система державного управління регіональним розвитком почала утверджуватись лише з часу набуття державної незалежності. Цей процес співпав із труднощами у формуванні державно-управлінської системи на європейських засадах загалом, а тому набув специфічних рис перехідного періоду. На сьогодні в Україні відсутнє теоретико-методологічне обґрунтування ефективного управлінського вирішення проблем регіонів, а їх розробка гальмується бюрократичною побудовою державного управління. Однак, проголосивши своїм пріоритетом європейську інтеграцію, Україна здійснює підготовку теоретико-методологічного підґрунтя для нової системи державного управління, спрямованої на реалізацію планів регіонального розвитку відповідно до стандартів ЄС. На сучасному етапі використання елементів передового європейського досвіду в удосконаленні державного управління регіональним розвитком України стало домінуючою тенденцією.

Принципове значення для управління регіональним розвитком України мають положення про те, що інтеграція до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам управління регіональним розвитком у Європейському Союзі, сприяла б становленню нових форм співпраці між центром і регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці територій.

Методологія імплементації європейських стандартів регіонального розвитку в управлінській практиці України ще не сформована. На сьогодні ця діяльність перебуває на стадії удосконалення нормативно-правової бази, пошуку ефективної форми здійснення адміністративно-територіальної реформи, шляхів розмежування повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням у регіонах. Основним завданням нині є підвищення ефективності управління регіональним розвитком шляхом переходу до реального втілення європейських стандартів в управлінську практику. Важливим критерієм вступу до ЄС є досягнення регіонами

Україні стабільного розвитку. А це вимагає пошуку і застосування нових підходів до удосконалення сучасного державного управління регіональним розвитком. Допомога та підтримка з боку держави повинна спрямовуватись на регіони з найбільшими диспропорціями. Це, на першому етапі, сформує основу для подолання існуючих проблем, а на другому - забезпечить можливість для гармонійного розвитку усіх регіонів, що і є метою політики регіонального розвитку ЄС. Виконання ж критеріїв вступу до ЄС сформує реальне підґрунтя для визнання України країною-кандидатом і надасть можливість отримання адекватної їй потребам допомоги.

Ефективність наявних в Україні інструментів регіонального розвитку не може конкурувати з аналогічними інструментами ЄС, оскільки в Українській державі відсутні структурні фонди як специфічні інструменти регіональної політики ЄС, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку, однак існують агентства регіонального розвитку, які довели свою високу ефективність у державах ЄС. Ці інституції отримали закріплення в Україні на законодавчому рівні, однак вони фактично не мають організаційно-управлінської підтримки. Практично відсутнє і їх фінансування з боку держави. Багато управлінських методів подолання депресивності регіонів України на сучасному етапі застаріли і втратили актуальність. Зокрема відпала необхідність в існуванні спеціальних економічних зон, які не принесли очікуваних результатів. Однак припинення їх діяльності повинно відбуватися цивілізовано, з дотриманням прийнятих у світі норм, щоб не зашкодити інвестиційній привабливості регіонів.

Формування теоретичних засад інституційного та інструментального забезпечення державного управління регіональним розвитком в Україні, незважаючи на численні спроби удосконалення, відбувається повільно. Це зумовлено частими змінами у нормативно- правовій базі, що призводить до змін і в управлінській системі, потреби в узгодженні повноважень між існуючими та новоствореними державно-управлінськими інституціями регіонального розвитку. В Україні загалом вироблені теоретичні засади інституційного та інструментального супроводу реформування системи державного управління регіональним розвитком на європейських засадах. Сформовані і діють відповідні управлінські інституції та інструменти. Проте управлінським недоліком є дублювання повноважень, недостатня визначеність у взаємодії між різними управлінськими, неурядовими інституціями, відсутність належного управлінського забезпечення інноваційності регіонів. Вирішення зазначених проблем

і зростання ролі регіонів у розвитку держави з урахуванням її євроінтеграційних прагнень може бути забезпечено шляхом запозичення позитивного управлінського досвіду держав-членів ЄС.

Задля підвищення ефективності державного управління розвитком розташованих у прикордонні з ЄС регіонів України потрібно було б використати позитивний досвід Європейського Союзу. З позицій удосконалення управління регіональним розвитком, органи державної влади та місцеве самоврядування цих територій потребують розширення самостійності у прийнятті рішень, подолання закостенілості бюрократичної структури та обмеженості у використанні коштів і удосконалення відносин із місцевими владами держав-членів ЄС.

Концептуальна розробка стратегії українського транскордонного співробітництва з використанням позитивного досвіду транскордонної співпраці ЄС є необхідністю, яка зумовлена участю України у європейському регіональному співробітництві і європейській інтеграції загалом. Транскордонна співпраця в Україні стає одним із важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні і набуває вагомого значення у процесі формування політики регіонального розвитку. Удосконалення управління транскордонним співробітництвом потребує реформування на засадах використання усіх наявних ресурсів, удосконалення законодавчої бази та розробки адаптованої до вимог ЄС стратегії. Одним із головних завдань є виявлення спільних управлінських підходів, пошук компромісів у трактуванні та розвитку прикордонного співробітництва ЄС і України як форми поглиблення європейської інтеграції.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правова база

1. Конституція України [Текст]: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.—К. :Просвіта, 1996. — 80 с.
2. Бюджетний кодекс України // Офіційний вісник України [Текст]. —2001. — № 29. — С. 1. — Ст. 1291.
3. Про Генеральну схему планування території України: Закон України // Офіційний вісник України [Текст]. — 2002. — № 10. — С. 146, — Ст.466.
4. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України // Відомості Верховної Ради України [Текст]. —1992. — № 50. — Ст. 676.
5. Про інноваційну діяльність: Закон України // Офіційний вісник України [Текст].—2002,—№ 31, —С. 145, —Ст. 1447.
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України // Офіційний вісник України [Текст]. — 1997. —№25. — С. 20.
7. Про місцеві державні адміністрації : Закон України // Офіційний вісник України [Текст]. —1999.—№18. — С. 3.
8. Про планування і забудову територій : Закон України// Офіційний вісник України [Текст].—2000.—№20.—С. 8. — Ст. 813.
9. Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням : Закон України № 803-XIV від 01.07.1999 р. // Офіційний вісник України [Текст]. —1999. —№ 27. — С. 3.
10. Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті: Закон України № 534-XIV від 19.03.1999 р. // Офіційний вісник України [Текст].—1999.—№17. — С. 11.
11. Про ратифікацію Протоколу про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року: Закон України № 1066-ІУ від 09.07.2003 р. // Офіційний вісник України [Текст].—2003.—№32. — С. 10. — Ст. 1678.
12. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами- членами: Закон України // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1994.— №46,—Ст.415.
13. Про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами

та їх державами-членами : Закон України № 237/94-вр від 10.11.1994 р. //Відомості Верховної Ради України [Текст]. —1994. — №46. — 15 лист. — Ст. 415.

14. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України №2850-IV від 08.09.2005 р.//Офіційний вісник України [Текст].—2005.—№ 40. — 21 жовт.,—С.25,—Ст.2529.

15. Про транскордонне співробітництво : Закон України // Офіційний вісник України [Текст].—2004.—№ 29.—С. 39.—Ст. 1947.

16. Про адміністративно-територіальний устрій України [Електронний ресурс]: проект закону України.—Режим доступу: <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=2066>.

17. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс] : проект закону України. — Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1372>.

18. Про розвиток гірських територій [Електронний ресурс]: проект закону України. — Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1902>.

19. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України // Офіційний вісник України [Текст]. —1998. —№ 24. — С. 3.

20. Про Національну раду з питань державного управління та місцевого самоврядування: Указ Президента України № 706/2005 від 26.04.2005 р. // Офіційний вісник України [Текст].—2005. — Ст. 901.

21. Про Національну Раду з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування [Текст]: Указ Президента України № 1331 від 13.12.2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — №51. — С. 4. — Ст. 2193.

22. Про Положення про Національну Раду з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування : Указ Президента України №50/2001 від 25.01.2001 р. //Офіційний вісник України [Текст].—2001.—№ 5.—С. 4.—Ст. 173.

23. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України// Офіційний вісник України [Текст].—2000. — №39,—С. 2,—Ст. 1648.

24. Про Раду регіонів [Електронний ресурс]: Указ Президента України № 534/94 від 20.09.1994 р. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

25. Питання діяльності урядових комітетів: Постанова Кабінету Міністрів України № 1020 від 14.10.2005 р. // Офіційний вісник України [Текст]. —2005.—Ст.2657.

26. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007 - 2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1819 від 27.12.2006 р. // Офіційний вісник України [Текст]. — 2007. — № 52. — С. 265. — Ст. 3510.

27. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21.07.2006 р. // Офіційний вісник України [Текст].—2006. — №30, —С.36, —Ст.2132.

28. Про затвердження Положення про порядок проведення конкурсного відбору проектів (програм) транскордонного співробітництва, які можуть бути включені до державної програми розвитку транскордонного співробітництва : Постанова Кабінету Міністрів України № 339 від 11.05.2005 р. // Офіційний вісник України [Текст].—2005,—№ 19, — С. 108, —Ст. 1000.

29. Про затвердження Положення про Раду розвитку регіонів : Постанова Кабінету Міністрів України № 1759 від 20.12.2006 р. // Офіційний вісник України [Текст].—2006. —Ст. 3412.

30. Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України № 1756 від 24.09.1999 р. // Офіційний вісник України [Текст].—1999.—№ 39.—С. 49.

31. Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 14.03.1994 р. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

32. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів, утворених Кабінетом Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 946 від 08.08.2001р.// Офіційний вісник України [Текст].—2001,—№32, —С. 162, —Ст. 1470.

33. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України [Текст]. —1993. —№ 36. — Ст. 370.

34. Про ратифікацію Договору між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво : Постанова Верховної Ради України № 2611-ХІІ (2611-12) від 17.09.1992 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. —1992. — №43,—Ст. 613.

35. Про рекомендації парламентських слухань про законодавчі аспекти регіональної політики та місцевого

самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України № 939-IV від 05.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 2003,—№46, —Ст. 369.

36. Про утворення Координаційної ради з формування мережі регіональних агентств розвитку [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України №1394 від 30.07.1999 р. — Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bm/laws/main.cgi>.

37. Про утворення Міністерства регіонального розвитку та будівництва України і Міністерства з житлово-комунального господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України № 323 від 01.03.2007 р. //Офіційний вісник України [Текст].—2007.—№ 16. — С.48.—Ст.606.

38. Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 році Плану дій “Україна - ЄС” [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=17977204.

39. Про План першочергових заходів щодо реалізації положень щорічної доповіді Президента України, розглянутої Верховною Радою України 4 квітня 1995 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 243-р від 20.04.1995 р. —Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

40. Про затвердження Порядку підготовки проектів (програм) транскордонного співробітництва, зразків листка реєстрації висновків попереднього розгляду проекту (програми) транскордонного співробітництва, листка результатів оцінювання проекту (програми) транскордонного співробітництва: Наказ Мінекономіки України № 15 8 від 03.06.2005 р.: зареєстровано в Мін'юст України № 667/10947 від 17.06.2005 р. // Офіційний вісник України [Текст]. —2005. —№25. — С. 98,—Ст. 1452.

41. Положення про Координаційну раду з формування мережі регіональних агентств розвитку: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1996 від 28.10.1999 р. // Офіційний вісник України [Текст].—1999.—№ 44.—С. 42.

42. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

43. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Зібрання чинних міжнародних договорів України [Текст]. — 2004. — № 4. — С. 877,—Ст. 938.

44. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Республікою Болгарією // Зібрання чинних міжнародних договорів України [Текст].—2004. —№4. — С. 408. — Ст. 851.

45. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою [Електронний ресурс]. — Режим доступу⁷: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

46. Концепція державної регіональної політики : затверджена Указом Президента України № 341/2001 від 25.05.2001 р. //Офіційний вісник України [Текст].—2001. —№ 22. — С. 20. — Ст. 983.

47. Концепція державної регіональної політики [Електронний ресурс] : проект. — Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=895>.

48. Концепція реформи адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс] : проект. — Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1670>.

49. Концепція реформи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : проект. — Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1671>.

50. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980р., м. Мадрид)//Офіційний вісник України [Текст].— 2006. —№ 9. — С. 200. — Ст. 585.

51. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (19 вересня 1979 р., м. Берн) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

52. Віденська декларація від 25.06.1993 р. (Електронний ресурс). — Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

53. Декларація щодо регіоналізму у Європі [Електронний ресурс]. —Режим доступу: http://www.a-e-r.org/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/DeclarationRegionalism/DR_UKRAINE.pdf.

54. Європейська хартія місцевого самоврядування // Віче [Текст].— 1993,—№ 6, —С. 33—39.

55. Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

56. Протокол щодо стратегічної екологічної оцінки до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті. Перелік від 21.05.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

57. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. (укр./рос.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

58. Єдиний європейський акт [Електронний ресурс]: Угода від 17.02.1986 р. — Режим доступу : http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_028.

59. Програми Добросусідства Угорщина - Словаччина - Україна INTERREGIIA/TACIS [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://www.bereg.vodhosp.uzhgorod.ua/index.php>.

60. Список підписаний и ратифікацій Дополнительного протокола к Европейской рамочной конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей (ETS № 159) (9 ноября 1995 г., г. Страсбург) (994_099) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&user=1244791257368996>.

61. Agenda 2000. New financial perspective. Presidency conclusions [Text]. —Berlin: European Council; Bruxelles; Luxembourg : European Commission, 1999.—276p.

62. Brussels European Council: Resolution on the establishment of the European Monetary System (EMS) and related matters (4/5 December 1978) // Compendium [Text], —1979. —42 p.

63. BulletinEC [Text], —1985. —№ 11. — 50 p.

64. Bulletin of the European Union (published from 1996) [Electronic resource],— Access mode : <http://europa.eu/bulletin/en/welcome.htm>.

65. Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs : Community Strategie Guidelines, 2007 — 2013 [Electronic resource]. — Access mode: http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/NR/rdonlyres/1C8E81EA-7263-4633-923F-8482BF60AAF4/17843/Community_Strategie_Guidelines_Communications.pdf

66. COM-documents (published from 1999) [Electronic resource], — Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/COMIndex.do>.

67. Committee of the Regions [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.cor.europa.eu>.

68. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. On the Instruments for External Assistance under the Future Financial Perspective 2007 -2013 ; 29.9.2004; COM(2004) 626 final[Text],—Brussels: [s.n.],2004. — lip.

69. Council Regulation (EEC) № 2052/88 of 24 June 1988 on the tasks of the Structural Funds and their effectiveness and on coordination

of their activities between themselves and with the operations of the European Investment Bank and the other existing financial Instruments [Electronic resource], —Access mode: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!ceiexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31988R2052&model=guichett.

70. Delmotte Fernand L. Report drawn up on behalf of the Committee on Regional Policy and Transport on the proposals from the Commission of the European Communities to the Council (doc. 152/73) for a decision on the creation of a Committee for Regional Policy II. a financial regulation to special provisions to be applied to the European Regional Development Fund III. a regulation establishing a Regional Development Fund. Working Documents 1973 -1974, Document 178/73,10 October 1973. EP Working Documents 178/73 [Electronic resource] / Fernand L. Delmotte. —Access mode: <http://aei.pitt.edu/5314>.

71. Dokumenty Europejskie [Tekst] : w 5 t. T. 1 / w opracowaniu A. Przybowskiej-Klimzak i E. Skrzydło-Tefelskiej. – Lublin : Monopol, 1996,–359 s.

72. Dokumenty Europejskie [Tekst] : w 5 t. T. 2 / w opracowaniu A. Przybowskiej-Klimzak i E. Skrzydło-Tefelskiej. – Lublin : Monopol, 1999. –290 s.

73. Dokumenty Europejskie [Tekst] : w 5 t. T. 3 / w opracowaniu A. Przybowskiej-Klimzak i E. Skrzydło-Tefelskiej. – Lublin : Monopol, 1999,–347 s.

74. Dokumenty Europejskie [Tekst] : w 5 t. T. 4 / w opracowaniu A. Przybowskiej-Klimzak i E. Skrzydło-Tefelskiej. – Lublin: Verba, 2003. – 403 s.

75. Dokumenty Europejskie [Tekst] : w 5 t. T. 5 / w opracowaniu A. Przybowskiej-Klimzak i E. Skrzydło-Tefelskiej. – Lublin: Verba, 2006. – 452 s.

76. European Union international trade in services. Analytical aspects. Data 2003–2006. Statistical books 2008 edition [Electronic resource]. – Access mode: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EB-08-001/EN/KS-EB-08-001-EN.PDF.

77. Eurostat [Electronic resource], –Access mode : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

78. Facing the challenge. The Lisbon strategy for growth and employment [Text]. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. – 54 p.

79. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej [Tekst]: koment. do rozporządzenia Rady Unii Europejskiej Nr 1260/1999 z dnia 21 czerwca

1999 r. / wprowadzającego ogólne przepisy dotyczące Funduszy Strukturalnych. A. Jankowska, T. Kierzkowski (red.) ; R. Knopik. – Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2005. – 513 s.

80. GDP-per capita (PPP) / CIA–The World Factbook [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2004.html>.

81. General Report on the Activities of the European Union (published from 1995) [Electronic resource]. – Access mode: <http://europa.eu/generalreport/en/rgset.htm>.

82. High Level Group [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/growthandjobs/group/index_en.htm.

83. Komunikat Komisji. Trzecie sprawozdanie okresowe na temat spójności: W kierunku nowego partnerstwa na rzecz wzrostu, zatrudnienia i spójności [Źródło elektroniczne]. – Ścieżka dostępu: [http://ec.europa.eu/regional_fund/sources/docoffic/official/reports/pdf/interim3/com\(2005\)192short_pl.pdf](http://ec.europa.eu/regional_fund/sources/docoffic/official/reports/pdf/interim3/com(2005)192short_pl.pdf).

84. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 / Presidency Conclusions [Electronic resource]. – Access mode: <http://esc.clubofrome.org/sharing/files/lisbon-strategy-2000.pdf>.

85. Nomenclature of territorial units for statistics – NUTS Statistical Regions of Europe [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/home_regions_en.html.

86. Nowe partnerstwo dla spójności konwergencja konkurencyjność współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej [Źródło elektroniczne]. — Ścieżka dostępu: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_pl.htm.

87. Official Journal (published from 1968) [Electronic resource]. – Access mode : http://publications.europa.eu/official/mdex_en.htm.

88. Polityka regionalna i fundusze strukturalne Unii Europejskiej [Tekst] / Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce ; Punkt Informacyjny Unii Europejskiej. –Warszawa: [s. n.], 2002. – 4 s.

89. Presidency Conclusions Lisbon European Council 23 and 24 march 2000 [Electronic resource]. – Access mode : <http://esc.clubofrome.org/sharing/files/lisbon-strategy-2000.pdf>.

90. Regulation (EEC) № 724/75 of the Council of 18 March 1975 establishing a European Regional Development Fund // Official Journal L 073 [Text], –1975. – 21 march. – 49p.

91. Report of the Council to the European Council on enlargement of the Union and Agenda 2000(10 December 1997) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europarl.europa.eu/enlargement/index_en.htm.

92. Report on the regional problems in the enlarged Community: presented to the Council on 4 May / Commission of the European Communities // Bulletin of the European Communities [Text]. – Bruxelles: [s.n.], 1973. – №8. – 14 p.

93. Rozporządzenie Rady (WE) № 1164/1994 z dnia 21 czerwca 1999 r. zmieniające rozporządzenie ustanawiające Fundusz Spójności (1264/1999/ WE) // Zbiór aktów prawnych Wspólnot Europejskich w zakresie funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2000 – 2006 [Tekst] / Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa : Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2006. – S. 131–140.

94. Rozporządzenie Rady (WE) № 1260/1999 z dnia 21 czerwca 1999 r. ustanawiające przepisy ogólne w sprawie funduszy strukturalnych // Zbiór aktów prawnych Wspólnot Europejskich w zakresie funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2000 – 2006 [Tekst] / Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa : Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2006. – S. 9–37.

95. Rozporządzenie Rady (EWG) № 2080/93 z 20 lipca 1993 r. // Dz. Urz. 193 [Tekst]. – 1993, – S. 1.

96. Speech on monetary union delivered by Roy Jenkins at the University of Firenze // EC Bulletin [Text]. – 1977. – № 10. – 27 October. – P. 9–11.

97. Team for the preparation of Human Development Report 2007/ 2008 [Electronic resource]. — Access mode: http://www.undp.org.af/publications/KeyDocuments/nhdr07_complete.pdf.

98. The new EU cohesion policy (2007 - 2013) [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.euractiv.com/en/future-eu/new-eu-cohesion-policy-2007-2013/article-131988>.

99. Treaty establishing the European Economic Community, EEC Treaty - original text (non-consolidated version) [Electronic resource], — Access mode: http://europa.eu/scadplus/treaties/eec_en.htm.

100. Treaty of Amsterdam [Electronic resource], — Access mode: <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtext.html>.

101. Treaty on European Union // Official Journal [Electronic resource], — 1992. — C. 191. — 29 July. — Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/1992M/htm/1992M.html>.

Література

102. Адамський В. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз [Текст] / Віктор Адамський, Борис Андресюк, Євген Бистрицький [та ін.]; Олександр Дергачов (ред.). — К.: Політична думка, 1996. — 435 с.

103. Алексеров Ф. Т. Роберт Ауман и Томас Шеллинг – Нобелевские лауреаты по экономике 2005 г. / Ф. Т. Алексеров // Экономический журнал ВШЭ [Текст]. — 2005. — № 4. — С. 566— 572.
104. Аналитические доклады Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО (У) МИД России [Текст]. — 2006. — Вып. 2(7). — март. — 37 с.
105. Артоболевский С. С. Воздействие государства на размещение хозяйства в развитых капиталистических странах / Сергей Сергеевич Артоболевский // Региональные проблемы управления хозяйством. Зарубежный опыт [Текст] / под ред. Алаева З. Б., Артоболевского С. С.—М.: ИГ АН СССР, 1990. — 288 с.
106. Бальцеревич Л. Навстречу ограниченному государству [Текст] / Лешек Бальцеревич. — М.: Новое издательство, 2007. — 92 с.
107. Берегой Т. Правове забезпечення діяльності агентств регіонального розвитку в Україні / Т. Берегой // Актуальні проблеми державного управління [Текст]: зб. наук. пр. — Вип. 2 (26). — Одеса: ОРІДУНАДУ 2006,—С. 162—167.
108. Беленький П. Ю. Инфраструктура фінансового ринку в системі соціально-економічного розвитку регіону [Текст] / П. Ю. Беленький, В. І. Шевченко-Марсель, О. О. Другов ; відп. ред. д.е.н. проф. П. Ю. Беленький. — Львів : ІРД НАНУ, 2004.—121 с.
109. Беленький П. Ю. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні / П. Ю. Біленький, Н. А. Микула // Регіональна економіка [Текст]. — 2001.—№3.— С.61—74.
110. Бикбов Р. 3. Региональная экономическая политика национально-территориального образования - субъекта РФ: структура, процессы, направления совершенствования (на примере Татарстана) [Текст]: автореф. дис... на соиск. уч. степ. к. з. н.: спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Равиль Зафарович Бикбов. — Екатеринбург: [б. и.], 2007. — 29 с.
111. Большая Советская Энциклопедия [Текст]: в 3 0 т. Т. 21. — М.: Советская энциклопедия, 1975.—639 с.
112. Бочок М. П. Управління регіоном [Текст]: навч. посіб. для практ. та самост. зан. /М. П. Бочок, М. П. Бутко, Д. І. Котельніков (за ред. Котельникова Д. І.).—Чернігів: Сіверянська думка, 2001.—280 с.
113. Буднікевич І. М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні [Текст] /І. М. Буднікевич, І. М. Школа. — Чернівці: Зелена Буковина, 2002.—200 с.

114. Бутко М. П. Регіональне управління: інноваційний підхід [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Бутко, О. С. Зеленська, С. М. Зеленський [та ін.] ; М. П. Бутко (заг. ред.) ; Чернігівський держ. технологічний ун-т.—К.: Знання України, 2006. — 560 с.
115. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку [Текст] : [монографія] / Захарій Степанович Варналій [таін.]; за ред. З. С. Варналія; Нац. ін-т стратегічних досліджень. — К.: Знання України, 2005. — 497 с.
116. Відбулася нарада з питань підприємництва та регуляторної політики [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України (14.08.2007 р.). — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=105322.
117. Власова Т. К. От стратегии роста производства и консервации к управлению развитием территории / Татьяна Константиновна Власова // Региональные проблемные управления хозяйством. Зарубежный опыт [Текст] / под ред. Алаева З. Б., Артоболевского С. С. —М.: ИГ АН СССР, 1990. — С. 54—67.
118. Волков В. Д. Співвідношення понять “область”, “region” / В. Д. Волков, Є. В. Кулакова // Региональное (областное) самоуправление [Текст] : сб. науч. тр.; редкол. : Мамутов В. К. (отв. ред.) [и др.]; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. — Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2005. — С. 129—140.
119. Гавриков Д. Европейский союз как территория противоречий / Д. Гавриков // Мировая экономика и международные отношения [Текст].—2004.—№ 12. — С. 88—95.
120. Гаврись Я. Регіональна політика ринку праці в умовах трансформаційних змін (на прикладі Польщі та України) [Текст]: автореф. дис... на здобуття наук. ступ. к. е. н.: спец. 08.09.01 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Я. Гаврись. — Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2004. —22 с.
121. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації [Текст] / відп. ред. М. І. Долишній. —Луцьк: Надстир'я, 2001. — 528 с.
122. Гладкий Ю. Н. Основы региональной политики [Текст] / Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1998,—С. 478.
123. Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://europa.dovidka.com.ua/b.html#Barre_Raymond.

124. Голікова Т. В. Еволюція наукових поглядів на державне управління / Т. В. Голікова // Держава та регіони [Текст]: наук.-вироби, журн.—2006.—№ 3.—С. 31—35.—(Серія: “Державне управління”).

125. Голікова Т. В. Зарубіжний досвід державного управління територіальним економічним розвитком / Т. В. Голікова // Держава та регіони [Текст]: наук.-вироби, журн. — 2007.—№ 1. — С. 46—51. — (Серія “Державне управління”).

126. Гранберг А. Г. Межрегиональные межотраслевые балансы [Текст] / Александр Григорьевич Гранберг, Вячеслав Евгеньевич Селиверстов, Виктор Иванович Суслов [и др.]; отв. ред. М. К. Бандман; ИЗОПП СО АН СССР. — Новосибирск : Наука. Сиб. отд-е, 1983. — 223 с. — (Оптимизация территориальных систем).

127. Гранберг А. Г. Модели согласования народнохозяйственных и региональных плановых решений [Текст] / Александр Григорьевич Гранберг, Анатолий Григорьевич Рубинштейн, Вячеслав Евгеньевич Селиверстов [и др.]; ИЗОПП СО АН СССР. — препринт / АН СССР. Сиб. отд-е. ИЗОПП. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-е, 1979. — 51 с.

128. Державне регулювання ринку праці: сучасні технології та напрями їх розвитку [Текст] : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (22 грудня 2005 р.) : у 2 ч. Ч. 1 : Теорія і практика / С. І. Бандур (ред. кол.); Інститут підготовки кадрів держ. служби зайнятості України ; Союз сприяння інтеграції та інвестицій в економіку України ; Міжнародний науково-практичний журнал “Економіка та держава”. — К.: ІПК ДСЗУ, 2006. —282 с.

129. Державне регулювання ринку праці: сучасні технології та напрями їх розвитку [Текст] : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (22 грудня 2005 р.): у 2 ч. Ч. 2 / С. І. Бандур (ред. кол.), В. Г. Федоренко (упоряд.); Інститут підготовки кадрів держ. служби зайнятості України; Союз сприяння інтеграції та інвестицій в економіку України ; Міжнародний науково-практичний журнал “Економіка та держава”. — К.: ІПК ДСЗУ, 2006.—294 с.

130. Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

131. Долішній М. І. Глобальні детермінанти регіонального розвитку і регіональної політики / Мар'ян Іванович Долішній // Соціально-економічні дослідження : перехідний період. Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку [Текст]: матер. доп. V міжнар. конгр. укр. економ. —Вип. 23 /відп. ред. М. І. Долішній ; ПАН України. Інститут регіональних досліджень.—Львів: [б. в.]. — 2001,—С. 13—30.

132. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX - XXI століть: нові пріоритети [Текст] /Мар'ян Іванович Долішній.—К.: Наукова думка, 2006. — 511 с.

133. Долішній М. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики / Мар'ян Долішній, Володимир Симоненко // Часопис “Г” [Електронний ресурс]. —2001. —№ 23. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/dolishnij.htm>.

134. Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління/ Мар'ян Долішній, Олександр Мошенець // Регіональна економіка [Текст].— 2001,—№ 1, —С.7—17.

135. Економічний розвиток регіонів (січень 2005 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/pub/lish/article?art_id=12427108.

136. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення [Текст] : [монографія] / О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук [та ін.]. — К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. — 540 с.

137. Європейська інтеграція: крок за кроком [Текст]: посіб. для журнал. / Д. Корбут, В. Замятін, І. Пілсудський [та ін.]. — К. : Фонд “Європа ХХІ”, 2001. — 216 с.

138. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 - 2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр [Текст].—2002.—№ 100.

139. Жулканич О. М. Регіон в системі зовнішньоекономічних відносин (На прикладі Закарпатської області) [Текст] / О. М. Жулканич ; за ред. М. А. Лендел. — Ужгород: Мистецька лінія, 2001. — 200с.

140. Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991 -2004 рр.) [Текст]: автореф. дис... к. і. н.: спец. 07.00.01 “Історія України” /І.І. Бабинець; Ужгор. нац. ун-т. — Ужгород: [б. в.], 2004. —24 с.

141. Зуев С. 3. В начале был текст / Сергей Эдуардович Зуев // Отечественные записки [Текст].—2005. — № 4. — С. 14—21.

142. Зуев С. 3. Регионы и региональное развитие [Электронный ресурс] / Сергей Эдуардович Зуев. — Режим доступа : http://www.shkp.ru/lib/archive/managers/2001/3/index_html.

143. Изард У. Методы регионального анализа. Введение в науку о регионах [Текст] / Уолтер Изард. — М.: Прогресс, 1966. — 659 с.

144. Исследование межотраслевых территориальных пропорций [Текст] : сб. науч. тр. / под ред. А. Г. Гранберга,

Б. В. Мелентьева ; ИЗОПП СО АН СССР. —Новосибирск : Наука. Сиб. отд-е, 1980. —168 с.

145. Кастельс М. Становление общества сетевых культур / Мануэль Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе [Текст] -. антология/под ред.В. Л.Иноземцева.—М. :Akademia, 1999. — С. 494—505.

146. Керецман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти [Текст]: монографія/В. Ю. Керецман. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 188 с.

147. Кінах А. Із наближенням кордонів Євросоюзу до України особливої ваги набуває поступове переміщення інтеграційного процесу з центрального на регіональний та місцевий рівні [Електронний ресурс] / Анатолій Кінах. — Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=101155&cat_id=38461.

148. Кіш Є. Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції [Текст] : [монографія] / Є. Б. Кіш. — Ужгород : Ліра, 2008. — 440 с.

149. Кіш Є. За стандартами транскордонної взаємодії / Є. Кіш // Політика і час [Текст].—2003.—№ 10.—С. 79—84.

150. Кіш Є. Україна - Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва / Єва Кіш Н Персонал. Журнал інтелектуальної еліти [Текст]. —2006. —№ 10. —С. 13—18.

151. Коадик Р. Ле. Бретонские контрасты / Ронан Ле Коадик // Этнографическое обозрение [Текст].—2003.—№ 6.—С. 78—93.

152. Колодко Г. Глобализация и сближение уровней экономического развития: от спада к росту в странах с переходной экономикой / Гжегош Колодко // Вопросы экономики [Текст].—2000. — №10. — С.4—26.

153. Коломієць І. Ф. Вільні і спеціальні економічні зони в умовах прискорення інтернаціоналізації вітчизняних підприємств / І. Ф. Коломієць // Євроінтеграційний курс України, фінансовий вимір [Текст] : зб. стат. : у 2 ч. Ч. 1 / ПАН України. Ін-т регіональних досліджень. —Львів: ЩДНАУ, 2006. —С. 190—196.

154. Комарницький І. М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств [Текст]/І. М. Комарницький; наук. ред. О. Є. Кузьмін. — Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2003. —236 с.

155. Конгресс, местных и региональных властей Совета Европы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.coe.int/ T/E/C1gae/>.

156. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заюі. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; наук. ред. Л. В. Губерський; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001,—448 с.
157. Костюк С. Від Євросоюзу - до Євросоюзу [Електронний ресурс] / С. Костюк. — Режим доступу : http://www.uceps.com.ua/ukr/all/publications/publicat_991_ukr.shtml.
158. Кочетков А. В. Региональные системы как объект планирования и управления / А. В. Кочетков // Региональные системы: стратегии развития и управления [Текст]: сб. труд. — Вып. 10. — М.: ВНИИСИ, 1978, —91с.
159. Кузнецов А. Граница: барьер или стимул для развития? [Электронный ресурс] / Алексей Кузнецов, Ольга Кузнецова. — Режим доступа: <http://www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=1348&ids=132>.
160. Ландабасо А. “К вопросу о теории регионального развития” /Ангуло А. Ландабасо//МЗиМО [Текст]. —1998.—№ 3.— С. 133—138.
161. Ларина Н. И. Региональная политика: мировой опыт и проблемы России / Н. И. Ларина // Регион: экономика и социология [Текст]. —1998,—№3,—С. 132—147.
162. Лібанова Е. М. Ринок праці [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Е. М. Лібанова. — К.: Центр навчальної літератури, 2003,—223 с.
163. Лук'яненко Н. Д. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення [Текст] : [монографія] / Н. Д. Лук'яненко, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська [таін.]; Донецький національний ун-т; НАН України. Інститут економіки промисловості. — Донецьк: ДонНУ; ІЕП НАНУ, 2004. — 340 с.
164. Луцишин Н. Розвиток та функціонування транскордонного об'єднання - євро регіону “Буг” / Н. Луцишин // На шляху до Європи: Український досвід євро регіонів [Текст] / за ред. С. Максименка, І. Студеннікова; Центр Ін-ту Схід-Захід.—К.: Логос, 2000. — 224с.
165. Луцишин Н. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи / Н. Луцишин // Регіональна економіка [Текст].— 2004.—№3. — С. 199—209.
166. Луцишин П. В. Регіоналізм і європейська інтеграція в міжнародних відносинах / П. В. Луцишин, Н. П. Луцишин // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської

інтеграції та транскордонної співпраці [Текст]: зб. наук. пр. — Вил. XXIX : в 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. Долішній. — Львів; Луцьк: Вежа, 2001.—С. 143—146.

167. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій [Текст] / Е. М. Лібанова (ред.) ; НАН України. Інститут демографії та соціальних досліджень ; Державний комітет статистики України.—К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. — 356 с.

168. Макогон Ю. В. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества [Текст]: [монография]. — изд. 2-е, исп. и доп. / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко. — Донецк : ООО “Юго- Восток, ЛТД”, 2003. — 512 с.

169. Маркс К. Капитал [Текст]: в 3 т. Т. 1 / Карл Маркс. —М.: Издательство политической литературы, 1983. — 905 с.

170. Методы и модели исследования территориальных пропорций [Текст]: сб. науч. тр. / науч. ред. А. Г. Гранберг; ИЗОПП СО АН СССР. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-е, 1977. — 190 с.

171. Механізми підвищення ефективності діяльності органів державного управління на регіональному рівні [Текст]: [монографія] / Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов, А. О. Дегтяр [та ін.]; за заг. ред. проф. Г. І. Мостового.—Х.: Вид-во ХарПІ ПАДУ “Магістр”, 2004.—208 с.

172. Минеев О. В повестке дня - экономика и безопасность / О. В. Минеев//Журнал Европейского Союза [Электронный ресурс]. — 2004. — № 45. — Режим доступа: http://www.delrus.ccc.eu.int/em/49/eu45_03.htm.

173. Михасюк І. Р. Глобалізація і єврорегіоналізація [Текст]: наук. вид. /І. Р. Михасюк ; Львівський національний університет ім. Івана Франка; Вища школа інформатики і управління в Жешуві. — Львів ; Жешув: [б. в.], 2005. —192 с.

174. Михасюк І. Р. Регіональна економіка [Текст] /І. Р. Михасюк, М. Д. Янків, З. М. Залога [та ін.]; заред. проф. І. Р. Михасюка.—Львів : Українські технології, 1998.—240 с.

175. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи [Текст] / Н. Мікула.—Львів : ІРД НАН України, 2003.—222 с.

176. Міністерство регіонального розвитку та будівництва України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http:// www.minregionbud.gov.ua](http://www.minregionbud.gov.ua).

177. Мірзодасєва Т. Теоретико-методологічні підходи до дослідження просторового розвитку регіону / Т. Мірзодасєва // Регіональна економіка [Текст] : наук.-практ. журн. / Національна

академія наук України ; Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України; Інститут регіональних досліджень НАН України; Інститут економіки промисловості НАН України; Українська асоціація регіональних наук. — 2004.—№ 2.—С. 118—126.

178. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу [Текст] / Ніколас Мусис; пер. з англ. — К.: К.І.С., 2005. — 466 с.

179. Новые государственные финансы: Ответ на глобальные вызовы [Текст] / под ред. Инге Кауль и Педру Кунсисанью; пер. к.з.н. Ирина Турова. — М.: Весь Мир, 2006. — 95 с.

180. Олуйко В. М. До питання правового забезпечення розвитку регіонів / В. М. Олуйко, В. Ю. Керецман // Вісник Хмельницького інституту управління та права [Текст].— 2004.—№ 1/2(9/10).—С. 288—292.

181. Основополагающие принципы устойчивого пространственного развития европейского континенте [Электронный ресурс] : матер. Европ. конф. министр. регион. планир. (CEMAT) / Комитет руководителей Европейской конференции министров регионального планирования (CEMAT) (7-8 сентября 2000 г., г. Ганновер). — Режим доступа: <http://kprpfo.chat.ru/eur.html>.

182. Павлов В. І. Економічний потенціал регіону: діагностика та реалізація [Текст] /В. І. Павлов, С. О. Лукін / відп. ред. М. І. Долішній. — Луцьк: Надтир'я, 2002. —160 с.

183. Павлов В. І. Інноваційний потенціал регіону: діагностика та реалізація [Текст] / В. І. Павлов, Ю. М. Корецький ; відп. ред. М. І. Долішній.—Луцьк: Надтир'я, 2004.—244 с.

184. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) [Текст]/В.І. Павлов; за заг. ред. М. І. Долішнього. —Луцьк : Надтир'я, 2000. — 580 с.

185. Павлюк А. П. Вирішення проблеми міжрегіональних диспропорцій як складова державної регіональної політики України / А. П. Павлюк // Стратегічна панорама [Текст]. — 2002. — № 4. — С. 103—110.

186. Панов А. В. Управління прикордонними територіями в контексті інтенсифікації транскордонного співробітництва та розширення Європейського Союзу / А. П. Панов // Університетські записки Хмельницького університету управління та права [Текст]. — 2005,— №3(15). —С. 419—424.

187. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України / Б. Патон// Вісник НАН України [Текст]. — 2001. — №2. — С.11—16.

188. Патора Р. Ініціативи Європейського Союзу щодо побудови економіки, яка спирається на знання / Р. Патора // Регіональна економіка [Текст].—2006,—№2.—С. 176—182.

189. Пепа Т. В. Просторовий розвиток продуктивних сил регіонів України / Тетяна Василівна Пепа // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України [Текст] : матер. III всеукр. наук.-практ. конф. (20-21 квітня 2004 р.). — К.: ВГЛ “Обрії”, 2004, —308 с.

190. Політика регіональних органів влади [Текст]. — Х.: Магістр, 2004. —178 с.

191. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році [Електронний ресурс]: Послання Президента України до Верховної Ради України № 10 від 15.04.2003 р. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

192. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році [Електронний ресурс]: Послання Президента України до Верховної Ради України від 27.02.2004 р. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

193. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році [Текст]: Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. — 472 с.

194. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році [Електронний ресурс]: Послання Президента України до Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

195. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2008 році: Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України // Офіційний вісник України [Текст].—2008.—№15.—С.3. — Ст.555.

196. Регион в системе рыночных отношений [Текст] / Степанов В. П., Щенников А. В., Красильников А. В. [и др.].—Курган: Изд-во Курганского госуниверситета, 2001. — 176 с.

197. Региональная экономика: вопросы теории и практики [Текст]: [сб. стат.] / [отв. ред. А. И. Дементьев, Б. Л. Цыпин]; АН СССР. Урал, научи, центр. — Свердловск: УНЦ АН СССР, 1978. — 83 с.

198. Региональная экономика и социология [Текст] : библиогр. указ. дит. за 1965 - 1979 гг. / сост. И. А. Шабанова, Н. Д. Герасимов.—Саранск: [б. и.], 1981. — 55 с.—(в надзаг.: Мордов. Ун-т).

199. Региональная экономика и территориальное планирование [Текст]: матер. к научн. симпоз. (23 - 27 июня 1971 г., г. Улан-Уде): в 2 ч. / научн. ред. к. геогр. н. М. К. Бандман. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-е, 1971. — Ч. 1. — 176 с.; Ч. 2. — 127 с.

200. Региональная экономика и эффективность общественного производства [Текст] : [сб. стат.] / [отв. ред. А. М. Дементьев, Б. Л. Цыпин]; АН СССР. Уральск. научн. центр. — Свердловск: УНЦ АН СССР, 1976, — 175 с.

201. Региональная экономика: планирование и управление [Текст] / сост. Виктор Андреевич Воротилов [и др.] ; науч. рук. В. А. Воротилов ; АН СССР; Ленингр. науч. центр ; Ин-т социально- экономических проблем. — препринт науч. доклада. — Л. : Наука, 1986.—48 с.

202. Региональная экономика: планирование, прогнозирование, управление [Текст] / [А. С. Емельянов, В. Ф. Беседин, Е. Д. Клименко и др.; отв. ред. В. Ф. Беседин]; Н.-и. ин-т. — К.: Наукова думка, 1989. — 269[1]с.;ил.

203. Региональное программное планирование: Вопр. теории и практики [Текст] / [Р. И. Шнипер, А. С. Маршалова, Г. А. Унтура и др.] ; отв. ред. Р. И. Шнипер. — Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1981,—289с.

204. Региональные аспекты занятости населения [Текст] / Шеваков А. Ю.,БреевБ. Д., Жаромский В. С. [и др.].—М.: ЦЗМИАН СССР, 1989, —58 с.

205. Региональные экономические связи и свободные экономические зоны [Текст] : учеб. пособ. / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко, В. А. Кравченко. — изд. 4-е доп. — Донецк : ДонНУ, ИЗП НАН Украины, 2001. — 177 с.

206. Региональные проблемы социально-экономического развития [Текст] /ред. кол.: Г. В. Канев (отв. ред.). — Сыктывкар: [б. и.], 1989. — 118с.

207. Региональные проблемы социально-экономического развития и совершенствования управления АПК [Текст]: тезис, докл. второй регион. науч. конф. молодых учёных (декабрь 1986 г.) / Ин-т соц.-экон. проблем развития АПК АН СССР [и др.]. — Саратов: Ин-т соц.-экон. проблем развития АПК АН СССР, 1986. — 207 с.

208. Регіональна економіка [Текст] : словн.-довідн. / уклад. : О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, В. М. Падалка [та ін.] ; за ред. М. В. Підмогильного ; НДУ соціально-екон. проблем міста. — К. : НДІСЕП, 2004, —346 с.

209. Регіональна політика [Текст]: текст лекц. / Ін-т регіональних досліджень НАН та МОН України [та ін.].—Львів: Ліга-Прес, 2004.—240 с.

210. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України [Текст] / С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендшел [та ін.] ; за ред. С. Максименка; [Проект Київськ. Центр Інституту Схід-Захід].—К.: Логос, 2000. — 72 с.

211. Регіональна політика ЄС після його розширення. Аналітичні оцінки [Текст]: матер. міжнар. семін. з теми/редкол.: О. С. Власик [та ін.]; Нац. Ін-т стратег. досліджень (Закарпатський філіал); Фонд Конрада Аденауера, Представництво в Україні.—Ужгород: Ліра, 2004.—242 с.

212. Регіональна політика: методологія, методи, практика [Текст] / відп. ред. академік НАН України М. І. Долішній; НАН України. Інститут регіональних досліджень.—Львів: ІРД НАНУ, 2001. — 700 с.

213. Регіональна політика та управління у країнах Європи [Текст] : матер. до навч. курс. / Мирослава Олександрівна Лендшел (упоряд.), Василь Юрійович Кереман (упоряд.) ; Ужгородський національний ун-т. Інститут держ. управління та регіонального розвитку. — Ужгород: [б. в.], 2001. — 248 с.

214. Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми [Текст]: матер. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (21-23 травня 1998 р., м. Львів) : у 3 ч. / редкол. : П. Ю. Беленький [та ін.] ; Ін-т регіональних досліджень НАН України [та ін.]. — Львів: ІРД НАНУ, 1998.—Ч. 1, —428 с.; Ч.2.—438 с.; Ч.3. —334 с.

215. Регіональне управління [Текст]: навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Сербогін, Н. Й. Коніщева [та ін.] ; за наук. та заг. ред. д. е. н. Л. М. Зайцевої.—Дніпропетровськ: ДФ УАДУ, 2000.—240 с.

216. Регіональний портрет України [Текст] / уклад. С. А. Горобчишина [та ін.] ; Укр. назалежний центр політичних досліджень. — К.: УНЦПД, 2003. — 335 с.

217. Регіональні аспекти політичної реформи в Україні [Текст]: матер. “круглого столу” (22 квітня 2003 р., м. Ужгород) / Захарій Степанович Варналій (відп. ред.) ; Національний Ін-т стратегічних досліджень Президента України. Закарпатський філіал; Закарпатська обласна держ. адміністрація.—Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2003. — 56 с.

218. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України [Текст]: зб. пр. — Вип. 3 / гол. ред. Є. П. Кочан. — Т. : Економічна думка, 1999.—297 с.

219. Регіональні аспекти розвитку і розуміння продуктивних сил України [Текст] : зб. пр. — Вип. 6.1 / гол. ред. Є. П. Кочан. — Т. : Економічна думка, 2002. — 200 с.

220. Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці [Текст] : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (13 -14 травня 2004 р., м. Тернопіль). — Т.: Економічна думка, 2004. —294 с.

221. Регіональні проблеми інноваційної політики та її активізація [Текст]: наук. доп. / О. І. Амоша [та ін.]; НАН України. Ін-т економіки промисловості.—Донецьк: [б.в.], 1999. — 48 с.

222. Регулирование инвестиционной деятельности в регионах со специальным режимом функционирования [Текст] / В. М. Хобта, Т. А. Степанова, Д. М. Егоренко [и др.] ; НАН Украины. Институт экономики промышленности. — Донецк : ИЗП НАН Укр., 2001. — 129 с.

223. Рожен О. Технопарки біля “точки неповернення” / Олександр Рожен // Дзеркало тижня [Текст].—2008.—№ 25 (704). — 5—7 лип.

224. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: Сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження [Текст] : [монографія] / С. А. Романюк. — К.: УДАУ, 2001. — 112 с.

225. Рубинштейн А. Г. Моделирование экономических взаимодействий в территориальных системах [Текст] / Анатолий Григорьевич Рубинштейн ; отв. ред. А. Г. Гранберг ; ИЗОПП СО АН СССР.—Новосибирск: Наука. Сиб. отд-е, 1983.—238 с.

226. Рубцева Т. М. Формування суб'єктності регіону - ознака демократизму / Т. М. Рубцева // Регіональна політика в Україні: Стан та перспективи розвитку [Текст]: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (24 - 25 травня, 2000 р., м. Харків). — Х.: УАДУ (ХФ), 2000. — 172 с.

227. Садова У. Регіональні ринки праці: Аналіз та прогноз [Текст] / У. Садова, Л. Семів ; відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. — Львів: ІРД НАНУ, 2000. —264 с.

228. Світова та європейська інтеграція [Текст]: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. Я. І. Малика. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005, —540 с.

229. Семена М. Депресивні регіони: як викликати “швидку допомогу”? / М. Семена // Дзеркало тижня [Текст]. — 2004. — 3—9 квіт.

230. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір [Текст]: [монографія] / Л. К. Семів. — Львів: ІРД НАН України, 2004.— 392 с.

231. Симоненко В. Вільні економічні зони: інструменти регіонального розвитку, чи квадратура кругів кланових інтересів / Володимир Симоненко // Трибуна [Текст]. — 1996. — № 11/12. — С. 10—12.

232. Симоненко В. К. Украинское Причерноморье: потенциальные возможности и перспективы развития [Текст] / Валентин Константинович Симоненко.—К.: Вища школа, 1996.—242 с.

233. Советы народного хозяйства и плановые органы в центре и на местах (1917 -1932) [Текст]: сб. док.—М.: Госполитиздат, 1957. — 97 с.

234. Социально-экономическая география [Текст] : понят.-терминолог. слов./сост. З. Б. Алаев.— М. :Мысль, 1983. — 350с.

235. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України [Текст]: зб. наук. пр. — Вип. 5 (XIII): в 3 ч. Ч. 1 / редкол.: відп. ред. академік НАН України М. І. Долішній; НАН України. Інститут регіональних досліджень.—Львів: ІРД НАНУ, 2003.—458 с.

236. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональне управління і місцеве самоврядування. Основи формування регіональної соціально-економічної політики [Текст]: зб. наук. пр. — Вип. XIV / відп. ред. М. І. Долішній. — Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2000.—388 с.

237. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком [Текст]: навч. посіб. / Д. М. Стеченко.—К.: Вища школа, 2000. —223 с.

238. Сторонянська І. 3. Міжнародне міжрегіональне співробітництво: На прикладі Західного регіону України [Текст] / І. 3. Сторонянська,—Львів: ІРД НАНУ, 2002,—220с.

239. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 - 2015 роки) “Шляхом Європейської Інтеграції” [Текст] / авт. кол. : А. С. Гальчинський, В.М. Гесць [та ін.]; Націн-т стратег. дослідж.; Ін-т.екоп. прогнозування НАН України ; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України.—К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.—214 с.

240. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України / Ігор Студенніков // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки [Текст]: міжвід. зб. наук. пр.— Вип. 15 / відп. ред. С. В. Віднянський. —К.: Ін-т історії України НАН України, 2006.—С. 309—322.

241. Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні / І. Студенніков // Економічний часопис - XXI [Текст].—2005.—№ 1/2.—С. 31—34.

242. Сушинський О. Виконавча влада та місцеве самоврядування в аспекті відповідальної держави [Електронний ресурс] / Олександр Сушинський. — Режим доступу : <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=200818&p=3-4&y=2008>.

243. Терешенко Т. В. Організація та розвиток транскордонного співробітництва в контексті інтеграційної політики України / Т. В. Терешенко//Університетські записки Хмельницького університету управління та права [Текст]. — 2007.—№ 1 (21).—С.308—314.

244. Ткач Є. Транскордонне співробітництво регіонів в контексті інтеграції України в Європейський Союз / Є. Ткач, О. Суховерко // Регіональні аспекти розвитку і розуміння продуктивних сил України [Текст] : зб. пр. — Вип. 6.1/ гол. ред. Є. П. Кочан. — Т. : Економічна думка, 2002. — С. 63—65.

245. Топчієв О. Г. Регіональний розвиток України: становлення державної регіональної політики [Текст] : навч.-метод. посіб. / Олександр Григорович Топчієв, Тетяна Миколаївна Безверхнюк, Зоя Володимирівна Тітенко. — Одеса: ОРІДУ НАДУ 2005. — 224 с.

246. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект [Текст] / заред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. —К.: Міленіум, 2003. —404 с.

247. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці [Текст] / Долишній М. І., Злупко С. М., Злупко Т. С., Токарський Т. Б. — Львів : ІРД НАНУ, 1997, —340 с.

248. Удосконалення механізму державного управління зайнятістю населення в депресивних регіонах [Текст] : матер. наук.-практ. конф. (27 грудня 2000 р.,м. Харків). — Х. :УАДУ (ХФ), 2000,—200 с.

249. Узагальнена інформація щодо створених в Україні спеціальних економічних зонта територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / Департамент інвестиційної діяльності; Міністерство економіки України. — Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uVpublish/printable_article?art_id=36988.

250. Уманець Т. В. Поняття суті управлінської категорії “регіон” та її типи в умовах трансформації структури господарства України / Тетяна Василівна Уманець // Статистика України [Текст]. — 2004. — №4,—С. 83—90.

251. Управление экономикой переходного периода [Текст]: сб. науч. труд. / редкол.: Н. Г. Чумаченко (отв. ред.) [и др.]; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. — Донецк: [б. и.], 2004. — 317 с.

252. Управление региональным развитием [Текст]: матер. практ. конф. (6 декабря 2003 г., г. Симферополь). — Симферополь: Крымская акад. природоохр. и курортного строит-ва, 2003. — 343 с.

253. Уряд затвердив заходи з реалізації плану дій “Україна-ЄС” // Прикордонне співробітництво [Електронний ресурс] :укр.-пол. інформац. проект. —Режим доступу: <http://www.proeuropa.info/news/>.

254. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону [Текст]: наук. доп. / наук. ред. д.е.н. проф. П. Ю. Беленький.; НАН України. Інститут регіональних досліджень.—Львів: ІРД НАНУ, 2005. — 145 с.
255. Фатеев В. С. Региональная политика Европейского Союза на рубеже XX и XXI веков/В. С. Фатеев // Белорусский экономический журнал [Текст].—2000.—№ 1. — С.29—36.
256. Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України [Текст] / Р. Федан; наук. ред. акад. НАН України М. І. Долишній. —Львів: ІРД НАНУ, 2003. — 336 с.
257. Федеративна республіка Україна //Часописі [Електронний ресурс]. — 2001. — № 23. — Режим доступу : <http://www.ji-magazine.lviv.ua/nidex.htm>.
258. Хоменко Я. В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України [Текст] / Я. В. Хоменко. — Донецьк : ТОВ “ДРУК- ІНФО”, 2008, — 389 с.
259. Чужиков В. И. Методологическая проблема современной регионализации: взаимодействие внутренних и международных таксонов / Владимир Иванович Чужиков // Региональная экономика и механизмы управления ее развитием [Текст]: матер. всеукр. межвуз. науч.-практ. конф. (6-7 апреля 2001 г., г. Симферополь). — Симферополь : Крымская академия природоохранного и курортного строительства, 2001. — 254 с.
260. Шаблій О. І. Актуальні питання методології і теорії макрорегіоналізації України / Олег Іванович Шаблій // Український географічний журнал [Текст]. —1999.—№ 1. — С. 15—18.
261. Шаблій О. І. Деякі питання методології і теорії макрорегіоналізації України / Олег Іванович Шаблій // Вісник Львівського університету [Текст]. —1999.—Вип. 24. — С. 4.—(Серія “Географія”).
262. Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз [Текст] : [монографія] /Л. Т. Шевчук. — Львів : Арал, 2003. — 489 с.
263. Шишолін П. Держава починається з кордону / Павло Шишолін, Сергій Дмитров // Міжнародна безпека [Текст]. —1999. — №1,— С.67—74.
264. Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу [Текст] : [монографія] / О. І. Шнирков ; Київський Нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид.-поліграфіч. центр “Київський університет”, 2003.— 217с.

265. Шнирков О. І. Україна - Європейський Союз: економіка, політика, право [Текст] : монографія / О. І. Шнирков, В. В. Копійка, В. І. Муравйов ; Київський Нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — К. : ВПЦ “Київськийун-т”, 2006.—268 с.

266. Юрочко Б. Дверей у Європу побільшає / Б. Юрочко // Львівська газета [Електронний ресурс]. — 2005. — 27 жовт. — Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua>.

267. Ярош А. Конкуренентоспроможність регіонів та еволюція регіональної політики Європейського Союзу / А. Ярош // Регіональна економіка [Текст].—2004.—№ 1 (31). — С. 188—193.

268. AghA. The Dynamics ofEU Cohesion Policy Regional Policy in Hungary. Institutional Preparations for EU Accession [Text] / Attila Agh, Arpad Rózsas. — Dublin : Published by Dublin European Institute University College Dublin, Ireland, 2004. —41 p.

269. Aktywizacja gospodarcza gmin w procesie transformacji gospodarczej lat 1989 - 1997 w świetle przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z roku 1994 / Krzysztof Dzieńdziura // Aktywizacja społeczności lokalnych w procesie integracji europejskiej [Текст], — Zielona Góra: Wydaw. WSP, 2000. — 216 s.

270. Bielecka M. Komitet Regionów Unii Europejskiej a integracja europejska / Małgorzata Bielecka // CeDeWu.PL [Текст], — Wydanie 1. — Warszawa: Wydawnictwa Fachowe, 2006. — 242 s.

271. Borowec J. Integracja Europejska [Текст] / Jan Borowec, Kazimiera Wilk. — Wrocław : Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, 2005. — 535 s.

272. Borzel T. A. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change / Tanja A. Borzel, Thomas Risse // European Integration Online Papers (EIoP) [Text]. — 2000. — №15. — Vol. 4.

273. Boudeville J. R. Problems of Regional Economic Planning [Text] / Jacques Raoul Boudeville. —Edinburgh: Edinburgh U.P., 1966. — 192 p.

274. Buttimer A. “Insiders”, “Outsiders”, and the geography of regional life / Anne Buttimer // Regional Dynamics of Socioeconomic Change [Text] / Antoni Kukliński, Olli Kultalahti, and Briitta Koskiahio (eds.). — Tampere : Finn publishers, 1979.—P. 155—178.

275. Chojnicki Z. Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii [Текст] / Zbyszko Chojnicki. — Poznań: Boguckie Wydawnictwo Naukowe, 1999,—447 s.

276. Christaller W. Die zentralen Orte in Süddeutschland [Text] / Walter Christaller. — Jena: Gustav Fischer, 1933. —230 p.

277. Churski P. Obszary problemowe w Polityce Regionalnej Unii Europejskiej w latach 2000 -2006 / Dr. Paweł Churski // Promocje Kujawsko-Pomorskie [Tekst],—Bydgoszcz: Fundacja Promocje Pomorskie, 2003. — №1/2(122).— S.5—8.

278. Ciepielewska M. Polityka regionalna i strukturalna / M. Ciepielewska, H. Jahns // Unia Europejska [Tekst]: w 2 t. T. 1 ; red. E. Kawecka-Wyrzykowska, E. Synowiec. — Warszawa : Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, 2004. — S. 281—314.

279. Czykier-Wierzba D. Polityka regionalna Unii Europejskiej [Tekst] /Dorota Czykier-Wierzba.—Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1998. — 152 s.

280. Dall’Erba S. European RegionalDevelopmentPolicies: History and Current Issues Sandy Dall’Erba [Text] / Sandy DalFERba. — Illinois: European Union Center University of Illinois at Urbana-Champaign Champaign, 2003. — 26 p.

281. Dziewoński K. Teoria regionu ekonomicznego / Kazimierz Dziewoński // Przegląd Geograficzny [Tekst]: kwartalnik/—T. XXXIX, z. 1. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967. — S. 33—50.

282. El-Agraa A. M. The economics of the European Community [Text]/Ali Mohammed elAgraa. —N.-Y.: Philip Allan, 1990. — 531 p.

283. Engel Ch. Europa regionów / Ch. Engel // Europa od A do Z [Tekst]: podręcznik integracji europejskiej / W. Weidenfeld, W. Wessels ; Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce. — Gliwice : Wydawnictwo WOKÓŁ NAS, 2002. — 183 s.

284. Eriksson J. From Policy Takers to Policy Makers. Adapting EU Cohesion Policy to the Needs of the New Member States [Text] / Jonas Eriksson, Bengt O. Karlsson, Daniel Tarschys. — Stockholm : Swedish Institute for European Policy Studies. EO-print AB., 2005. — 260 p.

285. Eurojargon [Electronic resource], —Access modę : http://europa.eu/abc/eurojargon/index_en.htm.

286. EUROPA jako szansa: polityka regionalna Unii Europejskiej i jej instrumenty a władze lokalne i regionalne [Tekst] / Piotr Jasiński; współpr. P. Bongers i J. Jordan ; na zlec. Brytyjskiego Funduszu Know How. Programu Wspierania Samorządów Lokalnych. — Warszawa : Elipsa, 2000. — 82 s. — (Samorząd Lokalny Wobec Integracji Europejskiej ; z. 5).

287. Friedmann J. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela [Text] / John Friedmann. — Cambridge : MIT Press, 1966. — 279 p.

288. Friedmann J. Territory and function: the evolution of regional planning [Text] / J. Friedmann, C. Weaver Edward.—London: Arnold Ltd., 1979. — 246 p.
289. Fundusze strukturalne i polityka regionalna Unii Europejskiej [Tekst] / pod red. Konstantego A. Wojtaszczyka. — Warszawa: ASPRA-JR, 2005, —165 s.
290. Głębicka K. Europejska polityka regionalna [Tekst] / Katarzyna Głębicka, Mirosław Grewiński. — Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 2003, —357 s.
291. Gorzelak G. Przyszłość Górnego Śląska w perspektywie roku 2010/ Grzegorz Gorzelak, Marek Szczepański // Plus: Biuletyn Polska 2000 [Tekst].—2003,—№ 1. — S.23-18.
292. Gorzelak G. Rozwój Regionalny Polski w Warunkach Kryzysu I Reformy [Tekst] / Grzegorz Gorzelak. — Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 1989.—231 s.
293. Gould P. R. On mental maps / Peter R Gould // Michigan Inter-University Community of Mathematical Geographers [Text],—1966.—Discussion Paper 9. — P. 182—220.—(Reprinted in: Downs R M. Image and environment [Text] / R. M. Downs, D. Stea (eds.).—London: Edward Arnold, 1973).
294. Haliżak E. Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej [Tekst] / Edward Haliżak. — Bydgoszcz : Oficyna Wydawnicza Branta, 2004. — 407 s.
295. Hampden-Tumer C. Siedem kultur kapitalizmu. USA, Japonia, Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Szwecja, Holandia [Tekst] / Carles Hampden-Tumer, Alfons Trompenaars; przełożyła Dorota Gostyńska. — Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 1998. — 357 s.
296. Historia polityki strukturalnej [Źródło electroniczne], — Ścieżka dostępu : <http://zyrardow.pl/ue/historia>.
297. Hitiris T. European Community Economic [Text] / Theodore Hitiris. —N.-Y.; London : Saint Martin's Press, 1991. — 428 p.
298. Hughes J, Europeanization and regionalization in the EU's enlargement to Central and Eastern Europe. The Myth of Conditionality [Text] / James Hughes, Gwendolyn Sasse and Claire Gordon. — Chippenham and Eastbourne: Antony Rowe Ltd, 2004. — 246 p.
299. Integracja Europejska Podręcznik akademicki [Tekst] /red. nauk. Antoni Marszałek. — Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2004, — 528 s.
300. Isard W. Metody analizy konfliktów regionalnych: wybrane fragmenty [Tekst] / Walter Isard, Christine Smith ; tłumaczył Czesław Mesjasz. — Warszawa: Wydawn. Naukowe PWN, 1991. —101 s.

301. Isard W. Metody analizy regionalnej: Wprowadzenie do nauki o regionach [Tekst] / Walter Isard. — Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965. — 605 s.
302. Johnston S. Od programu Phare do zreformowanych Funduszy Strukturalnych [Tekst] / S. Johnston, M. Kozak, A. Pyzskowski, J. Sieradzki. — Warszawa: PARR, 1999. — 214 s.
303. Krugman P. Geography and Trade [Text] / Paul Krugman ; Leuven University. — Cambridge : MIT Press, 1991. — 142 p.
304. Landers D. Kultura przysądza prawie o wszystkim / David Landers // Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpł na rozwój społeczeństw [Tekst] ; red. Lawrence E. Harrison, Samuel P. Huntington ; przełożył Sławomir Dymczyk. — Poznań : Zysk I S-ka Wydawnictwo, 2003. — S. 42—58.
305. Lessinger J. Region of Opportunity. A Bold New Strategy for Real Estate Investment with Forecasts to the Year 2010 [Text] / Jack Lessinger. —N.-Y. : [s. n.] ; Toronto : Times Books, 1986. — 306 p.
306. Losch A. Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji [Tekst] / August Losch. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Economiczne, 1961,— 407 s.
307. Lynch K. The Image of the City [Text] / Kevin Lynch. — Cambridge: MIT Press, 1960. —202 p.
308. Martin R. Region Policy in the EU [Text] / Reiner Martin. — Brussels: CEPS, 1998. —454 p.
309. Molle W. Ekonomia integracji europejskiej: Teoria, praktyka, polityka [Tekst] / Willem Molle. — Gdansk : Fundacja gospodarcza NSZZ “Solidarność”, 1995. — 571 s.
310. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance [Text] / Douglass C. North. — Cambridge : Cambridge University Press, 1990.— 159 p.
311. Ogólne zasady wdrażania funduszy strukturalnych w Polsce [Tekst] : podręcznik / Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej. — Warszawa: [s.n.], 2003. —172s.
312. Ortuco A. P. The EEC, the Franco regime, and the Socialist group in the European Parliament, 1962-77 / Pilar Ortuco Anaya // International Journal of Iberian Studies [Text]. — 2001. — April. — Vol. 14. — P.26—40.
313. Paasi A. Deconstructingregions: notes onthe scales of spatial life / Anssi Paasi // Environment and Planning A [Text], — 1991. — №23(2).—P. 239—256.

314. Perroux E Notę on the Concept of Growth Poles / Francois Perroux ; english transl. by Linda Gates and Annę Marie McDermott // McKee David L. Regional Economics: Theory and Practice [Text] / David L. McKee, RobertD. Dean and William H. Leahy, eds. —N.-Y.: The Free Press, 1970, —P. 93—104.
315. Pietrzyk I. Polityka regionalna Unii Europejskiej [Tekst] / I. Pietrzyk. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. — 324 s.
316. Pietrzyk I. Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich [Tekst] / Irena Pietrzyk. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. — 322 s.
317. Polityka gospodarcza Polski w integrującej sie Europie 2004 - 2005 [Tekst] : raport roczny / red. naukowa i koordynacja prof. dr hab. Juliusz Kotynski. — Warszawa : Instytut koniunktur i cen handlu zagranicznego, 2005.— 245 s.
318. Polskie specjalne strefy ekonomiczne - zamierzenia i efekty [Tekst] : pr. zbiorowa / pod red. Elżbiety Kryńskiej ; Uniwersytet Warszawski; Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2000. — 187 p.
319. Porter M. E. The Economic Performance of Regions / Michael E. Porter // Regional Studies [Text], — 2003. — Vol. 37. — August- October. —P. 549—578.
320. Prebisch R. The economic development of Latin America and its Principal Problems [Text] / Raul Prebisch. — Lakę Success ; N.-Y. : United Nations Department of Economic Affairs, 1950. — 59 p.
321. Pred A. Behavior and Location: Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory [Text] : in 2 p. / Allan Pred ; The Royal University of Lund, Department of Geography Studies in Geography (Human Geography). — Lund: C. W. K. Gleerup, 1967. —P. I. —129 p.; 1969, —P. II.—153 p. —(Ser. B).
322. Rato R. de. The Challengee Of EU Enlargement [Electronic resource] / Rodrigo de Rato. — Access modę : <http://www.project-syndicate.org/commentary/rato2>.
323. Regional Policy [Text] / comp. by C. Mellors, N. Copperthwaite. —London: Routledge, 1990. —240 p.
324. Regiony [Tekst] / red. Brodecki Z. — Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2005. — 496 s.
325. Relph E. C. Place and Placelessness (Research in planning & design) (Hardcover) [Text] / Edward C. Relph. — London : Pion, 1976, —156 p.

326. Rodriguez-Pose A. Between development and social policies: the impact of European Structural Funds in Objective 1 regions / Andres Rodriguez-Pose and Ugo Fratesi ; European Economy Group IV International Seminar on European Economy at Complutense University of Madrid // Working Paper [Text]. — 2003. — №28, — 52 p.
327. Rodriguez-Pose A. The dynamics of regional growth in Europe: Social and political factors [Text] / Andres Rodriguez-Pose. — Oxford : Clarendon Press ; N.-Y. : Oxford University Press, 1998. — 280 p.
328. Rodriguez-Pose A. The European Union: Economy, society, and polity [Text] / Andres Rodriguez-Pose. — Oxford : Oxford University Press, 2002.—218 p.
329. Rozwój, region, przestrzeń. Praca zbiorowa [Tekst] / pod redakcją Grzegorza Gorzelaka, Anny Tucholskiej. — Warszawa : Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007. — 407 s.
330. Sagan I. Geografia regionalna a przemiany metodologii badań społeczno-ekonomicznych / Iwona Sagan // Wymiar i współczesne interpretacje regionu [Tekst] / pod red. I. Sagan, M. Czepczyński; Katedra Geografii Ekonomicznej Uniwersytetu Gdańskiego. — Gdańsk; Poznań: Wydawnictwo UG., 2003,—S. 43—54.
331. Storper M. The Regional World: Territorial Development in a Global Economy [Text] / Michael Storper. —N.-Y: Guildford Press, 1997. — 338 p.
332. Szabó G. Współpraca transgraniczna na pograniczu Węgiersko-Rumuńskim oraz Węgiersko-Ukraińskim / Gyula Szabó // Nowe granice Unii Europejskiej -współpraca czy wykluczenie? [Tekst] /red. nauk. Grzegorz Gorzelak, Katarzyna Krok. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2006. —S. 109—132.
333. Szul R. Teorie i koncepcje w polityce regionalnej /Roman Szul // Rozwój, region, przestrzeń [Tekst]: praca zbiorowa/podred. Grzegorza Gorzelaka i Anny Tucholskiej. — Warszawa : Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007. — S. 109—124.
334. Tenzer N. A New Deal for the Lisbon Strategy [Electronic resource] / Nicolas Tenzer. — Access mode : <http://www.project-syndicate.org/commentary/tenzer3>.
335. Thomas D. C. Constitutionalization Through Enlargement: The Contested Origins of the EU's Democratic Identity / Daniel C. Thomas // Journal of European Public Policy [Text],—2006.—Vol. 13.—No. 8.— P. 1190—1210.

336. Thtinen H. Państwo odosobnione w stosunku do rolnictwa i ekonomii społecznej [Tekst] / Henryk von Thtinen. — Warszawa: Drukarnia Karola Kowalewskiego, przy ulicy Królewskiej. — 1859. — № 1965. — 339 s.
337. Tuan Y.-F. Przestrzeń i miejsce [Tekst] i Yi - Fu Tuan; przełożyła Agnieszka Morawińska. — Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987, —253 s.
338. Tuan Y.-F. Segmented Worlds and Self: Group Life and Individual Consciousness [Text] / Yi - Fu Tuan. — Mirmepolis: University of Minnesota Press, 1982. —222 p.
339. Unia Europejska-wyzwania dla Polski Europejskiej [Tekst]: prac, zbiór, / pod red. Jacka Wodza. — Dąbrowa Górnicza: Wyższa Szkoła Biznesu, 2001. —136 s.
340. Unia Europejska wobec procesów integracyjnych - wyzwania dla Polski [Tekst] : mater. z konf. międzynarodowej zorganizowanej w Warszawie 25 listopada 1999 / red. Hanna Januszewska. — Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 2000. — 225 s.
341. Usher J. A. The Legal Regulation of the European Currency Unit / J. A. Usher // The International and Comparative Law Quarterly [Text], —1988. — Vol. 37. —№ 2. —Apr. — P. 249—267.
342. Ustrojowe aspekty członkostwa Polski w Unii Europejskiej [Tekst] : pr. zbiór. / pod red. J. Barcza. — Warszawa : Instytut Spraw Publicznych, 2003. —105 s.
343. WardaJ. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej [Tekst] / Jacek Warda.—Lublin: Verba, 2005. — 231 s.
344. Weber A. Theory of the Location of Industries (Hardcover) [Text] / Alfred Weber. — Chicago : Univ Of Chicago Press, 1965. — 256 p.
345. Weidenfeld W. Europa od A do Z [Tekst] / W. Weidenfeld, W. Wessels. — Gliwice: Wyd. Wokół nas, 2002. — 183 p.
346. Werner Weiderfeld - Wolfgang Wessels. Europa od A do Z [Tekst]. — Gliwice: Wokynas, 1995.—417 s.
347. Whittlesey D. The regional concept and the regional method / Derwent Whittlesey // Teoretyczne Zagadnienia Geografii [Tekst]: Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej. — Warszawa : [s. n.], 1957. — S. 100—156.
348. Wilczyński W. Ewolucja pojęregionu w Literaturze geograficznej [Tekst] / Wilczyński Witold ; Polska Akademia Nauk — Oddział w Krakowie. — Kielce : Kieleckie Towarzystwo Naukowe. — 156 s.

349. Witkowska J. Integracja europejska, rozwój rynków [Tekst] / Janina Witkowska, Zofia Wysokińska. — Warszawa : PWN, 2002, —408 s.

350. Wolpert J. The decision process in spatial context / Julian Wolpert //Annals of the Association of American Geographers [Text], — 1964. — Vol. 54.-4 Decem. — P. 537—558.

351. World Data Centerfor Geoinformatics and Sustainable Development [Electronic resource], —Access mode : <http://wdc.org.ua/454konomicheskaya-geografiya/indeks-ustoichivogo-razvitiya/456ndeks-stalogo-rozvitku/socialnoe-izmerenie/dosl456dzhennya-soc456alnogo-rozvitku-kran-l>.

ГЛОСАРІЙ

Аналіз витрат і користі (Cost-Benefit Analysis - CBA) - процедура оцінки доцільності реалізації проекту шляхом порівняння витрат і корисності від його реалізації.

Аналіз SWOT (SWOT analysis) - метод, який дає можливість проаналізувати переваги і недоліки регіону/підприємства/сектора/економіки шляхом оцінки шансів та загроз з боку існуючих умов. Абревіатура SWOT походить від перших букв англійських слів: strenghts (міцні сторони), weaknesses (слабкі сторони), opportunities (шанси), threats (загрози).

Аудит - усі дії, завдяки яким можна дати незалежну оцінку функціонування інституції, її законності, економічній доцільності, меті створення, сумлінності праці. Аудит, звичайно, виконує окремий підрозділ, безпосередньо підпорядкований керівникові інституції (внутрішній аудит) або зовнішнім суб'єктам (зовнішній аудит).

Базові показники (Baseline indicators) - показники, що описують соціально-економічну ситуацію в області реалізації проекту. Вимірюються перед початком і протягом його виконання з метою вираховування змін, що відбуваються незалежно від реалізації інвестицій.

Бенефіціант (Beneficiary) - це фізична чи юридична особа або інша організаційна одиниця, яка користується публічними коштами Спільноти і публічними коштами держави на підставі угоди про додаткове фінансування проектів або рішень, прийнятих відповідним міністром, якщо виконує функції керівної інституції або інституції- посередника, а також воеводою, якщо він виконує функцію інституції посередника.

Бенефіціант допомоги - суб'єкт, який здійснює господарську діяльність незалежно від організаційно-юридичної форми і способу фінансування, який отримує державну допомогу.

Бенефіціант остаточний (Ultimate beneficiary) - особа, інституція або середовище (суспільна група), які є безпосереднім користувачем із впроваджуваної допомоги.

Бенефіціант фінальний (Final beneficiary) - інституція або фірма, державна або приватна, відповідальна за хід операції. У випадку програм допомоги (стосовно ст. 87 Трактату про ЄС і у випадку допомоги, яку призначають інституції, визначені державами-членами ЄС) фінальними бенефіціантами є інституції, яким надається допомога.

Є два типи фінальних бенефіціантів: виконавчої інституції і остаточні одержувачі допомоги.

Біла книга (White Paper) - у термінології ЄС це документ, який містить опрацьовані на рівні Спільноти концепції стосовно певних окреслених галузей політики і який надає законодавчі пропозиції.

Бюджет Європейського Союзу - план доходів і витрат ЄС, підготований на річні і програмні періоди. До доходів бюджету ЄС (так званих власних коштів ЄС) належать: традиційні власні кошти (тобто сільськогосподарські виплати і мита), власні підраховані кошти на підставі VAT, а також власні підраховані кошти на основі державного доходу бруто.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) (Gross Domestic Produkt) - синтетична одиниця виміру соціально-економічного рівня держави і розрахунку на одного мешканця. Є показником, що застосовується в політиці гуртування ЄС як критерій для виділення коштів структурними фондами ЄС.

Валовий національний продукт бруто (ВНП) (Gross National Product) - синтетична одиниця виміру соціально-економічного рівня країни в розрахунку на одного мешканця. Є показником, який використовується в політиці гуртування ЄС, а також критерієм для виділення коштів з Фонду гуртування.

Виконавець проекту - суб'єкт, якому бенефіціант доручив виконання завдання.

Виконання/реалізація (Implementation) - виконання проекту програми. Етап виконання настає після етапу' програмування.

Відхилення (Irregularities) - різні розбіжності стосовно затвердженого керівними інституціями, виконавчими інституціями і кінцевим бенефіціантом способу витрати коштів у межах операційних програм або проектів.

Вісь розвитку / напрям розвитку (Development axis) - група державних програм і програм, які реалізуються за підтримки структурних фондів і Фонду гуртування, яка реалізовує головну мету Державного плану розвитку.

Власний внесок - зазначена в умові про дофінансування проекту (або рішенні) сума, яка стосується частини витрат, які несе бенефіціант для реалізації цього проекту, яка не підлягає поверненню.

Вплив (Impact) - результати для безпосередніх адресатів після закінчення їх участі у проекті або після закінчення певної інвестиції, а також опосередкований вплив для інших адресатів, які скористалися або втратили в результаті реалізації проекту.

Вступне дослідження реальності виконання (Pre-feasibility study) - дослідження, яке проводиться під час фази ідентифікації проекту, у якому визначаються усі потенційні проблеми, оцінюються альтернативи, після чого вибирається найкраще рішення з урахуванням критерію тривалості проекту.

Гармонізація (Harmonisation) - заходи, спрямовані на усунення фінансових порушень у функціонуванні спільного ринку (з'являються внаслідок існування державних і адміністративних правил. (Ст. 94097 Трактату про ЄС, яка передбачає вирівнювання юридичних правил, які безпосередньо впливають на існування та функціонування внутрішнього ринку)).

ТЕРМІН (HERMIN) - макроекономічний інструмент моделювання впливу структурних фондів, який робить наголос на довготривалі критерії росту, які виникають у результаті впливу коштів ЄС, насамперед шляхом інвестування у людський капітал (освіта і системи навчання, поліпшення умов виробництва (інфраструктура), підтримка виробничого сектора (насамперед малих та середніх підприємств), що призводить до збільшення результативності та конкурентноздатності. Головний наголос цієї моделі робиться на позитивних неурядових ефектах як очевидних джерелах поліпшення віддачі і збільшення конкурентоспроможності економіки, ефект від яких проявляється у великих часових проміжках.

Грант (Grant) - безпосередня виплата некомерційного типу, яку здійснює контрактна одиниця на користь певного бенефіціанта з метою виконання ним певних дій (у деяких випадках фінансування частини бюджету проекту), наприклад спрямованих на промоцію цілей структурної політики ЄС.

Грант глобальний (Global grant) - частина допомоги, управління і виконання якої може бути довірено одному або кільком посередникам, зокрема органам локальної влади, інституціям регіонального розвитку або неурядовим організаціям, яка використовується виключно для підтримки локальних ініціатив, спрямованих на розвиток.

Гуртування стратегії - логічний порядок елементів і змісту стратегії, що забезпечує реалізацію головної цілі, узгоджується з іншими документами (відповідними для певної сфери, охопленої програмуванням, відповідними ширшими тематично або горизонтально документами, стратегічними та законодавчими актами).

Делегована інституція-платник (Delegated Paying Authority) - суб'єкт/інституція, якій інституція-платник делегує частину або усі

завдання і обов'язки, пов'язані з підготовкою та поданням заявок про оплату до Європейської Комісії.

Державний план розвитку (National Development Plan) - документ середньої тривалості дії, у якому окреслено цілі соціально- економічного розвитку держави, зокрема регіонального розвитку, які планується підтримати, а також спосіб їх досягнення у період дії цього плану.

Державні стратегічні межі досягнень 2007 - 2013 (Національна стратегія гуртування) - стратегічний документ, який окреслює пріоритети і сфери використання та систему впровадження фондів ЄС: Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду і Фонду гуртування у рамках бюджету Спільноти на 2007 - 2013 рр.

Директиви (Directives) - форма юридичних актів Спільноти. Вони є юридично обов'язковими, якщо йдеться про реалізацію цілі і термінів певної дії, проте залишають адресатам свободу вибору засобів і методів її впровадження у державну правничу систему.

Дирекція генеральна регіональної політики (DG Regio) - департамент Європейської Комісії, який відповідає за зменшення соціально-економічної диспропорції між регіонами ЄС. Її завданням є, зокрема, алокація коштів, які надходять з Європейського фонду регіонального розвитку для потреби розвитку регіонів, які належать до складу держав-членів ЄС.

Довготривала стратегія регіонального розвитку країни - документ (план), який окреслює цілі і напрями регіонального розвитку держави на період 25 років.

Документи програмні (операційні) (Programming (operational) documents) - (Рішення Ради (ЄС) № 1260/1999 від 21.06.1999 р., яке встановлює загальні правила стосовно структурних фондів) - документи у формі операційних програм або планів розвитку, опрацьовані для потреби виділення коштів, від початку призначених (алокованих) для певної сфери або сектора Європейською Комісією в рамках структурних фондів і супутніх коштів, держави. Окреслюють, зокрема, цілі та головні напрями витрат коштів на підставі аналізу актуальної ситуації і диспропорцій розвитку певної сфери або сектора, критерії та способи реалізації конкретних проектів, осіб та інституції, які відповідають за виконання окреслених завдань, а також використовувану величину коштів, їх розподіл з огляду спільного фінансування з усіх можливих джерел бюджету. До таких документів належать секторні операційні програми і Державний план розвитку.

Доповнення до програми (Programme complement) - документ, доступний для кожної операційної програми. Він впроваджує стратегії і пріоритети допомоги, містить окремі елементи на рівні дій виконання окремих пріоритетів операційної програми.

Допомога/підтримка (Assistance) - форми допомоги, яку надають структурні фонди, операційні програми, програмні документи, Ініціативи Спільноти або підтримка для допомоги технічної (дорадчої) і інноваційної діяльності.

Допомога публічна (State aid) - допомога у будь-якій формі, яку надається державою-членом ЄС або з державних джерел, яка порушує або загрожує порушенням конкурентності внаслідок привілеїв окремим підприємствам або випуску окремих виробів в області, в якій вона негативно впливає на торговельний обмін між державами-членами ЄС. Наприклад, для Польщі допомога держави, що відповідає параметрам, описаним у ст. 87 параграфу 1 Трактату про ЄС, надається згідно з Законом Польщі “Про дії у справах стосовно публічної допомоги” від 30.04.2004 р.

Допомога структурна (Structural Assistance) - форма дофінансування проектів із коштів структурних фондів.

Допомога технічна (Technical assistance) - підготовчі дії, моніторинг, оцінка, контрольне фінансування з окремих структурних фондів з метою гарантування їх правильного використання. До цієї допомоги належать: навчання, зокрема загальне навчання; дорадча допомога; обмін досвідом та інформацією з суспільними і господарським партнерами, кінцевими бенефіціантами, громадами, інстанціями; функціонування та взаємне сполучення комп’ютерних систем управління; моніторинг і оцінка використання структурних фондів; корекція методів оцінки і обміну інформацією; функціонування моніторингових комітетів.

Дослідження реальності виконання (Feasibility study) - дослідження, яке проводиться у фазі формування проекту. Визначає наскільки реально можна виконати завдання певного проекту і чи відповідає потребам гіпотетичних бенефіціантів. Дослідження має стосуватися плану проекту. У ньому мають бути описані і критично проаналізовані усі операційні моменти його виконання, тобто торговельні, технічні, фінансові, економічні, інституціональні, суспільно-культурні та пов’язані з навколишнім середовищем умови. Дослідження реальності проекту дає змогу прогнозувати фінансову та економічну віддачу проекту, обґрунтовує необхідність виконання проекту.

Евальвація (Evaluation) - оцінка якості (ступеня) реалізації програми (тобто її фактичних результатів) стосовно попередніх прогнозів (тобто очікуваних ефектів). На відміну від моніторингу або контролю, евальвація стосується довготривалих ефектів. Головною ціллю евальвації є постійне покращення результативності і ефективності програм, які реалізуються публічною владою. Проводиться з метою отримання позитивних ефектів для суспільства і економіки, пов'язаних безпосередньо з певною програмою, та збільшення прозорості і промоції діяльності, яку виконує публічна влада. Евальвація проводиться як: евальвація вступна, евальвація посередині періоду реалізації і евальвація кінцева.

Евальвація кінцева/оцінка повна (Ex-post evaluation) - евальвація, яку проводять після закінчення реалізації операційної програми. Тому її головною метою є визначення довготривалих ефектів, зокрема величини використаних коштів, результативності та ефективності допомоги. Головною ціллю кінцевої евальвації є надання інформації щодо довготривалих ефектів, які мали місце в результаті виконання певної програми з одночасним формулюванням висновків про напрями структурної політики.

Евальвація/оцінка повна (глобальна) (Overall (global) evaluation) - основний засіб, який використовується у структурній політиці ЄС. Предметом глобальної евальвації є ціла операційна програма, яка реалізовується з фінансовою участю Спільноти.

Евальвація/оцінка проміжна (Mid-tenn evaluation)- евальвація, що проводиться під час реалізації програми. Її метою є оцінка ступеня досягнення поставлених цілей в світлі попередньо проведеної вступної евальвації, насамперед з огляду на отримані продукти і досягнуті результати, а також означення правильності намірів стосовно актуальних соціально-економічних диспропорцій. Висновки проміжної евальвації можуть викликати можливі модифікації програмних документів. Уся отримана інформація повинна бути використана під час підготовки програми у наступному програмному періоді.

Евальвація початкова/вступна оцінка (Ex-ante evaluation) - евальвація, яка проводиться перед початком реалізації операційної програми. Її головним завданням є перевірка довготермінових ефектів підтримки, які полягають у підготовці програмних документів. Головною засадою початкової евальвації є поліпшення якості програмних документів шляхом участі у процесі програмування, незалежного від інституції, яка програмує суб'єкта. Початкова евальвація повинна ствердити, що кошти, призначені на реалізацію

політики вирівнювання диспропорцій у рівні регіонального розвитку між окремими регіонами ЄС, будуть використані у спосіб, який гарантує досягнення найкращого ефекту.

Економіка, що базується на знаннях (knowledge-based economy) - економіка, яка відзначається швидким розвитком галузей, пов'язаних із обробкою інформації і розвитком науки, особливо стосується сфер, які належать до так званих високих технологій, а також до робіт та послуг інформаційного суспільства.

Економічне гуртування (Economic cohesion) - вимірюється за допомогою ВВП держави бруто на одного мешканця з урахуванням купівельної спроможності. Зростання економічного гуртування полягає у зменшенні різниць у рівні економічного розвитку між багатими та бідними територіями. Аналіз проводиться в укладі держав або регіонів NUTS II і NUTS III.

Ефект важеля (Leverage effect) - ефект, який інколи з'являється, якщо одночасно з урахуванням публічних коштів на реалізацію певних заходів зростає зацікавлення приватного сектора у їх фінансуванні. Ефект бажаний з огляду на інтервенцію структурних фондів.

Ефективність (використання коштів) (Efficiency) - критерій оціночний, співставляє величину витрат на реалізацію програми (наприклад, фінансових, адміністративних, людських) із фактичними досягненнями.

Євробарометр (Eurobarometer) - комісія, створена у 1973 р., яка проводить моніторинг громадської думки в усіх країнах-членах ЄС і країнах-кандидатах на вступ до ЄС. Знання громадської думки допомагає Європейській Комісії у підготовці проектів нормативно-правових актів, прийнятті рішень і оцінці своєї роботи. Євробарометр користується анкетами та фокусними групами. Результатами досліджень є опублікування майже 100 рапортів на рік.

Єврократ (Eurocrat) - термін “єврократія” (гра слів на зразок “бюрократія”) стосується тисяч мешканців ЄС, які працюють для європейської інституції (Парламенту, Ради, Комісії тощо).

Євроленд (Euroland) - теперішнє означення для групи країн-членів ЄС, які прийняли євро як власну валюту. На сьогодні до цієї групи належать: Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Греція, Іспанія, Голландія, Ірландія, Німеччина, Люксембург, Португалія і Італія. Усі разом називаються “зона євро” або (менш прийнятне) “сфера євро”.

Європа (Eurora) - стародавня латинська і грецька назва континенту, а тепер - офіційної сторінки Інтернету ЄС. Ця сторінка

доступна усіма офіційними мовами ЄС, містить велику кількість корисної, постійно поновлюваної інформації про ЄС.

Європейська економічна зона (ЄЕЗ) (European economic area) - форма партнерства між державами-членами ЄС (пізнішого ЄС) і членами Європейської організації вільної торгівлі (ЕФТА). Створення ЄЕЗ мало на меті наведення контактів між обома інституціями завдяки залученню держав ЕФТА до процесу створення спільного ринку і розповсюдження на держави ЕФТА політик Спільноти у сфері транспорту, охорони навколишнього середовища, розвитку та дослідження, освіти і навчання. На сьогодні учасниками ЄЕЗ є 15 держав ЄС і 3 країни ЕФТА (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія). Швейцарія залишилася членом ЕФТА і не бере участі у ЄЕЗ. Угода ЄЕЗ впроваджена 1 січня 1994 р., дозволяє Ісландії, Ліхтенштейнові і Норвегії користуватись вигодами спільного ринку ЄС без привілеїв та обов'язків, які випливають з членства у ЄС.

Європейська економічна спільнота (ЄЕС) (European Economic Community EEC) - створена тими самими державами, які створили Європейський союз вугілля і сталі (Бельгія, Франція, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Італія). Трактат про створення ЄЕС (або Римський трактат) підписано у Римі одночасно з підписанням трактату про створення Євроатому, тобто 25 березня 1957р. Він почав діяти з 1 січня 1958 р. Від 1 листопада 1993 р., коли почав діяти трактат ЄС під назвою "Європейський Економічний Союз", відбулася зміна назви на "Європейська Спільнота", оскільки вона охоплює і сфери поза економікою.

Європейська інтеграція (European integration) - створення єдності між країнами і народами Європи. У контексті Європейського Союзу це означає, що країни об'єднують свої засоби і спільно приймають багато рішень. Такий процес спільного прийняття рішень проводиться інститутами ЄС (Парламентом, Радою, Комісіями тощо).

Європейська Комісія (European Commission) - орган, який представляє ЄС, наділений правом законодавчої ініціативи і вповноважений до координації діяльності Спільноти, контролю застосування права Спільноти і трактатів, прийнятих Спільнотою. Складається з 25 комісарів, яких обирають на 5 років. У загальному розумінні охоплює не лише цей колективний орган, а й обслуговуючий його бюрократичний апарат (реалізація покладених на них завдань).

Європейська перспектива просторового розвитку (ЄППР) (European Spatial Development Perspective - ESDP) - студія перспективного розвитку і господарювання на території ЄС, створена

за участі держав-членів ЄС, охоплює території дружніх держав. Прийнята у Потсдамі у 1999 р. Цей документ не є обов'язковим, проте відіграє важливу консультативну роль у справах адміністрації і бізнесу, а також у програмах ЄС із середнім терміном дії.

Європейська спільнота атомної енергії (Євроатом) (European Atomic Energy Community - EURATOM) - її основною метою є співпраця у сфері розвитку атомної енергетики держав-членів ЄС.

Європейська стратегія зайнятості (European Employment Strategy - EES) - спільна стратегія зайнятості, в рамках якої держави- члени ЄС беруть участь своїми політиками зайнятості у досягненні спільних цілей, якими є: повна зайнятість; покращення якості та продуктивності праці; зміцнення соціального гуртування та інтеграції.

Європейська хартія малого підприємництва (European Charter for Small Enterprises) - документ, який визначає сфери, в яких потрібно вживати заходів стосовно: навчання та освіти у період підприємництва; зменшення витрат та полегшення початку діяльності; досконалішого законодавства і легших правил; доступності навчання; ширшого поля діяльності з можливістю виходу за межі спільного ринку; справи оподаткування та фінансів; збільшення технологічних можливостей малих підприємств; пропозиції сильнішого й ефективнішого представництва інтересів малих підприємств на рівні ЄС і окремих держав. Ефектом нової стратегічної цілі ЄС, визначеної у 2000 р. у Лісабоні на найближче десятиріччя, очікується створення підкріпленої знаннями найконкурентнішої і найдинамічнішої у світі економіки, серед пріоритетів називається створення сприятливих умов для створення і розвитку інноваційних фірм, особливо серед малих та середніх підприємств.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) (European Bank for Reconstruction and Development EBRD) - міжнародна фінансова організація, створена у 1991 р. з головним офісом у Лондоні. Членами ЄБРР є 60 держав, Європейська Комісія і Європейський інвестиційний банк. Метою ЄБРР є фінансова підтримка економічних змін, які скеровані на будівництво відкритої ринкової економіки у державах Центральної та Східної Європи (зокрема у країнах колишнього СРСР). Умовою виділення допомоги є розвиток демократії і повага до прав людини у певній країні. Кредити ЄБРР можуть бути надані також публічним (наприклад, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування) та приватним суб'єктам.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) (European Investment Bank - EIB) - банк, створений Римським трактатом, який прийняв

Постанову “Про ЄС”. Є фінансовою опорою ЄС, має юридичну відокремленість і фінансову незалежність. Ним керують власні структури, до складу яких належить представник Європейської Комісії. Статут цього банку у формі протоколу долучений до Римського трактату і є його невід’ємною частиною, а отже, має таку саму юридичну силу, як і сам Римський трактат. ЄІБ займається, зокрема, фінансовим кредитуванням інвестиційних проектів, які узгоджуються з широкими цілями ЄС щодо вирівнювання розвитку Спільноти, здебільшого у громадському та приватному секторах, транспорті, телекомунікації, ремеслах, енергетиці, туризмі, а останнім часом і у сфері охорони здоров’я та науки. Зазначений банк також надає гарантії інвестиційним заходам та здійснює адміністрування коштів, довірених йому державами-членами ЄС. З 2004 р. у ряди членів цього банку прийнято десять, а з 2007 р. ще двох нових держав-членів ЄС.

Європейський інвестиційний фонд (ЄІФ) (European Investment Fund - EIF) - створений у 1994 р. як спілка типу об’єднаного ризику (joint-venture) з трьома учасниками: Європейський інвестиційний банк, Європейська Комісія та інші фінансові інституції. Головним завданням ЄІФ є підтримка і сприяння росту малого та середнього підприємництва через інструменти ризику капіталу та гарантії, використовуючи власні фонди і кошти, довірені йому в межах мандатів ЄІБ та ЄС. ЄІФ діє незалежно як комерційний суб’єкт в умовах ринку. ЄІФ не є інституцією, яка безпосередньо виділяє кредити і не може призначати гранти або управляти ними для малих та середніх підприємств. Окрім того, ЄІФ не інвестує безпосередньо, а лише за посередництвом фінансових інституцій, яким цілковито доручено це завдання.

Європейський соціальний фонд (ЄСФ) (European Social Fund - ESF) - один із структурних фондів, який призначений для досягнення економічного гуртування і високого рівня зайнятості у ЄС шляхом фінансування діяльності у рамках п’яти сфер підтримки: активна політика ринку праці; протидія явищу суспільної відокремленості; правова освіта; адаптація та розвиток підприємництва; вирівнювання шансів жінок на ринку праці.

Європейський Союз (Спільнота) (European Union) - створений Маастрихтським трактатом, підписаним у лютому 1992 р. дванадцятьма державами-членами тодішньої Європейської економічної спільноти. Вступив у дію з 1 листопада 1993 р. Це спільнота, метою якої є створення спільного ринку, Економічного та Валютного Союзів, а також, завдяки проведенню спільної політики і діяльності, підтримка у цілому угрупованні гармонійного та зрівноваженого розвитку економічної

діяльності, високого рівня зайнятості і соціального захисту, статевої рівності, мінімальної інфляції, високого рівня конкурентоспроможності й економічного гуртування, високого рівня охорони та відновлення навколишнього середовища, ріст стандартів і якості життя, економічного й соціального гуртування, солідарності між державами-членами ЄС. Діяльність Спільноти регулюється спільними політиками, до яких належать: спільна сільськогосподарська політика, спільна торгівельна політика, спільна транспортна політика, політика охорони навколишнього середовища, політика гуртування і спільна структурна політика, Економічний і Валютний Союзи, спільна політика безпеки, спільна закордонна політика.

Європейський союз вугілля та сталі (European Coal and Steel Community - ECSC) - стосується створення спільного ринку вугілля та сталі. Трактат про його створення підписали Бельгія, Франція, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Італія. Почав діяти з 25 липня 1952 р.

Європейський фонд орієнтації і гарантії сільського господарства (ЄФОГСГ) (European Agriculture Guidance and Guarantee Fund EAGGF) - фонд, відповідальний за фінансування діяльності у рамках Спільної сільськогосподарської політики (секція гарантії); як структурний фонд, займається трансформацією структури сільського господарства і розвитком сільських територій (секція орієнтації). ЄФОГСГ, окрім іншого, займається реалізацією таких завдань: зміцнення та реорганізація структури сільського та лісового господарств; забезпечення конверсії напрямків сільськогосподарської продукції і промоція не пов'язаної з сільським господарством діяльності на сільських територіях; допомога в досягненні прийнятого суспільством рівня життя селян, із наданням безпосередньої фінансової підтримки; спонукання свідомості населення сільських територій з метою охорони навколишнього середовища, збереження ландшафтів тощо.

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) (European Régional Development Fund ERDF) - фонд, який належить до структурних фондів, завданням якого є зменшення диспропорцій на рівні розвитку регіонів, що належать до ЄС. Він співфінансує реалізацію Цілей 1 і 2 Структурної політики ЄС. Зокрема, ЄФРР надає підтримку інвестиціям, результатом яких є продукція, розвиткові інфраструктури, локальним ініціативам розвитку і малому та середньому підприємництву.

Європейський центральний банк (European Central Bank) - банк із головним офісом у Франкфурті-на-Майні, відкритий шефами

15 країн-членів (на той час) ЄС у червні 1998 р., керує грошовою політикою держав ЄС, у яких державною валютою є євро. До його завдань належать: управління валютними резервами держав-членів ЄС, встановлення рівня відсотків на території євро, ведення операцій із встановлення валютного курсу і піклування про чітку роботу системи платежів, прийняття рішень щодо емісії банкнот євро. Європейський центральний банк виконує також дорадчі функції: може висловити думку щодо органів ЄС і органів держав у справах, що належать до його компетенції, є незалежним від будь-яких політичних впливів.

Євростат (EUROSTAT) - Статистичне управління Європейської Спільноти (штаб-квартира у Люксембурзі), що забезпечує комплексне обслуговування інституцій і громадян ЄС у сфері статистичної інформації. Накопичує дані з країн-членів ЄС і країн-кандидатів на вступ у ЄС, опрацьовує і надає доступ до офіційних статистичних матеріалів, які відповідають стандартам якості, об'єктивності, наукової незалежності, а також забезпечує дотримання таємниці закритої статистичної інформації. Співпрацює з державними управліннями статистики у сфері розвитку статистики.

Загальна вартість (Total cost) - загальна вартість запланованих дій чи операцій, з урахуванням кваліфікаційних та інших (які не відповідають критерієві кваліфікаційності) коштів.

Засада відповідності регулює діяльність структурних фондів, пов'язану з прямуюванням до гуртування регіональної політики з іншими політиками Спільноти, насамперед із політикою охорони конкуренції публічних замовлень, охорони навколишнього середовища і рівних шансів для жінок та чоловіків.

Засада відповідності/гуртування - регулює діяльність структурних фондів. Стосується існуючих зв'язків міжрегіональною і макроекономічною політикою, які ведуться окремими державами- членами ЄС. Згідно з Європейським трактатом, з метою вирівнювання економічної кон'юнктури і нівелювання диспропорцій розвитку окремих регіонів, держави-члени ЄС повинні координувати свою економічну політику.

Засада доповнюваності (Additionality) - регулює діяльність структурних фондів. Вказує, що кошти, які надає Європейська Комісія з цих фондів, можуть бути лише доповненням до коштів, зібраних для виконання певної операційної програми або проекту відповідними державними органами (регіональними або локальними). Кошти структурних фондів повинні доповнювати кошти, призначені для цієї мети країною-членом ЄС(публічні кошти держави), і не можуть їх цілком замінити.

Засада концентрації (concentrations) - регулює діяльність структурних фондів, яка встановлює, що їх інтервенція для ефективності не може бути розпорошеною, а тільки сконцентрованою на кількох чітко поставлених цілях у визначених сферах.

Засада координації-регулює діяльність структурних фондів. Її метою є концентрація дій і коштів регіональної політики на пріоритетах, які мають ключове значення для соціально-економічного гуртування Європейського Союзу. Виявом цієї засади є діяльність Європейської Комісії, спрямована на: призначення коштів із структурних фондів на обмежену кількість; відбір проблемних регіонів на підставі відповідно встановлених критеріїв; концентрацію підтримки у регіонах із затримкою у розвитку найбідніших країн ЄС. Це результат розподілу коштів із урахуванням рівня заможності держави та регіону і глибини їх структурних проблем.

Засада п+2 - одна з умов управління публічними фінансовими коштами Спільноти. Полягає у тому, що Європейська Комісія автоматично анулює ту частину зобов'язань, яка не була врегульована авансовим платежем або на яку ЄК не отримала заявки на оплату до кінця другого року після закінчення року, у якому мали бути виконані зобов'язання, або після пізніше прийнятого рішення ЄК, яке вимагало автоматичного виконання. Це означає, що держава-член ЄС, яка до закінчення року п+2 подала заявку про платіж, ґрунтуючись на квоті, меншій ніж річний транш коштів, не розміщених у році п, безповоротно втрачає річну квоту.

Засада партнерства - регулює діяльність структурних фондів. Зобов'язує до найщільнішої співпраці між ЄК і відповідними органами влади та інституціями національного, регіонального і локального рівнів, які беруть участь у підготовці та реалізації діяльності в рамках цих фондів.

Засада провідного партнерства (Lead partner) - стосується співпраці між кількома суб'єктами у межах укладеного консорціуму в рамках реалізації спільного проекту. Провідний партнер відповідає за управління, виконання і координацію діяльності між партнерами проекту. У випадку міжнародної співпраці (наприклад, Ініціатива ЄС INTERREG III) провідний партнер подає заявку від імені консорціуму і бере на себе фінансову та юридичну відповідальність за реалізацію заходу.

Засада програмування -регулює діяльність структурних фондів. Зобов'язує приймати рішення на підставі багаторічних програм розвитку та інших державних документів, які містять усю інформацію, необхідну для швидкого та ефективного досягнення поставлених цілей.

Засади кваліфікації витрат - збірка формальних і суттєвих вимог, виконання яких є умовою отримання дофінансування проектів із публічних коштів ЄС.

Захід (Measure) - інструмент допомоги, який впроваджує операційний пріоритет у рамках операційної програми, має особливе призначення і умови реалізації; група проектів, спрямованих на реалізацію тієї самої цілі в рамках пріоритету операційної програми.

Заходи з розвитку - заходи з використанням попереднього досвіду, які виконуються з метою створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, виробів, пристроїв, послуг, процесів, систем або методів.

Заявка на платіж (Payment application) - заявка, яка скеровується керівною інституцією інституції-платникові з метою проведення періодичних платежів на рахунок бенефіціанта. Ці платежі дають можливість повернення коштів, фактично оплачуваних фондами допомоги.

Заявка про дофінансування проекту - документ, який подає потенційний бенефіціант у виконавчу інституцію з метою отримання фінансових коштів на реалізацію проекту в рамках операційної програми.

Зворотна допомога (Repayable assistance) - форма наданого в рамках допомоги фінансового вкладу Спільноти для виконання операційних програм або проектів. Стосується, насамперед, дій, спрямованих на підтримку підприємництва, зокрема сектора малих та середніх підприємств, і має на меті заохочення приватного сектора до інвестування. Свідомство про закінчення допомоги (Declaration at winding-up of the assistance) - документ, який готує незалежна установа в рамках інституції-платника, містить підсумок підконтрольних заходів, що були виконані у попередні роки, а також оцінку якості заявки про кінцевий платіж і легальність та правильність документообігу у період, охоплений допомогою.

Зелена книга (Green Paper) - це, на відміну від Білої книги, концепційні опрацювання, які є підставою для дискусії в процесі пошуку рішення, для тематично обраних груп адресатів.

Інвестиції з публічною метою - дії локального (наприклад, для гміни) і понадлокального (наприклад, для Республіки Польща - це повіт, воеводство, держава) значення, які мають на меті реалізацію публічних цілей.

Ініціативи Спільноти (Community Initiatives) - програми, фінансовані структурними фондами, які мають на меті вирішення

проблем, присутніх на усій території ЄС. Кількість та зміст ініціатив Спільноти змінюється залежно від встановлення проблем, які впливають на функціонування ЄС. У 2000-2006 рр. це були: EQUAL, INTERREG III, LEADER+, URBAN.

Інноваційна здатність (Innovation) - здатність підприємств до створення і впровадження інновацій і фактичне вміння випускати нові та модернізовані вироби, впроваджувати нові або змінені технологічні процеси, організаційно-технічні процеси.

Інституція керуюча (Managing authority) - відповідний міністр або інший орган публічної адміністрації (рішення Ради Європейського Союзу від 14.07.2004 р., яким встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду), який відповідає за підготовку і нагляд за реалізацією стратегії використання Фонду гуртування або Підстав підтримки Спільнотою, про які йдеться у правилах ЄС, що ними створено Фонд гуртування і якими встановлено загальні правила щодо структурних фондів. У Польщі керівні функції стосовно підстав підтримки Спільнотою і стратегій використання Фондів гуртування виконує міністр у справах регіонального розвитку, а стосовно програм операційних - відповідний до сфери охоплення програмою міністр.

Інституція-платник (Paying authority) - інституція або орган, відповідальний за підготовку та подання заяв про оплату до Європейської Комісії, здебільшого ним є міністр у справах публічних фінансів.

Інституція-посередник (Intermediate body) - інституція (рішення Ради Європейського Союзу від 14.07.2004 р., яким встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду), до якої керуюча інституція делегує частину функцій, пов'язаних із контролем і моніторингом операційної програми або стратегії використання Фонду гуртування, яка належить до пріоритету операційного, заходу або проекту.

Інтегрована операційна програма (Integrated operational programme) - операційна програма, яку фінансує більше ніж один структурний фонд.

Інформаційне суспільство (Information Society) - створення мережі інформаційних технологій, яка кардинально змінить умови життя і праці у Європі. Щоб Європа могла отримати вигоду з цього, Європейська Комісія у 1996 р. прийняла Програму "Європа - піонер глобального інформаційного суспільства; динамічний план дій".

Категорії інтервенції структурних фондів (Categories (fields) of intervention) - сфери/проблеми, тематично охоплені допомогою на засадах, обов'язкових у ЄС. Поле інтервенції структурних фондів допомагає при ідентифікації, дослідженні і моніторингу діяльності. Категорії інтервенції використовуються для підготовки висновків щодо структурних фондів і їх обов'язків з метою полегшення передачі інформації стосовно різних політик. До головних сфер інтервенції належать: сільське господарство, лісництво, промоція перебудови та розвитку сільських територій, риболовство, допомога для великих підприємств, допомога для середніх та малих підприємств, туризм, інфраструктура транспорту, телекомунікаційна інфраструктура й інформаційне суспільство, енергетична інфраструктура, природна інфраструктура, просторове планування і розбудова, суспільна інфраструктура та охорона здоров'я.

Кваліфікаційні витрати - витрати в рамках допомоги, на засадах і у спосіб, що не суперечать правилам прийнятим у ЄС (Постанова ЄС № 1685/2000, якою встановлено окремі умови виконання Постанови Ради (ЄС) № 1260/1999 у справі кваліфікації витрат, пов'язаних із проектами, співфінансованими з структурних фондів, і якою скасовано дію Постанови (ЄС) № 1145/2003). Про кваліфікацію витрат рішення приймається відповідно до усіх правил ЄС, правил, що записані у додатках до операційних програм та, відповідно до інших правил, встановлених керівною інституцією.

Кваліфікаційні кошти (Eligible costs)-Koinm, витрата яких є дійсно необхідна і які відповідають критерієві обумовленості, визначеному керуючою інституцією (Постанова Комісії(ЄС) № 448/2004 від 10.03.2004 р., якою внесено зміни до Постанови (ЄС) № 1685/2000, якою встановлено детальні засади виконання Постанови Ради (ЄС) № 1260/1999 у справі кваліфікації витрат, пов'язаних із проектами, співфінансовими з структурних фондів, і якою скасовано дію Постанови (ЄС) № 1145/2003). Засади кваліфікації витрат, які розглядаються стосовно термінів їх донесення, суб'єкта, який їх несе, і категорії витрат, пов'язаних із реалізацією проекту, були описані у додатках, якими доповнено операційні програми. Про кваліфікацію коштів рішення приймаються по черзі, згідно з приписами ЄС, приписами, що містяться у доповненнях до операційних програм, а також інші додаткові приписи встановлені керуючою інституцією.

Кваліфікаційність витрат (Eligibility of expenditure) - витрата кваліфікована, якщо була здійснена у рамках затвердженого проекту, який реалізовувався за участі структурних фондів і відповідає окремим

вимогам, затвердженим Постановами Комісії № 448/2004. Про кваліфікаційність витрат рішення приймається з урахуванням приписів Спільноти, приписів, що містяться у доповненні до операційної програми і, відповідно, інші додаткові приписи встановлені керівними інституціями.

Кваліфікаційність проектів - проект кваліфікується на предмет можливості затвердження на співфінансування з коштів структурних фондів, якщо він відповідає вимогам певного фонду, політикам Спільноти, відповідає затвердженій операційній програмі і окремим критеріям, написаним для цієї діяльності в доповненні до операційної програми.

Квантифікація (Quantification) - подання у цифровому вигляді ефектів реалізації програм, що фінансувалися з структурних фондів на рівні продукту, результату чи діяльності.

Керуючий комітет (Steering Committee) - консультативний орган, який рекомендує керівній інституції, інституції-посереднику, урядам воєводств або відповідним міністрам перелік проектів згідно з засадами вибору проектів.

Кінцевий реципієнт (Ultimate Recipient) - одиниця публічна або приватна, яка представляє внески на реалізацію проектів, співфінансованих із структурних фондів.

Когезія (Cohesion) - термін, що інколи вживається замість терміна "гуртування".

Комісія оцінки проектів - комісія, яку утворює бенефіціант кінцевий для оцінки суті заявки про фінансування проекту. Оцінка цієї комісії є підставою для складення рейтингового листа проектів і рекомендацій для акцепції директорів інституції кінцевого бенефіціанта. До складу зазначеної комісії належать представники інституцій кінцевого бенефіціанта. У ній можуть також брати участь незалежні експерти, запрошені у межах технічної допомоги операційної програми.

Комітет моніторингу (Monitoring Committee) - суб'єкт, створений (рішенням Ради Європейського Союзу від 14.07.2004 р., яким встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду) країною-бенефіціантом для оцінки та нагляду за проходженням цієї операційної програми. Його завданням є, зокрема, затвердження критеріїв відбору проектів, прийняття доповнень до програми, періодична перевірка поступу у періоди досягнення окремих цілей програми і доповнень до програми. До складу комітету

моніторингу програми належать представники урядової сторони, органів місцевого самоврядування, громадські партнери і господарські представники.

Комітет постійних представників (COREPER) - діє з 1958 р. при ЄС, є допоміжним органом Ради ЄС. Його утворюють представники держав-членів ЄС у ролі послів. Є мостом, що з'єднує адміністрації держав-членів ЄС із адміністрацією ЄС. Займається усіма сферами діяльності ЄС. Штаб-квартира знаходиться у Брюсселі.

Комітет регіонів (Committee of the Regions) - консультативно-дорадчий орган ЄС. Подає висновки з власної ініціативи, на прохання Ради ЄС або Європейської Комісії. Складається з представників регіональних та локальних органів, а також органів місцевого самоврядування країн-членів ЄС, які запрошуються на термін 4 роки Радою ЄС.

Конвергенція - процес зменшення диспропорцій між країнами ЄС і вирівнювання соціально-економічних структур (рішення Ради Європейського Союзу від 14.07.2004 р., яким встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду).

Конкурентоспроможність (Competitiveness) - здатність до досягнення успіху в економічній конкуренції, а у ширшому розумінні - це здатність до експансії розташування на міжнародних ринках товарів і послуг із одночасним забезпеченням реального економічного зростання доходів населення на довготривалий період. Конкурентоспроможність - це така здатність країни до створення і утримування середовища, що сприяє створенню більшої доданої вартості підприємствами і досягненню більшого добробуту населення.

Конкурентоспроможність регіону (Region Competitiveness) - комплекс ознак, що означають привабливість регіону для інвестування або для проживання; вираз технологічної переваги або нижчих цін на продукти харчування і послуги, що виробляються у регіоні порівняно з іншими регіонами.

Контракт воєводи - це угода, укладена між Радою Міністрів і місцевим самоврядуванням у Республіці Польща, що описує період, тип і умови реалізації дій, що впливають з операційних програм.

Контрольно-моніторингова одиниця (Monitoring and control unit) - одиниця, яка відповідає за контроль та моніторинг впровадження структурних фондів. До завдань таких одиниць належить: моніторинг та контроль кваліфікації витрат у межах окремих структурних

фондів; накопичення даних і моніторинг витрат у межах окремих структурних фондів; контроль дотримання встановлених засад та систем використання структурних фондів; співпраця у період планування і реалізації казначейського контролю, у межах якого виконується поглиблений контроль 5% усієї квоти виправданих витрат до закриття операційних програм, які користувалися з дофінансування структурних фондів.

Копенгагенські критерії (“Copenhagen criteria”) - у червні 1993 р. ЄС на засіданні у Копенгагені визначив три критерії, яким має відповідати кожна країна перед тим, як увійти до ЄС: стабільні інституції, що гарантують демократію, правову державу, права людини і дотримання прав нацменшин; функціонування ринкової економіки; прийняття усіх законів ЄС і підтримування цілей ЄС.

Критерії вибору проектів (Project selection criteria) - збірка вимог формальних та суттєвих, які містяться у доповненні до операційної програми, що повинні доповнювати проект, отримати дофінансування з публічних коштів Спільноти. У випадку структурних фондів критерії вибору проектів формулюються керівною інституцією, з наступною апробацією Моніторинговим комітетом.

Критерії конвергенції (Convergence criteria) - критерії, що випливають з Маастрихського договору і окреслюють умови вступу окремих держав-членів до Валютного союзу. Основні критерії такі:

- *критерій заборгованості* сектора урядових інституцій та інституцій самоврядування (general government) державі постановляє, що величина заборгованості не може перевищувати 60% валового національного продукту бруто, вираженого у ринкових цінах, крім випадків, коли цей показник зменшується достатньою мірою і наближається у задовільному темпі до середнього показника;

- *критерій дефіциту* сектора інституцій урядових і самоврядування вимагає, щоб цей дефіцит не становив більше ніж 3 % ВВП бруто, вираженого у ринкових цінах, окрім випадків, коли цей показник значно і стабільно зменшується, наближаючись до рівня прийнятого показника, або перевищення цього показника є винятковим і тимчасовим та залишається близьким до рівня 3% ВВП;

- *критерій інфляції* передбачає, що середній річний рівень інфляції у певній державі протягом одного року не може перевищувати 1,5 пункта середнього показника інфляції з трьох держав- членів ЄС із найстабільнішими цінами;

- *критерій процентних ставок* засвідчує, що довготермінові процентні ставки (так звані рекомендовані ставки, або ставки

довготермінових облігацій казначейства) не можуть бути більшими ніж на 2 процентних пункти від середньої з аналогічних процентних ставок у трьох державах-членах ЄС з найнижчою інфляцією.

Макроекономічний ефект (Macroeconomic effect) - ефект, спричинений реалізацією програм спільного фінансування з структурними фондами на базові макроекономічні показники. Це інструмент оцінки макроекономічного ефекту, у ЄС застосовується HERMIN.

Мережі TEN (Trans European Networks) - мережі транспортної інфраструктури, до яких належить транспортне сполучення, телекомунікаційні та енергетичні мережі ЄС.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (International Bank of Reconstruction and Development) - спеціалізована структура Організації Об'єднаних Націй з штаб-квартирою у Вашингтоні. Створений у 1945 р., відповідно до угод, укладених у Бреттон Вудз (Bretton Woods (США)) 1944 р., його мета - надання довготермінових кредитів державам-членам ЄС на їх реконструкцію та розвиток. Кількість голосів, які мають окремі держави-члени ЄС, залежить від величини їх внесків до капіталу банку, тому його діяльністю керують найбільші та найбагатші держави.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) (International Monetary Fund) - створений на Монетарній і фінансовій конференції у Бреттон Вудз у липні 1944 р. як спеціалізована організація системи ООН. Членами-засновниками були 44 держави, які бали участь у конференції. Фактична діяльність МВФ розпочалася 27 грудня 1945 р. З метою полегшення репрезентації своїх інтересів, на форумі МВФ усі держави- члени ЄС, згідно з Статутом МВФ, були згруповані у конститута (групи держав), які виставляли одного свого представника (виконавчого директора). Виконавчі директори складають Уряд (Executive Board) - найвищий, крім Ради Губернаторів, орган МВФ. Належачи до складу МВФ, кожна країна вносить так звану квоту члена, яка встановлена шляхом чітких процедур і залежить від репрезентованого потенціалу економіки. Від величини квоти залежить, своєю чергою, так звана сила голосу. Основні цілі МВФ: підтримка міжнародної валютної співпраці; полегшення економічного розвитку і міжнародної торгівлі; участь у стабілізації курсу валют; допомога у створенні багатосторонньої системи регулювання платоспроможності у період поточних трансакцій і в усуненні обмежень валютного курсу, які гальмують ріст міжнародної торгівлі; надання тимчасового доступу членам МВФ до валютних коштів для стабілізації платоспроможного

балансу; скорочення часу і зменшення ступеня відсутності рівноваги платоспроможного балансу у державах-членах МВФ.

Моніторинг (Monitoring) - систематичне спостереження відібраних показників, які відображають динаміку і структуру подій, охоплених цілями проєктів, операційних програм, стратегій використання Фонду гуртування і Державного плану розвитку, а також Підстав підтримки Спільнотою, що має на меті запевнення зворотного інформаційного зв'язку щодо відповідності ходу реалізації певних документів з графіком їх виконання.

Моніторинг предметний (Physical monitoring) - моніторинг поступу реалізації операційних програм і проєктів через систему показників, зазначених у програмних документах.

Моніторинг фінансовий (Financial monitoring) - моніторинг управління фінансовими коштами з структурних фондів, які призначені для реалізації операційних програм і проєктів. Є підставою для оцінки правильності їх використання.

Монолітний програмний документ (Single Programming Document) - програмний документ, прийнятий Європейською Комісією і країною-бенефіціантом, який містить ту саму інформацію, що і у підставах підтримки Спільнотою і операційній програмі.

Оцінка впливу на навколишнє середовище (Environmental Impact Assessment EIA) - дослідження, яке полягає в окресленні, описанні й оцінці безпосередніх і опосередкованих результатів певної діяльності для: людини; контрольованого природного середовища (фауни, флори, водних ресурсів, надр, повітря, клімату, ландшафту); взаємодії між цими елементами; матеріальних благ і культурної спадщини. Оцінка впливу середовища повинна проводитись згідно з чинним законодавством і відповідними директивами ЄС, які стосуються охорони навколишнього середовища.

Оцінка впливу на статеву рівновагу (Gender Impact Assessment) - аналіз політичних стратегій і законодавства з метою перевірки, чи будуть вони мати негативний вплив на ситуацію жінок і чоловіків. Пристосування їх так, щоб нейтралізувати дискримінуючі компоненти та здійснювати промоцію статевої рівності.

Оціночний/індикативний поділ фінансових зобов'язань (Indicative breakdown of the commitment appropriation) - різновид фінансового плану, яким окремо описано для кожного пріоритету і року фінансовий вклад кожного фонду у певну діяльність або операцію. Цей план створюється на етапі підготовки програмних документів.

Партнерство (Partnership) - участь у процесі прийняття рішень та їх реалізації відповідних урядових органів Спільноти і держави, а також інституцій і регіональних, локальних осередків, які найкраще знають потреби й можливості свого регіону. Це одна з засад впровадження структурних фондів (Постанова Ради Європейського Союзу від 14.07.2004 р., якою встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду).

Перевірка (Verification) - дії, які виконує кожна держава-член ЄС стосовно Європейської Комісії. Їх метою є перевірка успішності прийнятих рішень управління та контролю, що гарантує правильне використання фондів ЄС.

Передвступні фонди (Pre-accession Funds) - кошти безпосередньої фінансової допомоги, яку надає ЄС країнам-кандидатам на вступ до ЄС. Їх головним завданням була підготовка цих країн до членства у ЄС і допомога у вирівнюванні економічних диспропорцій. До інструментів функціонування у межах цих фондів належать: Phare, ISPA, SAPARD.

Підстави підтримки Спільнотою (ППС) (Community Support Framework CSF) - документ, прийнятий Європейською Комісією і погоджений національним урядом (наприклад, для Польщі це була Постанова Ради ЄС № 1260/1999 від 21.06.1999 р.), яким встановлюються загальні правила відносин із структурними фондами. Цей документ приймається після проведення Європейською Комісією Національного плану соціально-економічного розвитку, у якому виписана стратегія і пріоритети діяльності структурних фондів та певної держави, їх окремі цілі, величина вкладу структурних фондів і інших фінансових засобів. ППС розділені на пріоритети і впровадження допомоги за кількома операційними програмами.

Платіж (Payment) - встановлена величина коштів в рамках фінансової допомоги, яку Європейська Комісія виплачує інституції-платнику на підставі заяви про платіж (Постанова Ради ЄС від 14.07.2004 р., якою встановлено загальні засади для Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського фонду гуртування та Європейського соціального фонду).

Платіж авансовий (Payment on account) - платіж, що здійснюється Європейською Комісією інституції-платникові після прийняття фінансових зобов'язань на покриття витрат, пов'язаних із допомогою. Цей платіж становить 10% усіх коштів у рамках проекту.

Платіж кінцевого сальдо (Final payment of the balance) - платіж, що здійснюється після закінчення програми або проекту і є останнім траншем (частиною) коштів у рамках фінансової допомоги. Дає можливість врегулювати фінансові зобов'язання з боку Європейської Комісії.

Платіж періодичний (Interim payment) - платіж, який здійснюється у процесі реалізації операційної програми або проекту. Становить встановлений транш (частину) коштів у рамках фінансової допомоги. Цей платіж проводиться Європейською Комісією з метою повернення коштів, фактично оплачуваних фондами і завірених інституцією-платником.

Повернення витрат (Reimbursement of expenditure) - повернення Європейською Комісією витрат, що були понесені в рамках допомоги, після їх підтвердження інституцією-платником. Повернення витрат проводиться у формі періодичних виплат або кінцевого сальдо.

Повторне оновлення (Revitalisation) - комплексні, інтегровані, кількарічні, локальні програми, які проводяться з ініціативи місцевого самоврядування для реалізації технічної, економічної та соціальної діяльності. Засади виконання: територіальне гуртування, охорона навколишнього середовища на таких територіях: деградуючі райони міст, території, що постраждали внаслідок військових дій або промислової експлуатації.

Показники вкладу (Input indicators) - показники, що стосуються бюджету, який виділений для об'єктів підтримки. Ці показники використовуються при моніторингу поступу відносно річних зобов'язань і платежів із фондів, доступних для кожної операції, діяльності або операційної програми щодо вартості його виконання.

Показники впливу (Impact indicators) - показники, що стосуються результатів певної програми. Вказують інші впливи (не на безпосередніх бенефіціантів (наприклад, вплив проекту на соціальну- економічну ситуацію у певному проміжку часу після закінчення реалізації проекту)). Окремий вплив - це ті ефекти, які з'являються через певний час, мало пов'язані з проведеними діями. Вплив глобальний охоплює довготермінові ефекти, які стосуються ширшої популяції.

Показники моніторингу (Monitoring indicators) - міра цілей, які повинні бути досягнутими, використаних засобів, отриманих продуктів, ефектів та інших змінних (економічних, соціальних, з охорони навколишнього середовища), які належать до операційних пріоритетів і дій.

Показники основні (Core indicators) - комплект показників, який базується на стандартах ЄС, обов'язкових до застосування усіма бенефіціантами коштів, які є в обігу в межах структурних фондів.

Показники програми (Programme indicators) - показники, встановлені перед або під час попередньої фази виконання проекту, з метою моніторингу виконання програми (оцінки її виконання щодо поставлених цілей). До цих показників належать: показники внеску, показники продукту, показники результату і показники впливу.

Показники продукту (Output indicators) - показники, які належать до діяльності. Обчислюються в матеріальних або монетарних одиницях (наприклад, довжина збудованих доріг, кількість фірм, що отримали допомогу тощо).

Показники результату (Result indicators) - показники, які відповідають безпосереднім і швидким ефектам операційної програми. Вони дають інформацію про зміни, наприклад, поведінки, місткості або виконання, які стосуються безпосередніх бенефіціантів. Такі показники можуть мати форму показників матеріальних (скорочення часу подорожі, кількість осіб, що успішно пройшли навчання, кількість дорожньо-транспортних випадків тощо) або фінансових (збільшення фінансових коштів приватного сектора, зменшення витрат на транспорт).

Показники структурні-показники, що охоплюють 5 головних проблемних соціально-економічних сфер: зайнятість, наукові дослідження та інновація, економічні реформи, соціальне гуртування, економічна ситуація. Використовуються Європейською Комісією для оцінки поступу держав-членів у реалізації Лісабонської стратегії. Є підставою для висновків, які містяться у щорічних звітах Європейської Комісії при проведенні моніторингу імплементації Лісабонської стратегії.

Поле інтервенції (Sub-category of intervention) - конкретне тематичне управління в рамках категоризації інтервенції структурних фондів, яке належить до складу сфери діяльності соціально-економічної, наприклад інтервенція у сільське господарство, послуги для туристичного бізнесу, будівництво доріг (Рішення Ради (ЄС)№ 1260/1999 від 21.06.1999 р., яким встановлено загальні правила стосовно структурних фондів).

Політика гуртування (когезії) ЄС (Cohésion Policy) - ЄС у своїй регіональній політиці прямує до підвищення рівня економічного, соціального та територіального (просторового) гуртування. Кожен із цих типів гуртування аналізується в устрої держав та їх регіонів типу NUTS II і NUTS III. Економічне гуртування вимірюється за допомогою ВВП держави бруто на одного мешканця з урахуванням купівельної

спроможності. Зростання економічного гуртування полягає у зменшенні різниць у рівні економічного розвитку між багатими та бідними територіями. Соціальне гуртування вимірюється за допомогою аналізу рівня безробіття, але щоразу частіше як мірило враховується ступінь участі (participate). Ступінь участі окреслює, яка частина населення продуктивного віку працевлаштована. Ріст соціального гуртування полягає у зменшенні різниці у використанні людського капіталу на різних територіях. Територіальне гуртування (просторове) вимірюється терміном перельоту, проїзду залізницею або автомобілем до певного пункту. Як показник, використовується також кількість осіб, що здійснили переміщення в певний період часу. Зростання територіального (просторового) гуртування полягає у ліквідації бар'єрів сполучення з периферійними регіонами шляхом покращення інфраструктури зв'язку з центральними територіями Спільноти. Ця політика встановлена Трактатом про ЄС (ст. 15 8) і слугує соціально-економічному гуртуванню в ЄС через зменшення диспропорцій у рівні розвитку різних регіонів і занепаду регіонів або островів найменш привілейованих, зокрема сільських територій.

Політика регіонального розвитку (Regional Policy) - свідомо та цілеспрямована діяльність центральних органів публічної влади, яка спрямована на врегулювання міжрегіональних пропорцій розвитку. Цілі і засади цієї політики описує Національна стратегія регіонального розвитку (комюніке Комісії; Політика гуртування, яка підтримує економічний розвиток та зайнятість; Стратегічні пріоритети Спільноти на 2007-2013 pp.).

Політика розвитку регіону - свідомо і цілеспрямована діяльність органів регіональної публічної влади, яка прямує до реалізації власних цілей із використанням власних засобів і на власну відповідальність. Цілі і засади цієї політики описує Стратегія розвитку регіону.

Попереднє фінансування (Pre-financing) - позика під відсотки для одиниць сектора публічних фінансів, яка походить з державних публічних коштів. Спрямована на фінансування завдань, які реалізуються за участі публічних коштів ЄС. Доступна до отримання повернення витрачених коштів з боку ЄС.

Постанова (Regulations) - форма становлення права Спільноти найвищої сили, обов'язкова до виконання. В усіх своїх елементах пов'язана і після прийняття обов'язкова до виконання в усіх державах- членах ЄС.

Початок кваліфікаційного періоду (Starting point for the eligibility of expenditure) - момент, коли витрати коштів за певного

операційною програмою або проектом, які дофінансовуються з фондів допомоги, є дозволеними. (Наприклад, для Польщі, згідно з літерою “о” пункту 2 параграфа 15 додатку до Акцесійного трактату, “фактичні витрати, стосовно яких Комісія отримала заявку про підтримку..., можуть бути визнаними кваліфікаційними до підтримки з фондів з 1 січня 2004 р.”).

Президія - керівництво Радою Європи і Радою ЄС (Радою міністрів ЄС), яке здійснюється державою-членом у ротаційній системі щопівроку. До 1995 р. застосовувалася алфавітна система. З 2002 р. від цього методу відмовилися і була встановлена черга на головування у президії. Найістотнішим завданням держави, яка головує, є арбітраж та пошук компромісу у випадку конфлікту інтересів між державами- членами ЄС. Президія організовує роботу обох рад, встановлює на півроку поточні справи та порядок денний засідань, що має значний вплив на роботу ЄС.

Пріоритет (Priority) - один із пріоритетів стратегії, прийнятої Спільнотою відповідно до підстав підтримки або допомоги Спільноти. Йому підпорядковується фінансовий вклад фондів, інших фінансових інструментів, відповідних фінансових засобів країни-члена ЄС і комплект спеціалізованих цілей.

Пріоритет операційний - згідно з законом про національний план розвитку, група дій, реалізація яких забезпечить досягнення окремої цілі, поставленої в операційній програмі.

Програма операційна (Operational programme) - документ, який реалізовується у рамках структурної політики держави, прийнятий Радою Міністрів та Європейською Комісією. Служить впровадженню підстав Підтримки Спільнотою, складається з комплексу пріоритетів і багаторічних дій, які можуть бути впроваджені одним або кількома структурними фондами, одним або кількома іншими доступними фінансовими інструментами і Європейським інвестиційним банком.

Програма операційна секторна (Sectoral operational programmes) - документ, що забезпечує реалізацію Національного плану розвитку. Складається із комплексу пов'язаних операційних пріоритетів і дій, які стосуються певного сектора економіки. Цю програму готує відповідний міністр.

Програма операційна технічної допомоги (Technical assistance operational programme) - специфічна операційна програма, яка фінансує дії з підготовки, оцінки і контролю, необхідні для виконання Підстав підтримки Спільнотою.

Програма стратегічна (Strategic Programme) - програмний документ суб'єкта публічної влади (на рівні держави або ЄС), який виконує регуляторні функції стосовно економіки і керує діями, спрямованими на задоволення потреб суспільства.

Програмний період (Programming period) — багаторічний період планування бюджетів ЄС. Період, який є обов'язковим відповідно до програмних документів, що є підставою для подання заявки на підтримку з боку Європейської Комісії. Згідно з записами Конституції Європейської Спільноти, розраховується на 5 або більше років.

Програмування (Programming) - процес організації, прийняття рішення і фінансування, який здійснюється у кілька етапів з метою виконання на основі багаторічної співпраці і спільної діяльності ЄС та держав-членів для досягнення поставлених цілей структурної політики, зокрема регіональної, який виражається у підготовці програмних документів.

Програмування стратегічне — полягає в поточному вдосконаленні соціально-економічних процесів за допомогою засобів і інструментів, доступних у межах регулювання і які містяться у стандартах, прийнятих в інтеграційному угрупованні, до якого певна країна належить. Воно призводить до розвитку обраних напрямів та сфер, визнаних пріоритетними, і забезпечує координацію діяльності різних суб'єктів у матеріальному, часовому та територіальному аспектах.

Продукт (product) - у розумінні політики гуртування Європейського Союзу є результатом реалізації проекту.

Проект-близнюк (Twinning Project) - двостороння співпраця в певній сфері, що є об'єктом проекту між адміністраціями держав-членів ЄС; між країнами-кандидатами на вступ до ЄС і країнами-членами ЄС.

Проект/завдання (Project/task) - захід, що реалізовується в рамках певної діяльності. Проект є предметом умови про дофінансування проекту між бенефіціантом і керівною інституцією; впроваджуючою інституцією; інституцією-посередником, яка діє від імені керівної інституції. Проектом також може бути рішення, прийняте відповідним міністром, якщо він виконує функції керівної інституції; воєводою, якщо він виконує функції інституції-посередника або виступає у співфінансуванні з коштами, що надходять з Фонду гуртування. Найменша, яку можна відділити, одиниця, що становить об'єкт допомоги.

Проект розвитку - дослідницький проект, який приймається на підставі засад фінансування науки. Є підставою для практичного застосування. Реалізується у вигляді використання його результатів, здебільшого для малих та середніх підприємств.

Проміжний транш (Tranche) - частина плати, яку бенефіціант отримує через інституцію-платника.

Публічне замовлення (Public procurement) - угоди про оплату, які укладаються між замовником (єдиниця сектора публічних фінансів, юридична особа, інша державна організаційна єдиниця - фізична особа) і виконавцем, предметом якої є послуги, поставки або будівельні роботи.

Публічні кошти ЄС - фінансові кошти, що надходять з бюджету ЄС, зокрема зі структурних фондів, про які йдеться у: правилах ЄС щодо Європейського фонду регіонального розвитку, підтримки сільських територій, Європейського фонду орієнтації і гарантій сільського господарства; документах, якими змінено або скасовано окремі постанови; постановах у справі Фінансового інструменту підтримки риболовства; постанові, якою засновано Фонд гуртування; документах, розміщених у додатку до закону про бюджет (певної країни), які запевняють реалізацію Національного плану розвитку.

Публічні кошти країни - фінансові кошти, які походять з бюджету держави; національних цільових коштів; коштів бюджету єдинич місцевого самоврядування; кошти інших єдинич сектора публічних фінансів; інші кошти адміністративно-юридичних єдинич і форм сектора публічних фінансів.

Публічно-приватне партнерство (Public-private partnership) - співпраця публічного суб'єкта і приватного партнера, яка базується на угоді і служить реалізації публічного завдання. У її межах приватний партнер цілком або частково несе витрати на виконання заходу, який буде предметом співпраці або забезпечує їх покриття третіми особами.

Рада Європи і Рада Європейського Союзу (Council of the European Union) - головні органи, що приймають рішення у ЄС, представляють національні інтереси держав-членів ЄС. Діяльність Ради Європи полягає у проведенні регулярних зустрічей керівників урядів (у випадку Франції-глави держави) держав-членів ЄС. До складу Ради Європейського Союзу (попередня назва Рада Міністрів Європейського Союзу) належать керівники окремих відомств (за потребою) держав-членів ЄС. Рада ЄС - найважливіший орган із прийняття рішень у ЄС.

Рапорт кінцевий/кінцевий звіт (Final report) - рапорт, що стосується впровадження допомоги, який має бути складений протягом

6 місяців від часу останнього платежу, проведеного інституцією-платником. Містить інформацію про поступ, якого досягнуто у соціально-економічному гуртуванні згідно з вкладом структурних фондів, Фонду гуртування, Європейського інвестиційного банку та інших фінансових інструментів у цій справі. Кінцевий рапорт загалом стосується операційних програм та проектів.

Рапорт річний/звіт річний (Annual report) - рапорт про виконання програми або проектів, який надається інституції-платникові інституцією, яка розпоряджається коштами в рамках багаторічної допомоги. Річний рапорт складається протягом 4 місяців від закінчення календарного року. Зміст річного рапорту такий самий, як і кінцевого рапорту.

Рапортування/звітування (Reporting) - звіт, підготований керівною інституцією про поступ, який був досягнутий у впровадженні програми або проектів, співфінансованих із публічних коштів Спільноти.

Регіон (Region) - територіальна одиниця, що безпосередньо підпорядковується центральному урядові і має власне політичне представництво. Наприклад, у Польщі - це воєводство.

Регіональний розвиток (Regional development) - ріст економічного потенціалу регіонів, їх тривала конкурентоспроможність і покращення рівня життя мешканців, що зумовлює соціально- економічний розвиток країни.

Резерв виконання (Performance reserve) - кошти, що становлять 4% від загальної суми, яка виділена даній державі-члену (регіону) ЄС із структурних фондів на початку програмування в рамках цілей структурної політики ЄС. Забезпечують фінансову підтримку тих програмних документів, які відповідають стандартним показникам, погодженим попередньо Європейською Комісією і певного країною- членом ЄС (регіоном ЄС), і дали найкращі результати щодо ступеня досягнення поставлених цілей, якості управління та поступу у фінансовому впровадженні.

Результати (Results) - безпосередні і наявні ефекти від реалізації операційної програми або проекту. Результати дають інформацію про зміни, які наступили після виконання програми або проекту в бенефіціантів допомоги безпосередньо після отримання ними підтримки.

Рівні шанси для жінок і чоловіків (Equal opportunity) - одна з засад політики гуртування ЄС, яка має на меті створення однакових шансів та гарантування однакового ставлення до жінок і чоловіків в усіх аспектах суспільного, економічного та просторового життя.

Рівномірний розвиток (Sustainable Development) - пояснюється також, як тривалий. Це такий соціально-економічний розвиток, при якому настає процес інтеграції політичної, економічної і соціальної діяльності із збереженням природної рівноваги і тривалості основних природних процесів із метою гарантування можливості задоволення основних потреб суспільства або громадянина як сучасного покоління, так і наступних.

Річна стратегія політики (Annual Policy Strategy) - документ, що визначає пріоритети в рамках окремих політик, ініціативи, що допомагають реалізувати окремі пріоритети і бюджетні рамки, які забезпечують джерела фінансування ініціатив, які прогножуються на певний бюджетний рік.

Рішення - юридичний акт Спільноти, обов'язковий для окремих інституцій, закладів і держав-членів ЄС.

Сертифікація витрат (Certification of expenditure) - дія, яка виконується в рамках системи фінансового контролю інституцією, яка платить стосовно фінансових операцій, здійснених інституціями, які керують, та інституціями- посередниками. Її мета - переконатися, що витрати бенефіціантів були обмежені припустимими рамками, реалізовувалися згідно з обов'язковими процедурами і стосувалися узгоджених заходів.

Система інформаційна моніторингу і фінансового контролю структурних фондів та Фонду гуртування (C1MIK) - інформаційний пристрій, який дає можливість управління, моніторингу, контролю та оцінки операційних програм, співфінансованих із структурних фондів. Створена згідно з вимогами про обмін даними та інформацією про структурні фонди, Фонд гуртування.

Система реалізації (Implementation System) - засади і процедури, якими зобов'язано інституції, які беруть участь у впровадженні Національного плану розвитку, операційних програм і стратегій, використовувати Фонд гуртування. Поєднує моніторинг, звітність, контроль та оцінку.

Соціальне гуртування (Social cohesion) - вимірюється за допомогою аналізу рівня безробіття, але щоразу частіше як мірило враховується ступінь участі (participate). Ступінь участі окреслює, яка частина населення продуктивного віку працевлаштована. Ріст соціального гуртування полягає у зменшенні різниці у використанні людського капіталу на різних територіях. Аналіз проводиться в укладі держав або регіонів NUTS II і NUTS III.

Соціально-економічний комітет (Economic and Social Committee - ECOSOC) - консультативно-дорадчий орган ЄС, який

забезпечує представництво у ЄС різних суспільно-економічних груп. Складається з представників угруповань економічних і суспільних із держав ЄС, визначених Радою ЄС на 4 роки.

Спеціальна програма підготовки до структурних фондів (СПП) (Special Preparatory Programme - SPP) - програма допомоги в рамках Phare'98, яка готувала інституції у регіонах до абсорбції структурної допомоги, яку надавав ЄС у передвступний період і у перші роки після вступу до ЄС. Дії, що виконувалися у рамках СПП, згруповано у три групи: підтримка для підготовки стратегій розвитку; підготовка юридичної та адміністративної основи для структурних фондів і Фонду гуртування; запуск інструментів передвступної допомоги в рамках програм ISPA і SAPARD; підготовка інтегрованих програм регіонального розвитку у вибраних регіонах.

Співфінансування з державних джерел (National co-financing) - вклад коштів держави у програми або проекти, які реалізуються з участю коштів допомоги. У 2000 - 2006 рр. мінімальний рівень такого вкладу становив 25%.

Спільна класифікація територіальних одиниць для статистичних цілей (NUTS) - встановлена Постановою Європейського Парламенту і Ради № 1059/2003 від 26.05.2003 р. (до цього у ЄС користувалися Номенклатурою територіальних одиниць для цілей статистики (NUTS), тимчасово встановленою Управлінням статистики ЄС у співпраці з управліннями статистики країн-членів ЄС). Опрацьована з урахуванням існуючого адміністративного поділу і людського фактора, зазначена класифікація забезпечує збір, опрацювання і доступність на території ЄС даних регіональних статистик, які можна порівнювати. Класифікація NUTS ієрархічна - ділить кожну державу-члена ЄС на територіальні одиниці рівня NUTS 1, з яких кожна ділиться на територіальні одиниці рівня NUTS 2, а ті, своєю чергою, діляться на територіальні одиниці рівня NUTS 3. (Для прикладу, у Польщі класифікація відповідає Номенклатурі територіальних одиниць для статистичних цілей, яка створена Постановою Ради Міністрів Польщі від 13.07.2000 р. у справі запровадження Номенклатури територіальних одиниць для статистичних цілей (NUTS) (Збірник законів № 58, позиція 685). Вона ділить Польщу на територіальні, ієрархічно пов'язані одиниці наступних рівнів: NUTS 1 - регіони; NUTS 2-воєводства; NUTS 3 - підрегіони; NUTS 4 - повіти і міста на правах повітів; NUTS 5 - гміни).

Стратегія використання фонду гуртування - документ, у якому описані напрями витрат коштів із Фонду гуртування. Стратегію готує

міністр регіонального розвитку. Цей документ погоджується з Європейською Комісією.

Стратегія Гетеборгська (The Goeteborg Strategy) - Лісабонська стратегія під час саміту Рада Європи у Гетеборгу у 2001 р. була доповнена новим елементом, пов'язаним із охороною навколишнього середовища і досягненням збалансованого та тривалого розвитку.

Стратегія Лісабонська (The Lisbon Strategy) - соціально-економічна програма ЄС, яка має на меті створення до 2010 р. на території Європи найконкурентнішої та найдинамічнішої економіки в світі, яка підкріплена знаннями, здатна до тривалого розвитку, створює велику кількість робочих місць і характеризується більшим соціальним гуртуванням. Була прийнята у 2000 р. під час засідання Європейської Ради у Лісабоні.

Стратегія розвитку регіону (Regional Development Strategy) - концепція систематичного довготривалого впливу на розвиток регіону з використанням регіональних засобів, а також документ, що описує спосіб досягнення спільно встановлених цілей.

Структурна політика (Structural Policy) - термін, що застосовується у ЄС майже невідривно від політики гуртування (комюніке Комісії: сфера відповідальності держав-членів ЄС і Комісії у рамках розподілу управління структурними фондами і Фондом гуртування, існуюча ситуація і перспектива на новий термін планування до 2006 р. (На сьогодні продовжує діяти).

Структурні фонди (Structural Funds) - фонди, які створюються у бюджеті ЄС і дають можливість надання допомоги економіці країн- членів шляхом інтервенції у ключові сектори і регіони (налагодження структури):

- *Європейський фонд регіонального розвитку* (рішення (ЄС) № 1783/1999 Європейського Парламенту і Ради від 12.07.1999 р. у справі Європейського фонду регіонального розвитку);

- *Європейський соціальний фонд* (рішення (ЄС) № 1784/1999 Європейського Парламенту і Ради від 12.07.1999 р. у справі Європейського соціального фонду);

- *Секція орієнтації Європейського фонду орієнтації і гарантій для сільського господарства* (рішення Ради (ЄС) № 1257/1999 від 17.05.1999 р. у справі сприяння розвитку сільських територій з Європейського фонду орієнтації і гарантій для сільського господарства, це рішення також зменшує повноваження та припиняє дію деяких попередніх рішень);

-Фінансовий інструмент орієнтації риболовства (рішення ради (ЄС) № 1263/99 від 21.06.1999 р. у справі Фінансового інструменту підтримки риболовства).

Субсидіарність (Subsidiary) - одна з головних засад ЄС. Означає, що на рівні Спільноти повинні прийматися лише ті дії, які забезпечать більшу віддачу і ефективність, ніж у випадку, коли б це робили окремі уряди держав-членів ЄС.

Сфера інвестування (Field of intervention) - група категорій інвестицій, яка відповідає певній сфері діяльності людини, тобто продуктивному оточенню, людським ресурсам, інфраструктурі, підготовчій діяльності та промоції.

Сфера пріоритетів - сфера або галузь, яка становить одну з головних осей програми, дії у якій мають ключове значення для реалізації головної мети або проміжних цілей.

Сфера проблемна - сфера окремого явища, яке походить із просторової економіки, або поява просторових конфліктів. Наприклад, для Польщі окремо зазначалася у плані просторового розвитку воєводства або щодо умов і напрямів просторового розвитку гміни.

Територіальне гуртування (просторове) (Territorial cohesion) - вимірюється терміном перельоту, проїзду залізницею або автомобілем до певного пункту. Як показник, використовується також кількість осіб, що здійснили переміщення в певний період часу. Зростання територіального (просторового) гуртування полягає у ліквідації бар'єрів сполучення з периферійними регіонами шляхом покращення інфраструктури зв'язку з центральними територіями Спільноти.

Угода-близнюк (Twinning covenant) - угода між партнерами, що стосується співпраці в рамках проекту-близнюка.

Фінансова корекція (Financial correction) - виконується при виникненні індивідуальних або систематичних недоліків і полягає в анулюванні усього або частини фінансового вкладу Спільноти, що може бути повторно використано після консультації з Комісією у рамках іншого проекту.

Фінансова перспектива (Financial Perspective) - фінансовий план ЄС середньої тривалості, складається на період у кілька років (зокрема, стосовно 1989 - 1993 рр., а від 1993 р. на семирічний період, тобто 1994 - 1999 рр. і 2000-2006 рр., наступний стосується 2007-2013 рр.), встановлює граничну суму всіх витрат, їх структуру.

Фінансовий вклад Спільноти (Community financial contribution) - величина коштів, які асигнуються Європейською

Комісією в межах фінансової допомоги у вигляді чіткої пропозиції коштів на певну операційну програму або проект.

Фінансовий інструмент підтримки риболовства (ФІПР) (Financial Instrument for Fisheries Guidance FIG) - структурний фонд, створений для потреб риболовства, займається промоцією структурних змін у цьому секторі економіки. Кошти в рамках цього фонду містять кошти з усіх структурних фондів сектора у таких галузях: відновлення флоту та модернізація риболовних одиниць; пристосування для відлову; спільні підприємства; прибережні відлови у невеликих кількостях; суспільно-економічні кошти; охорона рибних запасів у прибережних зонах; водянй культури; оснащення рибацьких портів; переробка і маркетинг продуктів риболовства та водяних культур; пошук і промоція нових ринків збуту; операції, які виконують представники професії; тимчасове припинення діяльності та інші фінансові рекомендації; інноваційна діяльність та технічна допомога.

Фінансовий контроль (Financial control) - механізми і засоби, що забезпечують правильний хід процесу накопичення та розподілу публічних коштів держави і Спільноти. Контроль фінансів охоплює контроль з управлінням і аудит (Рішення Ради (ЄС) №1260/1999 від 21.06.1999 р., яким встановлено загальні правила щодо структурних фондів).

Фінансовий меморандум (Financing Memorandum) - угода між Європейською Комісією та державою-адресатом допомоги в рамках передвступного фонду і Фонду гуртування, яка визначає цілі і обсяг певної операційної програми. Підписання цього меморандуму завершує фазу програмування і розпочинає фазу виконання.

Фонд гуртування (Cohesion Fund) - економічно-політичний інструмент Європейської Комісії. Не належить до структурних фондів і введений на рівні вибраних держав, а не регіонів. Його метою є полегшення інтеграції держав, які слабше розвинені, шляхом будівництва великих транспортних мереж і об'єктів інфраструктури охорони середовища з великою площею, охопленою діяльністю. Критерієм для виділення фінансових коштів із цього фонду є ВВП бруто на одного мешканця, що не перевищує 90% від середнього рівня по ЄС.

Фонд дотації (Grant scheme) - тип проекту, який має ознаки фонду дотації, скерованої на реалізацію конкретного завдання. У випадку проекту такого типу оператор фонду, який розподіляє дотації між кінцевими одержувачами, вважається кінцевим бенефіціантом.

Цілі (Objectives) - визначення у вступній фазі підготовки проекту ефектів, які повинна спричинити певна публічна діяльність.

Цілі структурної політики ЄС (EU structural policy objectives) - цілі, які служать досягненню соціально-економічного вирівнювання ЄС. Кількість і дефініція цілей структурної політики змінюються у наступних бюджетних періодах. Ціллю Спільноти на 2000 - 2006 рр. було зростання соціально-економічного гуртування відносно існуючої ситуації. Головна ціль Спільноти реалізовується за допомогою трьох пріоритетних цілей: Ціль 1 : промоція розвитку і структурної перебудови відсталих регіонів; Ціль 2: підтримка суспільно-економічної конверсії територій зі структурними проблемами; Ціль 3 : підтримка адаптації і модернізації політик та систем навчання, освіти і зайнятості.

Ціль генеральна/головна/вища/стратегічна (General objective) - ціль, яка прямує до перспектив, при яких повинна бути виділена допомога, зокрема загальна стратегічна допомога, а також деякі окремі цілі; уточнення бажаного образу дійсності у часовому вимірі виконання програми.

Ціль горизонтальна (Horizontal objective) - ця ціль визначена для усіх проєктів, які реалізуються в рамках однієї операційної програми.

Ціль операційна (Operational objective) - опрацьована з великою точністю ціль у конкретному секторі діяльності, яка допомагає досягнути цілі окремої. Ця ціль представлена у розрахунку на продукт, призначена для реалізації проміжних цілей, які формулюються для означення завдань, які будуть реалізовуватися під час виконання.

Ціль проміжна - ціль, призначена для досягнення генеральної цілі, визначена для пріоритетних сфер.

Ціль стратегічна (Strategic objective) - ціль, окреслена на ширшу секторну, регіональну або державну перспективу, тобто на ту, якої стосується реалізація проєкту. Стратегічні цілі представлені у нематеріальному розрахунку (наприклад, падіння ступеня безробіття у групі тривалий час безробітних).

Acquis communautaire - законодавчі напрацювання Європейської Спільноти-увесь законодавчий доробок ЄС, на основі якого формуються усі постанови, трактати і вторинне право, яке формується відповідними інституціями ЄС. Вторинне право - це постанови, які містять загальні норми, директиви (метою яких є приведення до одного знаменника державного законодавства, що має бути скероване лише до окремих держав-членів), рішення (у формі адміністративних актів, адресат яких визначається індивідуально), рекомендації та висновки (не є обов'язковими), інші акти органів ЄС (різного змісту), а також судова діяльність Трибуналу Справедливості

Європейської Спільноти. Право трактатів має ознаки міжнародного права публічного і усі інші акти права Спільноти повинні йому відповідати, інакше вторинне право вважається недійсним. До складу правничого доробку Спільноти належать також міжнародні зобов'язання між державами-членами ЄС і іншими суб'єктами міжнародного права. *Acquis communautaire* - французький термін, який означає, у вільному тлумаченні, "ЄС такий, який є", іншими словами - права і зобов'язки країн ЄС. "Acquis" містить усі союзні трактати та права, декларації і резолюції, міжнародні угоди, які стосуються ЄС, і вердикти Трибуналу Справедливості. Охоплює, окрім того, дії, які уряди держав-членів виконують спільно у сфері "справедливості і внутрішніх справ", а також Спільної управлінської політики і безпеки. "Прийняття *acquis*" відповідно означає прийняття Європи такої, яка вона є. Країни-кандидати перед входом до ЄС повинні прийняти "*acquis*" і зробити право ЄС частиною власних державних регулювань.

Agenda 2000 (На благо сильнішого і розширеного ЄС) - документ, який дає дефініцію найважливішим засадам створення політики ЄС у 2000-2006 рр., стратегія зміцнення та розширення ЄС у ХХІ ст. Документ стосується, насамперед, підготовки до розширення ЄС, реформи Спільної сільськогосподарської політики, структурної реформи та ревізії діяльності Європейської Комісії, підвищення стандартів життя і зниження рівня безробіття.

Anti-trust - ЄС прямує до гарантування добросовісної конкуренції на спільному ринку і створення таких умов, щоб підприємства між собою конкурували, а не змовлялися. Тому приписи ЄС забороняють домовленості, які обмежують конкуренцію (наприклад, таємна домовленість виробників з метою нав'язування невиправдано високої ціни), а також зловживань з боку підприємств, що домінують на ринку. Ці приписи мають назву "антитрастових". Комісія має значні повноваження у сфері заборони антиконкурентних дій і накладання покарань на фірми, визнані винними в антиконкурентних діях.

Benchmarking: 1) процес оцінювання країни, підприємства, галузі промисловості тощо у порівнянні з іншими країнами, галузями промисловості, підприємствами; 2) стандарт, згідно з якими оцінюються результати; 3) одна з технік, використовуваних у Лісабонському процесі.

EQUAL - одна з ініціатив Спільноти, в межах якої підтримка скеровується до проєктів, метою яких є міжнародна співпраця, яка служить промоції нових способів боротьби з великими формами

дискримінації і диспропорції на ринку праці. Ця ініціатива фінансується Європейським суспільним фондом.

ESPON - Європейська мережа спостереження за просторовим плануванням (European Spatial Planning Observation Network) - мережа співпраці між державними інститутами просторового розвитку, яка акцентується на нагляді й аналізі тенденцій територіального і регіонального розвитку в Європі шляхом фінансування досліджень у сфері просторового розвитку.

INTERREG - ініціатива Європейської Спільноти у сфері підтримки прикордонної співпраці, наддержавної і міжрегіональної, яка спрямована на зміцнення гармонійного розвитку усього ЄС. У межах цієї ініціативи реалізуються компоненти: Компонент А - транскордонна співпраця; Компонент В - трансдержавна співпраця; Компонент Є - міжрегіональна співпраця.

ISPA (передвступний інструмент структурної політики) - фінансовий інструмент у рамках Передвступного фонду, який підтримує 10 країн Центральної та Східної Європи, які готуються до вступу до ЄС. Подібний до Фонду гуртування, призначений для великих інвестиційних проєктів (понад 5 млн євро). Діяльність скеровується на підтримку діяльності у сфері навколишнього середовища і пристосування мереж комунікації і транспорту до європейських стандартів.

LEADER - ініціатива Спільноти, яка полягає у підтримці розвитку сільських територій, особливо локальних пілотних ініціатив. Така ініціатива повністю фінансується Секцією орієнтації Європейського фонду орієнтації і гарантії сільського господарства.

PHARE (Polish Hungary Assistance for Restructuring their Economies) - програма допомоги у перебудові економіки країн Центральної та Східної Європи. Спочатку ця програма підтримувала соціально-економічні зміни Польщі та Угорщині. Особливий наголос робився на розвиток приватного сектора. Згодом зазначена програма розширялася, збільшуючи сферу своєї діяльності як в плані компетенції, так і територіально. Допомогою цієї програми скористалися 10 держав- членів ЄС (на той момент кандидатів): Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, Болгарія, Словенія, а також три держави - не кандидати до ЄС: Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина.

PHARE SSG (PHARE Economie and Social Cohesion) - PHARE програма економічної і суспільної єдності - програма регіонального розвитку, яка фінансується безпосередньо ЄС. Є однією з частин

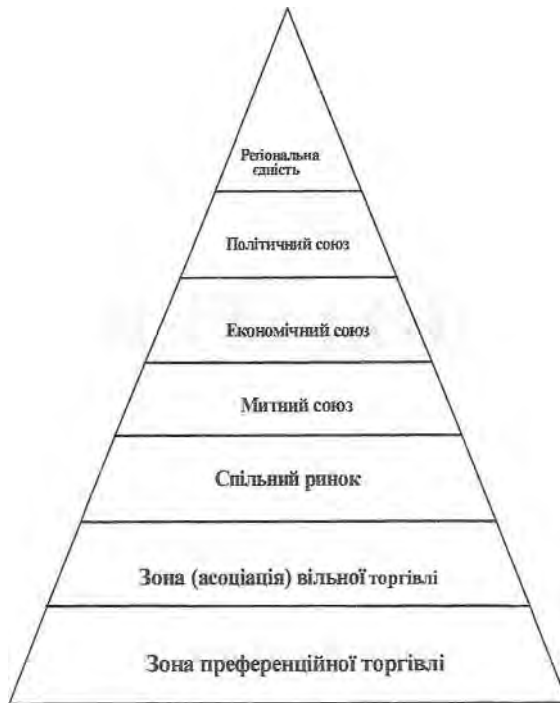
PHARE, яка ставить собі за мету зменшення відсталості у розвитку і нівелюванні диспропорцій між регіонами шляхом промоції активності виробничого сектора, розвитку людських ресурсів та інфраструктури.

SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) - спеціальна акцесійна програма для розвитку сільського господарства і сільських територій. Одна з передвступних програм, які були запущені через велику кількість недоліків на сільських територіях усіх країн-кандидатів на вступ до ЄС. З коштів SAPARD фінансувалися інвестиції у сільське господарство і переробку. З програми SAPARD, наприклад, у Польщі користувалися гміни (будівництво доріг, очищення стоків), селяни (модернізація господарств), підприємства (допомога у забезпеченні дотримання норм, прийнятих у ЄС щодо продуктів харчування, створення нових робочих місць).

URBAN - ініціатива Спільноти, яка полягає у підтримці проектів, що спрямовані на цілі економічного та соціального відновлення міст і міських територій, які знаходяться у кризовому стані, з метою промоції рівноважного розвитку міських територій. Ініціатива Спільноти повністю фінансується ЄФРР.

ДОДАТКИ

Форми міжнародної регіональної інтеграції

Додаток 2

Динаміка впливу Європейського фонду регіонального розвитку (European Regional Development Fund), реалізація інтервенцій та створення робочих місць у 1975 -1984 рр.

Рік	ЄФРР, млн Екю	Ріст, %	Частка у бюджеті Спільнот, %	Загальна сума інтервенцій, млн Екю	Кількість робочих місць
1975	257,6	-	4,8	1926,14	61301
1976	394,3	53,1	5,6	3460,55	54767
1977	378,5	4,0	4,9	3674,65	74196
1978	581,0	53,5	4,6	4849,17	71310
1979	945,0	62,7	6,1	10087,42	79217
1980	1165,0	23,3	6,7	9905,63	58186
1981	1540,0	32,2	7,3	11225,98	59352
1982	1759,5	14,3	7,6	12178,07	48148
1982	2010,0	14,2	7,6	12093,46	62117
1984	2140,0	6,5	7,3	11219,64	68950
Разом	11170,9	-	-	80620,71	637 544

Номенклатура територіальних одиниць для статистичних цілей

Держави		NUTS1		NUTS 2		NUTS 3	
1	2	3	4	5	6	7	8
Австрія	AT	Групи земель	3	Землі	9	Групи округів	35
Бельгія	BE	Регіони	3	Провінції	11	Округи	43
Великобританія	UK	Регіони Англії	9	Groups of Counties; Inner and Outer London	30	Unitary authorities or groups of districts	93
		Уельс	1	Groups of unitary authorities	2	Groups of unitary authorities	12
		Шотландія	1	Groups of unitary authorities or LECs	4	Groups of unitary authorities or LECs	23
		Північна Ірландія	1	Графство	1	Групи округів	5
Німеччина	DE	Землі	16	Адміністративні округи	41	Райони	439
Греція	GR	Groups of development regions	4	Адміністративні округи	13	Номи	51
Данія	DK	—	1	—	1	Counties	15
Ірландія	IE	—	1	Regions	2	Regional Authority Regions	8
Іспанія	ES	Групи автономних областей	7	Автономні області	17	Провінції	50
				Сеута і Мелілья	2	—	2
Італія	IT	Групи регіонів	5	Регіони	20	Провінції	110
Люксембург	LU	—	1	—	1	—	1
Нідерланди	NL	Landsdelen	4	Провінції	12	COROP regio's	40
Португалія	PT	Континентальна Португалія	1	Comissão de Coordenação regional	5	Groups of Concelhos	30
		Азори і Мадейра	2	-	-	-	2

Закінчення додатка 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Румунія	RO	-	5	Регіони розвитку	9	Жудеци	40
						Муніципалітати	3
Фінляндія	FI	Материкова Фінляндія	1	Ляни	4	Провінції	19
		Аландські острови	1	—	1	—	1
Франція	FR	ZEAT	8	Регіони	22	Департаменти	96
		Заморські території	1	Регіони	4	Департаменти	4
Швеція	SE	—	1	National areas	8	Counties	21
Угорщина	HU	—	3	Регіони	7	медье & Будапешт	20
Кіпр	CY	—	1	—	1	—	1
Латвія	LV	—	1	-	1	Регіони	6
Літви	LT	—	1	—	1	Уїзди	10
Мальта	MT	—	1	—	1	Острови	2
Польща	PL	—	6	Восводства	16	Пілрегиони	45
Словачія	SK	—	1	Групи країв	4	Краї	8
Словенія	SI	—	1	-	1	Statistical Regions	12
Чехія	CZ	—	1	—	1	Краї	14
Болгарія	BG	—	3	Регіони	7	Область	29
Естонія	EE	—	1	—	1	Групи уїздів (мааковдів)	5
ЄС-27	—	-	92	—	262	—	1250

Додаток 4

**Розподіл коштів ЄФРР серед держав-членів Спільноти і величина
виділених субвенцій у 1975 -1986 рр.**

№ з/п	Держава	Розподіл коштів ЄФРР серед держав-членів Спільноти у 1975-1986 рр., %				
		1975 р.	1979 р.	1981 р.	1985 р.	1986 р.
1	Бельгія	1,5	1,39	1,11	0,9- 1,2	0,31-0,82
2	Великобританія	28,0	27,03	23,80	21,42- 28,56	14,5-19,31
3	Греція	-	-	13,0	12,35- 15,74	8,36-10,64
4	Данія	1,3	1,2	1,06	1,51-0,61	0,34-0,46
5	Ірландія	6,0	6,45	5,94	5,64-6,83	3,82-4,61
6	Іспанія	-	-	-	-	17,97-23,93
7	Італія	40,0	39,39	35,49	31,94- 42,59	21,62- 28,79
8	Люксембург	0,1	0,009	0,07	0,06-0,08	0,04-0,06
9	Нідерланди	1,7	1,58	1,24	1,0-1,3	0,68-0,91
10	Німеччина	6,4	6,0	4,65	5,76-4,81	2,55-3,4
11	Португалія	-	-	-	-	10,66-14,2
12	Франція	15,0	16,86	13,64	11,05 - 14,74	7,48-9,96
Разом		100	100	100	100	100

№ з/п	Держава	Субвенції, які отримали держави-члени ЄЕС від ЄФРР у 1975-1980 рр.	
		Кількість інвестиційних проектів	Субвенцій, млн. e.j.w.
1	Бельгія	232	51,08
2	Великобританія	2993	986,25
3	Греція	—	—
4	Данія	342	47,31
5	Ірландія	558	230,75
6	Іспанія	—	—
7	Італія	4506	1418,76
8	Люксембург	6	3,41
9	Нідерланди	34	70,50
10	Німеччина	1318	280,21
11	Португалія	—	—
12	Франція	1756	626,93
Разом		11745	3715,2

**Розподіл коштів структурних фондів у державах Спільноти
відповідно до цілей у 1989 -1993 рр., млн ЕКЮ**

№ з/п	Держава	Цілі				
		Ціль 1	Ціль 2	Ціль 3+4	Ціль 5a	Ціль 5b
1	Бельгія	—	214	344	149	33
2	Великобританія	793	2015	1502	374	132
3	Греція	7528	—	—	—	—
4	Данія	—	25	171	185	21
5	Ірландія	4460	—	—	—	—
6	Іспанія	10171	1505	837	321	265
7	Італія	8504	387	903	599	360
8	Люксембург	—	12	11	29	3
9	Нідерланди	—	105	405	122	33
10	Німеччина	2955	581	1054	914	511
11	Португалія	8451	—	—	—	—
12	Франція	957	1225	1442	1409	874
	Разом	43818	6128	3370	4100	2231

**Кошти для реалізації програм у державах Спільноти
у 1988 -1993 рр., млн ЕКЮ**

№ з/п	Програма	Держави												
		Бельгія	Данія	Німеччина	Греція	Іспанія	Франція	Ірландія	Італія	Люксембург	Нідерланди	Португалія	Великобританія	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Envireg	-	-	-	84	139	16	30	171	-	-	102	18	560
2	Euro form	7	3	22	24	66	41	14	55	-	9	33	39	303
3	Horizon	5	4	39	54	41	32	32	28	1	8	34	30	296
4	Interre g	42	2	61	253	265	102	42	43	4	30	180	54	1078
5	Konver	1	1	37	8	8	32	32	18	-	4	2	20	148
6	Leader	7	2	24	53	120	66	27	81	1	1	52	15	450
7	Now	5	1	11	14	34	19	19	31	-	5	17	10	154
8	Prisma	-	-	-	18	32	5	9	23	-	-	18	6	110
9	Rechar	28	-	88	-	25	52	-	-	-	-	3	184	381

Закінчення додатка 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
10	Regen	-	-	-	90	-	-	118	2	-	-	82	-	292
11	Regis	-	-	-	-	78	50	-	-	-	-	53	-	181
12	Renaval	7	12	37	-	18	65	-	21	-	28	24	87	299
13	Résider	19	-	93	-	52	59	-	23	9	-	5	5	264
14	Retex	—	-	2	11	17	14	4	12	—	—	30	8	86
15	Stride	5	2	4	59	156	16	13	95	2	5	54	30	442
16	Telematiq	-	-	-	41	76	2	11	65	-	-	36	5	235
Разом		126	27	418	706	1128	561	561	668	18	725	725	511	5271

**Розподіл коштів структурних фондів у ЄС
за цілями у 1994 -1999 рр., млрд ЕКЮ**

№ з/п	Держава	Цілі					
		Ціль 1	Ціль 2	Ціль 3+4	Ціль 5а	Ціль 5б	Ціль 6
1	Австрія	0,162	0,099	0,389	0,347	0,190	459,6
2	Бельгія	0,73	0,160	0,465	0,192	0,077	—
3	Великобританія	2,360	2,142	3,377	0,386	0,403	—
4	Греція	13,980	—	—	—	—	—
5	Данія	—	0,56	0,301	0,262	0,054	—
6	Ірландія	5,620	—	—	—	—	—
7	Іспанія	26,3	1,130	1,843	0,432	0,664	—
8	Італія	14,860	0,684	1,715	0,799	0,901	—
9	Люксембург	—	0,007	0,023	0,04	0,006	—
10	Нідерланди	0,16	0,03	1,079	0,159	0,15	—
11	Німеччина	13,64	0,833	1,942	0,134	1,227	—
12	Португалія	13,980	—	—	—	—	—
13	Фінляндія	—	0,179	0,336	0,347	0,190	459,6
14	Франція	2,190	1,165	3,203	1,913	2,238	—
15	Швеція	—	0,157	0,152	0,127	0,135	252,0
Разом		93,982	7,146	14,825	5,011	6,1	919,2

Додаток 8

**Кошти структурних фондів для реалізації програм
у державах ЄС у 1994 -1999 рр., млн ЕКЮ**

Програма	Бельгія	Данія	Німеччина	Греція	Іспанія	Франція	Ірландія	Італія	Люксембург	Нідерланди	Португалія	Великобританія	Всього
Adapt	31,2	29,5	228,8	30,1	256,4	249,7	21,9	190,0	0,3	55,2	21,0	286,6	1400,0
Interreg	82,0	17,7	402,0	595,0	564,7	246,0	133,5	347,4	3,5	69,1	339,7	99,4	2900,2
Konvex	11,45	2,35	219,4	12,8	23,3	70,2	—	45,3	0,4	11,5	7,8	95,7	500,0
Leader	8,0	8,0	174,0	146,0	330,0	187,0	46,0	282,0	1,0	7,0	116,0	61,0	1400,0
Perea	2,0	16,4	23,0	27,1	41,5	27,9	3,7	33,7	—	10,2	25,6	33,9	250,0
Rechar	15,6	—	158,6	1,5	27,3	33,1	—	1,6	—	—	0,9	161,3	400,0
Regis	—	—	—	—	214,0	262,0	—	—	—	—	124,0	—	600,0
Résider	24,4	—	190,4	4,6	58,7	61,5	0,3	84,1	6,9	17,4	6,9	44,8	500,0
Retex	4,40	—	68,4	74,5	74,5	24,8	9,3	67,2	—	1,0	162,0	36,2	522,3
Urban	10,5	1,5	96,8	45,2	130,4	55,0	15,5	115,3	0,5	9,9	43,7	75,6	599,9
Зайнятість	32,1	11,0	156,8	64,4	366,6	146,0	46,1	346,7	0,3	40,7	40,3	146,5	1400,0
Малі та середні підприємства	12,1	2,5	183,0	82,2	227,7	57,7	28,4	187,8	0,3	9,8	123,3	61,3	1000,1
Текстильна промисловість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	400,0	-	400,0
Разом	233,8	89,0	1901,4	1083,4	2315,1	1421,4	304,2	1703,1	13,1	231,8	1410,2	1102,3	11872,5

**Структурні фонди і Фонд Єднання (Cohesion Fund) для 10 нових
держав-членів у 2004 - 2006 рр., млн євро**

№ з/п	Розподіл коштів	Держави										Разом
		Кіпр	Чехія	Естонія	Угорщина	Литва	Латвія	Мальта	Польща	Словенія	Словачія	
1	Ціль 1	—	1286,4	328,6	1765,4	792,1	554,2	55,9	7320,7	210,1	920,9	1323,3
2	Ціль 2	24,9	63,3	—	—	—	—	—	—	—	33	121,2
3	Ціль3	19,5	52,2	—	—	—	—	—	—	—	39,9	111,6
4	INTERREG	3,8	60,9	9,4	60,9	19,9	13,5	2,1	196,1	21	36,8	424,4
5	Equal	1,6	28,4	3,6	26,8	10,5	7,1	ІД	118,5 1	5,7	19,7	223
6	Фонд Єднання	48	836	276	994	544	461	20	3733	169	510	7591
7	Підтримка рибальства поза Ціллю 1	3	-	-	-	-	-	-	-	--	-	3
Разом		100,8	2327,2	617,6	2847,1	1366,5	1035,8	79,1	11368,3	405,8	1560,3	21708,5

Кошти структурних фондів на пріоритетні цілі в державах-членах ЄС на 2000 - 2006 рр., млн євро

№ з/п	Держана	Пріоритетні цілі							
		Ціль 1	Ціль 1 тимчасова підтримка	Ціль 2	Ціль 2 тимчасова підтримка	Ціль 3	поза Ціллю 1 Підтримка рибальства	Всього	Ініціативи Спільноти
1	Австрія	261	—	578	102	528	4	1473	358
2	Бельгія	—	625	368	65	737	34	1829	209
3	Великобританія	5085	1166	3989	706	4568	121	15635	961
4	Греція	20961	—	—	—	—	—	20961	862
5	Данія	—	—	156	27	365	197	197	83
6	Ірландія	1315	1773	—	—	—	—	3088	166
7	Іспанія	3774	352	2553	98	2140	200	43087	1958
8	Італія	21935	187	2145	377	3744	96	28388	1172
9	Люксембург	—	—	34	6*	38	—	78	13
10	Нідерланди	—	123	676	119	1986	31	2635	651
11	Німеччина	19229	729	2984	526	4581	107	28156	1608
12	Португалія	261	2905	—	—	—	—	19029	671
13	Фінляндія	913	—	459	30	403	403	1836	254
14	Франція	3254	551	5437	613	4540	—	14620	1046
15	Швеція	722	—	354	52	720	60	1908	278
Разом		127543	8411	19733	2721	24050	1106	183564	10442

Додаток 11

**Розподіл коштів структурних фондів у країнах Спільноти
відповідно до цілей у 1989 -1993 рр., млн ЕКЮ**

№ з/п	Держава	Цілі				
		Ціль 1	Ціль 2	Ціль 3+4	Ціль 5а	Ціль 5б
1	Бельгія	—	214	344	149	33
2	Великобританія	793	2015	1502	374	132
3	Греція	7528	—	—	—	—
4	Данія		25	171	185	21
5	Ірландія	4460	—	—	—	—
6	Іспанія	10171	1505	837	321	265
7	Італія	8504	387	903	599	360
8	Люксембург	—	12	11	29	3
9	Нідерланди		105	405	122	33
10	Німеччина	2955	581	1054	914	511
11	Португалія	8451	—	—	—	— !
12	Франція	957	1225	1442	1409	874
Разом		43818	6128	3370	4100	2231

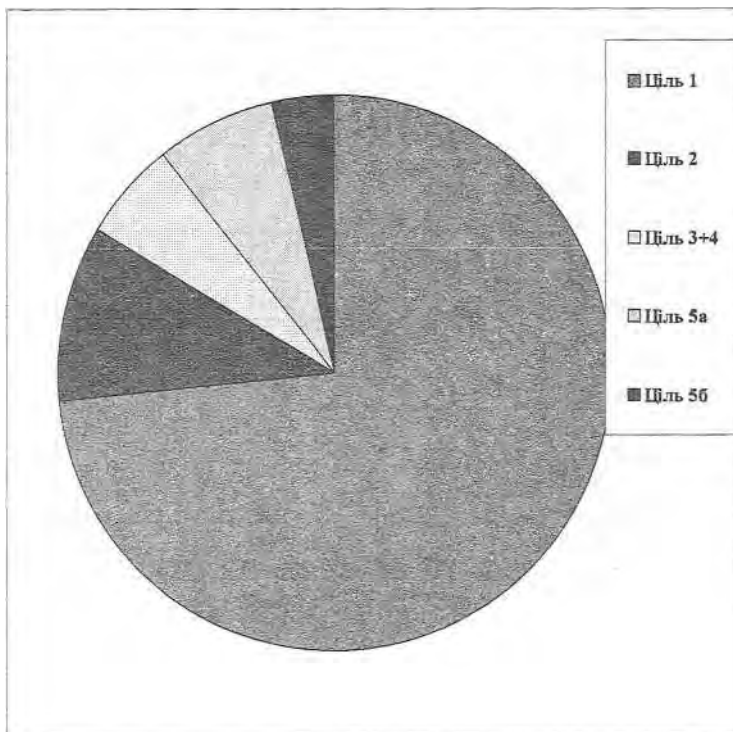
Додаток 12

Розподіл коштів структурних фондів у ЄС
за цілями у 1994 -1999 рр., млрд ЕКЮ

№ з/п	Держава	Цілі					
		Ціль 1	Ціль 2	Ціль 3+4	Ціль 5а	Ціль 5б	Ціль 6
1	Австрія	0,162	0,099	0,389	0,347	0,190	459,6
2	Бельгія	0,73	0,160	0,465	0,192	0,077	—
3	Великобританія	2,360	2,142	3,377	0,386	0,403	—
4	Греція	13,980	—	—	—	—	—
5	Данія	—	0,56	0,301	0,262	0,054	—
6	Ірландія	5,620	—	—	—	—	—
7	Іспанія	26,3	1,130	1,843	0,432	0,664	—
8	Італія	14,860	0,684	1,715	0,799	0,901	—
9	Люксембург	—	0,007	0,023	0,04	0,006	—
10	Нідерланди	0,16	0,03	1,079	0,159	0,15	— 1
11	Німеччина	13,64	0,833	1,942	0,134	1,227	— i
12	Португалія	13,980	—	—	—	—	—
13	Фінляндія	—	0,179	0,336	0,347	0,190	459,6
14	Франція	2,190	1,165	3,203	1,913	2,238	—
15	Швеція	—	0,157	0,152	0,127	0,135	252,0 '
Разом		93,982	7,146	14,825	5,011	6,1	919,2

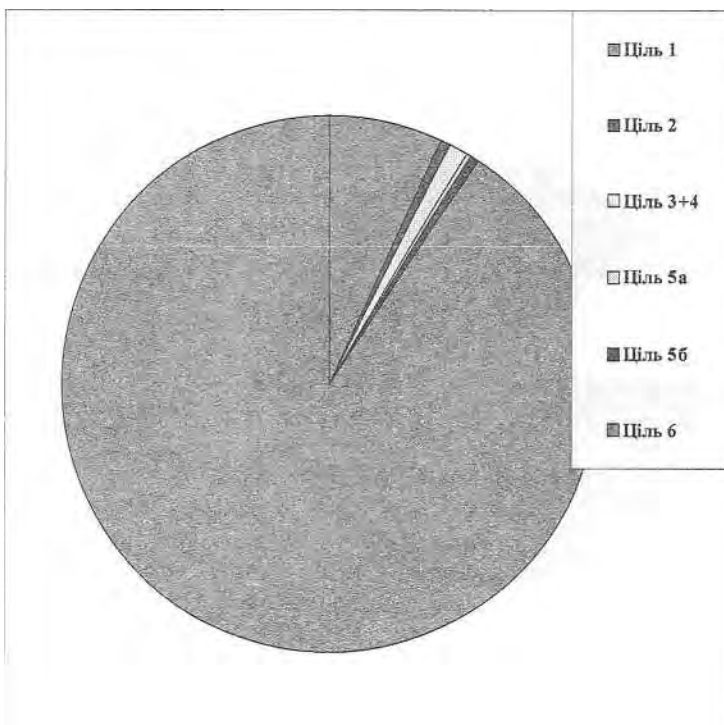
Додаток 13

Розподіл коштів структурних фондів за цілями у 1983 -1994 рр.

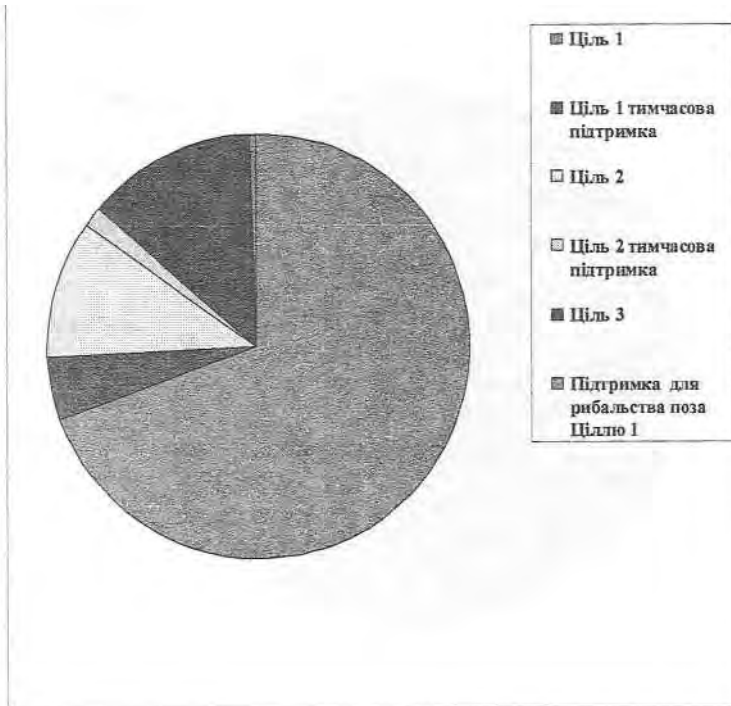

Додаток 14

Розподіл коштів структурних фондів за цілям у 1989 -1999 рр.

Розподіл коштів структурних фондів за цілям у 2000 -2006 рр.

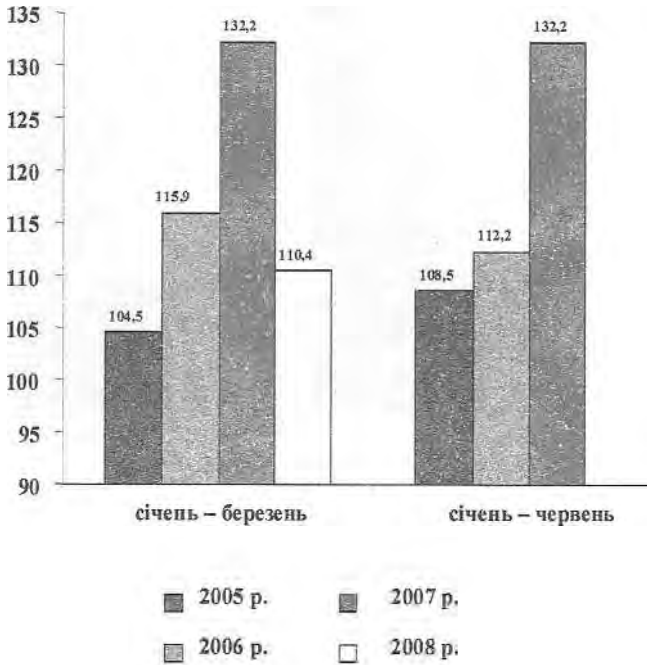
Безробіття у державах ЄС та державах-потенційних кандидатах на вступ за період 1993-2004 рр.

Держави	Роки											
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Австрія	4,0	3,8	3,9	4,4	4,4	4,5	3,9	3,7	3,6	42	43	43
Бельгія	8,6	9,8	9,7	9,5	9,2	9,3	8,6	6,9	6,7	73	8,0	7,8
Болгарія	—	—	—	—	—	—	—	16,4	19,2	17,8	13,6	11,9
Великобританія	10,0	9,3	8,3	8,0	6,9	6,2	5,9	5,4	5,0	5,1	4,9	4,7
Греція	8,6	8,9	9,2	9,6	9,8	10,9	12,0	11,3	10,8	10,3	9,7	—
Данія	9,6	7,7	6,7	6,3	5,2	4,9	4,8	4,4	4,3	4,6	5,6	5,4
Естонія	—	—	—	—	9,6	9,2	11,3	12,5	11,8	9,3	10,2	9,2
Ірландія	15,6	14,3	12,3	11,7	9,9	7,5	5,6	4,3	3,9	4,3	4,6	4,3
Іспанія	18,6	19,8	18,8	18,1	17,0	15,2	12,8	11,3	10,6	11,3	11,3	10,8
Італія	10,1	10,6	11,2	11,2	11,3	11,3	10,9	10,1	9,1	8,6	8,4	8,0
Кіпр	—	—	—	—	—	—	—	5,2	4,4	3,9	4,5	5,0
Латвія	—	—	—	—	—	14,3	14,0	13,7	12,9	12,6	10,4	9,8
Литва	—	—	—	—	—	13,2	13,7	16,4	16,4	13,5	11,7	10,8
Люксембург	2,6	3,2	2,9	2,9	2,7	2,7	2,4	2,3	2,1	2,8	3,7	4,2
Мальта	—	—	—	—	—	—	—	6,8	7,7	7,7	8,0	7,3
Нідерланди	6,2	6,8	6,6	6,0	4,9	3,8	3,2	2,9	2,5	2,7	3,8	4,7
Німеччина	7,7	8,3	8,0	8,5	9,1	8,8	7,9	7,2	7,4	8,2	9,0	9,3
Норвегія	6,0	5,4	4,9	4,7	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,3	4,4

Закінчення додатка 16

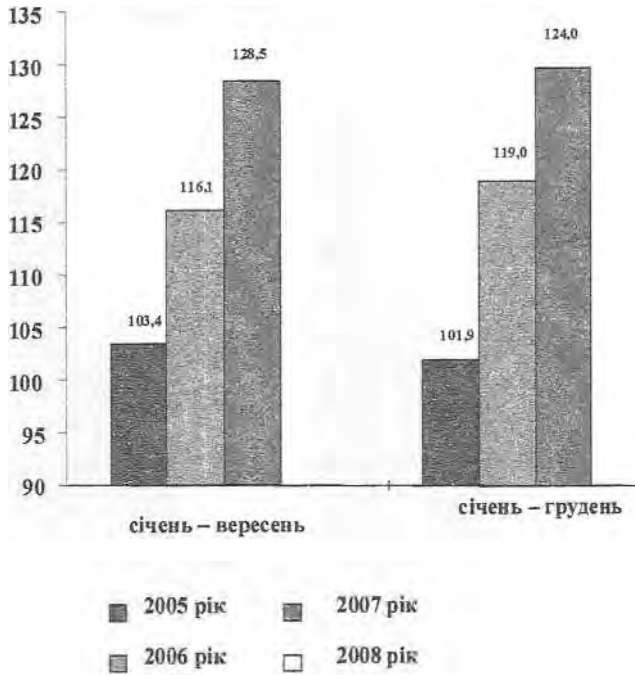
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Польща	—	—	—		10,9	10,2	13,4	16,4	18,5	19,8	19,2	18,8
Португалія	5,6	6,9	73	7,3	6,8	5,1	4,5	4,1	4,0	5,0	63	6,7
Румунія	—	—	—		53	5,4	6,2	6,8	6,6	73	6,8	7,1
Словакія	—	—	—	—	—	—	16,7	18,7	19,4	18,7	17,5	18,0
Словенія	—	—	—	6,9	6,9	7,4	7,2	6,6	5,8	6,1	63	6,0
Туреччина	—	—	—	—	—	—	—	63	8,3	16,3	10,5	10,3
Угорщина	—	—	—	9,6	9,0	8,4	6,9	63	5,6	5,6	5,8	5,9
Фінляндія	16,3	16,6	15,4	14,6	12,7	11,4	10,2	9,8	9,1	9,1	9,0	8,8
Франція	11,1	11,7	11,1	11,6	11,5	11,1	10,5	9,1	8,4	8,9	93	9,6
Чехія	—	—	—	—	—	6,4	8,6	8,7	8,0	73	7,8	83
Швеція	9,1	9,4	8,8	9,6	9,9	8,2	6,7	5,6	4,9	4,9	5,6	63
Євро зона 12	10,1	10,7	10,5	10,7	10,6	10,0	9,2	82	7,8	82	8,7	8,8
ЄС15	10,0	10,4	10,0	10,1	9,8	9,3	8,5	7,6	7,2	7,6	7,9	8,0
ЄС 25	—	-	—	—		9,5	9,1	8,6	8,4	8,7	8,9	9,0

**Зростання інвестицій в основний капітал,
у % до відповідного періоду попереднього року***

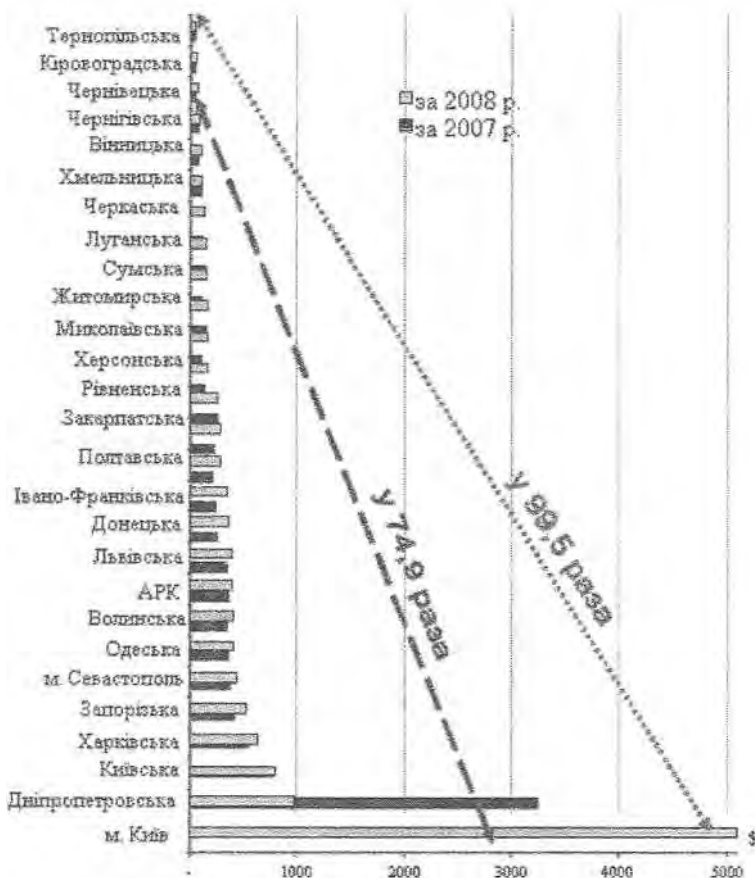
*Держкомстат; Відділ національних рахунків, Департамент економічної стратегії.

Закінчення додатка 17

Додаток 18

Прямі іноземні інвестиції на одну особу у регіонах України у 2007 - 2008 рр., дол. США

Додаток 19

Економічно потужні регіони. Дані за 2004 р. (Євростат)

Рейтинг	Регіон NUTS-1	ВВП (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення, тис. євро
1	Люксембург	53,978
2	Столиця Бельгії Брюссель	53,381
3	Гамбург, Німеччина	41,972
4	Великий Лондон, Об'єднане Королівство	40,542
5	Іль-де-Франс, Франція	37,526
6	Бремен, Німеччина	33,508
7	Аландські острови, Фінляндія	31,909
8	Рандстада, Нідерланди	30,762
9	Ірландія	30,414
10	Баварія, Німеччина	29,646

Рейтинг	Регіон N11X8-2	ВВП (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення, тис. євро
1	Внутрішній Лондон, Об'єднане Королівство	65,138
2	Люксембург	53,978
3	Столиця Брюссель, Бельгія	53,381
4	Гамбург, Німеччина	41,972
5	Відень, Австрія	38,632
6	Іль-де-Франс, Франція	37,526
7	Беркшир, Букінгемшир і Оксфордшир, Великобританія	37,379
8	Верхня Баварія, Німеччина	36,408
9	Стокгольм, Швеція	35,621
10	Утрехт, Нідерланди	33,905

Економічно слабкі регіони рівня NUTS-2

Рейтинг	Регіон NUTS-2	ВВП (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення, тис. євро	% від ВВП середнього у ЄС-27 у 2005р.
1	Північно-східний, Румунія	5,43	24
2	Severozapaden, Болгарія	6,023	27
3	Yuzhen tsentralen, Болгарія	6,026	27
4	Severen tsentralen, Болгарія	6,205	28
5	Sud-Vest, Румунія	6,293	28
6	Sud, Румунія	6,526	29
7	Severoiztochen, Болгарія	6,874	31
8	Sud-Est, Румунія	6,921	31
9	Yugoiztochen, Болгарія	7,404	33
10	Nord-Vest, Румунія	7,542	34
11	Любельське, Польща	7,839	35
12	Підкарпатське, Польща	7,927	35
13	Центр, Румунія	8,066	36
14	Подляське, Польща	8,500	38
15	Свенгокшишське, Польща	8,586	38

Додаток 21

Найбагатші та найбідніші регіони ЄС рівня NUTS-2. Порівняння у ВВП (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення у 2005 р.

Держава-член	Регіон держави - члена ЄС	ВВП надушу населення	
		У тис. євро	У % до середнього показника в ЄС-27
1		2	3
Європейський Союз		22,400	100,0
Австрія		28,852	128,8
Найбагатший	Відень	39,774	177,6
Найбідніший	Бургенлауд	19,877	88,7
Бельгія		27,135	121,1
Найбагатший	Брюссель-Капітал	53,876	240,5
Найбідніший	Ено	17,819	76,5
Болгарія		7,913	35,3
Найбагатший	Yugoza paden	11,704	52,2
Найбідніший	Severozapaden	6,023	26,9
Кіпр		20,753	92,6
Чехія		17,156	76,6
Най багатший	Прага	35,901	160,3
Найбідніший	Центральна Моравія	13,393	59,8
Данія		28,375	126,7
Най багатший	Hovedstaden	36,073	161,0
Найбідніший	Sjaelland	21,265	94,9

Продовження додатка 21

1		2	3
Франція		25,077	111,9
Найбагатший	Іль-де-Франс	38,666	172,6
Найбідніший	Французька Гвіана	11,306	50,5
Німеччина		25,797	115,2
Найбагатший	Гамбург	45,271	202,1
Найбідніший	Північно-Бранденбург	16,627	74,2
Естонія		14,093	62,9
Фінляндія		27,179	121,3
Найбагатший	Аландські острови	31,245	139,5
Найбідніший	Східна Фінляндія	19,114	85,3
Греція		21,589	96,4
Найбагатший	Аттика	29,361	131,1
Найбідніший	Західна Греція	13,235	59,1
Угорщина		14,393	64,3
Найбагатший	Центральна Угорщина	23,489	104,9
Найбідніший	Північна Угорщина	9,153	40,9
Ірландія		32,197	143,7
Найбагатший	Південний та Східний	35,420	158,1
Найбідніший	Прикордонний, Міленд і Західний	23,367	104,3
Італія		23,474	104,8
Найбагатший	Провінція Больцано-Бозен	30,613	136,7
Найбідніший	Сицилія	15,098	67,4
Латвія		11,180	49,9
Литва		11,914	53,2

Закінчення додатка 21

1		2	3
Люксембург		59,202	264,3
Мальта		17,330	77,4
Нідерланди		29,374	131,0
Найбагатший	Гронінген	36,728	164,0
Найбідніший	Фліволанд	21,573	96,3
Польща		11,482	51,3
Найбагатший	Мазовецке	18,184	81,2
Найбідніший	Любельське	7,839	35,0
Португалія		16,891	75,4
Найбагатший	Лісабон	23,816	106,3
Найбідніший	Норте	13,399	59,8
Румунія		7,933	35,4
Найбагатший	Бухарест-Ільфов	16,760	74,8
Найбідніший	Північно-схід на Румунія	5,430	24,2
Словакія		13,563	60,6
Найбагатший	Регіон Братислава	33,124	147,9
Найбідніший	Vychodne Slovensko	9,663	42,1
Словенія		19,462	86,9
Найбагатший	Західна Словенія	23,453	104,7
Найбідніший	Східна Словенія	16,049	71,4
Іспанія		23,069	103,0
Найбагатший	Мадрид	29,997	133,9
Найбідніший	Екстремадура	15,608	69,7
Швеція		27,721	123,8
Найбагатший	Стокгольм	38,574	172,2
Найбідніший	Східна, Центральна Швеція	23,621	105,4
Об'єднане Королівство Великобританії		26,715	119,3
Найбагатший	Внутрішній Лондон	67,798	302,7
Найбідніший	Корнуол і Isles of Scilly	17,343	77,4

Регіональні диспропорції в Україні (2007 р.)*

Рейтинг	Регіони	ВВП на душу населення, євро	У % до середнього в Україні
1	м. Київ	3866	316,09
2	Донецька	1659	135,66
3	Дніпропетровська	1591	130,11
4	Полтавська	1538	125,77
5	Запорізька	1452	118,69
6	м. Севастополь	1140	93,24
7	Харківська	1124	91,93
8	Київська	1122	91,78
9	Луганська	1058	86,55
10	Одеська	1056	86,32
11	Миколаївська	1024	83,75
12	Черкаська	866	70,80
13	Львівська	844	68,98
14	Автономна Республіка Крим	843	68,96
15	Чернігівська	802	65,58
16	Кіровоградська	801	65,52
17	Рівненська	792	64,74
18	Сумська	789	64,52
19	Волинська	787	64,35
20	Івано-Франківська	770	62,97
21	Вінницька	753	61,56
22	Херсонська	697	56,96
23	Хмельницька	692	56,56
24	Житомирська	687	56,15
25	Закарпатська	638	52,17
26	Тернопільська	611	49,96
27	Чернівецька	591	48,31
Україна		1223	100

* власні обчислення на підставі даних Держкомстату України.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

І. М. Куліш

**Державне управління регіональним
розвитком України в контексті
європейської інтеграції**

Монографія

Відповідальна за випуск

Л. С. Заяць

Редактори

І.І. Стецик

Н. Б. Кічула

Комп'ютерна верстка та
дизайн обкладинки Друк

В. В. Гошівський

І. Б. Тарай

*За зміст та достовірність фактичного матеріалу
відповідальність несе автор*

Підписано до друку 03.06.2011 р.

Формат 60х84/16. Папір офсетний. Гарнітура "Times"

Друк: різнографія. Ум. друк. арк. 14,64. Обл.-вид. арк. 12,89

Наклад 300 примірників. Замовлення № 20/11

Львівський регіональний інспут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України

Реєстраційне свідоцтво Серія ДК № 1819 від 27.05.2004 р.
Україна, 79491, м. Львів-Брюховичі, вул. Сухомлинського, 16

Електронна пошта: editor@academy.lviv.ua

Тел. (032) 244-81-19

Веб-адреса: <http://lvivacademy.com>